NAD RÜNDASID TAEVAST

1981

Internatsionaali kuulsas läkituses 9. septembrist 1870 hoiatas Marx prantsuse proletariaati enneaegse ülestõusu eest, kui see aga ikkagi puhkes (1871. a.), tervitas Marx vaimustusega «taevast rünnanud» rahvahulkade revolutsioonilist initsiatiivi . . . Revolutsioonilise väljaastumise lüüasaamine selles olukorras, nagu paljudes teisteski, oli Marxi dialektilise materialismi seisukohalt proletaarse võitluse üldises käigus *ja lõpptulemuses* väiksem pahe kui loobumine kord võetud positsioonist, kui võitluseta allaandmine: niisugune allaandmine oleks proletariaati demoraliseerinud, tema võitlusvõimet halvanud.

(V. I. Lenin.)

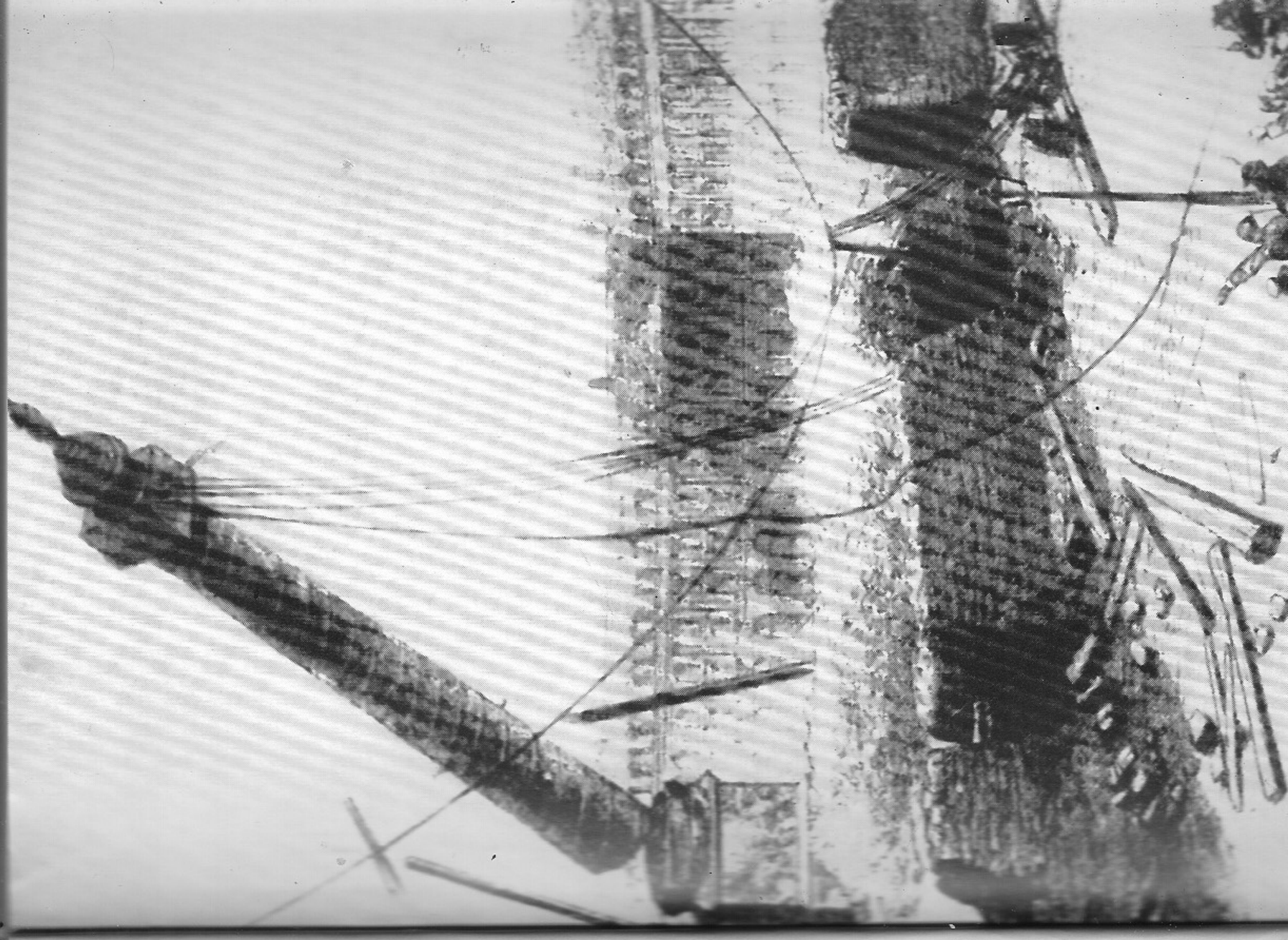

NAD RÜNDASID TAEVAST

Ajalooline mosaiik

Pariisi
Kommuuni
100.
aastapäeva
puhul
kokku
seadnud
Juhan
Kahk

KIRJASTUS
«EESTI RAAMAT»
TALLINN
1971

9·(T)
K 07

Kujundanud J. KLÕŠEIKO

1—6—3
40—71

Püüdsin koostada selle raamatu Pariisi kommunaaridest nii, et ajalugu räägiks endast ise. Samuti tahtsin, et lugeja näeks ajaloolisi sündmusi ja olustikku tolleaegse inimese silma läbi. Asjatundlike teejuhtide saatel hakkame nüüd rändama Pariisi bulvareil ja barrikaadidel, võtame raekojas osa Kommuuni istungeist. Kord näeme sündmusi kahjurõõmsa kodanlase, kord romantilise naisrevolutsionääri pilguga. Meid ümbritsevad ajaloolised tegelased on inimesed — kõhkluste ja puudustega, kuid ka kangelaslikkuse ja ülevusega. Ja kõigi nende sündmuste üle mõtleme me järele ja valutame südant kahe suure mõtleja kodades, mis asusid Londoni ja Manchesteri parkide vaikuses.

Asume teele!

LOUIS-EUGÈNE VARLIN

Louis-Eugène Varlin sündis 5. okt. 1839 Seine-et-Marne'i departemangus Voisini külas vaese talupoja perekonnas. Varlin oli pikka kasvu, kuid veidi kühmus... Tihedad taha kammitud juuksed jätsid vabaks suurepärase lauba. Mustades, elavates silmades peegeldus tagasihoidlikkus, mis oli aga ühendatud energiaga. Heasüdamlik ja otse arglikkuseni tagasihoidlik Varlin kuulas kaasvestleja alati tähelepanelikult lõpuni ära ja alles siis väljendas oma isiklikku arvamust. (E. Faillet.)

Varlin võitis inimesi oma silmadega. Kogu elu jooksul ei ole ma näinud taolisi silmi. Need polnud eriti suured, kuid neis põles niisugune tuli, et nad otsekohe köitsid teie tähelepanu ning te hakkasite peagi tundma austust ja kiindumust tema vastu. Need väikesed mustad silmad, mis olid täis elu, kiirgasid headust, ausust ja tarkust; nende pilk tungis teist läbi. (Cluseret.)

L.-E. Varlin (kõne kohtus): Seaduse ees olete teie, härrased, kohtunikud ja meie oleme süüalused, tegelikult esindame me kaht teineteisega võitlevat parteid. Teie kaitsete iga hinna eest kehtivat korda, kaitsete seda, mis on; meie tahame seda korda muuta, me oleme sotsialistliku partei esindajad. Püüame nüüd ausalt välja selgitada, kas praegu kehtiv kord on hea ja kas me oleme siis süüdlased, kui teda muuta tahame?...

Töölise palgast ei jätku ka kõige hädavajalikuma muretsemiseks, aga tema ümber kulutavad inimesed, kes ise midagi ei tee, tohutuid varandusi.

Antiikmaailm hukkus orjuse tõttu. Kaasaegne ühiskond hukkub, kui ta ei tee lõppu enamiku viletsusele, kui ta ka edaspidi peab õigeks, et enamikul tuleb tööd teha ja puudust kannatada selleks, et mõned inimesed saaksid luksuses elada; ta hukkub, kui ta ei taha mõista kogu kehtiva korra julmust... Tööline, kes sündis vaesuses, kasvab üles näljasena, halvasti rõivastatuna, viletsas korteris; kasvab ilma ema hoolitsuseta, kes peab tööl käima, jättes mudilase järelevalveta tuhandete juhuste ohvriks, mis võivad omapead jäetud last tabada. Ja väga sageli põeb ta juba varases lapseeas haigusi, mille tagajärgede all kannatab pärast kogu elu. Vaevalt on ta veidi kaela kasvatanud, ütleme näiteks kaheksa-aastaseks saanud, ja juba peab ta tööle hakkama, peab terve päev tegema üle jõu käivat tööd ebatervislikus töökojas, kus temaga toorelt ümber käiakse ja kus ta ei õpi muud kui pahesid. Ta kasvab üles, aga ta saatus ei muutu. Kahekümneaastaselt võetakse ta sõduriks ja pistetakse kasarmusse või saadetakse sõtta, kus ta võib surma saada, enne kui jõuab selguse'le, mille eest ta üldse võitles. Kui ta eluga tagasi pöördub, võib ta abielluda... Ja nüüd, kui tal sünnivad lapsed, õpib ta tundma viletsuse kogu õudust tema tõbede, elukalliduse ja tööpuudusega. Kui ta kõige selle viletsuse tõttu nõuab tööpalga suurendamist, siis Inglismaal sunni-

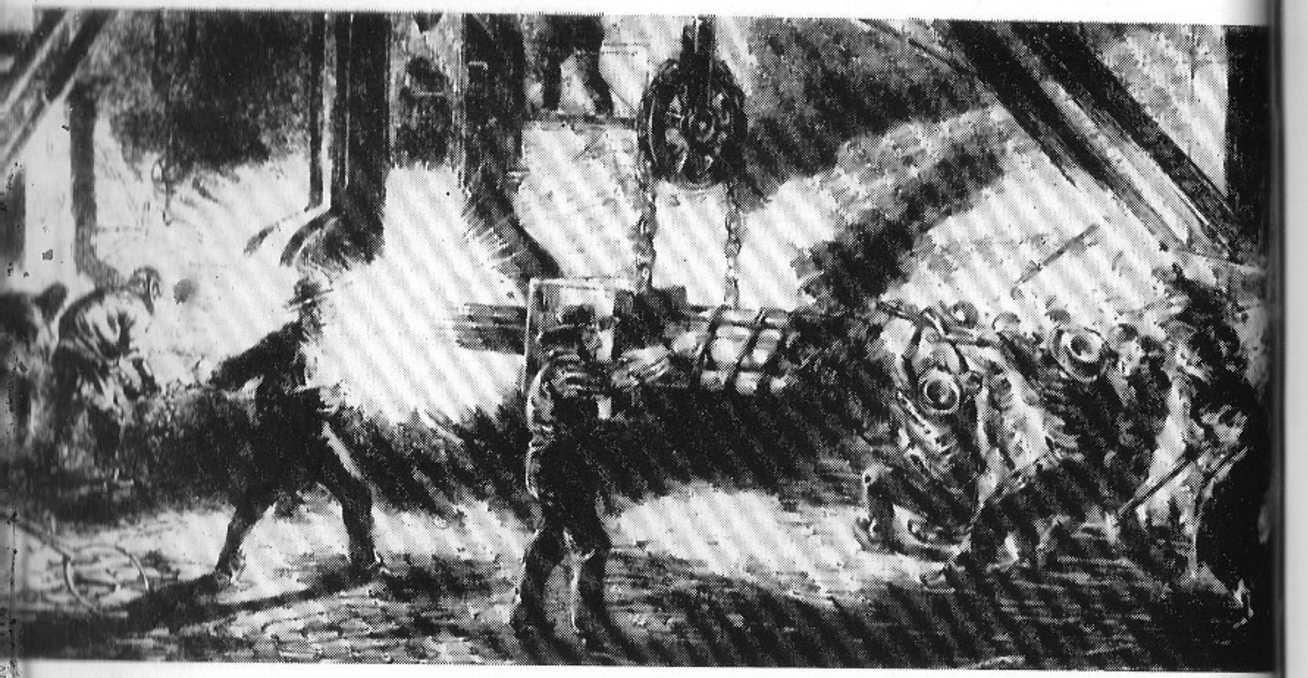

Tehases. Gravüür ajakirjast «l'Illustration», 1862.

takse ta vaikima näljaga, Belgias ta lastakse maha, Itaalias pistetakse vanglasse, Hispaanias kasutatakse tema vastu piiramisseisukorda, Pariisis tassitakse kohtu ette. Kõikjal saadavad töölise rasket ja pingutavat elu puudus ja solvamised. Täiskasvanuna pole tal mingit põhjust oma noorust meenutada, aga oma vanust peab ta hakkama ootama hirmuga. Kui tal pole perekonda või kui ta perekond on liiga vaene, siis niipea kui ta kaotab töövõime, satub ta vangi kerjamise ja eluaseme puudumise pärast ning sureb vanglas nagu kurjategija. Aga ometi tootis see inimene oma tööga mitu korda rohkem, kui ta oma elu jooksul kulutas...

Rikaste vanemate laps on sünnist alates ümbritsetud igasuguse hoolitsuse ja luksusega. Tema noorus möödub hellitustes ja mõnudes. Õpetajad annavad talle igakülgseid teadmisi. Ta noorusaastad on küllastatud naudingutest, luksusest, hasartmängudest, pillamisest ja müüdavast armastusest — kõik on tema teenistuses. Küllastunud kõigest maailmas, abiellub ta ja tema perekond ümbritseb teda oma vaiksete rõõmudega. Tasu eest saatis ta enda asemel sõjaohtudesse selle tütarlapse venna, kelle ta ostis või võrgutas. Ja siiski hakatakse teda ülistama kui patrioot ja tema osaks saavad lugupidamine, auastmed ja aumärgid. Temal pole põhjust karta vanadust ja ta näeb enda ees vaid oma auahnete unistuste täitumist. Sest ta on ju rikas!...

Vaadake tähelepanelikult ja te näete, kuidas rikaste klass, kes kaitseb praegust korda, ja töölised, kes tahavad kätte võita paremat tulevikku, teineteist vaikides vihkavad. Rikaste klassi seas on levinud kõige kohutavam moraali langus, seal mõtleb igaüks ainult endale. See kõik on aga läheneva languse tundemärk; maa kaob teie jalge alt, vaadake ette!

Klass, kes siiamaani ilmus ajaloo areenile vaid ülestõusude ajal, selleks et hävitada mõnda suurt ebaõiglust; klass, keda rõhusid alati ja kõik valitsused, — tööliste klass — sai lõpuks ometi teada, mida tal nimelt on vaja teha, et hävitada kõik paheline ja kõik kannatused. Ja teie poolt oleks väga mõistmatu takistada teda tema õilsal tööl...

L.-E. Varlini poolt ajalehes «Égalité» 30. XI 1869 avaldatud artiklist «Streik ja vastupanu»

Seniajani tehti meile ülekohut, meid ekspluateeriti häbitult sellepärast, et me oleme killustatud ja jõuetud. Nüüd hakatakse meid juba arvestama... On käes vastupanu aeg! Varsti, kui me kõik ühineme... võime me nõuda nii faktilist kui juriidist õigust kasutada kõike meie poolt toodetut — ja see on õiglane. Siis peavad maailmast kaduma parasiidid — kui nad tahavad elada, siis peavad nad muutuma tootjaiks, kasulikeks inimesteks. Kuid kõige tähtsam on see, et töölised oleksid organiseeritud!

Inglise konservatiivses ajalehes «Times» 24. XII 1869 ilmunud artiklist I Internatsionaali kohta

Me peame tunnistama, et me ei pööranud suuremat tähelepanu sellele veidrale liidule! Kas võis neli aastat tagasi uskuda, et ta on määratud etendama niisugust osa kogu maailmas; kes võis ette näha ta tulevast tähtsust, ta otse uskumatult kiiret arengut? Et meenutada ajaloos nii suurepärast organisatsiooni taolise propagandaga, mis saavutab poolehoidu tuhandete ja miljonite hulgas, tuleb tagasi minna ristiusu tekkeaegadesse.

Streigi eelõhtul. Kaasaegne maal.

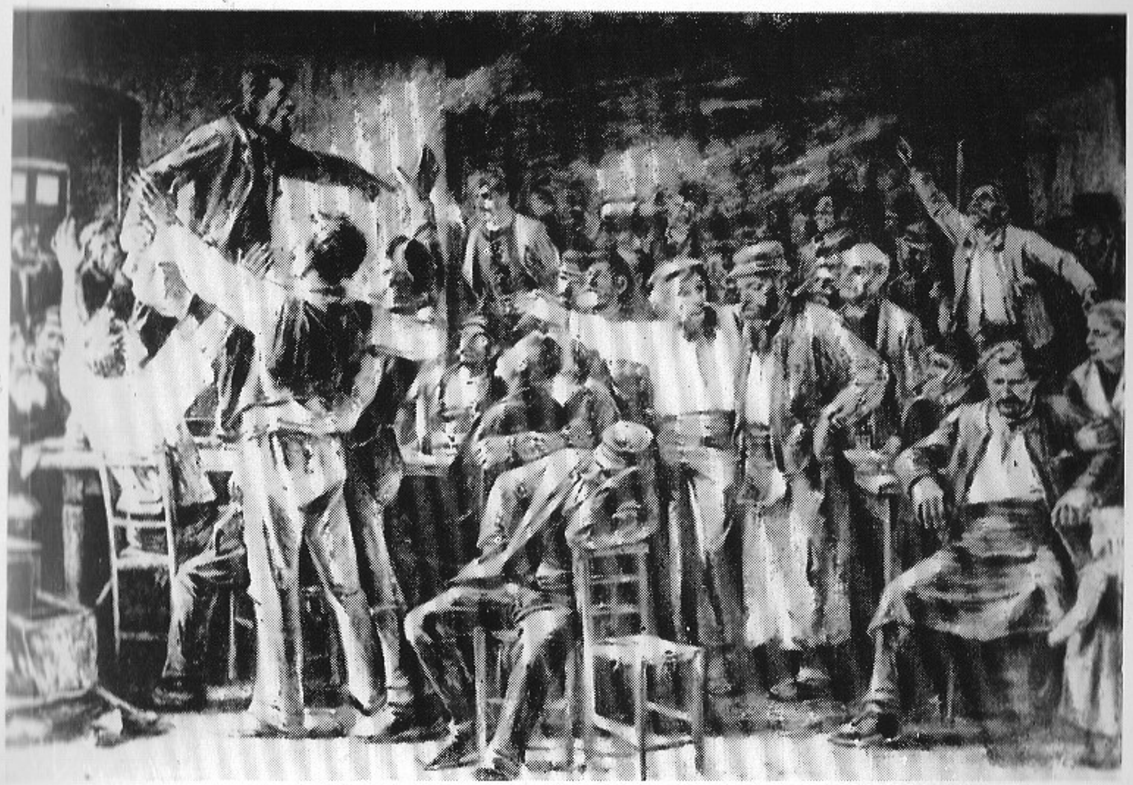

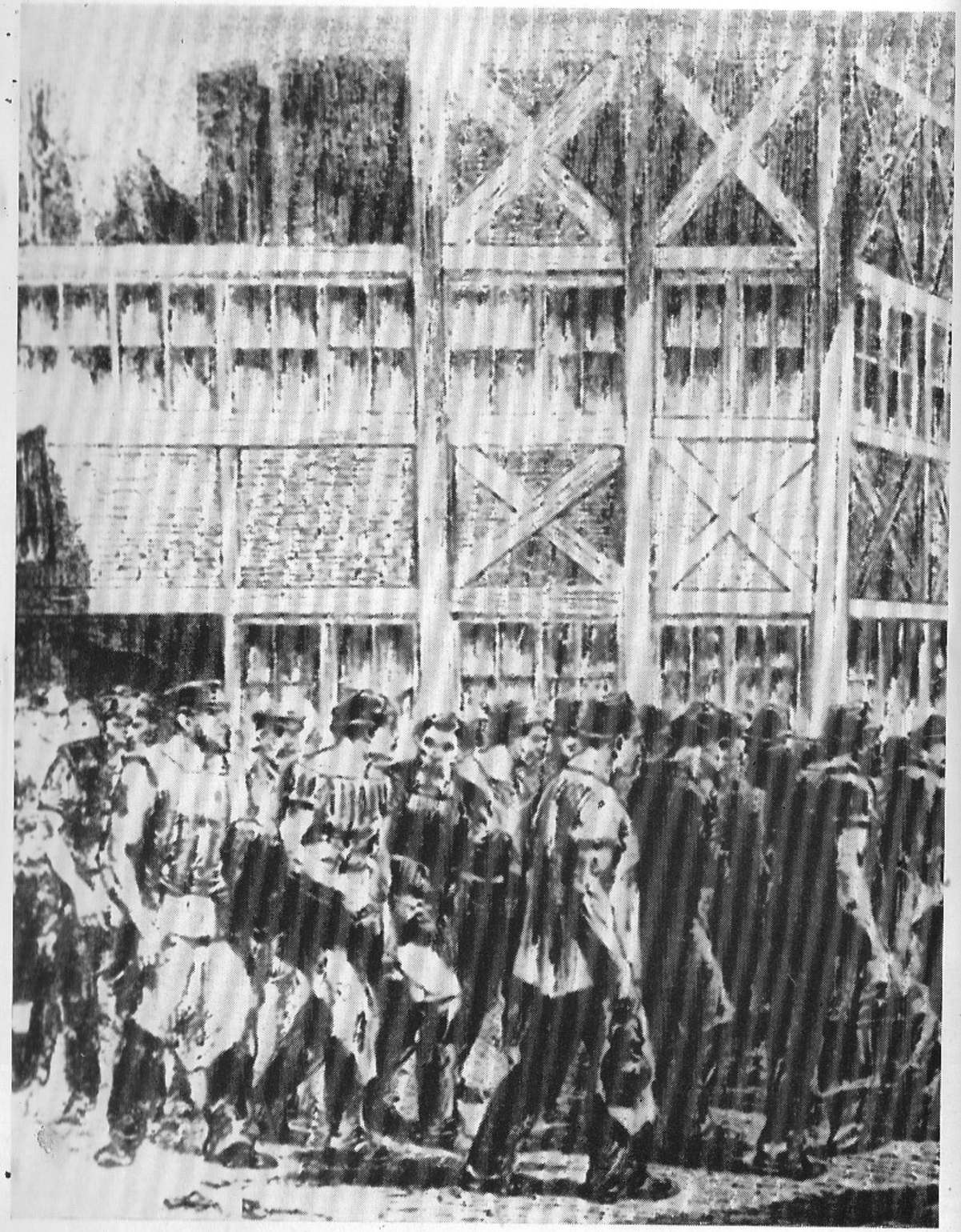

Streikijad La Villette'i linnaosas 1870. aasta algul. Kaasaegne gravüür.

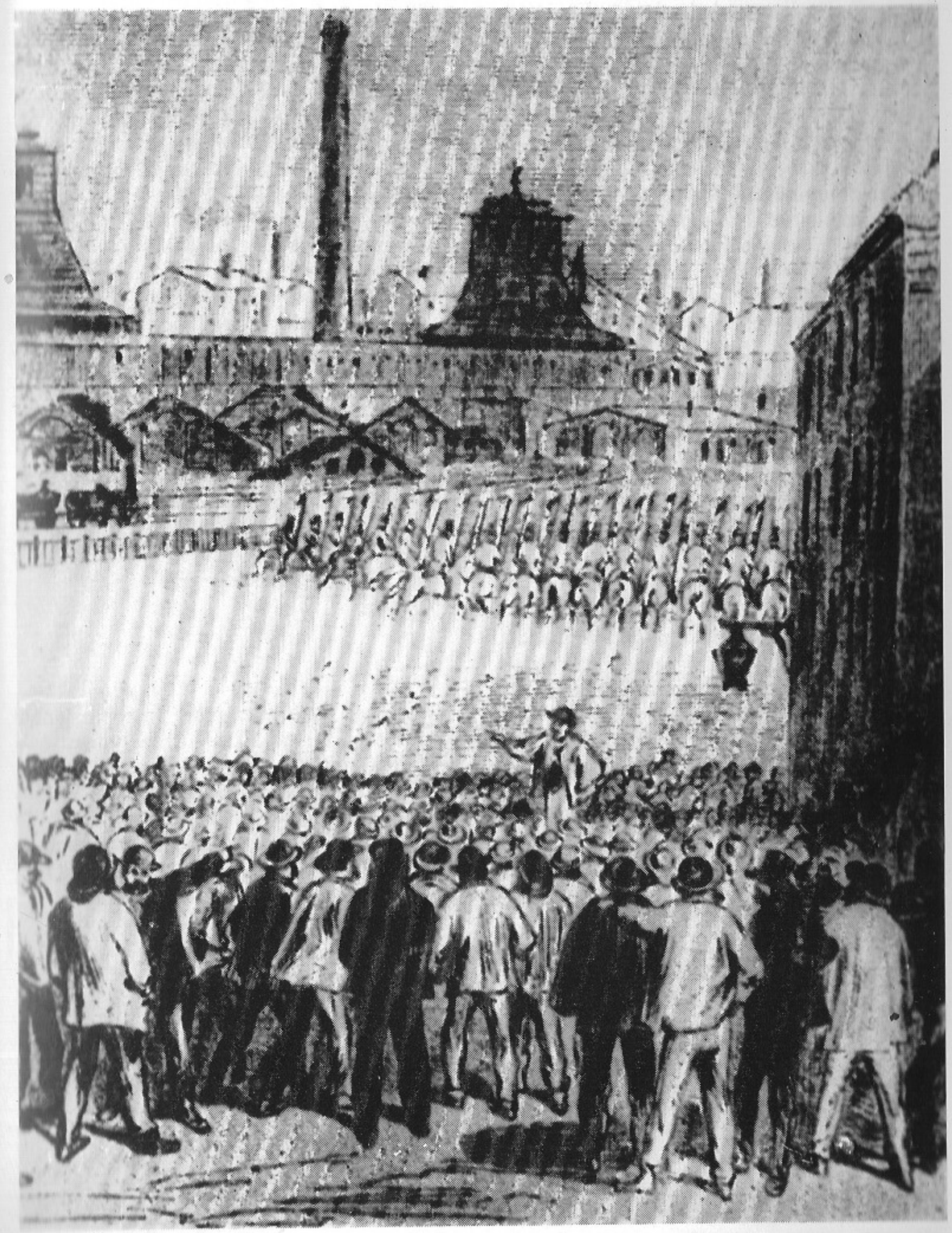

Streik Creuzot' tehastes 1870-ndate castate algul. Kaasaegne gravüür.

L.-E. Varlin — Aubryle 29. XII 1869

Oma koosolekuil me tunnistasime peaaegu üksmeelselt, et me pole veel valmis revolutsiooniks, et meil on vaja veel aasta, võib-olla kaks propaganda jaoks ajalehe, avalike ja kinniste koosolekute ja töölisühingute kaudu, selleks et saada olukorra peremeesteks ja olla kindlad, et revolutsioon ei libise meie kätest vabariiklaste mittesotsialistide kätte.

Internatsionaali Pariisi sektsiooni liikmete poolt ajalehes «Marseillaise» 1. I 1870 avaldatud artiklist

Pikk streikide periood, mida me üle elame... teeb iga päevaga üha tühjemaks töölisühingute kassad, saavutamata muud, kui nende ebaõiglaste vahendite paljastamist, mida kasutavad kapitali kaitsjad, et tagasi lükata proletariaadi alati mõõdukad nõudmised. Mida võime me säärases olukorras teha? See solidaarsuse penn, mille tööline ohverdab oma piskust, ja tööliste liitumine — kõigest sellest ilmselt ei piisa; haigus on liiga kaugele arenenud, on vaja teisi ravimeetodeid. See ravi ei saa seista enam muus, kui kogu meie ühiskonnakorra radikaalses ümberkorraldamises. See ümberkorraldus on kõigi meie soovide tipp, me kutsume selleks üles kogu oma energiaga.

1870 — Théophile Ferré organiseerib Prantsusmaal töötavatest poolakatest sotsialistide-tööliste sektsiooni.

L.-E. Varlini kõnest 19. IV 1870 Internatsionaali Pariisi sektsioonide föderatsiooni asutamiskoosolekul

Tööliste vabastamine peab olema tööliste endi asi! Seepärast ei usalda me enam neid inimesi, kes meid kuni tänase päevani lohutasid tühjade lubadustega, lootes saada meie hääli, aga tulnud võimule, jätsid meid maha ja reetsid!... Nüüd peab kõik muutuma. Internatsionaal suutis juba ületada rahvusliku vaenu eelarvamused... Meile jätkub! ... Me pöördume kõigi nende poole, kes kannatavad ja võitlevad... Me oleme jõud ja õigus... Me peame kõik oma jõupingutused suunama «korraühiskonna» õiguse, majanduse, poliitika ja usu vastu.

1870 22. IV — Varlin peab politsei jälitamise eest varjates põgenema välismaale.
22. VI — 5. VII — kolmas protsess Internatsionaali liikmete üle Pariisis.

LOUISE MICHEL

Louise Michel sündis 20. aprillil 1830 Ülem-Marne'i departemangus Vrancourte'i külas majateenija vallaslapsena. Nooruses jutustas lossi omanik, kelle juures teenis Louise'i ema, talle 1789. aasta revolutsiooni sündmustest. «Me vaatasime inimkonna kaugesse minevikku,» meenutas ta hiljem, «vaatasime ka tulevikku ja mõnikord ma nutsin, erutatuna inimkonna progressi elavast pildist... Meil oli õues kaevu taga haohunnik... Sellest ehitasime me giljotiini astmete, poodiumi ja kahe trepiga. Seal instseneerisime mitmesuguseid ajaloolisi sündmusi. Mängisime 1793. aasta sündmustele pühendatud draamat, tõusime üks teise järel üles «giljotiini» trepiastmeid mööda ja hüüdsime «Elagu vabariik!».» Departemangu pealinnas õppis L. Michel pedagoogilistel kursustel. Saanud õpetaja diplomi, asus ta 1853. aastal tööle külakooli õpetajana.

Leó Frankel sündis 24. veebruaril 1844 Budapestis laevatehaste arsti pojana. Rännanud noormehena Lõuna-Saksamaal, tutvus sotsialistlike ideedega.

Väikest kasvu, kõhn, linnunäoga, aeglaste liigutuste ja veel aeglasema jutuga.

1872. aastal Marxi perekonnas külaskäigul viibides täitis järgmise «ankeedi». Milliseid iseloomujooni te kõige kõrgemalt hindate:

inimese juures üldse — tagasihoidlikkust;
mehe juures — otsekohesust;
naise juures — oskust panna end armastama ja selle kaudu kuuletuma.

Mida loete suurimaks õnnetuseks? — Saada välja heidetud Internatsionaalist.
Mida Te vihkate kõige rohkem? — Labasust ja silmakirjalikkust.
Teie lemmikkangelased ajaloost? — Thomas Münzer ja Babeuf.
Teie lemmiktegevus? — Vaatlemine.
Keda peate kangelaseks? — Seda, keda ajaloolased kutsuvad «rahvaks».
Keda peate naiskangelaseks? — Louise Micheli.
Teie lemmikpoeet? — Heine ja Hugo.
Teie lemmikprosaist? — Thomas Bockley.
Mis nimed Teile kõige rohkem meeldivad? — Elisa, Margarete.
Teie deviis? — «Kui juba surra, siis surra õige asja eest.»

L. Frankeli kõnest Internatsionaali kolmandal protsessil

Riiklik prokurör rääkis «veristest kokkupõrgetest» Genfis ja Belgias Internatsionaali poolt esilekutsutud streikide tõttu... Need streigid... pole midagi muud, kui ühiskonda tabanud haiguse sümptoomid, mis meie praeguse tootmisviisi juures üha arvukamaiks muutuvad, sest taolise tootmisviisi juures koondub nõndanimetatud «rahvuslik rikkus» järkjärgult ikka väiksema arvu inimeste kätte, kusjuures selle protsessiga käib

kaasas proletariaadi üha suurem arvuline kasv. Ainult majandusseaduste mittetundmisega võib seletada seda, et streike põhjendatakse Internatsionaali tegevusega. Streigid ei tekkinud eile, nad olid olemas juba möödunud sajandil... Mind ei üllata sugugi, et kapitalistid streikide puhul, mille kutsub esile nende endi ahnus, süüdistavad Internatsionaali. Nad käituvad sel puhul nagu hunt Aisopuse tuntud valmis: seistes oja kaldal, süüdistas hunt temast allpool voolu oma janu kustutavat lambatalle, et see tegevat vee sogaseks. Asjatult õigustas lambatall end ja kinnitas, et vesi ei saa voolata vastu voolu, miski ei aidanud teda. Hunt otsis vaid ettekäänet, et lambatalle ära süüa.

Varlin Maria Jackewiczile 19. VIII 1870 Antverpenist

Te ei kujuta ette, kuidas ma siin asumisel piinlen ja igavust tunnen. Mulle teeb muret kõik see, mis praegu Pariisis aset leiab, kuigi pariislased käitusid viimaste sõjaga seotud sündmuste puhul nii, et see kuidagi ei saa minu juures esile kutsuda lugupidamist. Tahaksin olla Pariisis, et ise näha rahvademonstratsioone ja tegutseda vastavalt vajadusele... Mis on saanud Internatsionaalist selles kahekordses šovinismilaines, mis kisub kaks suurt rahvust, kelle peale me nii lootsime, hukatuslikule vastastikku hävitamisele.

I Internatsionaali Peanõukogu esimesest üleskutsest Saksa-Prantsuse sõja puhul

Sõjaline vandenõu juulis 1870 on ainult 1851. aasta detsembri riigipöörde parandatud väljaanne. Esimesel pilgul näis asi nii absurdsena, et Prantsusmaa ei tahtnud uskuda, et kuulujutud sõjast vastavad tõele. Märksa meelsamini usuti deputaati, kes nägi ministrite sõjakates kõnedes ainult lihtsat börsimanöövrit. Kui lõpuks 15. juulil Seadusandlikule Korpusele ametlikult teatati, et tuleb sõda, siis keeldus kogu opositsioon esialgsete

lisühingute kassad, saavutamata muud, nende ebaõiglaste vahendite paljastamist, mida kasutavad kapitali kaitsjad, et asi lükata proletariaadi alati mõõdu nõudmised. Mida võime me säärases korras teha? See solidaarsuse penn, lle tööline ohverdab oma piskust, ja liste liitumine — kõigest sellest ilmselt piisa; haigus on liiga kaugele arenenud, vaja teisi ravimeetodeid. See ravi ei seista enam muus, kui kogu meie iskonnakorra radikaalses ümberkorraldses. See ümberkorraldus on kõigi meie ovide tipp, me kutsume selleks üles kogu ha energiaga.

aniseerib Prantsusmaal est sotsialistide-tööliste

kas!... Vennad Saksamaal! Meievahelise lõhenemise ainus tagajärg oleks despotismi täielik triumf Reini mõlemal kaldal... Kõigi maade töölised! Millised oleksidki antud momendil meie ühiste pingutuste tulemused, meie, Rahvusvahelise Tööliste Ühingu liikmed, kelle jaoks pole olemas mingisuguseid riigipiire, meie saadame teile vankumatu solidaarsuse pandina parimad soovid ja tervituse Prantsusmaa töölistelt.»

Chemnitzis võttis 50 000 saksi töölise usaldusmeeste koosolek ühel häälel vastu järgmise resolutsiooni: «Saksa demokraatia nimel ja eriti sotsiaaldemokraatlikku parteisse kuuluvate tööliste nimel kuulutame käesoleva sõja vaid dünastiasõjaks... Rõõmuga häarame kinni prantsuse tööliste poolt meile sirutatud vennakäest... Meeles pidades Rahvusvahelise Tööliste Ühingu loosungit «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!», ei unusta me kunagi, et kõigi maade töölised on meie sõbrad ja kõigi maade despoodid meie vaenlased.»

LOUISE MICHEL

Louise Michel sündis 20. aprillil 1830 Ülem-Marne'i departemangus Vrancourte'i külas majateenija vallaslapsena. Nooruses jutustas lossi omanik, kelle juures teenis Louise'i ema, talle 1789. aasta revolutsiooni sündmustest. «Me vaatasime inimkonna kaugesse minevikku,» meenutas ta hiljem, «vaatasime ka tulevikku ja mõnikord ma nutsin, erutatuna inimkonna progressi elavast pildist... Meil oli õues kaevu taga haohunnik... Sellest ehitasime me giljotiini astmete, poodiumi ja kahe trepiga. Seal instseneerisime mitmesuguseid ajaloolisi sündmusi. Mängisime 1793. aasta sündmustele pühendatud draamat, tõusime üks teise järel üles «giljotiini» trepiastmeid mööda ja hüüdsime «Elagu vabariik!».» Departemangu pealinnas õppis L. Michel pedagoogilistel kursustel. Saanud õpetaja diplomi, asus ta 1853. aastal tööle külakooli õpetajana.

Louise Michel: 21. jaanuari õhtul kogunesid kõigi klubide esindajad Montmartre'is Reine-Blanche'i majas, et enne kui kätte jõuab lõplik lüüasaamine, võtta vastu kindel otsus.

Rahvuskaardi pataljonid... tulid sinna hüüetega: «Kukutada valitsus!» Eeslinnade rahvuskaartlased leppisid kokku, et järgmisel päeval kogunevad nad täies relvastuses kell 12 raekoja ette. Neid pidid saatma naised, et protesteerida viimase leivanormeerimise vastu...

Nagu mu kaaslasedki, otsustasin protesti märgiks kaasa võtta relva.

Keskpäeval ujutas tohutu rahvahulk, enamikus relvadeta, raekoja ees asuva väljaku üle. Õige paljudel rahvuskaartlastel olid püssid kaasas ilma laskemoonata; ainult Montmartre'i rahvuskaartlased olid täiesti relvastatud.

Noorukid, kes olid roninud laternate otsa, karjusid: «Maha valitsus!»... Aegajalt kostsid rahvahulgast hüüded. Kõik need, kes olid tulla lubanud, kui ka need, kes polnud midagi öelnud, olid kohale ilmunud. Oli väga palju naisi...

Kahtlemata oli tulemas palav päev, kes teab, mida homnegi toob? Raekotta oli juba eile toodud palju liivakotte. Bretoonlastest mobiilkaardiväelased, keda võis näha ambrasuuride juures, vahtisid meid oma liikumatute kahvatute nägude ja teraseläikeliste siniste silmadega...

Raekoja ees võreaia taga olid mobiilkaardiväe kolonelleitnant Léger ja raekoja komandant Chaudey, keda kahtlustati selles, et ta olevat öelnud: «Need, kes on tugevamad, lasevad nõrgemad maha.»

Valitsuse käsutuses olid suuremad jõud.

Saadeti teele meie delegaadid, kes pidid teatama, et Pariis kuulutab veel kord oma tahet mitte kunagi alistuda või lasta end anda vaenlasele. Nad nõudsid sisselaskmist, kuid tulemusteta — kõik uksed olid suletud. Bretoonlased olid kogu aeg akendel. Raekoda meenutas sel hetkel sõjalaeva, mille suurtükiluugid on avatud...

Äkki astus raekotta Chaudey; ta läks sinna selleks, nagu räägiti, et anda käsk

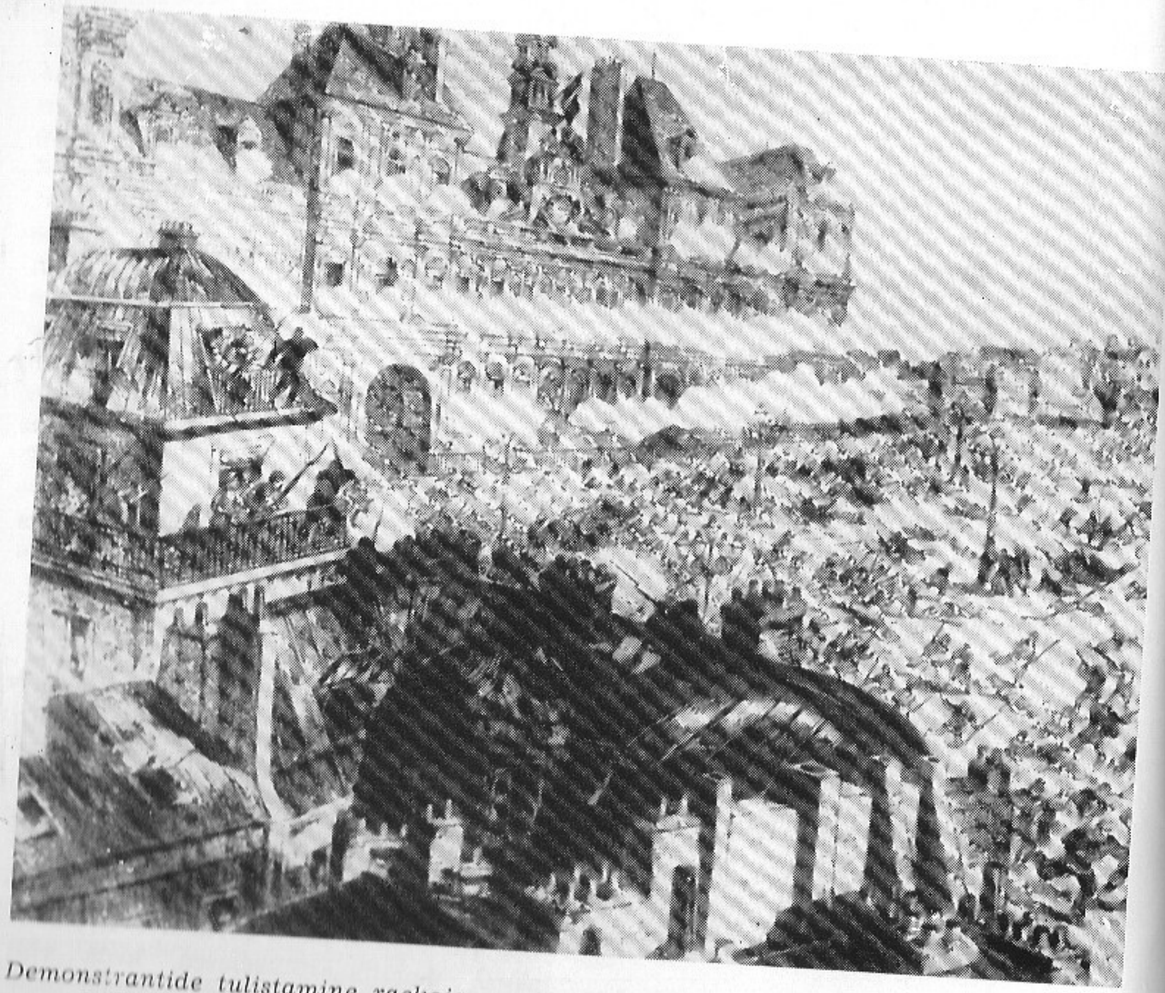

Demonstrantide tulistamine raekoja ees 22. jaanuaril. Kaasaegne gravüür.

avada tuli rahvahulga pihta. Siiski püüti tungida võreaia sisse, mille taga seisid ohvitserid, kes võtsid rahva vastu sõimuga.

«Te ei tea, mis teid ootab rahva tahtele vastupanemise eest,» ütles vana Mabile, üks Flourens'i rühma küttidest...

Mõni hetk pärast seda, kui Chaudey sisenes raekotta, oli kuulda heli, mis meenutas mööga käepideme lööki ukselingi pihta; siis raksatas üksik lask. Vähem kui sekundi pärast pühkis kogupauk üle väljaku. Tundus, nagu oleks suvise äikese ajal sadanud ägedalt rahet. Need, kes olid relvastatud, hakkasid vastu laskma. Bretoonlased lasksid külmavereliselt ja vahetpidamata — nende kuulid tungisid läbi inimkehade. Ümberringi langesid juhuslikud möödakäijad, uudishimulikud, mehed, naised, lapsed.

Mõned rahvuskaartlased tunnistasid hiljem, et nende kuulid olid tabanud vaid seinu, aga mitte neid, kes akende taga seistes inimesi hävitasid. Tõepoolest — seintele jäid kuulide jäljed...

Seistes nende neetud akende ees, ei suutnud ma oma pilku lahti rebida nende metslaste kahvatuilt nägudelt, kes ilma igasuguse ärevuseta, täiesti masinlikult tulistasid meie pihta nagu hundikarja pihta...

Minu kõrval lasti akende ees maha pikk mustas riides naine, kes sarnanes minuga,

ja teda saatnud noor mees. Me ei saanud kunagi teada nende nimesid.

Kaks pikka kasvu vana meest tulistasid rahulikult, seistes barrikaadil Victoria avenüül, nad meenutasid mulle Homerose päevade skulptuure — need olid Mabile ja Malezieux. See barrikaad, mis oli tehtud kummuli keeratud omnibussist, pidas raekojast tulevale tulele mõnda aega vastu. Kui Cipriani jõudis koos Dussali ja Sapiaga Victoria avenüüle, tuli tal mõte panna raekoja kell seisma ja ta tulistas numbrilauale. See purunes — kell oli 4.05. Samal hetkel sai Sapia kuuli rindu ja langes surnult maha, Henri Place'il purustati käsivars. Kuid nagu alati, oli enamik ohvritest süütud inimesed, kes siia olid sattunud juhuslikult...

Pidanud vastu niipalju kui oli võimalik, tulistades väikestest majadest, mis olid väljaku nurgal otse fassaadi vastas, olime sunnitud ära minema.

Kui esimest korda, relv käes, oma üritust kaitsed, siis tundub, nagu muutuksid ise mürsuks.

Õhtul nägime Malezieux'd oma pikas kuues, mis oli auklikuks lastud nagu märklaud.

Dereure, kes oli mõni hetk üksinda tule all hoidnud raekoja uksi, tuli Montmartre'i linnavalitsusse tagasi, kandes nagu alati oma punast särpi. «On vaja palju tina, et tappa inimest,» rääkis Malezieux, 1848. aasta juunipäevade vana võitleja. Tema jaoks oli tõepoolest vaja palju. Kõik verise nädala kuulid läksid temast mööda, nii et kui ta lõpuks asumiselt tagasi pöördus, pidi ta ise enda maha laskma — kodanlased pidasid teda liiga vanaks, et tööle võtta.

Pariisi 20 ringkonna tööliste esindajate komitee 11. II 1871. a. istungi protokollist

Kodanikud Lacord ja Vicard nõuavad, et püütaks ühendada kõik rühmad ühiseks tegevuseks, mis võib anda revolutsioonilisele ideele suurima jõu.

Kodanik Th. Ferré nõuab, et delegatsiooni liikmed avaldaksid üleskutse kõigi 20 ringkonna uutele valimiskomiteedele, Internatsionaalile ja töölisühingute föderaalpalatile, et nad tuleksid kokku ühisele koosolekule ja otsustaksid lõplikult kandidaadid, kes tuleb kanda revolutsiooniliste sotsialistide nimekirja valimiste teises voorus. Pärast konsultatsiooni otsustati, et tuleb kokku kutsuda ainult need grupid ja komiteed, kes on nõus meie programmi ideega.

Internatsionaali Pariisi sektsioonide Föderaalnõukogu 15. II 1871. a. istungi protokollist

F r a n k e l: Alates 4. septembrist lagunes Internatsionaal kujunenud olukorra tõttu. On äärmiselt vajalik taastada sektsioonid... Meil on moraalne jõud, kui mitte kogu Prantsusmaal, siis vähemalt Pariisis; kuid materiaalset jõudu meil pole ja seda organisatsiooni puudumise tõttu. Mitmed ühingu liikmed ei saa aru ta eesmärkidest... Meil on vaja kindlat organisatsiooni distsiplineeritud, põhikirja järgi tegutsevate elujõuliste sektsioonidega, kes oma delegaatide kaudu võtaksid osa meie tööst, — sektsioone, mis oleksid kindlad ja Internatsionaali ideele ustavad. Ainult siis kujutame me endast võimsat organisatsiooni ja oleme lahinguvalmis päeval, mil tuleb tegutseda, kui ootamatult see päev ka ei saabuks.

A v r i a l: ... Internatsionaali on väga raske taastada; tööpuudus on põhjustanud viletsuse, aga meil on vaja, et liikmemaksud laekuksid korralikult, et meil oleks võimalik trükkida ajalehti ja brošüüre ning pidada sidet provintsiga.

T h e i s z: ... Töölissektsioonid on sunnitud pidama igapäevast võitlust palgaküsimustes. Me teame, kui raske on see võitlus, mida komplitseerivad tuhanded pisiasjad, mis temast osavõtjaid otse üle uputavad... Panen ette määrata eriline komisjon, kes kontrolliks kohapeal iga sektsiooni ja esitaks meile vastava aruande. Selle komisjoni liikmed hakkaksid sektsioonides esindama Föderaalnõukogu ja

võitleksid seal tema ideede eest. Viimastel valimistel leidis aset lõhenemine, ja me olime selle kurva nähtuse tunnistajaks, et üks sektsioon laskus kokkuleppele kodanlusega...

Serrailler: Londoni Peanõukogu pole kunagi saanud Pariisi Föderaalnõukogult küllalt täpseid andmeid Internatsionaali Prantsuse osakonna olukorra kohta. On hädavajalik taastada Internatsionaal ja Föderaalnõukogu, aga samuti määrata sekretärid, kes kohe organiseeriksid kirjavahetuse piiritaguste organisatsioonide ja Peanõukoguga.

Londonis kujutab Internatsionaal endast esmajärgulist poliitilist jõudu; las puhkeb sotsialistlik liikumine Inglismaal — Internatsionaal on selleks valmis. Kuid kas on nii olukord Prantsusmaal?

Goutier: Prantsuse tööline ei kannata nii karmi ja metsiku puuduse all, mis on innustuseks inglise töölistele; sellepärast polegi tal nende visadust ja otsustavust. Kuid selle eest on tal niisugused iseloomujooned, nagu revolutsioonilinė vaimustus ja julgus, mida peab ainult oskama kasutada. Õnnetuseks unustasid Internatsionaali liikmed 4. septembrist alates oma kohustused ja ei läinud seda teed mööda, mida mööda oleks tulnud minna. Nüüd on vaja mõelda tuleviku peale ja sellepärast ma toetan Theiszi ettepanekut.

22. II 1871. a. protokollist

Frankel: Tahaksin, et Internatsionaali taastamine edeneks kiiremini... Ma tuletan Föderaalnõukogule veel kord meelde, kui hädavajalik on oma häälekandja asutamine: trükisõna on võimas propagandavahend. Samuti on vaja, et liikmemaksud laekuksid edaspidi regulaarselt. Föderaalnõukogu vajab raha, et asutada ajaleht ja saata provintsi delegaatoon internatsionalistlike ideede ulatuslikuks propageerimiseks. Sel viisil võime me ühingu poole võita suured tööliste hulgad. Panen ette määrata komisjon Föderaalnõukogu uue põhikirja väljatöötamiseks.

Goutier: Kodanlus ja töösturid organiseeruvad avalikult kogu Prantsusmaal, valmistudes vältimatuks võitluseks meiega nii poliitilisel pinnal kui ka töötasu küsimustes. Kodanluse klassi taolise aktiivsuse ees peame me minu arvates avalikult teatama oma sotsiaalsetest nõudmistest. Meie provintsisektsioonid peavad taaselustuma ja looma meiega senisest tihedamad sidemed. Nad peavad muutuma oma valimisringkonnas poliitilisteks keskusteks, mis tõmbavad enda poole sõpru, on ähvardavad vaenlastele ja avaldavad mõju avalikule arvamusele.

I Internatsionaali Peanõukogu 28. II 1871. a. istungi protokollist

Võetakse vastu otsus lükata läbirääkimised edasi, et anda sõna kodanik Serrailler'le ettekandeks selle üle, mis ta nägi Pariisis.

Kodanik Serrailler: Pariisi saabunud, viis mind üks delegaat raekotta. Küsisin, kust ma võiksin leida Internatsionaali, ja mulle vastati, et pole ei sektsioone ega ka Föderaalnõukogu — kõik Internatsionaali liikmed olid algul vangis, aga praegu nad on paisatud laiali mööda mitmesugúseid väeosi — ühed regulaararmees, teised rahvuskaardis, mõned mobiilkaardis; et Internatsionaal on lagunenud...

8. oktoobril pidi aset leidma valitsusvastane demonstratsioon. Sellest võtsid osa kõik Internatsionaali liikmed, kuid ainult eraisikutena, mitte aga Internatsionaali esindajaina. Mingit kooskõlastatud tegevust ei olnud ja nad ei teinud midagi ära...

Siis läksin sektsioonidesse, et panna nad tõsiselt tööle ja valida uus nõukogu... Pöördusin kõigi sektsioonide poole — ükskteist neist vastasid mu üleskutsele ja organiseerisid vastukaaluks ülejäänutele uue Föderaalnõukogu, mis pidi kokku kutsuma koosolekud ja olema kõigis Pariisi ringkondades valmis igaks võimalikuks sündmuseks... Nädal hiljem koostasime üleskutse, mis oli suunatud ühe teise, varem avaldatud üleskutse vastu. Malon on ainukene erand, ta on valmis töötama, kuid keegi ei tahtnud teda aidata...

Jaanuaris oli võimalus valitsus kukutada. Kõik juhtivad tegelased olid valmis sellest osa võtma, kuid ei tahtnud sektsioone organiseeritud pealetungile viia. Algult Malon astus välja oma kahe sektsiooniga. Kõik oli meie kätes, kuid valitsuse liikmetele anti võimalus minema kaduda. Pärast seda aga meid sõna tõsises mõttes visati raekojast välja...

Kui ma Pariisist ära sõitsin, ühinesid uus ja vana Föderaalnõukogu, kusjuures ma seadsin tingimuseks, et vana nõukogu liikmed tuleb ümber valida...

Sattusime veidrasse olukorda. Tegutseme valitsuse vastu, kes meid reedab: astusime välja Internatsionaali nimel ja saadame töölistesse vihkamist valitsuste vastu, kes nii Prantsusmaal kui Saksamaal on ühtviisi vaenulikud rahvale. Kodanlus aga tegutses teistviisi — ta rääkis, et sakslased võitlevat vabariigi vastu...

Kodanik Weston: Kõik on minuga nõus, kui ma kinnitan, et kodanik Serrailler osutas meile hindamatu teene...

Kodanik Marx: See, millest rääkis meile Serrailler, on vaid nõrk kaja sellest, mis räägiti Pariisis...

KAKS SÕPRA

1870 14. VII — Pariisis leiavad aset šovinistlikud väljaastumised. Bulvareil hüütakse: «Elagu sõda! Berliini!»

19. VII — Prantsusmaa kuulutab Preisile sõja.

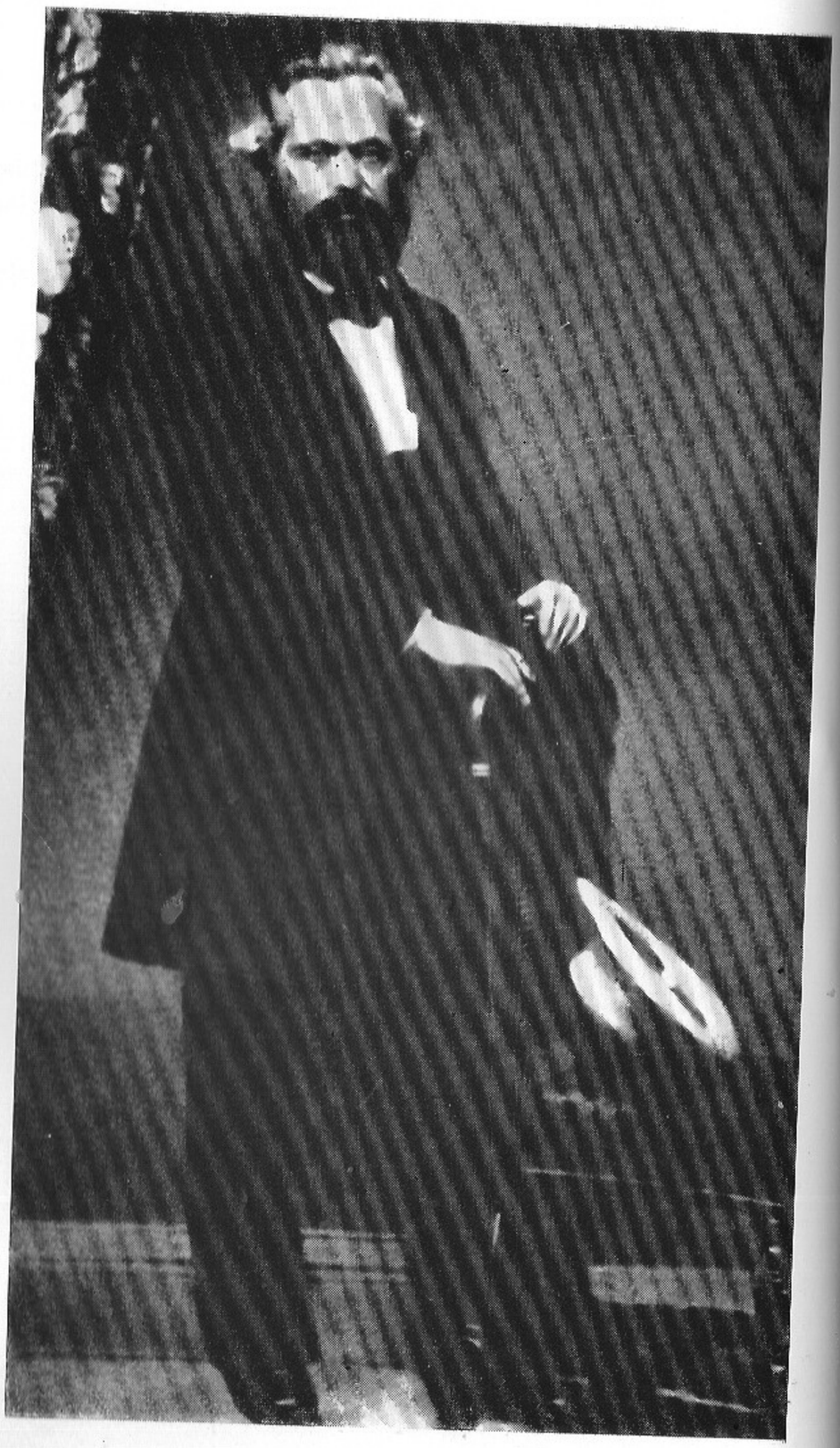

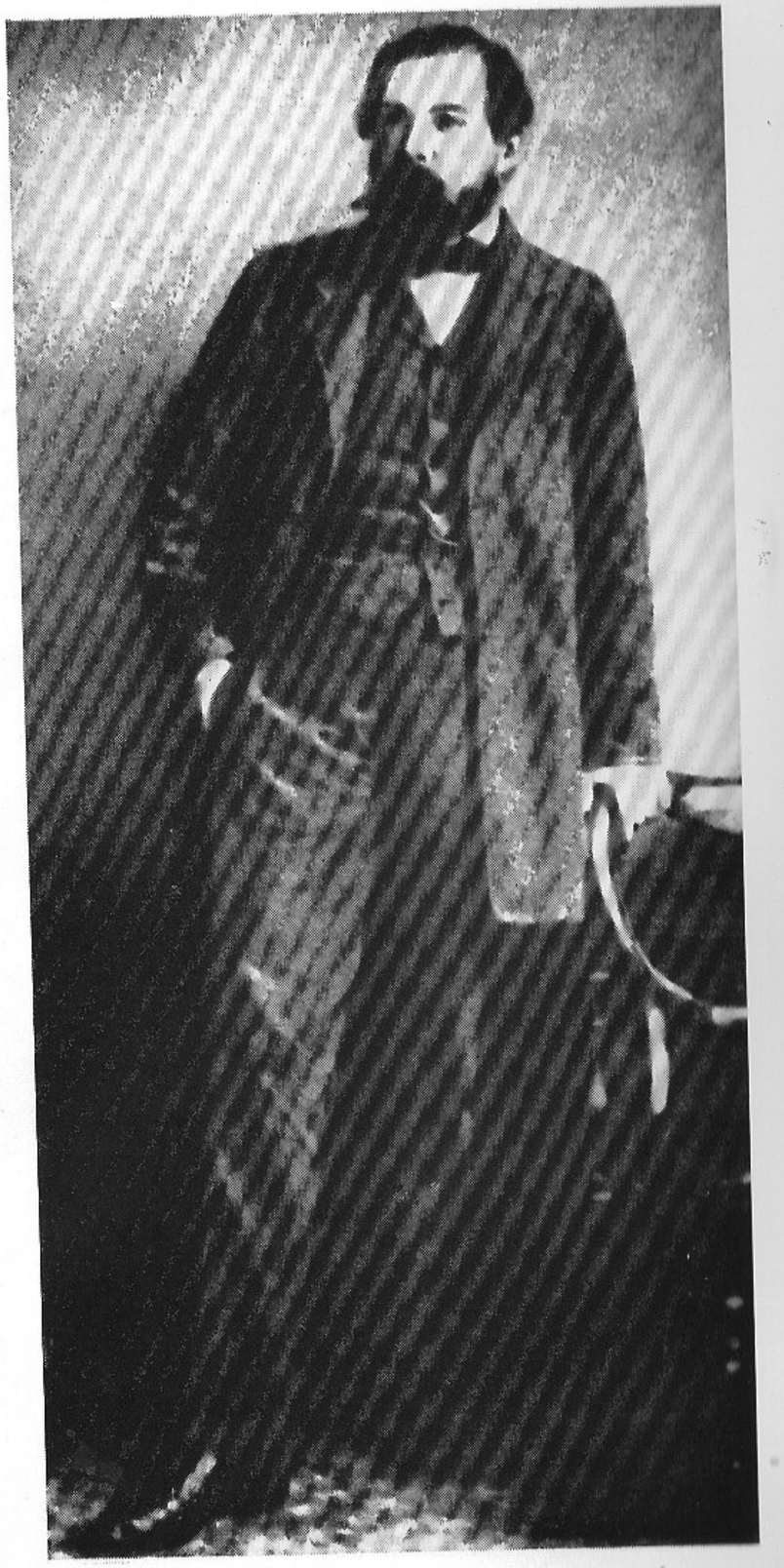

K. Marx.
Foto 1861. aastast.

F. Engels.
Foto 1860-ndaist aastaist.

K. Marxi töökabinet. Makett K. Marxi ja F. Engelsi muuseumist.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

Esimesel kohtumisel Marxiga ilmus ta mu ette kui teadlane oma kabinetis Maitland-Park-Roadil asuvas majas, kuhu kogu tsiviliseeritud maailmast tulid kokku parteiseltsimehed, et mitmesugustes küsimustes teada saada sotsialistliku mõtte meistri arvamust. See on ajalooline tuba ja seda peab tundma, kui tahad mõista Marxi vaimuelu varjatumaid külgi.

Tuba asus teisel korrusel, laiad aknad, mille kaudu tuli sisse palju valgust, avanesid parki. Seina ääres mõlemal pool kaminat ja akna vastas seisid raamatukapid kuni laeni täis raamatuid, ajalehti ning käsikirju. Kamina vastas ühel pool akent oli kaks lauda, mis olid täis kuhjatud pabereid, raamatuid ja ajalehti; toa keskel, kus oli palju valgust, seisid väga lihtne väikene töölaud ... ja puust tugitool. Tugitooli ja raamatukapi vahel akna vastas oli nahkdiivan, millele Marx aegajalt heitis, et puhata. Raamatuid oli pandud ka kaminale, siin olid veel sigarid, tikud, tubakakarbid, kirjapress, ta tütarde, naise, Wilhelm Wolfi ja Friedrich Engelsi fotod.

Marx suitsetas väga palju.

«„Kapital» ei too mulle isegi nii palju sisse, kui maksid sigarid, mis ma tema kallal töötades ära suitsetasin,» ütles ta kord mulle.

Kuigi Marx heitis magama väga hilja, oli ta alati juba kella 8—9 paiku jalul, jõi ajalehti lugedes musta kohvi ja läks siis oma töökabinetti, kus töötas kella kahe või kolmeni öösel. Ta tegi vaheaja ainult söögiajaks ja õhtul, et jalutada Hampstead-Heathis, kui seda lubas ilm; päeval ta magas tunni või kaks diivanil.

Heinet ja Goethet, keda Marx oma jutuajamistel sageli tsiteeris, teadis ta peast ... Igal aastal luges ta Aischylost kreekakeelses originaalväljaandes; teda ja Shakespeare'i armastas ta kui kaht suurimat draamageeniust, keda inimkond on loonud. Shakespeare'i, keda ta eriti hindas, uuris ta spetsiaalselt. Ta teadis tema näidendite ka kõige vähetuntumaid tegelasi.

Mul oli võimalus töötada koos Marxiga — olin lihtsalt kirjutaja, kellele ta dikteeris. Kuid sain seejuures tutvuda ta mõtlemis- ja kirjutamismaneeriga. Ta töötas üheaegselt kergesti ja raskelt: kergesti, sest iga teema puhul tõusis ta vaimusilme ette otsekohe kogu selle kohta käiv faktide ja arvamuste hulk; kuid just selle andmete suure hulga tõttu oli ideede ammendav väljendamine raske ja nõudis palju aega ...

Marx oli õrn, pehme ja järeleandlik isa ... Ta ei käskinud kunagi midagi ... Ja sellest hoolimata õnnestus vähestel isadel saavutada suuremat sõnakuulelikkust. Tütarde silmis oli ta sõber ja nad suhtusid temasse kui sõbrasse. Nad hüüdsid teda mitte isaks, vaid Moorlaseks — nii kutsuti Marxi naljatades ta tõmmu näovärvi ja pigimustade juuste ning habeme pärast. (Paul Lafargue'i mälestustest.)

*

Engelsiga tutvusin 1867. aastal, sel aastal, kui ilmus «Kapitali» esimene köide.

«Nüüd, kui sinust sai minu tütre peigmees,» ütles mulle Marx, «pean ma sind esitlema Engelsile.» Ja me sõitsime Manchesteri.

Kuni 1870. aastani elas Engels nagu kaksikelu: kuus päeva nädalas kella 10-st hommikul kella 4-ni pärastlõunal täitis ta oma kommertsametniku ülesandeid ... Engelsi naine, päritolult iirlanna, oli tuline patrioot ja pidas kogu aeg sidemeid oma kaasmaalastega, keda sel ajal oli Manchesteris palju; ta oli kogu aeg kursis nende vandenõudega. Küllalt palju feenide salaühingu liikmeid leidis varjupaiga Engelsi majas, ja üks nende juhtidest, kes tegi katse vabastada hukkamisele viidavaid kaaslasi, suutis vaid tänu Engelsi naisele pääseda politsei käest.*

Niipea kui Engelsil läks korda vabastada end äritegevusest, lahkus ta Manchesterist ja kolis üle Londonisse. Seal asus ta elama Regent-Park-Roadile, kümne minuti kaugusele Maitland-Park-Roadist ... Iga päev umbes kella ühe paiku tuli ta Marxi juurde, ja kui Marxil oli aega, läksid nad koos Hampsteadi aasadele.

Neil oli kõik ühine — nii raha kui ka teadmised.

Engelsi peamine kiindumus oli filoloogia ja sõjaasjandus; ta jäi neile alati ustavaks ja oli alati kursis edusammudega selles valdkonnas.

Ta tundis otse uskumatult hästi Euroopa keeli ja isegi üksikuid dialekte. Talle meeldis nagu koketeerimise mõttes pidada igaühega kirjavahetust tema emakeeles. (Paul Lafargue'i mälestustest.)

Meie majas olid kõigil hüüdnimed ... Moorlane oli tavaline, peaaegu ametlik nimi, mille all tundsime Marxi nii meie kui ka lähedased sõbrad. Ta oli ka Čali (mis tuli ilmselt moonutatud Charleyst, s. o. Karlist) ja «vana Nick» (metshaldjas). Engelsist sai pärast 1870. aastat meie «Kindral». (Eleonore Marxi mälestustest.)

K. Marx — Paul ja Laura Lafargue'ile 28. VII 1870

Kallid lapsed!

... Te muidugi tahate midagi kuulda sõjast. On selge, et L. Bonaparte juba jättis oma esimese soodsa võimaluse kasutamata. Te saate aru, et tema esialgne plaan oli preislaste tabamine ootamatult ja ootamatuse momendi kasutamisega nende üle ülekaalu saavutamine. Tegelikult ongi palju kergem viia sõjakorda Prantsuse armee, mis seniajani koosneb ainult kaadrisõdureist, kui Preisi oma, kus olulise koha omavad eraisikud, kes moodustavad maakaitse. Järelikult, kui Bonaparte, nagu ta alguses kavatses, oleks andnud hoogsa löögi isegi vaid pooleldi kogutud jõududega, siis võib-olla oleks tal õnnestunud ootamatult vallutada Mainzi kindlus ja ühtlasi edasi liikuda Würzburgi suunas, lõigates sel viisil Põhja-Saksamaa ära Lõuna-Saksamaast ja tekitades paanikat oma vaenlase leeris. Kuid ta jättis selle võimaluse kasutamata. Ta nägi r a h v u s l i k u sõja kaheldamatuid tunnuseid Saksamaal ja teda rabas Lõuna-Saksamaa üksmeelne, kiire ja viivitamatu ühinemine Preisiga. Tema tavaline kõhklemine, mis nii hästi sobib kokku vana vandenõulase elukutsega, kes aina mõtleb välja riigipöörete plaane ja rahvahääletusi, võttis võimust. Kuid see meetod ei kõlba sõja jaoks, mis nõuab kiireid ja otsustavaid seisukohavõtte. Ta loobus oma esialgsest plaanist ja otsustas koondada kõik oma sõjajõud. Sel viisil k a o t a s t a a g a t e m a k ä s u t u s e s o l n u d i n i t s i a t i i v i e e l i s e d ja ootamatuse momendi, samal ajal kui preislased v õ i t s i d aega, mis oli neile vajalik oma vägede mobiliseerimiseks. Järelikult võib öelda, et Bonaparte juba kaotas oma esimese kampaania.

Kuid millised ka poleks praegu esialgsed sündmused, sõda tuleb äärmiselt tõsine. Isegi Prantsusmaa esimene suur võit ei oleks midagi otsustanud, sest Prantsuse armee kohtab oma teel otsekohe kolme suurt kindlust — Mainz, Koblenz

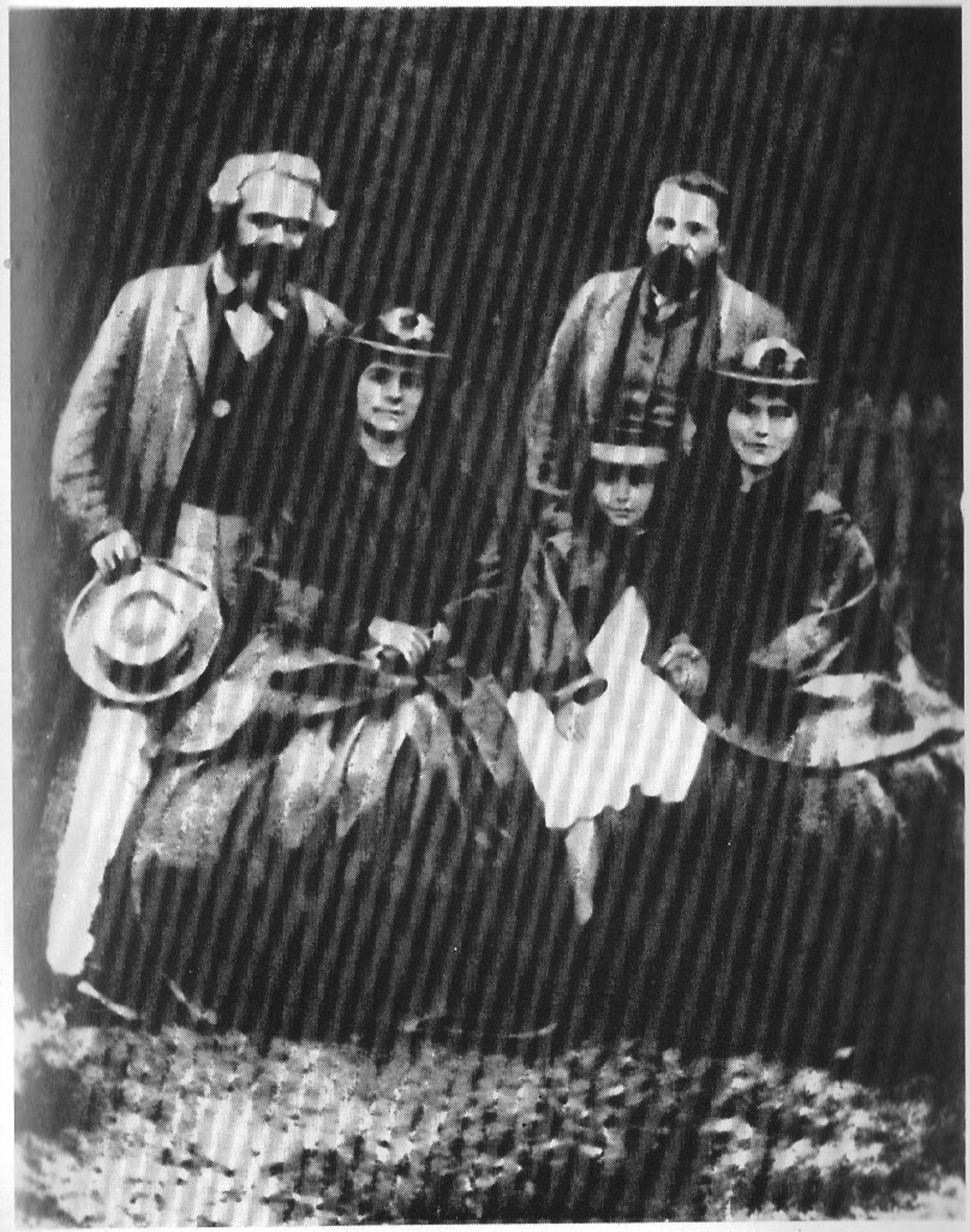

K. Marx, F. Engels ja K. Marxi tütred 1860-ndail aastail. Foto.

ja Köln, mis on valmis pikaajaliseks kaitseks. Lõpptulemusena on aga Preisi käsutuses rohkem sõjalisi jõude kui Bonaparte'il...

Mõlemad rahvused meenutavad mulle anekdooti kahest vene aadlikust, keda saatsid kaks juuti, nende pärisorjad. Aadlik A. lõi aadlik B. juuti ja B. vastas: «Kui sina peksad minu juuti, peksan mina sinu oma.» Paistab, et mõlemaid rahvusi lepitati nende omade despootidega sel viisil, et kummalegi neist lubati anda hoop teise rahvuse despoodile.

Saksamaal suhtutakse sõjasse kui rahvuslikku, sest see on kaitsesõda. Kodanlus (rääkimata juba paadunud junkurlusest) ületab iseennast oma lojaalsuse demonstreerimisel. Võiks arvata, et oleme tagasi pöördunud 1812. ja järgnevate aastate juurde nende deviisiga «Jumala, kuninga ja isamaa eest» ning värsiridadega «Sakslaste isamaa, mida tähendab küll ta», mille kirja pani vana eesel Arndt! Muidugi on «Marseljeesi» laulmine detsembrikangelase käsul niisamasugune paroodia nagu kogu Teise keisririigi ajalugu. Kuid see tähendab, et ta saab aru, et laulukene «Lahkudes Süüriasse»* ei ole praegu sobiv. Samal ajal vana neetud eesel Wilhelm «Annekteerija» laulab «Jeesus on mu kaitseja», seistes «rõõvel» Bismarcki paremal ja «nuhk» Stieberi vasakul käel.

Mõlemal juhul on vaatepilt vastik.

Kuid lohutav on see, et töölised protesteerivad nii Saksamaal kui ka Prantsusmaal. Tõepoolest on klassisõda mõlemal maal juba liiga kaugele arenenud selleks, et mingisugune poliitiline sõda võiks veel pikemaks ajaks ajalooratast tagasi keerata. Otse vastupidi, ma arvan, et praegusel sõjal on tagajärjed, mis on täiesti ootamatud mõlema poole «ametlikele ringkondadele»...

Isiklikult tahaksin, et mõlemad pooled, nii preislased kui prantslased, annaksid teineteisele vaheldumisi naha peale ja et — nagu see minu arvates ka aset leiab — lõppude lõpuks võidaksid sakslased. Tahan seda sellepärast, et Bonaparte'i lõplik lüüasaamine kutsub Prantsusmaal tõenäoliselt esile revolutsiooni, samal ajal kui sakslaste lõplik lüüasaamine vaid jätaks kehtiva olukorra püsima veel 20 aastaks...

Mis puutub inglise töölistesse, siis vihkavad nad Bonaparte'i rohkem kui Bismarcki. Peamiselt sellepärast, et ta on agressor. Samal ajal räägivad nad: «Katk tabagu teie kahte sugu!»* Ja kui inglise oligarhia, olles selleks nähtavasti igati valmis, võtaks osa sõjast Prantsusmaa vastu, siis Londonis löödaks ülestõusukella. Mina omalt poolt teen kõik, mis on minu võimuses, et Internatsionaali kaudu toetada seda «neutraliteedi» vaimu ja ajada nurja inglise töölisklassi «äraostetud» (ära ostetud «auväärt ringkondade» poolt) liidrite plaane, kes pingutavad kõiki jõude, et teda õigelt teelt kõrvale viia...

Teile ustav Vana Nick.

K. Marx — F. Engelsile 8. VIII 1870

...Antud hetkel teeb mulle muret asjade seis Prantsusmaal. Järgmine suur lahing võib lõppeda vaevalt teisiti, kui prantslaste lüüasaamisega. Ja mis siis? Kui purukslöödud armee tormab Bustrapa* juhtimisel Pariisi, toob see endaga kaasa Prantsusmaale kõige alandavama rahu sõlmimise võib-olla koos Orléans'i dünastia restaureerimisega. Kui Pariisis puhkeb revolutsioon, siis tekib küsimus, kas tal on küllalt vahendeid ja juhte, et osutada tõsist vastupanu preislastele? Ei saa eitada, et kahekümne aasta pikkune bonapartistlik farss on avaldanud erakordselt demoraliseerivat mõju. Vaevalt on alust arvestada revolutsioonilist kangelaslikkust. Mis sina sellest arvad?

Ma ei taipa midagi sõjaasjandusest, kuid siiski tundub mulle, et harva on juhitud mõnda sõjalist kampaaniat veel mõttetumal, süsteemitumal ja tavapärasemal viisil, kui see, mida juhib Badinguet*...

Preisi sõdurid 1870. aastal. Foto.

1870 1. VIII — Prantsuse väed vallutavad Sarrebrücki.
6. VIII — Prantsuse väed saavad lüüa Froeschwilleri ja Forbachi juures; Elsass jäetakse maha.

Prantsuse sõdurid 1870. aastal. Foto.

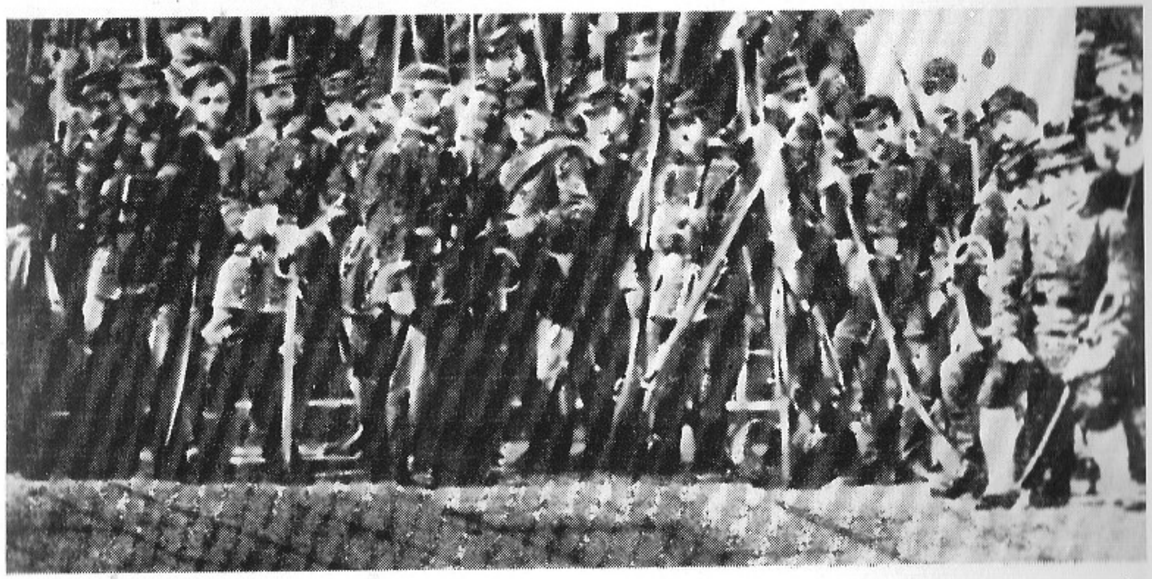

Selles sõjas, mida peetakse täiesti lower empire'i * vaimus, on nii intendantuuris kui ka diplomaatias täiesti selgelt ilmnenud loosung: varastagem üksteist ja petkem üksteist. Nii et eranditult kõik Prantsusmaal — ministrist kantseleiametnikuni, marssalist reasõdurini ja keisrist tema saapapuhastajani — sattusid täielikku segadusse, kui suurtükkide mürin paljastas asjade tegeliku seisu.

Sinu K. M.

1870 14.—18. VIII — Prantsuse väed saavad lüüa kolmes lahingus; marssal Bazaine'i Reini armee piiratakse Metzis sisse.

F. Engels — Jenny Marxile 15. VIII 1870

... Asjade praeguse olukorra juures Prantsusmaal, kus iga päev võib kõik ümber paisatud saada, — mis tõenäoliselt leiabki aset nädala-paari pärast — on muidugi riskantne üürida maja $3\frac{1}{2}$ aastaks ja seada see korda, kuid siiski tuleb riskida. Mulle tundub, et orleanistid soovivad praegu niisugust nende poolt juhitavat ajutist vabariiki, nagu see oli 1848. aastal, ja et see vabariik häbistaks end rahu sõlmimisega, siis läheks kroon orleanistide kui ainukese praegu võimaliku dünastia kätte, kuid see mäng võib veel nurja minna.

Kõige halvem on see — kes asub juhi kohale tõeliselt revolutsioonilise liikumise puhul Pariisis? ...

Teie F. Engels.

F. Engels — K. Marxile 15. VIII 1870

Kallis Moorlane!

Näib, et Prantsusmaa krahh on kohutav. Kõik variseb kokku, on maha müüdud ja laiali tassitud. Chassepot' püssid * on halvasti tehtud ja osutuvad võitluses kõlbmatuiks, neidki juba ei jätku ning tuleb üles otsida vanad tulelukuga püssid. Sellest hoolimata ei ole revolutsioonilisel valitsusel, kui ta k i i r e s t i luuakse, põhjust meelt heita. Kuid ta peab jätma Pariisi tema saatuse hoolde ja jätkama sõda, tuginedes lõunale. Siis ta võib-olla suudab veel vastu panna selle ajani, kuni läheb korda osta relvi ja organiseerida uued väed, millede abil vaenlane järkjärgult uuesti piirideni surutakse. Õieti öeldes oleks see sõja parim lõpp, kui mõlemad maad tõestaksid teineteisele oma võitmatust. Kuid kui see kiiresti aset ei leia, on komöödial lõpp käes. Moltke operatsioonid on õige eeskujulikud — vana Wilhelm andis talle nähtavasti täieliku tegevusvabaduse ja neljandad pataljonid juba ühinevad armeega, samal ajal kui neid prantslastel veel ei eksisteerigi.

Kui Badinguet * ei ole veel Metzi juurest ära läinud, läheb tal täbarasti ...

Südamlik tervitus

Sinu F. E.

K. Marx — F. Engelsile 17. VIII 1870

Kallis Fred!

... Sinu kiri langeb täiesti ühte vastuse plaaniga, mille ma juba mõttes valmis tegin. Sellest hoolimata ei tahaks ma siiski nii tähtsas asjas — ... jutt käib d i r e k t i i v i d e s t, m i s m ä ä r a v a d k i n d l a k s s a k s a t ö ö l i s t e k ä i t u m i s l i i n i, — tegutseda ilma sinuga nõu pidamata ...

Kugelmann ajab kaitsesõja segamini kaitseoperatsioonidega. Tähendab tuleb välja, et kui mingisugune subjekt tungib mulle tänaval kallale, võin ma tema hoope ainult pareerida, kuid ei või teda

ennast lüüa, sest siis muutuksin ma ju k a l l a l e t u n g i j a k s! Kõigi nende inimeste juures paistab dialektika puudus läbi igast sõnast.

Juba neljandat ööd ei lase reumatism mind üldse magada ja fantaseerin kogu aeg Pariisist jne. Täna õhtul võtan unerohtu, mille mulle kirjutas Gumpert.

Tabasin Bonaparte'i suhtes täiesti märki, rääkides Teise keisririigi matusekelladest; see keisririik lõpeb samaga, millega ta algas, — paroodiaga! Kas võib endale ette kujutada paremat paroodiat Napoleoni 1814. aasta kampaaniale? Arvan, et me mõlemad olime ainukesed inimesed, kes algusest peale Bustrapa * t ä i e l i k u t ü h i s u s e läbi nägid, pidades tegelihtsaks komödiandiks, ja kordagi ei lasknud end tema ajutistest edusammudest eksitusse viia ...

Sinu K. M.

F. Engels — K. Marxile 20. VIII 1870

Kallis Moorlane!

Loodan, et sinu reumatism ei ole enam nii terav. Kloraal toob sulle kergendust, kui aga mitte, siis pöördu arsti poole, et ta annaks sulle mingit rohtu unetuse vastu. Gumpert on Wales'is, ja sellepärast ei ole temaga nii kerge konsulteerida ...

Ma mõtlen, et saksa-prantsuse rahvastikuga territooriumi annekteerimine on nüüd juba otsustatud asi. Kui viimasel nädalal oleks Pariisis tekkinud revolutsiooniline valitsus, oleks veel võimalik olnud midagi ära teha. N ü ü d ilmuks ta liiga hilja ja võiks enda seada vaid naeruväärsesse olukorda kui konvendi paroodia. Olen veendunud, et revolutsioonilise valitsusega, mis oleks välja astunud õige-

Kaasaegne karikatuur marssal Bazaine'ist. Sildil tekst: Marssal Bazaine'ile tänulikult Prantsusmaalt.

Kaasaegne karikatuur Preisi kuningas Wilhelm I-st kui «surmarüütlist».

aegselt, oleks Bismarck sõlminud rahu ilma territooriumi äralõikamiseta. Kuid Prantsusmaa säärase käitumise juures, nagu see praegu aset leiab, pole tal mingit alust vastu panna sisemisele survele ja oma isiklikule auahnusele. See on suur õnnetus, kuid mulle näib, et paratamatu...

Kui 120 000 prantslast on sunnitud relvad maha panema, siis see on juba liig. Kuid nähtavasti selleni asi lähebki. Vana eesel Wilhelm võtab veel vanas eas Metzi kindluselt tema neitsilikkuse! Säärast pankrotti, nagu näitab üles Teine keisririik, pole veel olnud. Mind huvitab vaid üks: kas pariislased tõesti lõpuks ometi üles ei tõuse, kui saavad kuulda tõtt viimase nädala sündmustest. Kuid ka see muidugi enam ei aitaks...

Sinu F. E.

JENNY MARX

Kallis hr. Kugelmann!

Tänan Teid südamest suure huvi ja väsimatu hoolitsuse eest Karli raamatu pärast. Nähtavasti eelistavad sakslased väljendada oma heakskiitu täieliku mahavaikimisega. Te panite kõik need viivitajad kõvasti liikuma. Uskuge mind, kallis hr. Kugelmann, vaevalt on ühtki raamatut kirjutatud nii raskeis tingimustes kui seda; ma võiksin täiesti kirjutada tema loomise salaajaloo, kust saaks teatavaks nii palju, lõputult palju varjatud muresid, kannatusi ja piinu. Kui töölised kujutaksid ette neid ohvreid, mis tuli kanda selle teose lõpuleviimiseks, mis on kirjutatud ainult nende jaoks ja nende huvide kaitseks, siis nad tõenäoliselt näitaksid ise üles veidi rohkem huvi...

Enne kui ma lõpetan, pean veel Teid noomima. Miks Te pöördute minu poole nii ametlikult — «austatud proua» —, nii pöördute Te minu, liikumise vana veterani ja hallijuukselise osavõtja, ausa kaasvõitleja ja seltsimehe poole?

Ma külastaksin sel suvel nii hea meelega Teid, Teie armast naist ja Franziskakest, kelledest mu mees pidevalt räägib niisuguse armastuse ja soojusega. Ma nii väga tahaksin uuesti, 11 aasta möödudes, näha Saksamaad! Möödunud aastal olin palju haige ja pealegi olen ma viimasel ajal kahjuks kaotanud küllalt palju oma «usust» ja eluenergiast. Mul on sageli raske end püsti hoida... (J. Marx L. Kugelmannile.)

Jenny Marx — F. Engelsile umbes 18. VIII 1870

Kallis F. Engels!

...Eile õhtul oli siin tugev vihm, nii et Moorlane ei saanud õhtul välja minna. Täna hommikust alates aga särab päike jälle täies ilus. Olen veendunud, et selle suurepärase mereõhu juures oleks Moorlane täiesti terveks saanud, kui poleks olnud seda õnnetut reumatismi, mis takistab tal liikuda ja põhjustab unepuuduse. Sel ööl oli tal siiski palju parem ja nüüd pärast lõunat heitis ta jälle magama väikese pärastlõunauinaku tegemiseks (mida meie kutsume «bye byen»). Tüdrukud on kogu aeg mere ääres või mere sees või mere peal, neil on punased põsed ja veel punasemad ninad ja üldse tunnevad nad end väga hästi ja meeleolu on neil suurepärane. Mõlemad ainult elavad hirmsasti üle nende lemmikrahvuste krahhi. Jenny on täielikult «prantslannakene», aga Tussy «iirlanna»...

Teie Jenny Marx.

K. Marx — Friedrich Adolf Sorgele 1. IX 1870

Lugupeetud hr. Sorge!

See, et ma kaua ei vastanud Teie kirjadele, on seletatav kahe põhjusega: esiteks — ülekoormatusega ja teiseks — väga tõsise haigusega. Augusti algul saatsid arstid mu mere äärde. Kuid seal muutis tugev ishiasehoog mu mitmeks nädalaks invaliidiks. Olen alles eilsest päevast alates jälle Londonis, kuid pole veel sugugi täiesti tervenenud...

Pariisi hale käitumine sõja ajal, see, et ta isegi pärast hirmsaid lüüasaamisi endist viisi talub Louis Bonaparte'i mamelukkide * ja hispaania avantüristi Eugénie' võimu, näitab, kui vajalik on prantslastele traagiline õppetund, et neis uuesti mehisust äratada...

Teile ustav

Karl Marx.

1870 1. IX — Saksa väed ründavad Sedani koondunud Mac-Mahoni vägesid. Vägede juures viibiv Napoleon III laseb heisata valge lipu ja saadab Preisi kuningale kirja: «Mu vend, kuna ma ei saanud surra oma vägede eesotsas, siis ei jää mul muud üle, kui anda oma mõõk Teie Majesteedi kätesse.»

FRIEDRICH SORGE

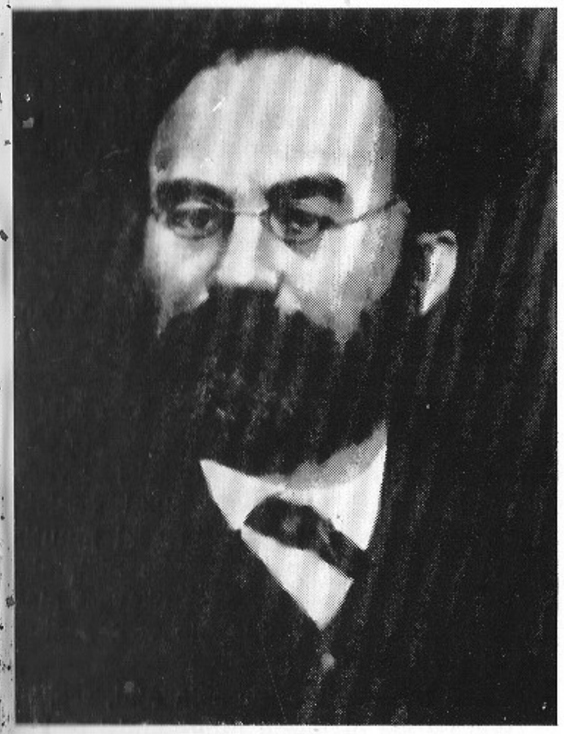

«Kuuekümnendate aastate keskelt kuni 1878. aastani töötasin ma ööd ja päevad läbi ... Mu eriala on sulle teada, mul on kogu aeg tegemist nootidega, kusjuures ma pean oma silmi pingutama ja selle jaoks on vaja head valgustust. Kuid üldreeglina seisab õnnetu katkine klaver toa kõige pimedamas nurgas neil sombustel talvepäevadel, mil mul tavaliselt töötada tuleb. Nüüd tuleb sageli ette, et mul läheb silme ees mustaks, kui ma vaatan nootidele ... Igal hommikul pean ma juba pool kaheksa andma laulutunde ja järelikult pean tõusma vähemalt pool seitse, aga pärast seda ma tavaliselt töötan ilma vaheajata kella seitsmeni õhtul. Muidugi läheb palju aega ka pikkadele sõitudele, mis mul tuleb teha. Teel teen ma mustandeid ja mitmesuguseid märkusi ja loen palju, et olla kursis ilmuva kirjandusega.» (Fr. A. Sorge K. Marxile.)

K. Marx — F. Engelsile 2. IX 1870

Kallis Fred.

Üleeile õhtul saabusin siia. Täna lähen dr. Maddisoni juurde ...

Nüüd on kätte jõudnud aeg, et pärast seda, kui nii hiilgavalt leidis kinnitust sinu esimene artikkel Mac-Mahonist, alustada järgmist artiklit resümeega sinu enda «Märkmetest sõja üle». Sa tead, et inglasi on vaja otse ninapidi «points'i»* lükata ning et liigne tagasihoidlikkus ja viisakus ei sobi nahaalse John Bulli jaoks. Meie pere naisliikmed läksid marru, avastades, et kõik Londoni ajalehed varastavad sinu artiklitest, kuid kordagi neid ei tsiteeri.

Minu arvates on kogu see Pariisi kaitsmine — ainult politseiline farss, et hoida pariislasi rahulikena nii kaua, kuni preislased on juba väravate ees ja päästavad korra, nimelt dünastia ja tema mamelukid*.

Kurb pilt, mida kujutab endast Pariis praegu, see tähendab kogu sõja ajal, näitab, et Prantsusmaa päästmiseks oli vajalik traagiline õppetund ...

Preislastel oleks vaja õppida omaenda ajaloost, et ohutuse «igavest» garantiid purukslöödud vaenlase poolt ei saavutata killustamise jms. teel. Isegi pärast Lotringi ja Elsassi kaotamist pole Prantsusmaa sugugi nii nõrgestatud, kui oli Preisi pärast seda, kui Napoleon oli andnud talle hobuseportsu Tilsiti arstirohtu.* Ja mis kasu oli sellest Napoleon I-l? Just see tõstis Preisimaa jalgadele ...

Sinu K. M.

1870 3. IX — Pariisi politseiprefekt teatab valitsusele: «Me ei saa enam midagi teha — homme on revolutsioon.»
4. IX — rahvaülestõus Pariisis, J. Favre'i ja kindral Trochu juhtimisel moodustatakse kodanlik nn. rahvusliku kaitse valitsus.

F. Engels — K. Marxile 4. IX 1870

«Mis on minul naisest ja lapsest nüüd veel?
Suurem mure mu hingele langes.
Kui tunnevad nälga, las kerjavad teel!
*Mu keiser, mu keiser on vangis.»**

Maailma ajalugu on suurim poeet ja suutis parodeerida isegi Heinet ennast. Vangis on keiser, vangis! Ja pealegi veel «haisvate preislaste» käes, aga vaene Wilhelm seisab siinsamas ja kinnitab juba sajandat korda, et ega tema tõesti ei ole kogu selles loos süüdi ja et see kõik on puhtalt jumala tahtmine! Wilhelm meenutab seejuures anekdooti koolipoisist. «Kes lõi maailma?» — «Mina, härra õpetaja, mina tegin seda, kuid tõepoolest, ma enam ei tee!»

Ja siin ilmub hädine Jules Favre ja pakub, et Palikao, Trochu ja mõned arkaadlased* moodustaksid valitsuse. Säärast lontruste kampa pole maailm veel näinud. Kuid siiski võime oodata, et kui see saab teatavaks Pariisis, siis midagi ikka juhtub. Ma ei suuda ette kujutada, et see uudiste tulv, mis täna või homme peab teatavaks saama, ei avaldaks mingit mõju. Võib-olla ilmub pahempoolne valitsus, kes pärast mõningast silmakirjalikku vastupanu sõlmib rahu.

Sõda hakkab lõpule jõudma. Armeed Prantsusmaal enam pole. Niipea kui Bazaine kapituleerub, mis nähtavasti leiab aset juba sel nädalal, suundub pool Saksa armeest Pariisi peale, teine pool läheb üle Loire'i ja puhastab maa kõigist relvastatud inimjõukudest ...

Pariisi kaitsmine — kui selleks ajaks ei juhtu midagi erakorralist — kujuneb vaid naljakaks episoodiks. Jälgides, kuidas prantslased pidevalt langevad sellisesse paanilisesse seisundisse taolistel situatsioonidel, mil tuleb tõele näkku vaadata, saad palju parema ettekujutuse terrori valitsemise perioodist. Viimase all me mõistame inimeste valitsemist, kes kutsuvad teistes esile hirmu; tegelikult aga, otse vastupidi, see on inimeste valitsus, kes on ise hirmutatud. Terror, see on enamalt jaolt kasutud julmused, mida panevad toime enda rahustamiseks inimesed, kes ise kardavad. Olen kindel, et süü terrori valitsemises 1793. a. langeb peaaegu eranditult ärahirmunud, kuid end patriootidena näitavatele kodanlastele, väikekodanlastele, kes endale hirmu pärast püksi tegid, ja jõugule lontrustele, kes ajasid oma musti asju terrori ajal. Praegune väike terror on nendesamade klasside kätetöö ...

Sinu F. E.

K. Marx — F. Engelsile 6. IX 1870

Kallis Fred!

Olin vaevalt «positsioonid sisse võtnud», et kirjutada sulle, kui ilmus Serrailler ja teatas, et ta sõidab homme Londonist Pariisi, kuid ainult mõneks päevaks. Peamine eesmärk: seada korda sealse Internatsionaali (Pariisi Föderaalnõukogu) asjad. See on veel hädavajalikum seetõttu, et täna asub Pariisi teele kogu Prantsuse sektsioon, et Internatsionaali nimel panna seal toime lollusi. «Nemad» tahavad kukutada aju-

Kaasaegne karikatuur Napoleon III-st.

tise valitsuse, asutada Pariisis Kommuuni, nimetada Pyat Prantsuse saadikuks Londonis jms.

Täna sain Pariisi Föderaalnõukogult üleskutse saksa rahvale (mille ma sulle saadan homme) koos tungiva palvega Peanõukogule lasta välja uus üleskutse spetsiaalselt sakslastele. Viimast ma tahtsin ette panna juba täna õhtul. Ole nii hea ja saada mulle nii kiiresti kui võimalik inglise keeles kõik vajalikud sõjalised kaalutlused Elsassi ja Lotringi asjus, mida oleks võimalik üleskutses kasutada.

Föderaalnõukogule vastasin põhjalikult juba täna ja ühtlasi tegin ära tänamatu töö, mis seisis selles, et avada nende silmi asjade tõelise olukorra suhtes.

Sinu K. M.

K. Marx — F. Engelsile 10. IX 1870

Kallis Fred!

...Teiselt poolt need narrid Pariisis! Pakkide viisi saadavad nad mulle oma naeruväärset šovinistlikku manifesti, mis siin inglise tööliste hulgas esile kutsus naeru ja pahameele, mille avalikku väljendamist ma suutsin vaevu tagasi hoida. Pean seda asja suurel hulgal Saksamaale saatma, tõenäoliselt selleks, et sakslastele näidata, et nad peavad esmalt «Reini taha tagasi tõmbuma», enne kui oma koju jõuavad! Selle asemel, et minu kirjale mõistlikult vastata, lubavad need mehed veel endale saata mulle telegraafi teel juhendeid... kuidas pean agiteerima Saksamaal! Missugune õnnetus!

Olen siin kõik rattad käima pannud, et töölised (esmaspäeval toimub mitu miitingut) sunniksid oma valitsust Prantsuse vabariiki tunnustama. Gladstone oli esialgu valmis seda tegema. Kuid kuninganna, kes talitab Preisi juhendite järgi, ja oligarhiline osa kabinetist!

Kahju, et Grousset'le «Marseillaise'ist», inimesele, kes on väga asjalik, kindel ja julge, on end külge kleepinud hale, peale-tükkiv, tühine ja auahne lobamokk Cluseret...

Sinu artiklid Pariisi kindlustustest ja Strasbourg'i pommitamisest on kirjutatud meisterlikult...

Sinu K. M.

F. Engels — K. Marxile 12. IX 1870

Kallis Moorlane!

...Kui Pariisis oleks võimalik midagi ära teha, siis tuleks takistada töölistel välja astumast enne rahulepingu sõlmimist. Bismarck peab varsti sõlmima rahu, kas Pariisi vallutamise tõttu või seetõttu, et olukord Euroopas sunnib teda sõda lõpetama. Milline ka ei tuleks see rahu, ta tuleb sõlmida enne, kui töölised suudavad midagi ära teha. Kui nad võidavad nüüd, teenides rahvusliku kaitse asju, siis tuleb neil üle võtta Bonaparte'i ja praeguse räpase vabariigi pärandus, nad lüüakse mõttetult puruks Saksa armeede poolt ja paisatakse uuesti tagasi 20 aastat. Nad ise ei kaota midagi äraootamisest. Piiride võimalikud muudatused on ju muide vaid ajutised ja likvideeritakse tulevikus. Sõdida Preisiga kodanluse kasuks oleks hullumeelsus. Milline ka pole valitsus, kes sõlmib rahu, muutub ta juba ainult selle tõttu lühiajaliseks, aga vangist tagasipöörduv armee ei ole enam juba nii ohtlik sisekonfliktides. Pärast rahu sõlmimist muutuvad kõik võimalused töölistele soodsamateks kui kunagi varem. Kuid kas ei lase nad end kaasa tõmmata võõramaise kallaletungi survel ja kas ei kuuluta nad välja sotsiaalset vabariiki Pariisile kallaletungi eelõhtul? Oleks hirmus, kui Saksa armeedel tuleks sõja viimase vaatusena pidada barrikaadivõitlust Pariisi tööliste vastu. See paiskaks meid 50 aastat tagasi ja sünnitaks säärase segaduse, et kõik maailmas osutuks valesse olukorda seatuks, ja lisaks veel rahvuslik vihkamine ja fraasidega liialdamine, mis siis löövad õitsele prantsuse tööliste hulgas!

Kuradi vilets, et Pariisis on nii vähe inimesi, kes julgevad praeguses olukorras

näha asju nii, nagu nad tegelikult on. Kas on Pariisis üldse kedagi, kes julgeb kas või mõelda, et Prantsusmaa aktiivne vastupanujõud käesolevas sõjas on murtud ja et selle tõttu variseb kokku ka lootus sissetunginud vaenlase väljaajamiseks revolutsiooni teel! Just sellepärast, et inimesed ei taha kuulda tegelikku tõde, kardan ma, et asi veel jõuabki selleni. Sest apaatia, mis valitses tööliste hulgas enne keisririigi kukutamist, on nüüd ilmselt üle läinud...

Sinu F. E.

F. Engels — K. Marxile 13. IX 1870

Kallis Moorlane!

...Üldse võtab sõda aja jooksul ebameeldiva iseloomu. Prantslased pole veel küllalt naha peale saanud, aga saksa eesliid on juba saavutanud liiga palju võite. Victor Hugo kirjutab lollusi prantsuse keeles, aga iludus Wilhelm häbistab saksa keelt.

«Ja nüüd jää jumalaga sellise kirja lõpus liigutatud südamega!»

Ja see on kuningas! Ja pealegi veel maailma kõige harituma rahvuse oma! Ja tema naine lubab seda trükkida!...

Ja nüüd jää jumalaga sellise kirja lõpus liigutatud või liigutamata südamega.

Sinu F. E.

K. Marx — F. Engelsile 14. IX 1870

Kallis Fred!

...Bismarck on siiski eesel. Kuna tal kõik korda läks seni, kuni ta oli sakslaste ühinemissoovi tööriist, siis on ta nii suurel määral pea kaotanud, et kujutab praegu ette, et on võimeline ilma südametunnistuse piinadeta teostama spetsiifilist preisi poliitikat mitte üksi välis-, vaid ka siseasjus.

Eile toimus töölismiiting ühes Lincolns Inn Fieldsi ruumides. Me pidasime istungit nagu tavaliselt teisipäeviti. Tuli telegramm palvega appi tulla. Tublid poisid «Rahuühingust»*, kes «ostsid üles» paljud töölised (näiteks Cremer), kindlustasid endale küll ebakindla, kuid siiski enamuse. Meie ootamatu ilmumine muutis olukorra. Ja nimelt oli tegemist mitmesuguste resolutsioonidega Prantsuse vabariigi kaitseks, millised «Rahuühingu»* kinnitusel oleksid võinud viia sõjani Preisiga. Täna kirjutasin ma täpse instruktsiooni Belgiasse ja Šveitsi, aga samuti Ühendriikidesse...

Sinu K. M.

LUDWIG KUGELMANN

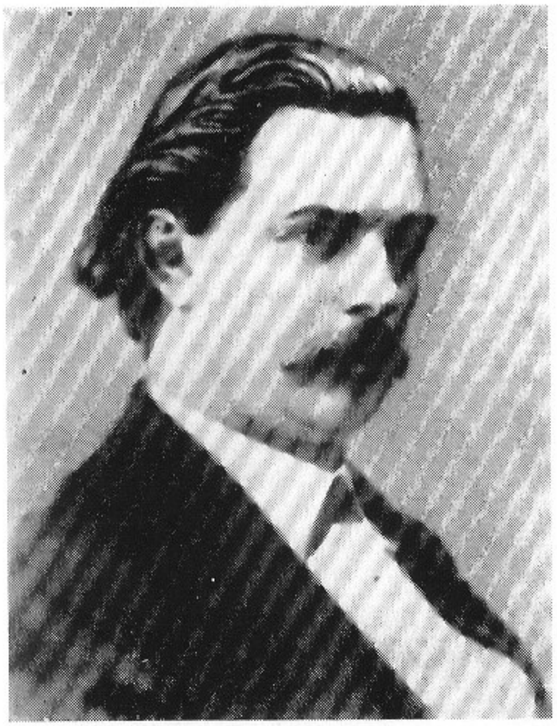

Kugelmann on silmapaistev arst oma erialal ja nimelt günekoloogias. Virchow ja teised autoriteedid (muuseas tuntud Meyer Berliinist), varem von Siebold Göttingenist ja — kuni oma psüühilise haigestumiseni — Semmelweiss Viinist on temaga kirjavahetuses... Oma erialal on ta leiutanud hulga uusi instrumente.

Teiseks on Kugelmann meie õpetuse ja meie isikute fanaatiline (ja minu arvates vestfaallaste kombel liiga vaimustatud) kummardaja. Mõnikord muutub ta oma entusiasmiga... isegi tüütavaks. Kuid ta on arusaaja inimene, äärmiselt aus, valmis kõigeks, võimeline eneseohverduseks ja — mis on kõige tähtsam — veendunud. Tal on kenakene miniatüürne naine ja võluv kaheksaaastane tütar. Tal on palju parem kollektsioon meie teoseid kui meil mõlemal kokku. (K. Marx F. Engelsile.)

K. Marx — Ludwig Kugelmannile 13. XII 1870

Nähtavasti pole mitte üksi Bonaparte, tema kindralid ja ta armee vangi võetud Saksamaa poolt, vaid koos nendega ka kogu keisrikultus kõigi ta pahedega, mis aklimatiseerusid tammede ja pärnade maal...

Siin, Inglismaal, oli sõja algul ühiskonna meeleolu ultrapreisilik, nüüd aga asendus see otse vastupidisega. Kohvikutes näiteks vilistatakse saksa lauljaid nende lauluga «Vaht Reinil» välja, kuna prantsuse lauljatele, kes laulavad «Marseljeesi», lauldakse kooris kaasa. Rääkimata juba rahvahulkade otsustavast sümpaatiast vabariigile ja ühiskonna lugupeetud ringide ärritusest praegu ilmse Preisi-Vene liidu üle, aga samuti Preisi diplomaatia ülbe tooni üle sõjaliste edusammude ajast peale, — kutsus siin esile üldise pahameele sõjapidamise viis: rekvisitsioonide süsteem, külade mahapõletamine, partisanide mahalaskmine, pantvangide võtmine jms. 30-aastase sõja kopeerimine. Muidugi käitusid inglased täpselt nii Indias, Jamaikal jne., kuid prantslased pole indialased või hiinlased või neegrid, aga preislased pole «taevast sünnitatud» inglased! See on tüüpiliselt hohenzollernlik idee, et rahvas sooritab kuriteo, jätkates vastupanu ise, kui kogu ta kaadriarmee on purustatud. Tegelikult oli Preisi rahva sõda Napoleon I vastu tõeliseks pinnuks silmas vahvale Friedrich-Wilhelm III-le, nagu selles võib veenduda professor Pertzi ajaloolisest uurimusest Gneisenau üle, kes oma «Landsturmi põhikirjas» süstematiseeris need sõjapidamise põhimõtted, mida kasutavad Prantsuse partisanid. Friedrich-Wilhelm III tundis pahameelt selle üle, et rahvas sõdis omal riskil ja sõltumata kõige kõrgematest käskudest.

Kuid kõik pole veel kaotatud. Sõda Prantsusmaal võib veel võtta üpris «ebameeldiva» pöörde. Loire'i armee poolt osutatud vastupanu «ei sobi» arvestustesse ja praegune Saksa jõudude killustamine paremale ja vasakule, mille ainukene ees-

märk oli elanikkonna terroriseerimine, viis tegelikult ainult selleni, et kutsub kõikjal esile vastupanujõu ja nõrgendab pealetungijõudu. Isegi Pariisi pommitamise lähvardus on lihtsalt pettemanööver. Vastavalt tõenäosusteooria kõigile reeglitele ei või sellel pommitamisel olla tõsist efekti niisuguses linna nagu Pariis suhtes. Purustatakse mõned väliskindlustused, lüüakse sisse sissetungiava. Mis kasu on sellest juhul, kui piiratute arv on suurem piirajate arvust? Aga kui piiratud võtavad ette väga edukad väljatungid, sundides vaenlast end kaitsma kindlustuste taga, mis siis juhtub sellise osade vahetuse tagajärjel?

Ainukene reaalne vahend on sundida Pariisi alistuma näljaga. Kuid kui piiramine venib nii pikale ajale, millest piisab armee moodustamiseks ja rahvasõja lõkkele puhkemiseks provintsides, siis ka sellega ei saavutata midagi muud, kui raskuspunkti kandmine teisale. Peale selle, isegi pärast Pariisi kapituleerumist, mida ei saa vallutada ja käes hoida mingisuguse käputäie inimestega, jääb suurem osa sissetunginud vägedest tegevuseta.

Kuid kuidas ka ei lõpeks sõda, ta õpetas Prantsuse proletariaati relva kasutama, aga see on tuleviku parim garantii...

Sinu K. M.

Miiting Londoni tööliskvartalis. Kaasaegne gravüür.

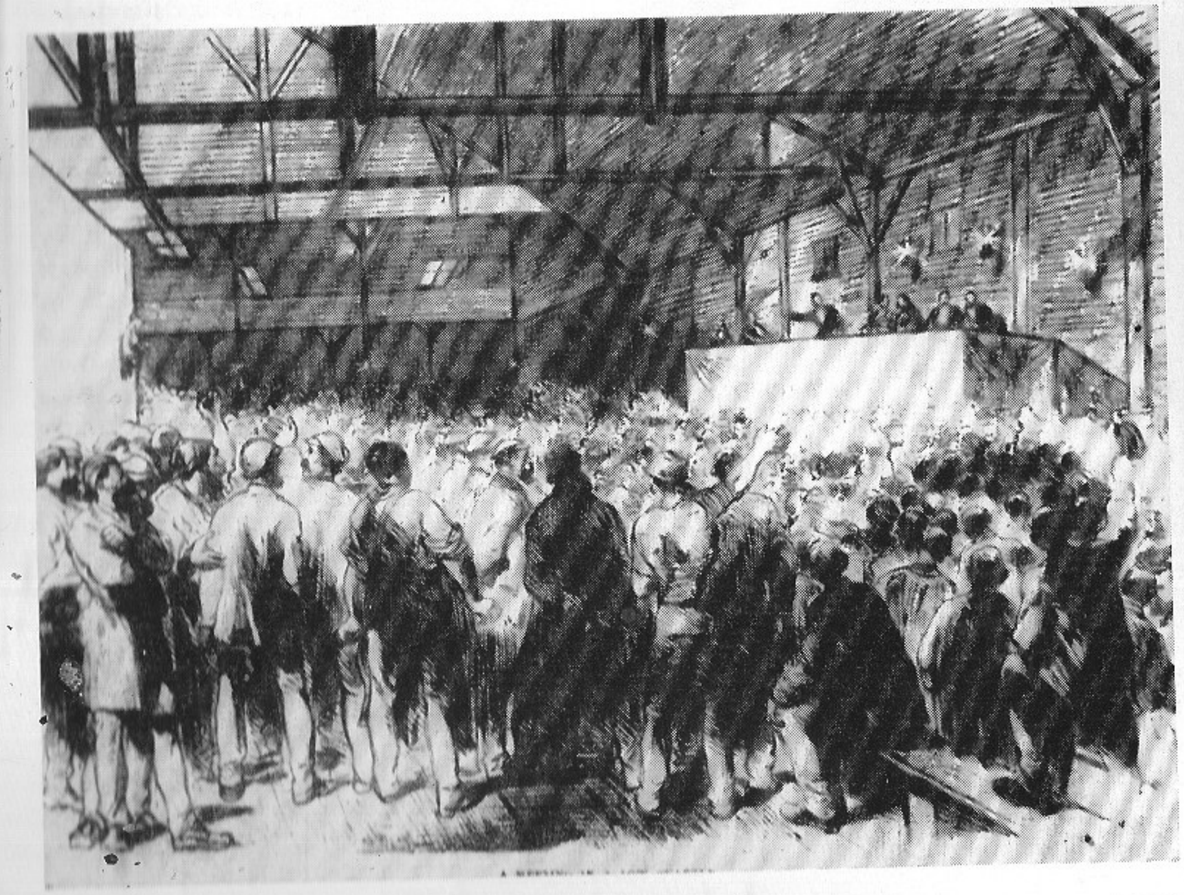

1870 18. IX — Sedani alt vabanenud Preisi väed jõuavad Pariisi alla.
27. IX — Marssal Bazaine kapituleerub Metzis 150 000 mehega.
31. X — rahutused Pariisis, mille kutsuvad esile teated Metzi kapitulatsioonist.
3. XI — valimised Rahvuskogusse.

F. Engels — Natalie Liebknechtile
19. XII 1870

Kallis pr. Liebknecht!

Me alles saime teada, et eile areteeriti Liebknecht, Bebel ja Hepner. See on Preisi revanš moraalse lüüasaamise eest, mille Liebknecht ja Bebel valmistasid Preisi keisririigile veel enne seda, kui ta ilmale jõudis sündida. Me olime siin kõik väga rõõmsad mõlema mehise käitumise üle Riigipäeval ja niisuguses olukorras, kus tõesti polnud sugugi naljaasi astuda avalikult ja kindlalt välja meie seisukohtade kaitseks. Me arvame, et kõik piirdub eeskätt väiklase kättemaksuhimu ja kavatsusega hävitada ajaleht, aga samuti uuestivalimise võimaluse äravõtmisega; mis puutub süüdistusse riigireetmises, siis see osutub täiesti väljamõelduks. Kuid härrased preislased võivad oma arvestustes rängalt eksida, sest saksa tööliste tõepoolest suurepärase käitumise juures, mis sundis isegi sabarakk Schweitzerit alluma Liebknechti ja Bebeli juhtimisele, ei saavuta see vägivallaakt väga tõenäoliselt oodatud tulemust ja võib hoopiski vastupidise esile kutsuda. Saksa töölised näitasid selle sõjaajal üles niisugust läbinägelikkust ja energiat, mis otsekohe pani nad Euroopa töölisliikumise etteotsa, ja Te mõistate, millise uhkusega see meid täidab.

Kuid me peame oma võimaluste piirides hoolt kandma ka selle eest, et meie areteeritud sõbrad ja nende perekonnad Saksamaal ei kannataks puuduse all eriti nüüd, kui eelseisvad jõulupühad on juba niigi nende jaoks rikutud. Seepärast lubame endile lisada antud kirjale Inglise panga viienaelase maksutähe «W/10 04841, London, 12. oktoober 1870» ja palume Teid jagada see summa pr. Bebeliga.

Peale selle lisame juurde seitse taalrit, mida kogus siinne Saksa Tööliste Haridusühing Braunschweigi komitee areteeritud liikmete perekondade jaoks. Selle raha suhtes palun kviitungile alla kirjutada ja ta mulle tagasi saata, et Marx võiks selle aruande jaoks ühingule esitada.

Mu naine on iirlanna, revolutsiooniliste vaadetega ja seepärast võite endale ette kujutada seda rõõmu, mis oli meil eile kodus, kui tuli teade, et kohtu poolt süüdimõistetud feenid * said amnestia, kuigi viletsal preisi kombel. Ja siis kohe pärast seda tuleb teade meie sõprade areteerimisest Saksamaal!

Olge terve, kallis pr. Liebknecht, ja ärge laske meeleolul langeda...

Siira kaastundega

Teie Friedrich Engels.

Marxi perekond tervitab Teid ja saadab südamlikud soovid lastele.

Lõpuks, 28. jaanuaril 1871, kapituleerus näljast kurnatud Pariis, kuid sõdade ajaloos seniajani tundmatu auga. Fordid anti üle, kindlusevallilt võeti maha suurtükid, liinirügemendid ja mobiilkaart andsid ära relvad ja langesid ise sõjavangide olukorda. Kuid rahvuskaart säilitas oma relvad ja suurtükid ning sõlmis võitjatega ainult vaherahu. Ja võitjad ise ei julgenud triumfikäigul Pariisi sisse marssida. Ainult ühe nurgakese Pariisist, mis pealegi osaliselt koosnes avalikest parkidest, julgesid nad hõivata, ja sedagi vaid paariks päevaks! Ja selle aja vältel võitjad, kes olid hoidnud Pariisi 131 päeva piiramisrõngas, olid ise ümber piiratud Pariisi relvastatud tööliste poolt, kes väsimatult valvasid selle järele, et ükski «preislane» ei astuks üle võõramaisele vallutajale jäetud nurgakese kitsaist piiridest. Sellist aukartust sisendasid Pariisi töölised sõjaväele, kelle ees olid relvad maha pannud kõik keisririigi armeed; ja preisi junkrud, kes olid siia tulnud selleks, et revolutsiooni koldele kätte maksta, olid sunnitud aupaklikumalt seisma jääma ja saluteerima just sellele relvastatud revolutsioonile! (F. Engels.)

K. Marx — Ludwig Kugelmannile 4. II 1871

Kallis Kugelmann!

Sain sinu viimasest kirjast kahjutundega teada, et su tervis on uuesti halvemaks läinud. Mis puutub minu omasse, siis sügisel ja talvekuudel oli olukord talutav, kuigi köha, mille ma sain oma viimasel viibimisel Hannoveris, püsib praeguseni ...

Sa tead, kuidas ma suhtun kodanluse kangelastesse. Kuid härra Jules Favre (kes langes halba kuulsusesse juba ajutise valitsuse ja Cavaignac'i ajal) ja Ko. ületasid kõik minu ootused. Esiteks andsid nad sellele «sabre orthodoxe'ile»*, sellele «crétin militaire'ile»*, nagu Blanqui õigesti iseloomustas Trochud, võimaluse ellu viia oma «plaani». Aga plaan seisis selles, et venitada Pariisi passiivset vastupanu võimalikult kaua, see tähendab selle ajani, kuni algab nälg, aga pealetungivõitlust piirata näitlike manöövrite, «platooniliste väljatungidega». Ma ei räägi siin «oletustest». Ma tean ühe kirja sisu, mille kirjutas Gambettale Jules Favre ise ja milles viimane kaebab selle üle, et tema ja teised valitsuse selle rühma liikmed, mis asub Pariisis, tulemusteta sundisid Trochud tõsiseid pealetungioperatsioone ette võtma. Trochu vastas alati ühtviisi, et siis võtab ülekaalu Pariisi demagoogia. Gambetta vastas Favre'ile: «Te ütlesite välja iseenda kohtuotsuse.» Trochu pidas preislaste löömisest palju tähtsamaks hoida oma bretooni ihukaitsega, kes osutas talle samasuguseid teeneid, nagu korsiklased L. Bonaparte'ile, alluvuses Pariisi punaseid. See ongi nii Pariisis kui ka kõikjal mujal Prantsusmaal asetleidnud lüüasaamiste tõeline põhjus, sest igal pool tegutses kodanlus koos kohalike võimude enamikuga ühel printsiibil.

Kuna Trochu plaan jõudis haripunkti enne seda, kui Pariisil tuli kas alistuda või nälga surra, siis Jules Favre ja Ko. pidid lihtsalt järgima Touli kindluse komandandi eeskujule. See komandant ei kapituleerunud. Ta lihtsalt teatas preislastele, et toiduainete puuduse tõttu on ta sunnitud kaitse lõpetama ja avama kindluse väravad. Nad võivad nüüd teha, mis tahavad ...

Sinu K. M.

1871 15. II — Pariisis organiseeritakse rahvuskaardi föderatsioon.
26. II — Rahvusliku Kaitse Valitsus kirjutab alla rahulepingule.
1.—2. III — Preisi väed okupeerivad ajutiselt mõned Pariisi linnaosad.

PAUL LAFARGUE

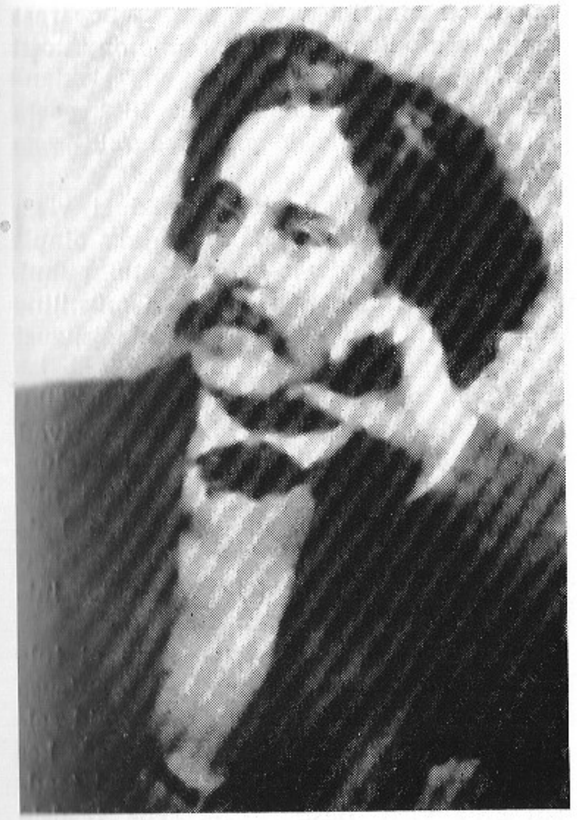

Eilsest päevast alates on Laura poolest saadik kihlatud hr. Lafargue'iga — minu kreoollasest arstiga. Laura käis temaga ümber nagu teistegagi, kuid kreoolidele omane tunnete äärmuslikkus ja mõningane oht, et noor mees (ta on 25-aastane) paneb käe enda külge jne., mõningane kiindumus temasse, mis on nagu alati Laura juures küllaltki külm (ta on ilus, intelligentne, energiline poiss ja suurepärane sportlane), viisid lõpuks enamvähem pooliku kompromissini. Algul see noormees kiindus minusse, kuid varsti kandis oma kiindumuse vanamehelt üle tütrele. Ta majanduslik olukord on keskmine, kuna ta on endise plantaatori ainukene poeg. Ta on Pariisi ülikoolist kaheks aastaks välja heidetud Liége'i kongressist osavõtu pärast, kuid tahab eksamid ära anda Strasbourg'is. Nagu mulle näib, on ta arstiteaduse alal erakordselt andekas, kuid ta suhtub sellesse lõpmatult palju skeptilisemalt kui meie sõber Gumpert. (K. Marx F. Engelsile.)

K. Marx — Paul Lafargue'ile 4. II 1871

Kallis Paul!

...Kui Prantsusmaa peab veel mõni aeg vastu, võib rahvusvaheline olukord muutuda tema jaoks tunduvalt soodsamaks. Inglismaal on Gladstone'i kabinet ohtlikus seisundis. Ta võib varsti kohalt lennata. Ühiskondlik arvamus on siin jälle muutunud äärmiselt sõjakaks. See muutus oli Preisi nõudmiste tagajärg, eriti tema nõudmised Pondichéry ja 20 esmaklassilise Prantsuse sõjalaeva suhtes. John Bull näeb selles ohtu Inglismaale ja intriigi Venemaa poolt (need nõuded öeldi Preisile tõepoolest ette Sankt-Peterburgi kabineti poolt).

Venemaal endal lähenevad nähtavasti suured muudatused. Pärast keisritiitli võtmist Preisi kuninga poolt on Saksavastane nn. Moskva partei, mida juhib troonipärija, uuesti ülekaalu saanud. On üsna tõenäoline, et praegune imperaator kas peab täitma tema nõuded ja tegema vastavad muudatused oma välispoliitikas või jagab oma eelkäijate saatust ning sel või teisel viisil vabaneb oma «maisest kestast». Kui Venemaal leiab aset selline vapustus, siis Preisi, kelle piirid Venemaa ja Austriaga on vägedest täiesti tühjad, täiesti paljastatud ja kaitsetud, ei või säilitada oma praegusi jõude Prantsusmaal. Ta otsekohe madaldab tooni ja muutub täiesti leplikuks.

Niisiis, kui Prantsusmaa peab vastu, kui ta kasutab vaherahu selleks, et taastada oma jõu, ja kui ta lõpuks mõistab, et revolutsioonilise sõja pidamiseks on vaja revolutsioonilisi abinõusid ja revolutsioonilist energiat, siis võib teda veel päästa. Bismarck mõistab selgesti, et ta on raskes

olukorras. Ta loodab sellest välja pääseda, kasutades «pealetükkivat tooni», ta loodab koostööle kõigi reaktsiooniliste elementidega Prantsusmaal.

Teie Vana Nick.

K. Marx — Ludwig Kugelmannile 12. IV 1871

...Kui palju elastsust, kui palju ajaloolist initsiatiivi, kui palju eneseohverdamise võimet on neil pariislastel! Pärast kuuekuist nälgimist ja laostumist, mis on tingitud palju suuremal määral sisemisest reetmisest kui välisvaenlasest, alustavad nad ülestõusu, hoolimata preisi tääkidest, nagu poleks sõda Prantsusmaa ja Saksamaa vahel olnudki ja nagu ei seisakski vaenlane alles Pariisi väravate all! Ajalugu ei tunne teist niisuguse kangelaslikkuse näidet! Kui nad lüüa saavad, siis ei ole selles miski muu süüdi kui nende «suuremeelsus». Oleks pidanud otsekohe ründama Versailles'd, niipea kui Vinoy ja seejärel Pariisi rahvuskaardi reaktsiooniline osa olid Pariisist põgenenud. Soodus moment lasti mööda hella südametunnistuse pärast. Ei tahetud alustada kodusõda, just nagu poleks koletislik värdjas Thiers seda juba alustanud, kui ta katsus Pariisilt relvi ära võtta! Teine viga: Keskkomitee pani oma volitused liiga vara maha, et Kommuunile aset anda. Sedagi peaaegu arguseks muutunud «aususest»! Olgu kuidas on, kuid praegune Pariisi ülestõus — ka siis, kui vana ühiskonna hundid, sead ja alatud koerad ta maha suruvad — on juuniülestõusust saadik meie partei kõige kuulsusrikkamaks kangelasteoks. Võrreldagu taevast ründavate pariislastega neid saksa-preisi püha Rooma riigi orjahingi ja selle riigi ajast ja arust maskeraade, mis haisevad kasarmu, kiriku, junkurluse ja kõigepealt filisterluse järele.

K. Marx — Ludwig Kugelmannile 17. IV 1871

Sinu kirja sain kätte. Praegusel silmapilgul on mul käed tööd täis. Sellepärast kirjutan ainult mõne sõna. Mulle on täiesti arusaamatu, kuidas sa võid väikekodanlikke demonstratsioone à la 1849. aasta 13. juuni etc. võrrelda praeguse võitlusega Pariisis.

Maailma ajalugu oleks muidugi väga mugav teha, kui võitlust alustataks ainult absoluutselt soodsate võimaluste puhul. Teiselt poolt oleks ajalool väga müstiline iseloom, kui «juhuslikkused» mingisugust osa ei etendaks. Need juhuslikkused ise kuuluvad muidugi üldisse arenemiskäiku ja teised juhuslikkused kompenseerivad jälle neid. Kuid kiirenemine või aeglustumine sõltub väga suurel määral niisugustest «juhuslikkustest», millede hulgas figureerib ka selline «juhus», nagu esialgu liikumise eesotsas seisvate inimeste iseloom.

Otsustavat ebasoodsat «juhust» ei tule seekord sugugi mitte otsida prantsuse ühiskonna üldistest tingimustest, vaid sellest, et Prantsusmaal on preislased, kes seisavad otse Pariisi all. Pariislased teadsid seda väga hästi. Kuid seda teadsid ka kodanlikud lurjused Versailles's. Sellepärast nad seadsidki pariislased alternatiivi ette: kas lahing vastu võtta või ilma võitluseta alla anda. Viimasel juhul oleks töölisklassi demoraliseerumine olnud palju suuremaks õnnetuseks kui ükskõik kui suure hulga «juhtide» hukkumine. Töölisklassi võitlus kapitalistide klassi ja tema riigi vastu on Pariisi Kommuuni tõttu uude faasi jõudnud. Kuidas lugu seekord otseselt lõpekski, maailmaajaloolise tähtsusega uus lähtepunkt on kätte võidetud.

18. MÄRTS

1871 15. II — Rahvusliku Kaitse Valitsuse korraldusel lõpetatakse palga maksmine rahvuskaartlastele.

15.—24. II — luuakse Pariisi Rahvuskaardi Keskkomitee.

24. II — Rahvuskaardi Keskkomitee avaldab oma esimese üleskutse.

Sõdurite vennastumine rahvaga 18. märtsil. Kaasaegne gravüür.

Rahvuskaardi Keskkomitee üleskutse 28. II 1871

Kodanikud!

Pariisi elanikkonna üldine arvamus kaldub nähtavasti selle poole, et mitte osutada vastupanu preislaste sissemarssimisele Pariisi. Rahvuskaardi Keskkomitee, kes oli esialgu vastupidisel arvamusel, teatab nüüd, et ta ühineb järgmise otsusega.

Kvartalite ümber, mis võtab enda alla vaenlane, püstitatakse barrikaadide rõngas, et linna seda osa täiesti isoleerida. Nendesse piiridesse jäävate rajoonide elanikud peavad otsekohe evakueeruma; rahvuskaart, kes moodustab koos armeega valvepostide kordoni, jälgib seda, et territooriumile, mis lakkab olemast meie linna osa, niiviisi isoleeritud vaenlane ei saaks mingil viisil läbi käia Pariisi ülejäänud osadega.

Keskkomitee kutsub rahvuskaardi liikmeid üles aitama läbi viia neid meie eesmärgi saavutamiseks vajalikke abinõusid — ära hoida igasugune väljaastumine, mis viiks vabariigi viivitamatule langemisele.

CATULLE MENDÈS

Catulle Mendès: Olen pariislane, kes hoolimata Kommuunist jäi Pariisi ja kes igal õhtul pani kirja, mida oli päeva jooksul näinud ja kuulnud. Jälgin sündmusi, pärin arvamusi, vaatlen linna ja pärast panen kirja. Sellest koguneb küllalt suur arv lehti — väljakirjutused, mõtted, muljed — kõik kiiruga paberile pandud.

C. Mendès: Mida see tähendab, kuhu me läheme, kes meid liikuma paneb; kust tuleb see tuul, mis puhub? On see tormihoog, mis kõik põhjalikult segamini ajab, või on see ainult ootamatu ja lühiajaline tuuleiil? Ühesõnaga — on siin tegemist revolutsiooniga või lihtsalt tänavarahutusega?

Täna hommikul, 18. märtsil kella nelja paiku äratas mind rahvahulga tekitatud kära. Nägin aknast majade vahel levivas tuhmis udus mööduvat sõdurite rühma. Nad marssisid aeglaselt, mässituna hallidesse sinelitesse; mõned neist hoidsid end seinte äärde. Tibas peenikest vihma. Laskusin kiiresti alla ja küsitlesin kaht möödujat.

«Kuhu te lähete?» pärisin.

«Me ei tea,» vastas üks neist.

«Vist Montmartre'ile,» ütles teine.

1871 17. III — Rahvusliku Kaitse Valitsuse istung Pariisis: otsustatakse rahvuskaartlastelt ära võtta suurtükid.

18. III — kell 5 hommikul kindral Lecomte'i rühm hõivab Montmartre'il asuvad rahvuskaardi suurtükid.

18. III — kella 7—8 paiku vangistavad 88. pataljoni sõdurid kindral Lecomte'i.

Louise Michel: Armee marssis eeslinnadesse ööl vastu 18. kuupäeva. Kuid vaatamata mõnele sandarmite ja politseinike lasule vennastus ta rahvuskaardiga.

Posiers' tänaval maja nr. 6 juures künkal oli 61. rügemendi valvepost. Läksin sinna Dardelle'i käsul ja jäingi sinna...

Äkki langes rahvuskaartlane Turpin kuulist haavatuna. Kogu valvepost piirati sisse. Keegi polnud kuulnud suurtükipauku, mis pidi meid hoiatama läheneva ohu eest. Kuid siiski oli kõigil tunne, et see päev ei möödu niisama.

Koos markitandiga rebisime oma pesust ribasid, et siduda haava. Äkki tuleb sisse Clemenceau... Läksime mõlemad ära, lubades tagasi tulla. Mul oli mantoo all karabiin. Laskusin mäest alla, hüüdes: «Reetmine!» Moodustus kolonn. Kogu valvekomitee oli kohal: Ferré, vana Moreau, Avronsart, Le-Moussu, Burlot, Scheiner, Bouzdeille. Montmartre ärkas, trumm põristas häiret ja mina pöördusin oma lubadust täites tagasi, kuid mitte üksinda, vaid koos nendega, kes läksid tagasi vallutama mäetippe.

Algavas koidus kostsid häirekellad; läksime, teades, et ülal ootab meid võitlusvalmis armee, kuid me läksime mõttega surra vabaduse eest. Tundus, nagu oleks miski meid maast kõrgemale tõstnud. Kuigi me sureme, tõuseb võitlusele kogu Pariis. On hetki, mil rahvajõuk kujutab endast inimkonna avangardi.

Mäeküngas uppus valgusesse, see oli vabaduse suurejooneline koidupuna.

Äkki nägin oma ema ja mu südant haaras ängistus. Ärevus oli ta siia toonud. Selgus, et tema järel tulid kõik naised. Kuidas see juhtus, seda ma ei tea. Kuid seal ülal, kus armee oli suurtükid juba valmis seadnud, ei oodanud meid surm, vaid rahva võit. Meie ja armee vahel viskusid naised mitraljöösidele* ja suurtükkidele, aga sõdurid seisid liikumatult oma kohal.

Sel hetkel, kui kindral Lecomte andis käsu tulistada rahva pihta, astus ridadest välja allohvitser ja hüüdis kõvemini kui Lecomte: «Laske õhku!» Sõdurid kuuletusid. See allohvitser oli Verdaguer, kes selle eest mõni kuu hiljem versailaste poolt maha lasti.

Revolutsioon oli võitnud.

Lecomte areteeriti hetkel, kui ta kolmandat korda andis käsu tulistada; ta viidi ära Rosiers' tänavale; sinna viidi ka kindral Clément Thomas, kes hoolimata ta erariietest ära tunti, kui ta uuris Montmartre'i barrikaade.

Vastavalt sõjaaja seadustele pidid nad hukkuma. Château-Rouge'is, Montmartre'i peastaabis, kirjutas Lecomte alla käsule evakueerida künkad.

Teel Château-Rouge'ist Rosiers' tänavale tungisid Lecomte'ile kallale ta oma sõdurid. Piin, mida sõjaväelise distsipliini tõttu tuleb taluda vaikides, kuhjab südameisse vihkamist.

Montmartre'i revolutsionäärid võib-olla oleksidki päästnud kindralid nende poolt täiesti ärateenitud surmast, kuigi otsus Clément Thomas' üle oli langetatud juba ammu. Garibaldi küttide kapten Herpin-Lacroix tahtis eluga riskides neid kaitsta, kuigi mõlema kindrali kuriteod olid silmnähtavad, kuid raevulained olid liiga tugevad. Kõlas lask — tundus, et püssid lasevad iseenesest. Clément Thomas ja Lecomte lasti maha kella nelja paiku Rosiers' tänaval. Clément Thomas suri mehiselt.

Houdoni tänaval haavas ohvitser sõdurit, kes keeldus laskmast rahva pihta; ohvitser tapeti otsekohe.

Sandarmid, kes olid peidus äärelinna barrikaadide taga, ei suutnud seal vastu panna. Vinoy põgenes Pigalle'i väljakult, kaotades, nagu räägiti, isegi oma mütsi.

Võit oli täielik. Ta oleks olnud ka kindel, kui juba järgmisel päeval kogu rahvas oleks voolanud Versailles' peale, kuhu valitsus varjule läks. Paljud oleksid hukkunud sel teekonnal, kuid see-eest oleks reaktsioon hundikoopas ära kägistatud.

...Mõni päev hiljem suri Turpin, öeldes, et ta on õnnelik, sest nägi revolutsiooni. Ta palus Clemenceaud hoolt kanda ta naise eest, kes jäi maha ilma milletagi.

Võitlus suurtükkide pärast Montmartre'il. Kaasaegne gravüür.

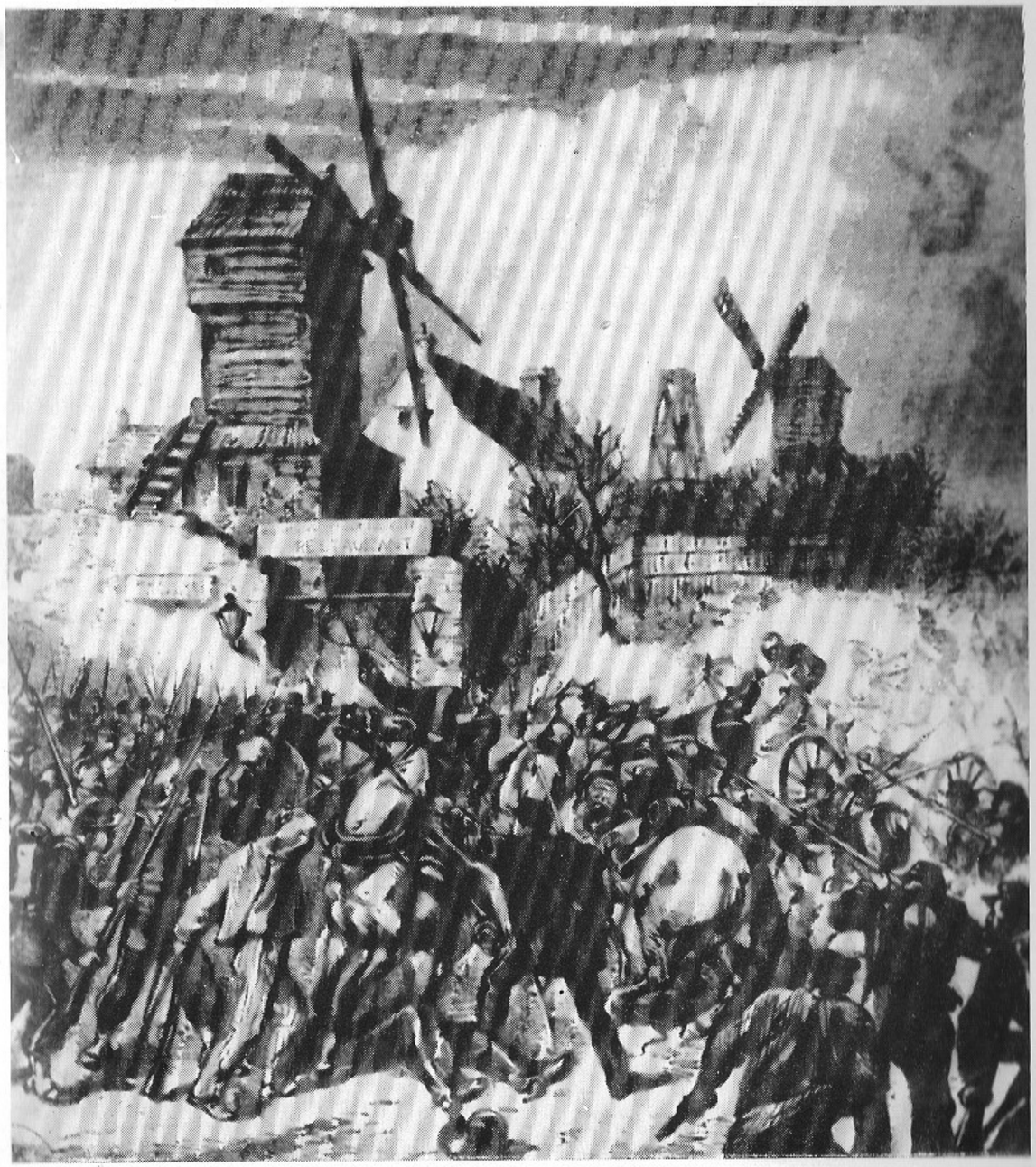

1871 18. III — kell 16 põgeneb Thiers koos teiste valitsuse liikmetega Pariisist.
18. III — kell 22 evakueeritakse Pariisist viimased valitsusele ustavaks jäänud väed.

Varlini kiri Arnould'le 18. III 1871 kell 23

Saabusin Rahvuskaardi Keskkomiteesse. Üldine liikumine meie kasuks jätkub, kuid me pole veel kõikjal edu saavutanud. Falteaux hoiab 1. pataljoni kaardiväelastega enda käes Luxembourg'i. Räägitakse, kuid ma pole selles veel kindel, et Justiitspalee on meie käes. Raekoda ja Napoleoni kasarmud ei ole veel vallutatud, neid kaitsevad politseinikud ja sandarmid. Meil on juba langenuid... Sel ajal kui ma seda kirjutan, teatatakse mulle, et raekoda on juba vallutatud ja et sandarmid põgenevad Louvre'ist. Samal ajal teatatakse suurtest vägede liikumistest Marsi väljakul ja Invaliidide Maja juures. Olge valvsad! Tähelepanelikkust! Kõik läheb hästi, kuid on karta, et vaenlane hakkab uuesti peale tungima.

I Internatsionaali Peanõukogu 21. III istungi protokollist

Serrailler: Sain samuti kirju, milledest on näha, et sündmused Montmartre'il ei olnud 20 000-lise rahvahulga ootamatult puhkenud väljaastumine, nagu kinnitavad ajalehed. Pariisis on 215 rahvuskaardi pataljoni (igas umbes 1500 meest), kes moodustasid Keskkomitee. Regulaarväe sõdurid vennastusid rahvuskaartlastega. Enamikus ringkondades on rahvuskaardil hästi organiseeritud kohalikud komiteed...

Pärast seda kirjeldab kodanik Engels olukorda Pariisis. Ta räägib, et selle nädala jooksul Pariisist saabunud kirjad, mida juba mainis Serrailler, seletavad seda, mis varem jäi arusaamatuks. Tekkis mulje, nagu oleks väikene arv inimesi äkki vallutanud suure hulga suurtükke ja hoiab neid enda käes. Kogu ajakirjandus ja korrespondendid kinnitasid, et nende inimeste vastu oleks tulnud kasutada jõudu, kuid Prantsuse valitsus viivitab, oodates ära sobivat momenti. Meie Pariisi komiteelt saadud informatsioon näitab, et rahvuskaartlased maksid nende suurtükkide valmistamise eest ja soovisid need endale jätta. Pärast valimisi mõistsid nad, et Rahvuskogu praeguse koosseisu juures pole vabariik sugugi kindlustatud. Kui preislased marssisid Pariisi, viidi suurtükid teise linnaossa, et hoida neid preislastele kättesaamatus kohas. Pärast seda esitas valitsus nende peale oma pretensioonid ja püüdis nad rahvuskaardilt ära võtta... Siis valmistus rahvuskaart vastupanuks. 215 pataljoni 260-st, sõdurid ja ohvitserid koos, organiseerisid Keskkomitee. Iga kompanii valis ühe delegaadi, nad moodustasid ringkondade või kvartalite kohalikud komiteed, aga need viimased valisid Keskkomitee.

20 ringkonnast ainult 5 ei valinud delegaate. Kui Rahvuskogu lahkus Versailles'sse, püüdis valitsus puhastada Pariisi revolutsionääridest ja neilt suurtükid ära võtta. Kavatseti kasutada alles äsja Vinoy juhtimisel Pariisi saabunud vägesid... Väed saavutasid varahommikul ajutist edu, ent kui rahvuskaart avastas, mis on juhtunud, hakkas ta suurtükke tagasi võtma, aga sõdurid vennastusid rahvaga. Linn on nüüd rahva käes; väed, kes ei läinud rahva poole üle, kutsuti ära Versailles'sse ja Rahvuskogu ei tea, mis teha.

18. märtsil püstitatud barrikaadid. Foto.

tuntud bonapartistide de Pène'i, de Coetlegoni ja de Heeckereni juhtimisel, pea kohal lehvimas ilma igasuguse tekstita lipp. Relvitud rahvuskaartlased, kes pärisid aru rongkäigu eesmärgi üle, sõimati ja peksti läbi. Nad läksid Vendôme'i väljakuni, kus olid relvastatud rahvuskaartlased, kes läksid manifestantidele lahingukorras vastu, kuid tulistada oli keelatud.

Kui mõlemad rühmad kohtusid, võttis manifestatsioon ähvardava ilme. Kõlasid hüüded: Maha komitee! Maha tapjad, röövlid! Elagu kord! Ja revolvrilasuga haavati Rahvuskaardi Keskkomitee liiget Maljournali.

Vaatamata rahvuskaartlaste heatahtlikkusele, pidid nad lõpuks siiski nägema, et neil pole enam tegemist rahuliku demonstratsiooniga.

Garibaldi kütid.
Kaasaegsed gravüürid.

Mitte ükski Keskkomitee liikmeist ei kuulu väga tuntud inimeste hulka — seal. polé Félix Pyat'd ja seda tüüpi inimesi —, kuid nad on hästi tuntud tööliste hulgas. Komitees on neli Internatsionaali liiget.

Kommuuni valimised on määratud järgmisele päevale.

Louise Michel: Seadusliku evolutsiooni pooldajad, korra ja reaktsiooni sõbrad... püüdsid organiseerida Pariisis kontrrevolutsioonilist mässu, kuid see oli neile nii vähe jõukohane, et vaadates nende manifestatsiooni 22. märtsil kell 2 päeval Uue Ooperi väljakul, võis tunduda, et näed enda ees näitetruppi, kes harjutab ajaloolist draamat.

Osa nende plaanidest tuli küll välja. Nad rääkisid, et pistavad valvepostid surnuks neid kaelustades, kuid ka see kõik lõhnas teatrietenduse järele... Kui rongkäik suuremaks kasvas, läksid sellest osavõtjad — enamasti elegantselt riietatud noored inimesed — mööda Paix' tänavat

Bergeret andis käsu laiali minna, ta kordas oma käsku ligi kümme korda.

Pärast kümnendat üleskutset laiali minna hakkasid kostma hüüded: «Elagu kord! Maha 18. märtsi mõrtsukad!» Kostsid lasud. Siis hakkasid rahvuskaartlased vastu tulistama — oli vaja kallaletungi tagasi lüüa.

On iseloomulik neile pehme südamega rahvuskaartlastele, et nad nii vähe hoolisid oma elust ja nii väga tundsid muret teiste elu pärast, et paljud neist lasksid õhku, nagu olid seda teinud 22. jaanuaril.

Kui raske oli neil «18. märtsi mõrtsukail» sihtida inimese pihta!

Rahvuskaartlasi rünnati nii metsikult, et neist tapeti kaks — Vahlin ja François. Ka manifestantide poolel olid mõned langenud. Üks noor mees, vikomt Molinat, lasti maha selja tagant omade ridadest tulnud kuuliga; ta varises silmili. Tema kehal leiti pistoda, mis oli vööle kinnitatud väikese ketikesega; nagu oleks see vaene moenarr kartnud kaotada oma relva. See lapselik joon liigutas väga üht rahvuskaartlast. Härra Pène'i oleks peaaegu tapnud selja tagant ta enda pooldajate ridadest kärgatanud lask.

Pärast manifestantide laialijooksmist oli maa täis relvi — pistodasid, keppe neisse peidetud rapiiridega, revolvreid. Kõik see oli ära joostes minema visatud.

Rahvuskaardi Keskkomitee valimiseelne üleskutse 25. III 1871

Kodanikud!

Meie missioon on lõppenud; varsti anname oma koha raekojas üle meie uutele saadikutele, teie tõelistele esindajatele.

Tänu teie patriotismile ja ustavusele viisime me õnnelikult lõpuni raske töö, mille võtsime ette teie volitusel. Täname teid kindla toetuse eest; nüüdsest peale pole solidaarsus enam tühi sõna: ta kindlustas vabariigi päästmise.

Kui meie nõuanded võivad teile teie otsuste juures veel mingil määral abiks olla, siis lubage oma kõige ustavamatel teenritel välja öelda see, mida nad ootavad homseilt valimistelt.

Kodanikud!

Ärge unustage, et kõige paremini teenivad teid inimesed, keda te valite iseenda hulgast, kes elavad teiega ühtmoodi elu, kannatavad nendesamade pahede all kui teie.

Ärge usaldage auahneid ja juhuslikke inimesi: nii ühed kui teised mõtlevad vaid oma isiklikele huvidele ja lõpetavad tavaliselt sellega, et kuulutavad end asendamatuiks.

Ärge usaldage ka lõuamehi, kes pole võimelised sõnadelt tegudele minema, — need inimesed on valmis ohverdama kõik ühe kõne, oraatorliku efekti või vaimuka fraasi nimel. Samuti hoidke end nende eest, keda saatus liialt hellitab, sest mitte sageli ei juhtu seda, et jõukas inimene peaks töölist oma vennaks.

Valige inimesi siira veendumusega, inimesi rahva hulgast, otsusekindlaid, energilisi, otsekoheseid, kes on tuntud oma aususe poolest. Eelistage neid, kes eriti ei ajanud taga teie hääli; tõeline väärikus on alati tagasihoidlik; valijad peavad ise teadma oma kandidaate ja viimastel pole vaja ennast pakkuda.

Me oleme kindlad, et kui te võtate arvesse need märkused, siis suudate lõpuks esimest korda luua tõelise rahvaesinduse ja valida volimehi, kes kunagi ei pea end teie isandateks.

1871 26. III — Pariisi Kommuuni valimised.

C. Mendès: IX ringkonna linnavalitsuses on vähe rahvast. Ma vestlen ühe valimiskomitee liikmega.

«Kunagi pole hääletatud niisuguse vaimustusega,» ütleb ta mulle.

Kohtan sõpra, kes tuleb Belleville'ist.

«Kuidas oli?» küsin ma.

«Hääletamisel valitseb nii hea kord, nagu mindaks lahingusse. Tegelikult ei valitagi, vaid alistutakse.»

«Rahvuskaardi Keskkomiteele?»

«Jah, kuid see Keskkomitee allub ise ka omakorda.»

«Kellele?»

«Internatsionaalile, kurat võtaks.»

Douret' tänava nurgal on grupp inimesi müürilehe ees. Ma oletan, et kommenteeritakse mõne kandidaadi valimiseelset proklamatsiooni. Hoopiski mitte, loetakse teatrikuulutust. Rahvahulk on üksmeelne ja lobisemishimuline. Kõik kohvikulauad on täis punajuukselisi tüdrukuid. Siin ja seal on nende hulgas ruuged Garibaldi kütid nagu kuked nisupõllul.

HIPPOLYTE-PROSPER-OLIVIER LISSAGARAY

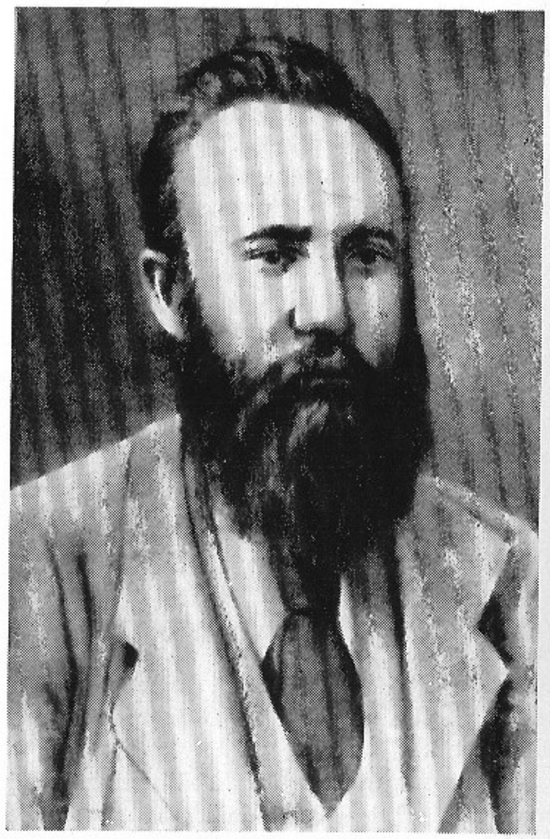

Hippolyte-Prosper-Olivier Lissagaray sündis 24. novembril 1838 Toulouse'is. Tegutses ajakirjanikuna ja anti tema poolt avaldatud revolutsiooniliste artiklite eest ainuüksi kolme aasta (1868—1870) jooksul 9 korda kohtu alla. Püüdis sõja algul organiseerida partisanisalku, kuid sattus siis Pariisi, kus tegutses algul ajakirjanikuna ja alates 23. märtsist võitles barrikaadidel. Jäänud imekombel ellu, põgenes Londonisse, kus tutvus K. Marxiga. Pärast 1880. aasta amnestiat tuli taas Pariisi. Suri 1901. aasta jaanuaris.

«Väikest kasvu ja kuivetu, väsimatu teekäija, võitluste ja ohtude otsija ... poisikeselikult elurõõmus, kuratliku temperamendiga, säravate nooruslike silmadega ...

Ta oli saatuse poolt määratud täitma suuri ülesandeid. Kuid ta leppimatu iseloom tegi kahju neile suurepärastele võimetele ja määras ta isoleeritusele ning tegevusetusele. Kui paljudel kordadel purunes ta kõige puhtamast terasest tehtud rapiiritera juba esimesest hoobist, kuna see oli karastatud halvasti. Temast oleks pidanud saama revolutsiooni töömees, kuid temast sai ainult selle musketär.» (Gérault-Richard.)

28. III

Lissagaray: Rahvuskaardi pataljonid, keda tugevdasid regulaarväe sõdurid, suurtükiväelased ja madrused, kes olid jäänud truuks Pariisile, marssisid trummipõrina saatel, früügia müts lipuvarda otsas, punane tutt püssitorus, läbi kõigi tänavate kuni Grève'i väljakuni, kuhu nad voolasid nagu hiiglaslikku jõge moodustavad tuhat oja. Raekoja fassaadi ette, otse keskmiste uste juurde, on ehitatud suur estraad. Vabariiki sümboliseeriv rinnakuju, mis kannab punast särpi ja mida ümbritsevad punaste lippude kimbud, vaatab ja valitseb kogu rahvakogunemist. Maja katusel ja vaatetornil lehvivad hiiglasuured punased vimplid, need tuleleegid, mis kuulutavad kogu Prantsusmaale head uudist. Sada pataljoni marsib platsile, nad istutavad oma päikeses kiiskavad püssitäägid raekoja ette. Teised pataljonid, kes ei suutnud sinna läbi tungida, asuvad kaugemal kuni Sevastoopoli bulvari ja jõekaldani. Estraadi ees on lipud, nende hulgas mõned trikoloorid, kuid need kõik on punasega palistatud, kõik rahvavalitsuse sümbolid. Sel ajal kui plats täitub, kostavad laulud, orkestrid mängivad «Marseljeesi» ja «Lahkumise laulu», trompetid hõiskavad, vana Kommuuni suurtükk müriseb jõekaldal.

Äkki lakkab lärm ja rahva hulgas levib vaikus. Rahvuskaardi Keskkomitee liikmed, punased särbid risti üle rinna, ilmuvad estraadile. Ranvier võtab sõna: «Keskkomitee annab võimu Kommuunile üle. Kodanikud, mu süda on nii täis rõõmu, et ma ei saa pidada kõnet. Lubage mul ainult kiita Pariisi rahvast selle suure eeskuju eest, mis ta on andnud kogu maailmale.»

Üks komitee liige kuulutab välja valitud kandidaatide nimed. Trummid müriseva, orkestrid mängivad ja kakssada tuhat inimhäält hakkab uuesti laulma «Marseljeesi». Ei taheta enam kuulata ühtki kõnet. Hädavaevalt jõuab Ranvier ühe pausi ajal hüüda: «Rahva nimel — Kommuun on välja kuulutatud!»

Üksainus hüüe kahesaja tuhande inimese rinnust on vastus. «Elagu Kommuun!» Sõdurite mütsid tantsivad täägiotstel, lipud lehvivad. Akendest ja katustelt lehvivad valged rätid tuhandetes kätes. Kiiresti järgnevad üksteisele suurtükilasud. Orkestrid, löökriistad, trummid — kõik ühineb tohutuks müraks. Kõigi südamed on vaimustatud, pisarad säravad silmades.

Sisse- ja väljamarssi juhtis Brunel väga osavalt. Ta oskas otsekohe platsi puhtaks teha ja väljaspool seisvad pataljonid sisse juhtida, kuna need põlesid soovist tervitada Kommuuni. Vabariigi rinnakuju ees langetati lipud, ohvitserid saluteerisid mõõgaga, sõdurid tervitasid püssiga. Viimased read lahkusid alles kella seitsme paiku.

Härra Thiers'i agendid tulid ja teatasid talle ehmunult: «Seal oli kogu Pariis.» Ja Keskkomitee võis vaimustusega hüüda: «Täna avas Pariis maailma ajaloos uue lehekülje ja kirjutas oma uhke nime sellele!»

Kommuuni väljakuulutamine. Kaasaegne joonistus.

J. Vallès: Milline päev! Mahe selge päikene, mis kuldab suurtükitorusid; lillekimpude lõhn, lehvivad lipud — kõik see on revolutsiooni kaja, revolutsiooni, mis voolab vaikselt ja kaunilt nagu sinine jõgi; võpatused, välgatused, vaskpillide helid, pronksiläige, kirglikud unistused, auterendus. On, millest vaimustuse ja rõõmu pärast joobuda, vabariiklaste võidukas armee! Oo, suur Pariis!

Argpüksid, me juba rääkisime, et tuleb sind maha jätta, ja lahkuda su eeslinnadest, mida pidasime surnuteks!

Andesta, kuulsuse kodumaa, linn — päästja, revolutsiooni häll!

Mis ka ei juhtuks, kas oleme homme võidetud või peame surema — meie põlvkond on leidnud oma lohutuse. Me oleme saanud tasu kakskümmend aastat kestnud kannatuste ja lüüasaamiste eest. Pasunapuhujad, täitke õhk helidega; trummilööjad, põristage tormijooksu! Emba mind, seltsimees! Su juuksed on niisama hallid kui mul! Ja sina, poisike, kes sa mängisid kuuli barrikaadi taga, tule siia, et ma saaksin sind emmata!

18. märts päästis su imepäraselt, mu vallatu poiss! Sa pidid nagu meiegi üles kasvama udus, uppuma poris, visklema veres, lämbuma näljast ja häbist, tundma piina varatute sõnatust kurbusest! Lõpp!

Meie valasime sinu eest verd ja pisaraid! Sinust saab meie järeltulija.

Äratõugatute poeg, sinust saab vaba inimene.

1871 29. III — Kommuuni istungil luuakse 10 komisjoni, kes asuvad täitma seniste ministeeriumide ülesandeid.

29. III 1871

G. Lefrançais (raekoja trepil, pöördudes Vermoreli poole): Te olete siin?

Vermorel: Igal juhul. Tunnen ainult selle üle kahetsust, et ma ei saanud osa võtta esimesest istungist. Kuid selleks et jõuda Pariisi, pidin ma läbi tungima rohkearvuliste spioonide valvepostidest ja varjama oma jälgi. Nad olid mu kannul Lyonist peale, kus ma sain kuulda valimiste tulemustest.

G. Lefrançais: Kuidas te tulite mõttele siia sõita? Miks te sekkusite meie kaklusesse?

Vermorel: Ma tean, et me võib-olla hukkume. Kuid mis sellest! Saanud kuulda, et mind valiti, pidasin ma terve päev aru. Selgemalt kui teie ja teised mõistan ma, et meil on vähe lootusi eduks selles kohutavas olukorras, mis meile on peale sunnitud. On väga kerge pessimismi ettekäändest varju otsides käed rüppe lasta ja jääda pealtvaatajaks: probleem on seatud, ta teostamise tingimused on rasked. Sellise vastuse andsin ma iseendale... ja siin ma olen.

Internatsionaali Pariisi sektsioonide Föderaalnõukogu 29. III 1871. a. istungi protokollist

Bertin: Üks tähtsamaid küsimusi, millega me peame hakkama tegelema, on ühiskonna sotsiaalse korra küsimus. Meie revolutsioon on toimunud, paneme kõrvale püssi ja võtame uuesti kätte tööriistad...

Hamet: Kaitset organiseerida on kerge, raske aga on toime tulla tööde uuestialustamisega. Niisiis, tööriistad pihku — esimest trummipõrinat kuuldes oleme valmis otsekohe uuesti haarama relvad.

Frankel: Ühinen selle arvamusega. Meie ülesanne on rajada vundament tööliste õigustele, aga see õigus pannakse maksma ainult moraalse surve ja veenmise teel. Jätame despootidele au sundida õigust austama kartetši abil...

Mul pole minutitki vaba aega, sest pean kohe olema raekojas. Kui tulin siia, siis ainult selleks, et teha ettepanek valida komisjon, mis oleks Kommuuni ja Föderaalnõukogu vahendajaks.

(Nõupidamine võtab vastu Frankeli ettepaneku ja valib häälteenamusega 7-liikmelise komisjoni...)

Combault paneb ette paluda Peanõukogu Londonis, et järgmine Internatsionaali kongress toimuks Pariisis 15. mail... (See ettepanek kutsub esile juuresolijate kõige elavama heakskiidu ja võetakse vastu ühel häälel.)

(Koosolek lõpetatakse kell ½ 12 õhtul.)

RAOUL RIGAULT

Raoul-Georges-Adolphe Rigault sündis 1846. Arstiteaduse üliõpilane ja publitsist. Võttis osa rahvusvahelisest üliõpilaskongressist Liége'is 1865. aastal. Aastail 1869—1870 anti kolmel korral kohtu alla valitsusevastase tegevuse pärast. Kui ühe taolise protsessi ajal advokaat palus kohtualuse noorusele tähelepanu juhtides kohtunikel võimalikult pehmemat otsust langetada, katkestas teda Rigault ja ütles: «Härra advokaat! Härrad kohtunikud! Ma ei taha teie halastust, sest sel päeval, kui meie saame võimule, meie teile armu ei anna.» Kandis oma pataljonikomandöri mundrit haruldase elegantsiga. Lühikest kasvu, pika lopsaka habeme, uuriva pilgu ja kõlava tugeva häälega.

4. IV

Pariisi peapiiskop Darlois (Politsei-prefektuuri toomisel): Mida mult soovivad minu lapsed?

Kommuuni prokurör R. Rigault: Kodanik, jätke oma hiiliv kõneviis ja ärge unustage, et te olete siin kohtunike ees. Juba poolteist tuhat aastat sunnite te meile peale oma ebausku. Aeg on sellele lõpp teha...! Teie elukutse?

Peapiiskop: Jumalateener.

R. Rigault: Kus elab teie isand?

Peapiiskop: Kõikjal.

R. Rigault (sekretärile): Kirjutage — kodanik teatab, et ta on isiku teener, keda nimetatakse jumalaks ja kes süüaluse kinnitusel on kindla elukohata hulkur. (Ch. Proles'i mälestustest.)

Rahvuskaardi Keskkomitee üleskutse pariislastele 5. IV

Pariisi kodanikud!

See, mis praegu aset leiab, on tuntud lugu kurjategijaist, kes püüavad karistusest pääseda uue kuriteo abil, et terrorile tuginedes karistamatult võimul olla.

Kodusõda on nende viimane päästerõngas — nemad alustasid seda.

Pariisi kodanikud!

Algavad suured kangelaslikkuse ja kuulsuse päevad. Kogu riigi õnn ja kogu maailma tulevik on teie kätes. Teid ootab kas tulevaste põlvkondade õnnistus või needus.

Töölised, ärge laske end petta: käib suur võitlus parasitismi ja töö vahel, ekspluateerimise ja loova töö vahel. Kui te olete väsinud tammumisest harimatuses ja virelemisest viletsuses, kui te tahate, et teie lastest saaksid inimesed, kes võiksid kasutada oma töö vilju, mitte aga loomad, keda dresseeritakse töökoja või kasarmu jaoks, kes oma higi ja vaevaga loovad ekspluateerijatele rikkusi ja valavad oma verd mingisuguse despoodi pärast; kui te ei taha, et teie tütred, kes on ilma vajalikust järelevaatusest ja kasvatusest, saaksid rahaaristokraatia lõbuhimu ohvriks...

kui te tahate, lõpuks, õigluse võitu — olge siis julged; töölised, tõuske üles ja kukutagu teie tugevad käed põlatud reaktsiooni.

Pariisi kodanikud, kaupmehed, käsitöölised, poepidajad, vaimuinimesed, ühesõnaga kõik need, kes teevad tööd ja otsivad ausalt lahendust sotsiaalsetele probleemidele, Rahvuskaardi Keskkomitee kutsub teid üles sammuma kindlates ridades progressi suunas, tundes hoolt kodumaa saatuse eest ja olles vaimustatud ta ülemaailmsest tähtsusest.

Keskkomitee usub kindlalt, et Pariisi kangelaslik elanikkond teeb oma nime surematuks ja viib kogu maailma taassünnile.

Elagu vabariik! Elagu Kommuun!

RAEKOJAS

ARTHUR ARNOULD

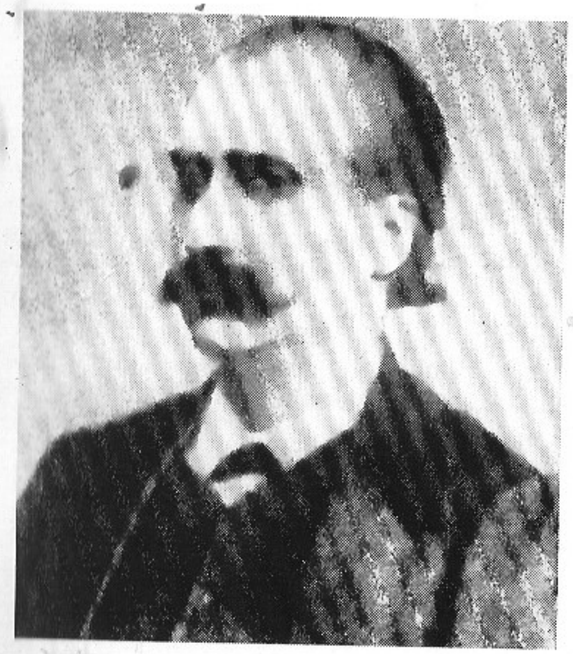

Charles-Auguste-Emilie-Arthur Arnould sündis 1833 Prantsuse Kolleegiumi professori pojana. Ajakirjanik, kirjanik ja ajaloolane — uurimuste «Béranger, ta sõbrad, vaenlased ja kriitikud» (I—II) ja «Inkvisitsiooni ajalugu» autor. Kõrge lauba ja elavate silmadega, väga intelligentne.

Arthur Arnould: Kommuuni esimene istung toimus ta väljakuulutamise päeval, 28. märtsi õhtul raekojas.

See istung tekkis stiihiliselt, sest ükski liige ei saanud kutset.

Kutset sellele koosolekule ei võinud välja saata Kommuuni Büroo, mida polnud veel asutatud; seda oleks pidanud tegema Rahvuskaardi Keskkomitee, kes aga sellest hoidus...

Midagi ei olnud tehtud selleks, et võtta meid vastu raekojas, kui me sinna ilmusime. Ei olnud ühtki saali, mida kas või osaliselt ei oleks enda alla võtnud Keskkomitee.

Esimestena kohalesaabunud Kommuuni liikmed ekslesid ringi, teadmata, kuhu koguneda.

Valvureile oli unustatud öelda, et nad meid läbi laseksid, ja kuna sel hetkel polnud meil ei parooli ega ka mõnda tunnusmärki, mille järgi nad meid oleksid võinud ära tunda, siis tuli meil kaua pidada läbirääkimisi aia ees, enne kui me sisse pääsesime.

Aga samal ajal kogunes meid kella 10-ks juba küllaldasel arvul, et kohustuste täitmisele asuda.

Mulle meenus... et raekojas oli eraldi saal munitsipaalnõukogu jaoks, ja ma juhatasin oma segadusse sattunud seltsimehed sinna.

Uksed olid suletud. Keskkomitee liikmeid oli võimatu leida.

Tuli otsida lukksepp. Saal, mida keegi kaua polnud külastanud, oli tolmu täis. Lampe ei olnud.

Lõppude lõpuks võisime me hästi või halvasti asuda oma kohustuste täitmisele. Siis ilmus kolmeliikmeline delegatsioon, et anda meile Keskkomitee nimel üle võim väljendustega, mis võeti heatahtlikult vastu, ja Kommuun teatas, et Keskkomiteel olid suured teened vabariigi ja Pariisi ees.

Istungi eesistujaks määrati kodanik Beslay, kes oli kõige vanem.

Mul polnud kunagi kavatsust kirjutada Kommuuni ajalugu selle sõna tõelises tähenduses, vaid tahtsin lihtsalt uuesti kokku koguda oma isiklikud mälestused ja siiralt jutustada sellest, mida ma nägin, mida pidasin huvitavaks, et paremini esile tõsta Kommuuni ideed, mis oli küllaltki segane isegi mõnede jaoks nende hulgast, kes võitlesid tema lippude all.

Idee oli suur ja õilis. Selles oli rahva pääsmine. Kui aga inimesed tegid vigu ja ei olnud oma ülesannete kõrgusel, siis mõistetagu nende üle kohut, olgu ajalugu nende suhtes nii karm, nagu nad seda väärivad. Ma ei püüa sugugi ajaloo karmi kohtu eest kõrvale hoida. Kuid ärgu aetagu selles kohtuotsuses nende nõrkustega segamini üritust ennast...

Vaevalt olime asunud oma kohuste täitmisele, kui pidime kohe tunnistama, et sõnu «Pariisi Kommuun» mõistsime me koguni isemoodi. Ühtede jaoks oli Pariisi Kommuun riigi eitamise printsiibi esimene kehastus; see oli sõda endise ühtse tsentraliseeritud ja despootliku riigi vastu... Nende arvates oli Kommuun esimene etapp hiiglasuures nii sotsiaalses kui ka poliitilises revolutsioonis, mis pidi lõplikult hävitama vana korra. See oli diktatuuriidee absoluutne eitamine, see oli võimu haaramine rahva enda poolt ja järelikult igasuguse võimu eitamine, mis oleks seisnud väljaspool või kõrgemal rahvast. Inimesed, kes nii tundsid, mõtlesid ja soovisid, kujutasid endast neid, keda pärast kutsuti sotsialistide grupiks ehk vähemuseks.

Teiste jaoks oli Pariisi Kommuun, otse vastupidi, endise, 1793. aasta Pariisi Kommuuni jätkamine. Ta oli nende arvates diktatuur rahva nimel, võimu tohutu kontsentreerumine mõnede kätesse, endiste asutuste hävitamine ja eeskätt nende asutuste eesotsas seisnud inimeste asendamine uute inimestega... See grupp, mis koosnes muide küllaltki erisugustest

Pariisi raekoda. Kaasaegne foto.

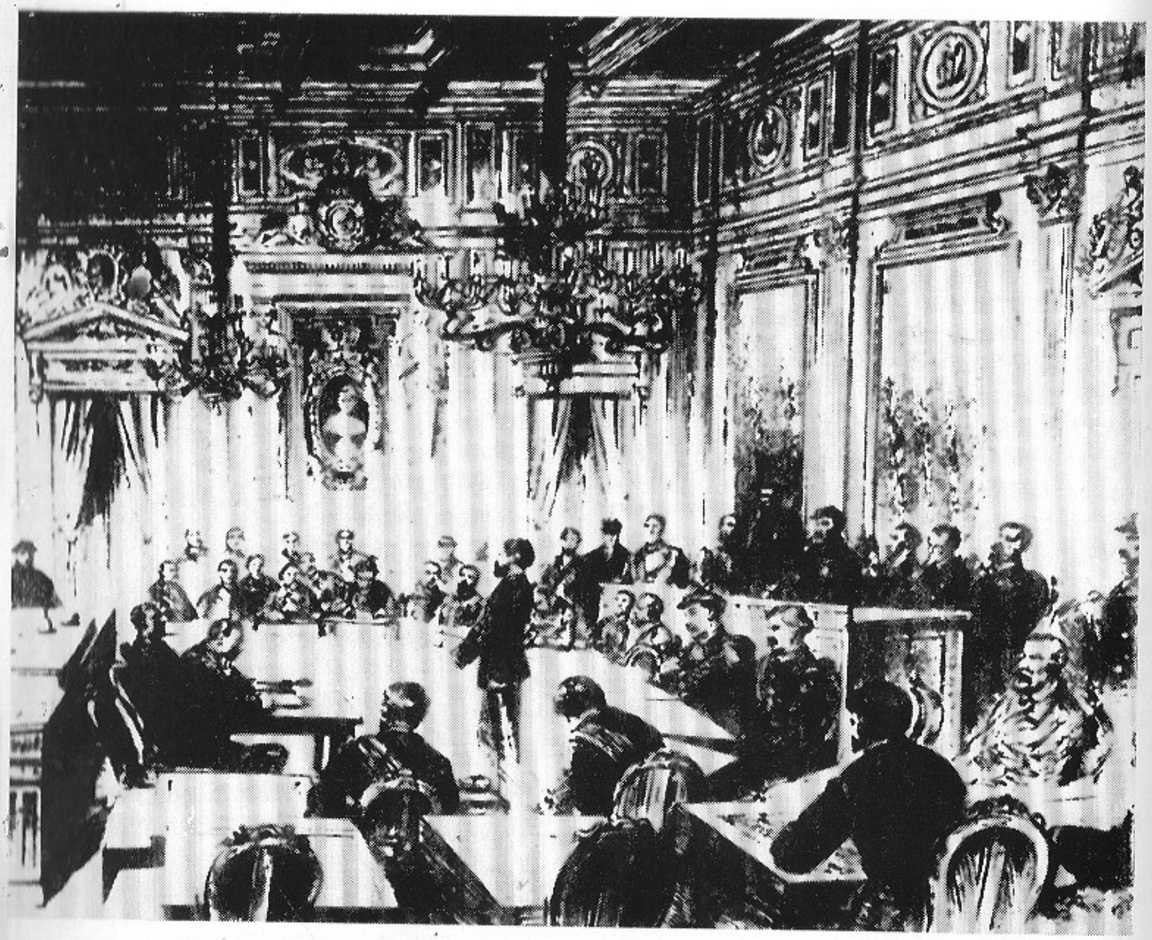

Kommuuni istung. Kaasaegne gravüür.

elementidest, kujutas endast enamust ja nimetas end revolutsionääride-ks-jakobiinideks.

Nii see nimetus kui ka too, mida kasutati vähemuse suhtes, ei olnud täpne selles mõttes, et ta oli liiga ühekülgne. Tõepoolest, enamus, kui mitte arvestada üksikuid isikuid, ei olnud üldiselt sotsialismile vaenulik, nii nagu ka vähemus ei olnud ju kuidagi revolutsioonile vaenulik. Keegi Kommuunist ei mõelnudki eitada sotsiaalsete reformide hädavajalikkust ja kõik sotsiaalse iseloomuga dekreedid läksid läbi ilma igasuguste vastuväideteta, tavaliselt üksmeelsete otsustega...

Lubage mul nüüd rääkida pehmendavatest asjaoludest. Neid oli palju. Kõigepealt olime me tööga üle koormatud ja väsimusest kurnatud, me ei saanud minutitki puhata, meil polnud hetkegi, et rahulikult järele mõtelda...

Kas kujutatakse üldse ette, missugune oli meie elu nende 72 päeva jooksul? Milline hävitav töö imes kuivaks ja hävitas meie aju?

Kommuuni liikmeina pidasime me tavaliselt kaks korda päevas istungeid. Kell 2 päeval ja õhtul hilisööni. Nende kahe istungi vahel oli ainult nii palju aega, et kerget einet saada. Pealegi võttis meist igaüks osa mõne komisjoni tööst, mis täitsid mitmesuguste ministeeriumide ülesandeid ja olid kohustatud juhtima kas rahvaharidust, sõjandust, toiduainetega varustamist, välissuhteid, politseid või muud osakonda. Juba üksi nende juhtimine nõudis inimese kogu jõu.

Teiselt poolt olime me linnaosade ülemad ja tsiviilametnikud, kes olid kohustatud juhtima vastavate ringkondade elu. Paljud meist olid rahvuskaardi komandörid, ja meie hulgas ei olnud võib-olla ühtegi, kel poleks olnud vaja iga hetk joosta eelpostidele või fortidesse, et innustada võitlejaid, kuulata ära nende nõudmised, rahuldada need või arutada sõjalisi küsimusi.

Igaüks meist pidi neis hirmsais tingimustes, kus väikseimgi viga, väikseimgi ebaõige tegu võis kõik hukutada, enda peale võtma ja täpselt täitma tuhandeid mitmesuguseid töid, millest piisas, et täiesti rakkesse panna 8 või 10 inimest.

Me ei maganud. Mis puutub minusse, siis ma ei mäleta, et ma nende kahe kuu jooksul oleksin riidest lahti võtnud ja heitnud magama rohkem kui kümnel korral. Tugitool või tavaline tool, pink mõneks puhkehetkeks, mida sageli katkestati, — need olid meie voodid.

See olukord, milles me oleksime end täiesti välja kurnanud füüsiliselt, kui see oleks kaua kestnud, ja mis kahtlematult halvas meie võimet külmavereliselt ja selgelt kaalutleda, oli muide selle võimu kontsentratsiooni idee tagajärg, mida pooldas enamik Kommuuni liikmeid. Nad arvasid, et nende jõud vastab nende ideelisusele, ja et töö hästi laabuks, pidasid nad hädavajalikuks, et Kommuun teeks kõik ise.

Pean lisama, et ükski istung ei möödunud ootamatute sündmusteta, mis häirisid mõistlikku ja kainet arutelu ning õhutasid kirgi.

Need olid sõjateated. Need olid teated vangistatud rahvuskaartlaste tapmisest versailaste vägede poolt. See oli teade

Raekoja eest õhku lastud õhupall, millega Pariisi Kommuun püüdis provintsiga ühendusse astuda. Foto.

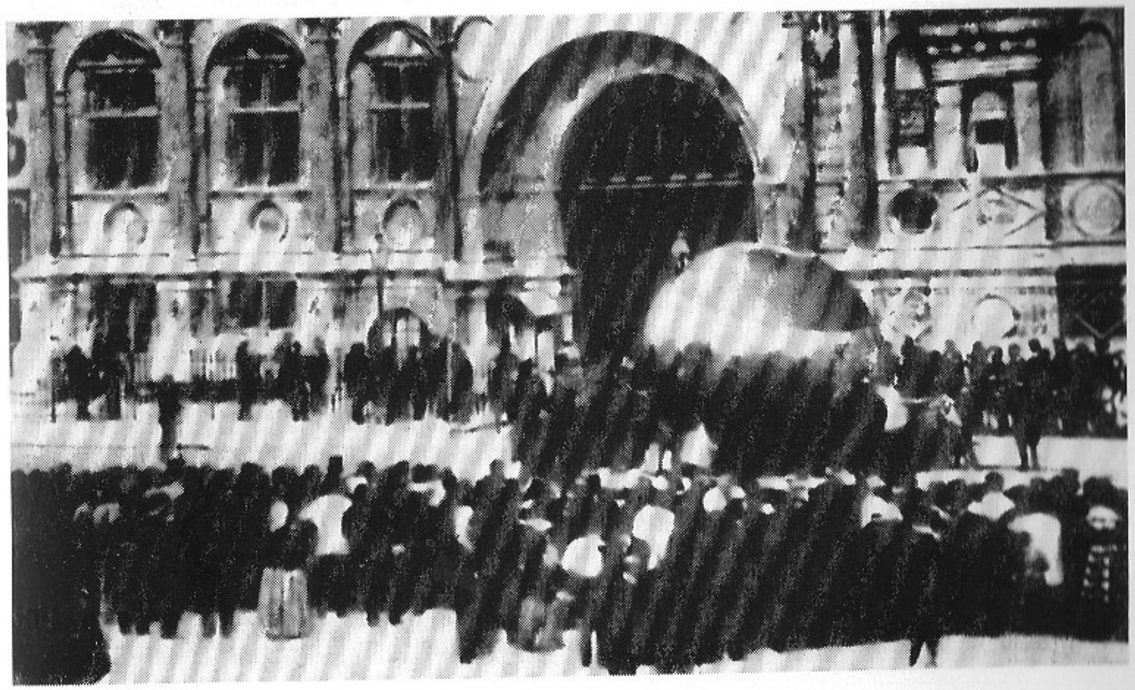

hälastajaõest, 18-aastasest tütarlapsest, kes vägistati ja piinati surnuks Vinoy' või Galliffet' sõdurite poolt, kui ta oli sidumas haavatuid. Need olid teated eelpostidest, mis vallutati ootamatult, kuna keegi reetur oli välja andnud parooli. Need olid kaebused sõjadelegaatide peale, keda kästi areteerida.

Need olid tuhanded traagilised ja kurvad sündmused, mis äratades Kommuuni liikmeis õigluse ja inimlikkuse tundeid, viisid neid siiski segadusse, kiskusid endaga kaasa hulki ning kutsusid esile raevu- ja pahameelehüüdeid, kusjuures mitte alati ei osatud valida väljendusi ega mõistetud nende tähendust.

Pariisi Kommuuni dekreet korteriüüri tasumise edasilükkamisest 29. III 1871

Pariisi Kommuun, arvestades, et töö, tööstus ja kaubandus talusid kõiki sõja raskusi ja et õiglus nõuab, et ka omand annaks oma osa kodumaa hüvanguks, otsustab:

§ 1. Korteriüüri tasumine 1870. a oktoobritermini ning 1871. a. jaanuari- ja aprillitermini eest lükatakse edasi.

§ 2. Korteriüürnike poolt ... juba makstud üür arvatakse järgmiste terminite katteks.

§ 3. Korteriüüri maksmise edasilükkamine käib ka möbleeritud korterite üürnike kohta.

§ 4. Korteriüürija võib tühistada igasuguse kontrahi 6 kuu jooksul käesoleva dekreedi väljakuulutamise ajast arvates.

§ 5. Juba lõppenud kontrahtide tähtaega võib üürnike nõudel pikendada veel kolme kuu peale.

Ajaleht «La Commune» 10. IV 1871 ilmunud artiklist

Millised on meie propaganda teed? Neid on niisama palju, kui on Pariisis demokraate. Tõepoolest, kellel meist, kes me küll oleme pariislased oma sünnikoha järgi, ei oleks sugulasi või sõpru provintsis? Kui nad ei karda monarhistide tuld, kas nad siis tõesti kardavad nende vanglaid? Praegu pole põhjust tungida üksikasjadesse, see on omaette organisatsiooniline ülesanne.

Ärge unustage, et kõige rohkem sidus talupoega esimese revolutsiooniga teoorjuse ja naturaalmaksu tühistamine, aga samuti maa müümine rahvusliku vara vormis.

Talupoja harimatuse juures piirduski tema ettekujutus revolutsiooni saavutustest sellega ... Ajage temaga juttu poliitikast, püüdke teda veenda, loendades vajalikke reforme. Ta läheb teie juurest minema, vaevalt mõjutatuna, endist viisi umbusklikuna ja ükskõiksena, et hetke pärast unustada kõik, mis te talle ütlesite. Kuid rääkige temaga maksude vähendamisest, krediidi organiseerimisest, tema vabastamisest liigkasuvõtlikest protsentidest, mida ta maksab kapitalile, ja ta nägu muutub elavaks. Ta ütleb teile südamest: «Kui see nii on, olen ma teiega.» Jah, poliitika jätab ta ükskõikseks, aga sotsialism huvitab. Tegutsedes nendesamade vahenditega, kui 1789. aasta revolutsioon, nimelt vabastades maa kaasaegsest pärisorjusest, seome me talupoja käesoleva revolutsiooniga, mis on õieti esimese täienduseks.

Aga nüüd asja juurde! Pariisi suurtükiväeks on tema sotsiaalsed ideed.

Kommuuni dekreet Vendôme'i kolonni hävitamisest 12. IV 1871

Arvestades, et imperaatorlik kolonn Vendôme'i väljakul kujutab endast barbaarsuse monumenti, jõhkra jõu ja võltsi au sümbolit, militarismi apoloogiat, rahvusvahelise õiguse eitamist, võitjate alatist põlgust võidetute üle, igavest ähvardust ühele kolmest Prantsuse vabariigi põhiprintsiipidest — vendluse printsiibile, Pariisi Kommuun otsustab:

ainukene §. Vendôme'i kolonn tuleb hävitada.

1871 10. IV — dekreet langenud kommunaaride sugulastele abirahade andmise kohta. 16. IV — dekreet mahajäetud töökodade rekvireerimise kohta.

Ühiskondliku Päästekomitee dekreet kerjamise vastu 17. IV 1871

Arvestades, et kerjamine on võtnud suure ulatuse, et ringkondlikud linnavalitsused võtavad juba enne täielikku sotsiaalset ümberkorraldust abinõusid tarvitusele tõeliste puudustkannatajate abistamiseks, et niisugustes tingimustes ei kujuta kerjamine endast mitte midagi muud kui organiseeritud ekspluateerimissüsteemi,

otsustatakse:

§ 1. Kerjamine on keelatud.

§ 2. Igaüks, keda tabatakse kerjamiselt, areteeritakse otsekohe ja karistatakse seaduse järgi.

§ 3. Rahvuskaartlased on kohustatud kinni pidama ja viima lähemale valvepostile ja sealt kohalikku politseikomissariaati igaühe, kes ei täida käesolevat korraldust.

Raoul Rigault, Kommuuni liige, delegaat endise politseiprefektuuri juures.

Kommuuni teadaanne reaktsiooniliste ajalehtede sulgemise kohta 18. IV 1871

Arvestades, et ei saa taluda piiratud Pariisis ajalehti, mis avalikult kutsuvad üles kodusõjale, annavad vaenlasele edasi sõjalise iseloomuga andmeid ja levitavad laimavaid kuuldusi vabariigi kaitsjate kohta, Kommuun otsustab sulgeda ajalehed «Le Soir», «La Cloche», «L'Opinion Nationale» ja «Le Bien Publique».

1871 20. IV — Kommuuni dekreediga keelatakse öötöö pagaritöökodades.

Kommuuni istungi analüütiline protokoll

24. IV

R. Rigault: Eile võtsite te minu äraolekul vastu otsuse, et Kommuuni liikmeil on õigus külastada kõiki vangistatuid. Kooskõlastatult minu juurde määratud Kontrollkomiteega palun ma teid oma eilne otsus tagasi võtta, vähemalt salavangistuses olevate isikute suhtes. (*Üldise kära saatel teatab Rigault, et ta astub ametist tagasi. Rigault lahkub saalist. Kuid mõne aja möödudes pöördub ta tagasi ja teeb teatavaks, et kui teda ei taheta ära kuulata, siis jääb tema tagasiastumise avaldus jõusse. «Ja keda te ka ei määraks minu asemele, kõik teevad samuti.»*) Kui te aga jääte oma otsuse juurde kindlaks, olen ma sunnitud tagasi astuma. Kahtlen väga, et keegi teine võtaks taolises olukorras enda peale niisuguse vastutuse.

Arthur Arnould: Protesteerin otsustavalt selle vastu ... Salavangistus on ebamoraalne nähtus. See on omamoodi moraalne piinamine, mis lisandub endisele füüsilisele piinamisele. Meie au nimel peame me otsustama, et edaspidi ei lubataks salavangistust mingil juhul. Pealegi ei anna see tulemusi isegi ohutuse seisukohalt. Alati võib leida tee välismaa-

ilmaga suhtlemiseks. Me kõik oleme olnud salavangistuses keisririigi aastail ja ikkagi meil läks korda välismaailmaga sidet pidada ja isegi ajalehtedes oma artikleid avaldada... Minu arvates peab ka eeluurimisvangistus olema avalik...

Ma ei saa aru, kuidas need inimesed, kes kogu oma elu on saatnud mööda võitluses despotismiga... kuidas needsamad inimesed, tulnud võimule, ruttavad kordama tema vigu. Üks kahest — kas salavangistus on hädavajalik ja hea asi või on ta alatus. Kui on õige esimene, siis pole põhjust teda rünnata, kui ta aga on alatu ja ebamoraalne, siis me ei pea teda säilitama.

Rigault: Vastuseks kodanik Arnould'le võib öelda, et ka sõda on ebamoraalne ja ometi me sõdime.

Arnould: See pole sugugi üks ja seesama. Meid sunnitakse sõdima.

Rigault teatab, et kui keegi peab võimalikuks uurimise läbiviimist ilma salavangistuseta, on ta valmis temale oma ametikoha üle andma; mis aga puutub temasse endasse, siis tema arvates ei ole praegusel ajal võimalik teistmoodi tegutseda.

Jourde: Me oleme sõjaolukorras ja peame tarvitusele võtma erakorralisi abinõusid. Pole mingit mõtet tegelda platooniliste teooriatega. Ma tahaksin küll igasuguseid vabadusi: trükivabadust, koosolekute vabadust, äriyabadust, vabadust olla avalikult legitimist, isegi bonapartist. Kuid asjaolud on sageli halastamatud ja meil tuleb neile alluda. Ma nõuan sellepärast, et areteeritute salavangistus jääks püsima. *(Mitmesugused vastuväited.)*

Delescluze: Arvan, et kodanik Rigault ei karda, nagu võiksid Kommuuni liikmed oma külaskäikudel areteeritute juurde neile vahendajateks olla. Oleks äärmiselt soovitav, kui keegi Kommuuni liikmeist lubataks salavangistuses olija kambrisse, et küsida temalt, kas ta on juba ammu areteeritud ja kas teda kuulati üle seadusega kindlaksmääratud aja

FRANÇOIS JOURDE

François Jourde sündis 1843. Suure kaubamaja raamatupidaja, I Internatsionaali liige. Pikka kasvu, avala intelligentse näoga, mida raamis blond habe.

jooksul. Ma ei mõista, kuidas Kommuuni liikme vahelesegamine, kes tegutseb munitsipaalvõimu esindajana, võiks takistada juurdluse läbiviimist ja kahjustada ühiskondlikku julgeolekut.

Amouroux: Me elame üle revolutsioonilist aega ja peame tegutsema revolutsiooniliste meetoditega, võttes tarvitusele kõik vajalikud ettevaatusabinõud.

Theisz: Kui palju aastaid öeldi meile: pärast! Kui sündmuste areng on lõpule jõudnud, siis saate kasutada vabadust, võrdsust jms. Me protesteerime küsimuse taolise asetuse vastu... Omal ajal me võitlesime salavangistuse vastu, nüüd me peame ta likvideerima...

Billioray: Olen põhimõtteliselt nii salavangistuse kui ka igasuguse eeluurimisvangistuse vastu. Oleme kõik omal nahal tunda saanud salavangistuse «mõnusid» keisririigi ajal. Seepärast pole meil mingit põhjust siin oma liberaalsust tõendada... Kuid me oleme ju võitluspostil. Üks kahest: kas meie võidame ja hävitame siis salavangistuse ja üldse kõik erakorralised abinõud; või meid võidetakse, sest meil ei jätkunud kindlust, ja meie poolt hävitatud salavangistus taastatakse, kuid siis juba meie jaoks.

Raoul Rigault: Sellele, kes pole eelnevalt tutvunud toimikuga, võivad vangistatu sõnad ja mure perekonna üle kergesti mõju avaldada ja ta võib hakata vangistatule välismaailmaga vahendajaks.

Parisel: Arvan, et Kommuuni liikmeil peaks olema lubatud igal ajal vangistatuid külastada, kuid tingimusel, et neid saadab keegi Julgeoleku Komisjoni liikmetest. Kui Kommuun võtab selle tingimuse vastu...

V. Clément: Mina astun tagasi, ma ei taha olla kahtluse all.

Parisel: See Julgeoleku Komisjoni liige annab vajalikke seletusi ja tutvustab oma kolleegi kõigi süüdistustega, mis on vangistatule esitatud. Ei tohi unustada, et me oleme sõjaolukorras ja peame

CHARLES AMOUROUX

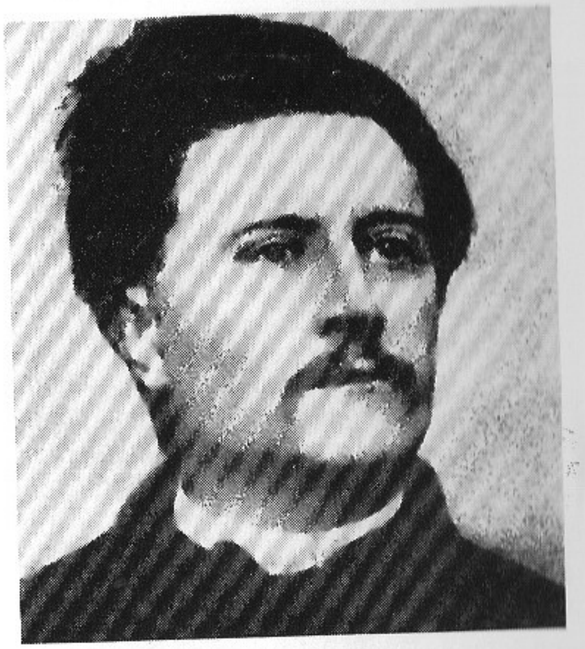

Charles Amouroux sündis 1843. Kübarategija. Noorusliku välimuse, tulise ja julge vaimuga. 1869. aastal pidas ühel koosolekul ettekande «Inimese võitlus looduse vastu ja abinõud selle toetamiseks». Ajavahemikus 1869—1870 areteeriti ja anti kohtu alla kahel korral, viimasel korral põgenes Belgiasse. Sõja puhkedes pöördus tagasi kodumaale ja pärast vabariigi väljakuulutamist astus suurtükiväkke.

tarvitusele võtma vajalikud ettevaatusabinõud. Pärast...

Arthur Arnould: Nojah, pärast kroonime ehituse, nagu öeldi Napoleon III ajal! Nii arutavad kõik despoodid!

Vermorel: Kui ma protesteerisin salavangistuse vastu keisririigi ajal, siis sellepärast, et minu vangistamine oli jäme omavoli; kuid ma ei arva, et keegi nõuaks kunagi selle vangistusvormi täielikku kaotamist, sest siis muutuks juurdluse läbiviimine võimatuks. Teiselt poolt leian ma, et meie kohus salavangistatu ees on kohene juurdlus ja kontroll. Seda abinõu ei tohi jätta ainult Julgeoleku Komisjoni delegaadi suva hooleks. Olen selle poolt, et salavangistus säilitataks, kuid koos sellega nõuan, et Kommuuni liikmetel oleks kontrolli teostamiseks õigus külastada vanglaid...

Arthur Arnould: Tahaksin vastata kodanik Vermorelile. Minu arvates on tema argumendid needsamad, mis omal ajal toodi piinamise õigustamiseks. Ilma piinamiseta, kinnitasid kohtunikud, ei suuda me kunagi saavutada kohtualuse tunnistust! Ja mis juhtus: piinamine kaotati ära, kuid süüalused jätkasid ülestunnistusi... On ainult üks õige tee selliste küsimuste lahendamiseks: lähtuda printsipiaalsetest seisukohtadest. Me ei taha võimu juurde tulles reeta lippu, mida oleme hoidnud käes kogu elu. «Jälle nagu vanasti!» hakatakse rääkima rahva hulgas. Meie, vabariiklased, demokraadid, sotsialistid, ei tohi kasutada neid vahendeid, mida kasutasid despoodid.

Vallès: Salavangistuse küsimus on nii tõsine, et ma panen ette viia selle arutamine üle ühele järgmisele istungile.

Arthur Arnould: Olen edasilükkamisega nõus, kuid ainult tingimusel, et see ei veniks liiga pikale.

Raoul Rigault: Teen ettepaneku panna Billioray ettepanek hääletamisele.

Billioray: Asi on selles, et meil on juba vastu võetud otsus, kuid see on väga

ALFRED-EDOUARD BILLIORAY

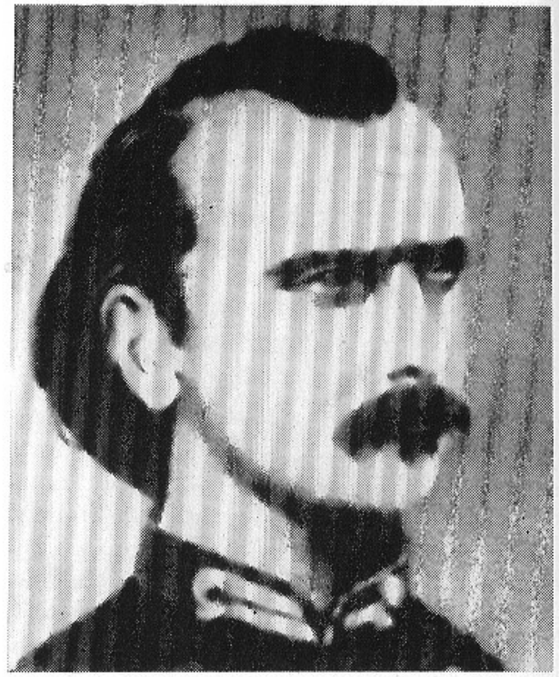

Alfred-Edouard Billioray sündis 1840 või 1841. Maalikunstnik, I Internatsionaali liige.

ohtlik; me ei või anda kõigile Kommuuni liikmeile vangistatute külastamise õigust.

Longuet: Võib jõuda kokkuleppele. kui salavangistatute külastamist Kommuuni liikmete poolt piirataks teatud garantiidega. (Ettepanek pannakse hääletamisele ning võetakse vastu 24 poolt- ja 17 vastuhäälega.)

Raoul Rigault paneb endalt maha Julgeoleku Komisjoni delegaadi kohustused.

Ferré paneb endalt maha selle komisjoni liikme kohustused.

Longuet: Enne kui asuda uue delegaadi valimistele, palun luba esitada kodanik Rigault'le üks küsimus. Kas ta peab võimalikuks, et praegu otsuse poolt hääletanud inimeste soove saaks viia kooskõlla tema ametikohuste täitmisega? Kui see on võimatu, siis tuleb tõepoolest tema lahkumisavaldus vastu võtta.

Rigault: Teatan, et astun ametist tagasi just selle tõttu, et mul on võimatu ühendada seisundit, millesse mind on asetatud, oma ametialaste kohustustega. Palun mulle otsekohe määrata asendaja...

Kommuuni dekreet tühjalt seisvate korterite rekvireerimisest 25. IV 1871

Pariisi Kommuun, pidades silmas, et ta peab kindlustama Pariisi teistkordse pommitamise ohvreid elamispinnaga ja et seda on vaja teha kiires korras, otsustab:

§ 1. Kõik tühjad korterid rekvireeritakse.

§ 2. Need korterid antakse pommitatud kvartalite elanike käsutusse vastavalt nende poolt esitatud nõudmistele.

§ 3. Selliste korterite üleandmisega peab kaasas käima neis oleva mööbli üleskirjutamine; koostatud nimekirja koopia antakse korteri endise peremehe esindajale. Kõik kapid ja kastid, mis sisaldavad väikeinventari, pitseeritakse.

§ 4. Rajoonide linnavalitsustele tehakse ettepanek otsekohe asuda käesoleva dek-

EDOUARD-MARIE VAILLANT

Edouard-Marie Vaillant sündis 1840. Arst ja insener, I Internatsionaali liige. Sai doktorikraadi Heidelbergi ülikoolis, jätkas õpinguid Tübingenis ja Viinis. Keskmist kasvu, väsinud ilmega, õrna argliku häälega, tagasihoidliku käitumisega, sõnaaher.

ANTOINE ARNAUD

Antoine Arnaud sündis 1831. Raudteeametnik ja ajakirjanik, I Internatsionaali liige. Külm, läbitungimatu inimene, kes varjas oma välise rahu taga kõige revolutsioonilisemat ja jõulisemat vaimu. Fraasideta ja vaikselt hääletas ta kõige otsustavamate ettepanekute poolt. Tegeles hüpnoosiga.

reedi täitmisele. Peale selle peavad nad võimaluse piirides andma kodanike nõudel nende käsutusse vahendeid mööbli vedamiseks.

Kommuuni istungi analüütiline protokoll 28. IV

Esimees (Jules Vallès): Sõna erakorraliseks teateks antakse kodanik Johannard'ile.

Johannard: Ma tahan Ühiskondlike Teenistuste delegaadilt paluda seletust Põhjaraudtee ja Põhja-raudteejaama asjus. Selles raudteejaamas pole enam ei teenistujaid ega ka inventari. Kommuun peab tarvitusele võtma otsustavad abinõud, et 48 tunni jooksul see teenistus korda seada.

Andrieu: Kodanikud. Täidesaatev Komisjon on juba saanud ühe taolise teate, nagu praegu tegi kodanik Johannard. See tuli raudteede kontrolöri kodanik Paul Piat' käest. Meid hoiatati, et need kahtlused on liialdatud. Ei tea, võib-olla on kodanik Johannard'i teade rohkem põhjendatud, kuid väga tõepärasest allikast meile juba teatati, et Põhjaraudtee jääb varsti seisma. Need teated osutusid aga ebatäpseteks ...

Johannard: Eile õhtul otsis üks Põhjaraudtee teenistuja mu üles ja teatas: «On juba nädal aega, kui inimesed, kes on nähtavasti versailaste agendid, ilmuvad raudteejaama, desorganiseerivad kõike, korraldavad asja nii, et vagunid kaovad kuhugi ja ametnikud jooksevad ära. Praegu võib seal näha ainult fiktiivset tööd. Rongid lahkuvad, kuid ei pöördu tagasi. Panen ette, et Kommuun võtaks vastu otsuse: kui 48 tunni jooksul normaalset liikumist ei taastata, konfiskeeritakse Raudteekompanii varandus riigi kasuks, kõrgem administratsioon aga antakse sõjakohtu alla ...

Andrieu: Vastates Johannard'ile arvan, et enne kui võtta tarvitusele mingisuguseid abinõusid Põhjaraudtee Kompanii vastu, peab Kommuun lubama Täidesaatval Komisjonil neid fakte kontrollida ja välja selgitada, kas raudtee administratsioon näitas üles küllaldast energiat desorganiseerimise ärahoidmiseks. Komisjon selgitab olukorra välja ja tema ettekande põhjal võtab Kommuun tarvitusele kõik vajalikud abinõud.

Antoine Arnaud: Lyoni Raudteekompanii on samasuguses olukorras kui Idakompanii.

Ostyn: Raudteedel võib tähele panna kolme vastandlikku tendentsi: raudteekompaniide valitsused, kes tahaksid luua Pariisi ümber tühjust; nooremad teenistujad, kütjad, mehaanikud, kes seda ei taha, ja lõpuks, preislased. Versailased tegid preislastele, kes üldse ei kavatsenud ronge kinni pidada, selgeks, et Kommuuni liikmed ei taha nende juurde läbi lasta niisuguseid kaupu nagu suhkur, sool jms.... Siis andsid preislased korralduse Pariisi minevad rongid kinni pidada... Välissuhete delegaat Pascal Grousset võiks pöörduda preislaste poole noodiga, milles ta selgitaks neile, et kogu selles arusaamatuses on süüdi versailased oma intriigidega ja ei keegi muu. Pariisi toiduainetega varustamise küsimuses on meil üks vaenlane — see on raudteede kõrgem administratsioon.

Vaillant: Raudteede küsimuses võiks tuua rohkesti fakte. Kui me kavatseksime neid kõiki siin esitada, veniksid vaidlused liiga pikaks. Seepärast pigem vaadaku need faktid läbi Täidesaatev Komisjon, sealhulgas näiteks kodanik Frankel. Temale tuleb anda volitus võtta neis küsimustes vastu kõik vajalikud otsused, kuid Kommuun tervikuna ei peaks end neisse asjadesse segama.

1871 1. V — Kommuun võtab vastu otsuse luua Rahvapäästekomitee.

Pariisi Kommuuni analüütilised protokollid

1. V

Vermorel: Ma saabusin Issy fordist ja informeerin teid nüüd sündmustest, mis leidsid seal aset eile. Issy fort on maha jäetud; seda mitte meie komandöride süü tõttu, sest forti jäi ilma komandörita 150-liikmeline garnison. Versailased olid kaevikuis umbes 150 jala kaugusel fordist. Me jätsime ta eile maha teatud ettevaatusabinõudega.

Pidasin vajalikuks teatada teile neist üksikasjadest, kuna on vaja lõpp teha sellele süstemaatilisele valele, mida kasutavad meie komandörid. Meist jäid versailased eile oma kaevikutesse, nad on ikka veel seal, kuigi ühes meie sõjateates on öeldud, et nad jätsid need maha. Sõjateade Moulineaux' operatsiooni kohta on samuti vale. On vaja loobuda taolisest optimismist. Kasemattide seinad on kuulidega läbi lastud, kuid kindlustuste taga on veel võimalik end kaitsta. Sinna toodud suurtükiväe abil võib versailasi täna hommikul hõlpsasti minema ajada. On tähtis, et Kommuun jälgiks andmete õigsust.

Üks liikmeist: Teen ettepaneku, et neid üksikasju ei avaldataks ametlikus teatajas. Need võivad anda versailastele hinnalisi andmeid.

Esimees: Mis kell te jätsite Issy fordi maha?

Kodanik Vermorel: See oli umbes pool 12 õhtul.

2. V

Koosolek valib hääletamise teel oma eesistujaks kodanik Pascal Grousset'.

Istung avatakse kell 4.

Courbet: Ma saan igalt poolt kaebusi. Mulle räägitakse kõige rohkem rahvuskaardist, tema ohvitseridest, nende auastme tunnustest ja palkadest. Minu tähelepanu juhitakse sellele, et kindlustustel on kogu fortifikatsiooniliini ulatuses ainult 6000 meest ning et Dombrowskil on vaid 1200 meest, et vastu panna 40 000 versailasele. Mulle tundub, et kui inimesed on lähedal lahingu võitmisele, siis peavad nad otsustavalt tarvitusele võtma kõik ettevaatusabinõud, tegema kõik neist sõltuva, et ära hoida igasuguseid ootamatusi. On arusaamatu, miks me kasutame nii vähe inimesi; see on kurvastav ja hirmus, selle üle tuleb ainult kahju tunda. Tahaksin veel märkida, et sõdivad kogu aeg ühed ja samad inimesed. Näen omaenda majast, kui nad mööduvad. Nad lahkuvad Roquette'ist ja lähevad sõdima Montrouge'i. Miks Montrouge'i ei kaitse Montrouge'i rahvuskaartlased?

Üks liikmeist: See tuleb sellest, et neil Roquette'is pole midagi kaitsta.

Courbet: Tahaksin järele vaadata, kas eksisteerib veel patarei Trocadérol.

Mitu liiget: Ei! Ei eksisteeri!

Courbet: Seda parem. Selle patarei kuulid ei ulatunud kunagi Mont Valérienini.

Arthur Arnould: Kuid räägitakse, et Mont Valérienis on suurtükitabamuse auk, mida on palja silmaga näha.

Courbet: Selle patarei pani Trocadérol üles kindral Rossel.

Billioray: Minu arvates rääkis kodanik Courbet väga kiitvalt rahvuskaardist, teatades, et ta ainult 6000 inimesega peab vastu 40 000-le. Ta ütles, et Roquette'ist saadetakse inimesi Montrouge'i; kuid see on täiesti loomulik, sest võitlus käib ju Montrouge'is ja Neuillys. Lisan veel, et üldreeglina oleks hea pidevalt või vähemalt nii palju kui võimalik saata kaardiväelasi võitlema küllalt kaugele elukohast; siis on neid kergem võitluspostil hoida.

Mis puutub kodanike saatmisse provintsi, siis tuleks eelnevalt finantsasjade delegaadiga vajalike kulude küsimus läbi arutada ...

Johannard: Täidesaatvasse Komisjoni saabus teade VIII ringkonna elanikelt.

Nad teatavad, et kodanik Allix on ennast VIII ringkonna linnavalitsuses niiviisi ülevõl pidanud, et kõik osutus seal täiesti desorganiseerituks, kõik tööd on laokil. Sellest tulebki VIII ringkonna kodanike pahameel, mis avaldusele allakirjutanute sõnade järgi on võtnud nii laia ulatuse, et kui VIII ringkonnas viidaks läbi valimised, saaks Kommuun seal minimaalse arvu hääli.

Need kodanikud paluvad seepärast kiiresti tarvitusele võtta abinõud, sest säärase olukorra kestmine on ohtlik vabariigile ja Kommuunile...

V a i l l a n t: Tahaksin koosolekule selgitada, kuidas see juhtus, et me koos kodanik Rigault'ga ei saanud takistada fakte, milledest meile äsja ette kanti. Meie kohalemääramise hetkel olime mõlemad selles ringkonnas täiesti võõrad: ta oli meile kahtlemata vähem tuttav kui teised ringkonnad. Pidasime siis kõige õigemaks saata sinna mõned kodanikud täitma administratiivülesandeid. Kodanik Allix viskas nad lihtsalt välja, keeldudes neid vastu võtmast, vaatamata Täidesaatva Komisjoni vastavatele ettekirjutustele. Kodanik Allix juhib asju kummalisel viisil. Temalt juba nõuti, et ta lõpuks ometi valiks ühe mitmest funktsioonist. Kuid ta pidevalt keeldub valimast. Tõsi küll, peab tunnistama, et ta oma innu ja energiaga osale kodanikele ringkonnas meeldib ja need alluvad talle; kuid teiselt poolt aga teatatakse meile samuti, et oldaks väga rõõmsad, kui ta lahkuks. Ta ei talu üldse märkusi ja teeb seda, mis talle pähe tuleb. Kahtlemata käib ta ausalt ringi oma valitsusringkonna finantsidega, kuid, ma kordan, tal ei talu mingisugust kontrolli mitte kellegi poolt. Mulle näib, et see on lubamatu. On vaja kindlaks teha, kas Kommuun soovib selles küsimuses vastu võtta otsuse; asi ei anna viivitada. Meie poole Raoul Rigault'ga pöörduti kaebustega põhiliselt rahvuskaardi küsimustes. Nõutakse reaktsioonilise rahvuskaardi desarmeerimist, kuna need üksused asuvad Versailles' vägede pealetungi suunas ja võivad neile

AUGUSTE-JEAN-MARIE VERMOREL

Auguste-Jean-Marie Vermorel sündis 1841. Ajakirjanik ja ajaloolane. Sai juba 15-aastaselt teaduste bakalaureuse kraadi. Kirjutas raamatud «1848. aasta inimesed», «1851. aasta inimesed», «Opositsioon» ja «Sotsialistlik partei». Ümmargune pea suurel kehal, väikesed silmad laia näo keskel, peaaegu punakad vurrud, puhmaskulmud, suurevõitu suu, millel alati võis näha veidi pilkavat naeratust. Iseloomult täis õrnust, kui ta aga sule kätte võttis, muutus ta otsekohe tõsiseks ja sageli isegi julmaks. Paistis silma oma lihtsa ja vähenõudliku eluviisiga.

teatud hetkel kaasabi osutada. Tegime koos Rigault'ga delegaatidele selgeks, et me ei saa seda küsimust otsustada; nüüd on vajalik uue, tugevama võimu vahelesegamine.

P. G r o u s s e t: Kodanikud! Pean juhtima teie tähelepanu väga tähtsale faktile VIII ringkonna asjus, nimelt sellele, et see on kõige rikkam ringkond Pariisis Chassepot' püsside* poolest, kuna seal on ainult reaktsionäärid ja nad ei ole desarmeeritud.

V e r m o r e l: Te ei suuda Allixit kunagi veenda oma postilt lahkuma.

M a l o n: Me oleme VIII ringkonnaga naabrid. Meile räägitakse alati, et kodanik Allix on hull. Muide, kas te mäletate, kui me oleksime täie karmusega rakendanud valimismäärustikku, poleks Allix osutunud valituks. Palun talle teha korraldus, et ta enam ei tegeleks VIII ringkonnaga ja teen ettepaneku määrata tema kohale üks kahest delegaadist. Te ju teate, et me oleme Batignolles'is ohtlikus olukorras ja kallaletungi korral võidakse meid tagalast rünnata. VIII ringkonnas on viis või kuus tuhat inimest, kes võivad meile suuri ebameeldivusi tekitada. Panen ette võtta tarvitusele edasilükkamatud abinõud. Meil on mõned ringkonnad, kus tunnustatakse ainult ühte või kahte delegaati... Arvan, et Kommuun valib lähemal ajal komisjoni, kellele tehakse ülesandeks esitada meile ettepanekuid munitsipaalreformi läbiviimiseks. On vaja teada, kuidas tuleb ringkondi valitseda.

T r i d o n: Tahaksin öelda paar sõna VIII ringkonna kohta. Läbiotsimisi relvade äravõtmiseks viivad läbi lapsed...

B e s l a y: Selles ringkonnas on ju ka teisi delegaate. Kui säärane asi leiaks aset minu ringkonnas, oskaksin korra maksma panna.

T r i d o n: Kõik teised jätsid selle ringkonna temale.

B i l l i o r a y: Panen ette anda see asi üle Rahvapäästekomiteele...

GUSTAVE COURBET

Gustave Courbet sündis 1819. Kunstnik. Valimise puhul Kommuuni avaldatud deklaratsioonis kirjutas: «Pärast kolmekümmet aastat osavõttu avalikust elust, revolutsioonilisest ja sotsialistlikust liikumisest ei suuda ma siiski veel selgesti mõista oma ideesid... Öelnud 1848. aastal lahti võltsidest käibeideaalidest, heiskasin ma realismi lipu, mis ainukesena paneb kunsti teenima inimest. 1848. aastal astusin ma ka ühe sotsialistide klubi liikmeks.»

Tavatses lõunatada Laver' pansionis koos Vallèsi, Puissant'i ja Veermerschiga. Istus laua taga särgiväel ja lipsuta, toetades oma elava ilmega, pilkliku talumehenaeratuse ja härjakaelaga pead peopesadele. «On võimatu unustada neid veidraid õhtuid, mil Courbet, pärast seda kui ta oli joonud, üllatas kõiki oma lauludega, mis tundusid lõhnavat rohelusest, nisust ja heinast; mil Vallès tahtis lömmi lüüa kõigi kujude ninad ja mil solvati kõike seda, mis oli «auväärne».»

Jourde: Mulle tekitavad finantsküsimustes pidevalt hirmu fraasid. See on ikka kergekaaluline kriitika, mida arendatakse suurema või väiksema kõnemehe andekusega, pealegi kui see tuleb kodaniku poolt, kelle ärakutsumist finantskomisjonist ma peaaegu nõudsin. (*Hüüded.*)

Tahtsin Finantsministeeriumis lõpu teha sellele skandaalsele mustale turule ja häbistavale spekulatsioonile, mis liiga sageli aset leidis teistel aegadel. Niisiis teile räägiti: kas meil polnud võimalik muretseda selle või teise ärioperatsiooniga kümmekond miljonit? Kas me poleks mõne ärioperatsiooniga saanud realiseerida vähemalt 25 miljonit? Ei, kodanikud, ma tahtsin eeskätt hävitada kõik need börsispekulatsioonid. (*Kära, heakskiitvad hüüded.*)

Tahaksin Kommuunile teatada: ärge puutuge riiklikku krediiti, see on üks delikaatne asi. Meil on muidugi kolossaalsed ressursid maksude näol. Pariisi linn on rikas tänu laekuvaile maksudele, kuid need lasuvad peaasjalikult vaestel, aga meie ei taha sissetulekuid, mis tulevad äriotaažist ja spekulatsioonist.

Oleksin teile mõne aja pärast võinud teatada: niisugused on meie ressursid, võin ära kaotada osa makse, mis rõhuvad vaeseid, ja kindlustada teile kokkuhoiu 50 miljonit aastas.

Oleksin öelnud tööliskassile: siin on 200 miljonit, et muuta teie eksistents õnnelikumaks, et kindlustada tööliste edu võitluses ettevõtjate vastu, töölisklassi võitluse edu, keda ma esindan ja keda ma olen õnnelik siin esindama. Vähendanud 50 protsendi peale sissetulekuid maksudest, mis rõhuvad vaeseid, ja kahekordistanud rahvahariduse valitsuse eelarvet, oleksin ma võinud realiseerida 50 miljonit kokkuhoidu ...

Régère: Aga 50 miljonit, mida nõuab Sõjaasjanduse Valitsus?

Jourde: Sõjaasjanduse Valitsus ei palu 50 miljonit päevas; ta palub 50 miljonit 6 kuu peale.

BENOIT MALON

Benoit Malon sündis 1841. Värval, müüja raamatukaupluses ja publitsist. I Internatsionaali liige, mille eest anti kohtu alla ja mõisteti vangi. Sai ajakirjanduses kuulsaks oma artiklitega suurest streigist Creuzot' tehastes. Kongus nina ja veidi sisselangenud näoga; tal oli kombeks pead mõtlikult õlale langetada.

Régère: Aga Chassepot' püssid*?

Jourde: Mis puutub Chassepot' püssidesse*, siis on õige, et minult paluti vahendeid 20 000 püssi ostmiseks. Kuid olen täiesti ühel meelel Sõjaministeeriumiga. On selge, et ta ei saa relvastada 20 000 inimest päevas. Seetõttu oli mu käsutuses terve nädal, ja kuna minu sissetulekud suurenevad ja ma tegin laenu väärtpaberite peale summa ulatuses, mida ma ei või teile avaldada ... (*Hüüded.*)

Rossel palub 50 miljonit rahvuskaardi reorganiseerimiseks. Kuid ta palub ainult 200 000 või 300 000 franki päevas. Nii on asi! Kinnitan, et võin need anda. Need 50 miljonit on seotud sõjalise süsteemiga; Rossel on minuga ühel nõul. Prantsuse pank pani mulle ette, et ma saaksin oma käsutusse laekuvad maksud, nii nagu seda sai Pariisi linnavalitsus. Ta oli valmis avama krediidi Kommuunile.

Selles seisabki minu töö.

Mõned liikmed: Braavo!

Jourde: Pariisis on kindlasti olemas 150 000 vintpüssi. Kui te tahate iga nädal osta 5000 Chassepot' püssi*, siis seda on väga lihtne teha.

Üks liikmeist: Panen ette võtta vastu kodanik Jourde'i lahkumisavaldus, kuid valida ta uuesti. (*Hääletamisele!*)

Johannard: Mulle tundub veidrana, et kodanik Régère, kes nähtavasti nii põhjalikult tunneb küsimust, ei esita oma kandidatuuri.

Régère: Ma loobun.

Johannard: Kuulsin sageli Régère'i kinnitust, et Kommuuni liikmel ei ole õigust loobuda ükspuha missugusest ülesandest.

Beslay: Prantsusmaa krediidi säilimise nimel olen ma Régère'i kandidatuuri vastu ja palun kodanik Jourde'i jääda finantside delegaadiks.

Avrial: Mulle näib, et te eksite põhjustes, mis sundisid Jourde'i paluma ametist vabastamist. Ta tegi seda sellepärast, et teda solvas üks ajaleht.

Vaillant: Võtsin sõna selleks, et paluda Kommuunil mitte rahuldada Jourde'i tagasiastumist. Leian, et praegustes rasketes oludes on see tõeline kangelastegu hakkama saada nende suurte kuludega, mida meil tuli teha, ja nii väikeste ressursside juures, mis olid meie käsutuses. Sellise tulemuse saavutamiseks oli vaja väga suurt meisterlikkust. On karta, et võttes vastu kodanik Jourde'i lahkumisavalduse, ei suuda me leida küllalt võimekat inimest tema asendamiseks. Seepärast leian, et tema kodanikukohus on oma otsusest loobuda. Kui ta arvab, et Rahvapäästekomitee ei jäta talle küllaldaselt initsiatiivi, siis ohverdagu pisut oma enesearmastust. Kordan, et ta näitas üles tõelist andekust ja palun teda oma vabastamispalve tagasi võtta. (*Õige! Braavo!*)

Beslay: Avaldan lugupidamist kodanik Jourde'ile, nii nagu seda äsja tegi kodanik Vaillant. Lisan, et komisjoni liikmena nägin ma kodanik Jourde'i töö juures ja arvan samuti, et oli lausa ime esitada meile selline eelarve. Leian, et keegi meist ei suudaks teda asendada. Seepärast palun teda oma vabastamispalve tagasi võtta.

Kodanik Jourde'i tagasiastumise palvet ei rahuldata.

4. V

Mortier: Võeti vastu otsus, et meile iga päev kantakse ette sõjalisest olukorrast. Me pole aga juba kolm päeva saanud mingeid teateid. Samal ajal aga leidis täna öösel aset küllaltki tähtis sündmus. Moulin-Saquet's tabasid versailased meid ootamatult ja tapsid 150 suurtükiväelast.

Arthur Arnould: Palusin sõna selles küsimuses, sest täna öösel Moulin-Saquet's ootamatult rünnatud suurtükiväepatãljon on pärit ringkonnast, mida ma esindan. Tahtsin komiteelt küsida, kas tal on teada mingeid üksikasju.

Avrial: Enne kui alustada läbirääkimisi, on minu arvates vaja ära kuulata sõjaasjade delegaat.

. Lefrançais: Te kavatsete siia tuua kodanik Rosseli; te kutsute ta kohale kui sõjaasjanduse delegaadi? Arvan, et enne kui kodanik Rossel sisse tuua, peab Kommuun küsima Rahvapäästekomiteelt, kas on veel üldse olemas sõjaasjanduse delegaati või pole teda enam? (*Kära.*)

Gérardin (*ägedalt*): Ma ei luba, et alati rünnatakse Rahvapäästekomiteed; te kasutate kõiki väikesi intsidente, et protesti avaldada. (*Kära.*)

Lefrançais: Kisa pole argument. Eile tehti Rahvapäästekomiteele ülesandeks vastu võtta otsus; ma nõuan seletusi. Rahvuskaardi Keskkomitee tegi Rahvapäästekomiteele ettepaneku ja viimane pidi langetama otsuse.

Félix Pyat: Rahvapäästekomitee teadaanne Kommuunile oligi vastuseks Lefrançais'le.

Esimees: Kas Kommuun soovib ära kuulata Rosseli?

Félix Pyat: Rahvuskaardi Keskkomitee, kellega me pidime kokku saama, peab praegu minu kolleegidega istungit. Mulle saadeti kirjake, mis kutsub mind osa võtma äärmiselt tähtsa küsimuse arutamisest. Seepärast palun teilt luba ära minna; kui teie arvates minu siinviibimine on vajalik, siis ma jään. (*Jah!*)

Esimees: Arvan, et ühe Rahvapäästekomitee liikme siinviibimine on hädavajalik, et ta kuulaks kodanik Rosselit.

Kell pool seitse kuulutatakse Kommuuni istung salajaseks.

Rossel: Viimase kahe päeva jooksul leidsid aset tähtsad sündmused. Te teate, milline oli Issy fordi olukord 30. aprillil. Sellest ajast peale puistati teda vahetpidamata üle mürsurahega. Kuna meil polnud küllaldasel määral kindlustusi, kandsime me suuri kaotusi — umbes 40 surnut ja 200 haavatut. Saatsin Issy forti kindral Eudes'i, kes on otsustav ja väga mehine inimene. Mulle läkitatud ettekandest ilmnes, et kaitse oli igast küljest halvasti

FÉLIX PYAT

Félix Pyat sündis 1810. Dramaturg ja publitsist, võttis osa 1848. aasta revolutsioonist. Emigreerus Inglismaale, võitles seal Internatsionaali Peanõukogu vastu. Pikka kasvu, sirge hoiaku ja kitsaste õlgadega. Hall lokitud habe, lokkavad juuksed, suured pärani avatud silmad. Temas oli ühekorraga midagi melanhoolset, fantaseerivat ja metsikut.

organiseeritud, suurtükiväge ei jätkunud, komandöride võimetus halvas rahvuskaartlaste vahvust. Lõpuks teatas kindral Eudes mulle, et kindlustustöid, mida ma teha käskisin, ei olnud võimalik ikka veel lõpule viia, kuna puudusid vajalikud inimesed. Mul tuli kahel korral rahutus maha suruda, kirjutas ta lõpuks, garnison vajab puhkust. Palun mind kui komandöri asendada, sest ma pole võimeline komandörikohuseid edasi täitma. Saanud selle ettekande, läksin viivitamatult sinna, et ise olukorra üle otsustada. Tänu Montrouge'i 206. ja 268. vabatahtlikule pataljonile, samuti tänu kõigi selleks ajaks sinna ilmunud inimeste abile, tänu kindralitele Dombrowskile ja Wróblewskile, kes täpselt samuti olid saanud käsu minna Issy forti, läks meil korda positsioone parandada. Need on praegu täiesti kaitsekõlblikud. Me saavutame selles külas edu. Issy kindlus põleb. Eile hõivasime me Clamart'i küla. Saanud esimesed teated sündmustest Issys, saatsin ma sinna kindral La Cécilia, et ta võtaks ülemjuhatuse kindral Wetzelilt enda peale. Niiviisi oli 3 komandöri: vasakul tiival Wróblewski, keskel La Cécilia ja paremal Dombrowski. Sellest peale, kodanikud, algavad tõsised sündmused, milledest ma pean teile ette kandma. Rahvapäästekomitee segas vahele sõjaoperatsioonidesse. Kindralid Wróblewski ja Dombrowski said käsu siirduda Issy forti. Näete, missuguste tagajärgedeni viisid Rahvapäästekomitee poolt antud käsud. Täna öösel vallutati Moulin-Saquet' reduut, arvatavasti 55. pataljoni käsutanud kapteni reetmise tõttu. Vaenlane tungis parooli kasutades reduuti. Kuna rakendid olid aegsasti valmis seatud, viisid versailased ära kõik suurtükid, peale kahe, mis jäid porri kinni. Muide, siin on ettekanne, mille mulle saatis kindral Wróblewski: «Sõjaministrile. Versailased vallutasid täna Moulin-Saquet' reduudi. Antud hetkel on see positsioon uuesti meie vägede käes... Need sündmused leidsid aset ajal, kui ma Rahvapäästekomitee käsul viibisin Issy fordis.»

Peale selle, kodanikud, sain ma uue, teise ettekande kindral Wróblewski staabiülemalt, milles ta kinnitab, et kui kindralit poleks forti kutsutud, ei oleks ootamatu kallaletung aset leidnud.

Paremal tiival olid tagajärjed niisama tõsised. Kindral Dombrowski, kellele ilma minu teadmata tehti ülesandeks sõjaoperatsioonide üldjuhtimine, pidi jätma Neuillysse oma asetäitjaks kolonel Favy, inimese, kelle energiat võib usaldada, kuid kes kõigest oma mehisusest hoolimata pole siiski võrdne Dombrowskiga. Teen teile teatavaks ettekande sisu.

«Kodanik sõjaasjanduse delegaadile.

Kodanik, minu positsiooni pole enam võimalik kaitsta, pataljonid ähvardavad meid maha jätta, kui neid juba täna õhtul välja ei vahetata. Vaenlane kindlustub üha rohkem ja koondab oma jõud meie vastu. Ma ei saa teda selles takistada, sest mul pole peaaegu üldse jäänud suurtükiväge. Palun võimalikult kiiresti pöörata sellele tähelepanu, kui te ei taha hoolimata kõigist meie pingutustest olla kohutava taganemise tunnistajaks.

Kolonel Favy, Neuilly operatsioonide ülem.»

Mainitud asjaolude tähtsuse tõttu olin ma sunnitud Kommuuni tähelepanu nendele juhtima ja talle teatama, et ma panen vastutuse juhtunu eest nende peale, kes seda põhjustasid. Veel seniajani ei saa ma asjade esialgset seisu taastada.

5. V

Arthur Arnould: Kodanikud, mul on väga kahju, et ainukene siin viibiv Rahvapäästekomitee liige on Léo Melliet. Ta ei olnud eile nii päevasel kui ka õhtusel istungil, seepärast on kõnealused sündmused talle tundmatud.

Pöördun tagasi ühe fakti juurde. See on dokumentaalselt tõestatud fakt ja ma tahan juhtida koosoleku tähelepanu sellele. Kindral Wróblewski sai käsu, millele oli alla kirjutanud Félix Pyat ja milles tehti Wróblewskile korraldus minna Issysse.

Eile kinnitas Pyat mitukümmend korda kategooriliselt, et nii Dombrowskile kui ka Wróblewskile ei olnud saadetud mingit korraldust minna Issysse. Kuid tõde on otse vastupidine, sest Arnould esitas originaaldokumendi ja see fakt ei ole diskuteeritav. See on tõsine, väga tõsine asi, kodanikud. Tuleb välja, et Rahvapäästekomitee liige, mõjukas liige, andis käsu ja siis unustas selle nii täielikult, et ta praegu seda kategooriliselt eitab. See on kohutav, sest Rahvapäästekomitee kannab ju tohutut vastutust, ja kui tema liige, kes on andnud nii tähtsa käsu, seda järgmisel päeval enam ei mäleta, siis võib järeldada, et ta tegutses, kõige pehmemalt väljendades, kahtlase kergemeelsusega. Säärane olukord on ohtlik Kommuunile, kes andis end nende Rahvapäästekomitee viie liikme kaitse alla. Ma võitlesin nende inimeste valimise vastu, kuid valimine leidis aset ja praegu ma seda ei eita. Ma ainult palun, et need inimesed vastavalt neid valinud enamuse soovile päästaksid meid — nii nagu nad ametisse astumisel kohustusid tegema —, mitte aga ei saadaks meid hukatusse.

Viard: See fakt paistab tõepoolest ebameeldivas valguses, kuid ma näen, et te lähete jälle küsimuse raamidest välja.

Pascal Grousset: Need vaidlused võib lõpetada 5 minutiga, kui Félix Pyat annab seletuse, mida tuleb temalt nõuda. Ta teatas meile kategooriliselt, et mingisugust depešši polnud. Me näitame talle depešši, mille all on tema nimi, ja siis võtame vastu otsuse tema seletuse kohta. Seepärast panen ette kutsuda viivitamatult välja Félix Pyat. (*Õige! Toetame!*)

Üht sekretäri palutakse kodanik Félix Pyat üles otsida.

Esimees: Kodanik Pyat'd mindi kutsuma...

Esimees: Sõna on kodanik Arnould'l, et esitada küsimus kodanik Félix Pyat'le.

Arnould: Küsimus on järgmine.

Kodanik Arnould kordab seda, mis ta teatas Kommuunile istungi alguses.

WALERI WRÓBLEWSKI

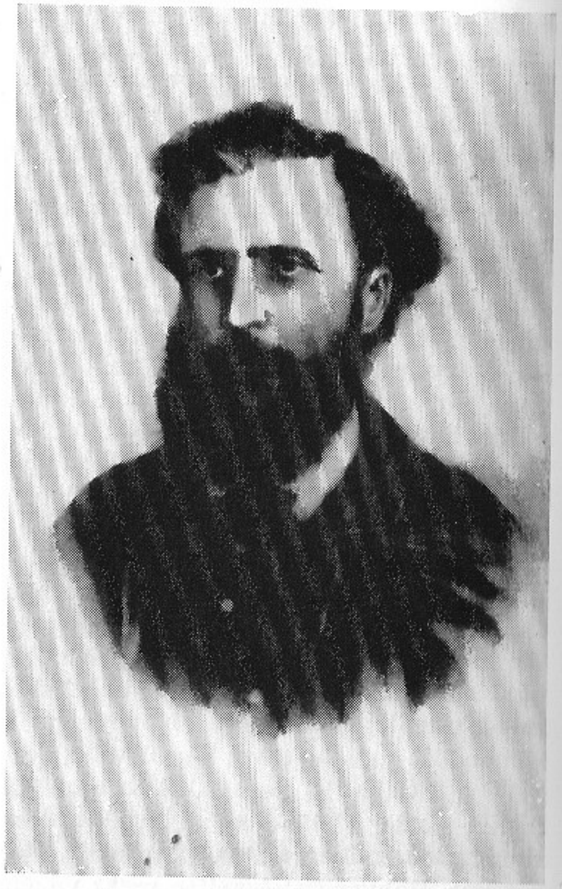

Waleri Wróblewski sündis 5. dets. 1836 Vilno kubermangus väikemõisniku perekonnas. Õppis Peterburis Metsandusinstituudis ja võttis osa 1863.—1864. aasta ülestõusust Poolas. Pärast ülestõusu mahasurumist põgenes Pariisi, kus teenis ülalpidamist gaasilaternate süütajana ja kuulas Kindralstaabi loenguid.

Lisan ainult juurde, et Wróblewski kirjutas kindral Rosselile ja teatas talle, millise segaduse põhjustas see käsk tema komandopiirkonnas.

Kodanik Pyat (pärast dokumendiga tutvumist): Tunnistan hämmeldunult, et ma ei mäleta sellest dokumendist midagi ja olen valmis oma hajameelsuse eest karistust kandma. Kordan: ma üldse ei mäleta, et oleksin alla kirjutanud käsule, mille andsid minu kolleegid.

Üks liikmetest: Aga kas see on ikka Teie allkiri?

Pyat: Ma ei mäleta seda depešši. Kirjutades alla dokumendi paarile lõpureale, ma ei võinud arvata, et see on kindral Wróblewskile saadetud käsk.

Arnould: ... Me ei taha kohut mõista Rahvapäästekomitee üle, kuid me tahame, et määrataks kindlaks tema võimupiirid, et ära hoida katastroofilisi tagajärgi, mis vastasel korral võivad aset leida. Kui Rahvapäästekomitee arvab heaks saata väeosasid mingisse punkti, kui seda, otse vastupidi, tegema ei peaks, siis on kerge mõista, millised kohutavad õnnetused võivad sellest tulla.

6. V

Charles Gérardin: Sõjaküsimus on praegu just kõige raskem küsimus, sest on ju sõjaasjandus eraldi teadus ja peale selle peab ise kohapeal viibima, et operatsioonide käiguga kursis olla. Seepärast lõõvadki inimesed nii kergesti häirekella. (*Hüüded.*)

Seetõttu tahaksingi, et keegi ei vaataks asju läbi suurekstegeva klaasi. Ma tulin äsja Sõjaministeeriumist, kus me pidasime kodanik Rosseli ja kodanik Dombrowskiga kaks tundi kaardi ees nõu. Olukord on niisugune! Issy fort on juba kaks päeva sisse piiratud nagu praegugi. Nende kahe viimase päeva jooksul on olukord veidi paranenud. Kui aga mõned pingutused ei anna vajalikke tulemusi, siis tuleb see sellest, et operatsioone juhtivate inimeste käsutuses pole küllaldaselt vahendeid. Täna õhtuks on tarvitusele võetud abinõud kahest osast koosneva sõjalise operatsiooni läbiviimiseks, mida ma teile selgitama ei hakka.

Eudes: Issy fort pole sugugi hiilgavas olukorras. Seal on kaotatud palju inimesi. Lahkusin fordist eile õhtul, jättes sinna kolonel Fossé. Täna hommikul määrati ta fordi komandandiks. Suurtükiväekapten määrati komandöriks ja tund aega hiljem sai ta suurtükikuulist haavata ning on praegu väga raskes seisundis.

Billioray: Ma olin ise Issy fordis ja leian, et forti võib hästi kaitsta, kui vallidele panna patareid.

Eudes: Tähendab nendes kohtades, kus patareisid ei ole, vastu panna ei saa?

Gérardin: Ma ei saa öeldule midagi juurde lisada. Ainult et... (*Kära.*)

Mõned liikmed: Me oleme rahul.

Billioray: Vaugirard'i väravate juures on ainult üks suurtükk, aga vasakul kaldal, Montrouge'is pole ühtegi. (*Vastuväited.*) Suurtükid on, kuid lafette pole. Ma tean väga hästi, millest ma räägin, niisama hästi nagu oleksin ma sõjaväelane. On olemas 24- ja 30-tollised tagantlaetavad suurtükid, kuid need pole üles seatud, sest pole lafette. Sõjaväeõppeasutustes on samuti sada suurtükki...

Üks liige: See on õige, kuid ei ole laskemoona.

Billioray: Vabandage, laskemoon on suurtükkide all, püssirohukeldrites. (*Vale! Õige! Kära.*)

Jah, laskemoon on püssirohukeldrites kindlustuste all. Olen sellest Sõjaministeeriumile viis või kuus korda teatanud ja mulle vastati alati: «Tänan, olete väga lahke.» Kuid kordagi seda informatsiooni ei kasutatud. Châtilloni operatsiooni ajal olin ma juhuslikult Issys. Nähes, et mürske ei jätku, läksin neid otsima. Võib kindlasti öelda: kui müüridel oleksid olnud patareid, poleks vaenlane nii forti kui ka küla kunagi vallutanud.

Vallès: Sellest tuleks rääkida.

Billioray: Preislaste ajal olid minu poolt näidatud kohtades peidus suurtükid, need abistasid fordis asuvaid suurtükke. Tänu nendele suurtükkidele osutasid Issy ja Vanves'i fort südi vastupanu. Minu ringkonnas on olemas lafetid, tahtsin lasta need ära viia, kuid ei saanud selleks Sõjaministeeriumilt korraldust.

Avrial: Mulle näib, et ma saan aru suurtükiväe olukorrast. Meil on olemas suurtükid, on rohkesti laskemoona, kuid need on paisatud mööda kaitsevalle laiali. Annan käsu need edasi toimetada. Kuid see pole nii kerge nagu te arvate. Kõigepealt on vaja lafette, pealegi on suurtükid väga rasked. Nende tõstmiseks on vaja üles seada plokid ja panna tööle 15—20 inimest. Kui Billioray arvab, et suurtükilafette on kerge teha, et seda saab improviseerida, siis võtku ta see asi enda peale.

Billioray: Pean ütlema et Avrial sai minust valesti aru. Ma läksin oma algatusel lafette otsima sealt, kus ma teadsin neid olevat, s. t. mõnesaja meetri kaugusel suurtükkidest. Suurtükid koos muuga on 79. bastionil, lafetid 81. bastionil. Mis puutub laskemoona, siis see on jaotatud kolmekümnesse püssirohukeldrisse vallide all. Püssirohutünnid on püssirohtu täis ja neis asub ligi kolmandik Pariisi laskemoonast...

Viard: See, millest räägib Billioray, on väga tähtis. Kommuun valis komisjonid, delegaadid, ja ikka veel ei tea täpselt, kui suur on meie laskemoona tagavara, kui palju on suurtükke vallidel ning kuidas on olukord meie sõjavarustusega...

Sõjakomisjon on kõigist komisjonidest kõige tähtsam, ka varustuse komisjon peaks samuti iga päev meile teatama oma olukorrast, oma ressurssidest ja kavatsustest. Nende igapäevaste ettekannete vajalikkus on selge ja elementaarne, siis me saaksime kõrvaldada kõik kurvastavad tülid.

Te hakkasite sõjaliste küsimustega tegelema alles pärast seda, kui saite kinnituse autust käitumisest Moulin-Saquet's või Issy fordi vasaku tiiva sissepiiramisest. Siis oli juba liiga hilja. Kuidas teie, Avrial, ei teadnud, et vallidele paigutatud suurtükkidega saab vaenlasele suurt kahju tekitada. Teil on rohkesti suurtükke, need aga on laiali paisatud... Ma ei tunne sõjaasjandust, kuid 24 või kõige hiljem 48 tunni järel oleksin ma andnud käsu, et patareid kindlustustele üles seataks.

Esimees: Sõna antakse kodanik Jourde'ile.

Jourde: Järeldusi, millega te tahate tutvuda, on siinkohal päris raske esile tuua. Üks selle koosoleku liige küsis, kas ei oleks kuidagiviisi võimalik suurendada esemete arvu, mida pandimajast iga päev välja antakse. Ei, see on võimatu. Peab ju olema garanteeritud, et esemed ostab välja pantipanija ise. Selleks aga on vaja, et pandimaja teenistujal oleksid käepärast pandimaja raamatud. Teha koopiad raamatuist, kuhu on üles kirjutatud laenusummad rohkem kui 1 200 000 eseme eest, on võimatu või vähemalt kuluks selleks väga palju aega. Seejuures riskeeriksime me suure segaduse tekitamisega. Millise järelduse võiks siin teha?

Te püstitasite väljaostu küsimuse. Ma saan väga hästi aru, et see tuleb lahendada... Püüangi esitada võimaliku lahenduse, kuid see võib osutuda ebapraktiliseks. On vaja leida likvideerimise viis. See oleks võimalik ainult ühel tingimusel, nimelt tuleks pandimaja asemel rajada midagi muud, s. t. teine asutus.

Avrial: Looge see asutus!

Jourde: Kerge on öelda: looge asutus. Enne kui rajada, on vaja aega, et asja uurida. Kui Avrialile oleks öeldud: muretsege lafetid, suurtükid, mis ta siis oleks vastanud? Ta oleks nõudnud aega. Seda nõuan ka mina. (*Väga hea!*)

Järelikult on vaja uurida pandimaja likvideerimise moodust, õigemini seda, kuidas muuta ja parandada seda asutust nii, et ta annaks tõepoolest laenu neile, kes selle järele vajadust tunnevad, mitte aga ei kuritarvitaks oma õigust liigkasuvõtlike protsentide näol ega tekitaks kahju vaesele inimesele. Praktiliselt pakuksin ma Andrieu projekti ja jätaksin väljaostu ülemmääraks ainult 20 franki. Ja seda sellepärast, et summa eest üle 20 frangi kuni 50 franki panditakse juba ainult luksuseesemeid. Tõepoolest, madratsi eest antakse laenu hädavaevalt 20 franki, pintsaku eest samuti 20 franki. Pealegi antakse kõigi nende hädavajalike esemete eest laenu ainult veerandi ulatuses nende väärtusest, samal ajal kui väärtasjade eest antakse kaks kolmandikku. Kui määrata ülemmääraks 20 franki, tekitate te meie finantsidele vähem kahju ning ühtlasi osutate suure teene klassidele, kelle heaolust me oleme huvitatud... Sel juhul saaksin ma enne reorganiseerimist ette panna järgmist. Ma võiksin iga nädal eelduste kohaselt pandimaja käsutusse anda 100 000 franki. Ja lisaks veel kinni maksta protsendid laenu andjale...

Lefrançais (komisjoni nimel): Arvan, et mis puutub maksimaalse laenusumma alandamisesse, siis siin pole meil põhjust karta. Sellel osal Pariisi elanikkonnast, keda teie dekreet tahab abistada, on suurel hulgal kviitungeid kuni 20 frangini ja vähe neid, mis selle summa ületavad. Võib juhtuda isegi nii, et töölisperekonnas mitme kviitungi summa kokku on alla 20 frangi, ja ta ostab välja kõik esemed.

Jourde: Ma mõtlen samuti. Me peaksime esemete väljaostmiseks organiseerima midagi loteriitaolist. See tähendab, et inimesed, kelle perekonnanimed algavad näiteks A-tähega, ostaksid oma esemed välja teatud päeval jne. Minu arvates saaksimegi niiviisi lõppude lõpuks selle küsimuse lahendatud.

Arthur Arnould: Kodanikud, pärast kuuldud seletusi on mul jäänud väga vähe lisada. Olen rõõmus, et neid seletusi andis selles küsimuses autoriteet kodanik Jourde. Pandimajade küsimus koosneb kahest osast, nimelt pandimaja likvideerimise ja pandimajasse panditud esemete vaeste klassi poolt väljaostu küsimusest... Kahe nädala jooksul on see küsimus jäänud lahendamata... Vaene elanikkond aga ootab lahendust seda suurema läbematusega, et ta juba üle 8 kuu on ilma tööta. Me peame inimestele materiaalselt tunda andma, et me teame oma kohustusi nende suhtes. Jätame seepärast praegu kõrvale pandimajade likvideerimise finantskülje, mis nõuab sügavamat uurimist ja mille me peame üle andma finantskomisjonile, ning asume lahendama esemete väljaostu võimaluste praktilist külge. Ka mina toetan moodust, mille panid ette Jourde ja Lefrançais, ning palun teid väljaostu maksimumsummat alandada 20 frangini... Kuidas ka ei oleks, me võtsime enda peale moraalsed kohustused ja me peame need täitma. Nii sellepärast, et me need enda peale võtsime, kui ka sellepärast, et see on õigluse akt vaeste, töölisklassi suhtes. Kuid väljaost peab toimuma tõsiselt, seda ei tohi muuta jandiks, ning see on vaja otsekohe läbi viia.

Léo Frankel: Olin hiljuti Avriali esitatud dekreedi pooldaja ja isegi väljendasin soovi, et masinate ja tööriistade väljaostu määra tõstetaks 80 frangini. Pärast finantsdelegaadi poolt antud seletusi näen, et selle dekreedi elluviimine on võimatu. Kuid mul kerkib teine küsimus. Kui me tahame välja anda dekreedi pandimajja toodud esemete kohta, siis seda ilmselt elanikkonna huvidest lähtudes. Elanikkonna heaks aga on vaja tarvitusele võtta palju kiireid ja veelgi hädavajalikumaid abinõusid.

Hiljuti rääkisin ma Jourde'ile, et Pariisi naistel ei ole praegu tööd, rahvuskaartlastel tuleb elamiseks ainult 30 suud päevas, kõik Pariisi naistöölised elavad viletsuses ning et ma kavatsen pärast vastavat kooskõlastamist Töö ja Vahenduse Komisjoniga organiseerida töökojad. Kuid need ei kujune «rahvuslikeks töökodadeks»*. Need peavad olema töökojad, kus toimub töö jaotamine ja kust naised võivad saada tööd koju. Andes tööd tahame me samal ajal läbi viia ka üldse muudatusi töötaja senises olukorras. Kuulates finantsdelegaati,

kes teatas, et tal on vaja 8—10 miljonit franki panti antud esemete väljaostmiseks, tekkis mul mõte, kas me ei teeks palju rohkem ära, kui me annaksime naistele tööd ning jätaksime Töö ja Vahenduse Komisjoni järelduste elluviimise pandimajade likvideerimise küsimuses hilisema aja peale.

Töökomisjon ei pidanud oma ettekannet koostades silmas pandimajade kohest likvideerimist. Kui me muudame ümber meie majandusliku olukorra, võib astuda veel tähtsama sammu, nimelt luues mainitud töökojad, üldse likvideerida valitsevad majandussuhted. Kuid majandusliku olukorra muutmiseks on vaja organiseerida tööd... Tõepoolest, kui pandimajadest ostetakse välja esemed, siis paari nädala pärast on jälle samasugune viletsus. Töökomisjoni ettepanekuid arvestades võib pandimajadest välja osta mitmesugused vajalikud tööriistad, nagu näiteks õmblusmasinad. Kui võetakse vastu Jourde'i ettepanek, siis ma ühinen sellega. Ent arvan siiski, et veel parem oleks kindlustada naistele tööd. Töötades kodus tänu minu poolt ettepandud töökodadele, saaksid nad veel rohkem abistada Pariisi töörahvast.

J o u r d e: Palun sõna Frankelile vastamiseks. Ta esitas küsimuse otseselt minule.

J o h a n n a r d: Mina palun sõna vastuväitmiseks.

E s i m e e s: Me ei saa takistada finantsdelegaati ja komisjoni delegaati vastamast neile esitatud küsimustele. Kodanik Jourde, teil on sõna.

J o u r d e: Vastus oleks niisugune. Ma ütlesin, et mainitud 8 miljonit makstakse välja arvestusega 100 000 franki nädalas. Nii et 8 miljonit ei saa naiste töö organiseerimiseks välja anda otsekohe. Kuid ma olen nõus seda ettevõtmist toetama, nagu ma hiljuti rääkisin Malonile. Finantsministeeriumil leidub alati 100 000 franki nädalas naiste töö organiseerimiseks. Võin selleks igal ajal ilma raskusteta avada krediidi. Ma ei saa anda Frankelile paremat vastust. Olen nõus talle alati vastama, kuid nagu ma juba ütlesin, 8 miljonit pandimaja jaoks makstakse välja 100 000 frangi kaupa nädalas. See aga ei kujuta endast 8-miljonilist kapitali, mida saab otsekohe kasutada.

E s i m e e s: Kodanik Frankel, annan teile sõna, kuid mitte kõne pidamiseks, vaid ainult selleks, et öelda lühidalt oma arvamus.

F r a n k e l: Võtan oma ettepaneku tagasi, kui kodanik Jourde kohustub kergendama nii esemete väljaostu kui ka andma iga nädal kindla summa kuni 100 000 frangi ulatuses tööliste varustamiseks tööriistadega.

A l l i x: Pandimajade küsimus on nii tõsine ainult sellepärast, et me neid ei likvideeri. Kui te tahaksite ületada kõik nii rahalises valdkonnas esinevad kui ka tööd ennast puudutavad raskused, siis te ka saavutaksite töö organiseerimise ja viletsuse kõrvaldamise... Ei maksa välja anda dekreete ainult selleks, et teeenida tänu. Anname pigem välja dekreete heaolu ja õigluse nimel, ja olge kindlad, et kõigest hoolimata ollakse ka nende eest teile tänulikud. *(Mitmesugused hüüded.)*

Mind süüdistati siin selles, et ma sageli katkestan kõnelejaid. Nüüd ma aga näen, et mitte ainult mina üksi ei tee seda. Arvan siiski, et kuna meie istungid on avalikud, siis ei tohi me unustada neid suuri printsiipe, mida me siin esindame. Ma ei tea, kuidas te sellele vaatate, aga ma palun anda mulle võimalus kõiki oma mõtteid täielikult väljendada.

C l é m e n t: Ütlen, et ei ole vaja ära kuulata uut projekti, ühe projekti arutamisel on vaja arutada ainult seda.

E s i m e e s: Õige, on vaja püsida selle projekti raamides.

C l é m e n t: Suurepärane! Lõpuks panen koosolekule ette mitte tegelda asjatute sõnavahetustega ja piirduda ainult pandimaja küsimusega.

J o u r d e: Rääkisin, et võin pandimaja abistamiseks anda tema käsutusse 100 000 franki. Olen kindlasti pandimaja likvideerimise poolt, kuid likvideerimisega käib kaasas vastutuse küsimus. Näitasin, mida võetakse ette hiljem, kuid ma ei saa ju mingisuguseid plaane kavandada, teadmata, mida otsustate teie. *(Lõpetage läbirääkimised!)*

U r b a i n: Jäädes püsima 20 frangile, kulutaksime me 8 miljonit, suurendades summat 30 frangini, kulutaksime 10 miljonit. See 2-miljoniline vahe pole nii suur, et oleks vaja seada piiriks 20 franki. Panen ette järgmise täienduse:

§ 1. Esemed, mis on jäetud pandimajja summa eest kuni 30 franki, antakse tagasi tasuta alates 10. maist.

§ 2. Tööriistad, mille eest anti laenu rohkem kui 30 franki, võivad saada tagasi need, kes maksavad kinni 30 frangi ja saadud laenusumma vahe. R. Urbain.

(Parandus pannakse hääletamisele ja lükatakse tagasi.)

7. V

V a i l l a n t: Mina arvan, et Vésinier' ettepanekuid ei saa vastu võtmata jätta, kahjulik aga oleks vastu võtta Urbaini täiendusettepanekud.

Tõepoolest, minu arvates on kahjulik otsekohe avaldada iga esimene ettepanek, mida esitab mõni koosoleku liige. Ma pean-

Panditud esemete tasuta väljajagamine pandimajast. Kaasaegne gravüür.

isegi vajalikuks, et kujuneks reegliks mitte kunagi avaldada ajalehtedes mingit dekreediprojekti. Me peame hoidma oma ridades teatud ühtsust, aga seda võib rikkuda sellest reeglist mittekinnipidamine...

Jourde: Toetan seda, mida ütles Vaillant. Siin kõneldi, et miski pole võimatu. Mina olen vastupidisel arvamisel. Ma usun, et kui kodanik, kes esitab dekreedi, kuulaks enne ära selle delegaadi arvamused, kelle peale on pandud täideviimine, siis ta võib-olla peaks oma dekreeti sobimatuks või kasutamiskõlbmatuks.

Väga kerge on ju näiteks koostada projekt, mis näeb ette anda rahvale 20 franki päevas inimese peale; rahvas peab projekti suurepäraseks ja nõuab selle otsekohest elluviimist. Kus on aga elluviimise praktilised vahendid? Kõigepealt peab projekt olema reaalne. Selleks aga on vaja, et kodaniku peale, kes esitab seaduse, pannakse ka selle elluviimine.

Tõepoolest, kas võib esitada süüdistusi delegaadile, kes ei vii ellu teostamatut dekreeeti, mille projekti puhul temaga nõu ei peetud?

Inimesed võivad arvata, et projekt on hea, muidu poleks teda ju esitatudki. Nad jäävad lootma projekti autori kainele mõistusele, ja võtmata vaevaks järele uurida, kas projekt on üldse teostatav, nõuda selle kohest elluviimist. Nii juhtuski pandimaja puudutava projektiga, mis on suurepärane teoorias, kuid väga halb praktikas.

Mulle tundub, et meile kõigile on mõistlikum ja otstarbekam esitada vähem projekte, kuid alati algusest peale leida vahendid nende elluviimiseks. Kommuuni jaoks oleks väga ohtlik (see mõte tuleb kindlalt omaks võtta) lubada teha raskeks nende töö, kelle peale on pandud täideviimine.

Tuleb alati delegaatidega nõu pidada, küsida neilt andmeid, enne kui esitada seadus. Mitte teha takistusi sooviga panna meid tegema võimatut.

Lefrançais: Toon teile veel drastilisema näite selle kohta, kui ohtlik on jälgida kodanik Urbaini teooriat. Pange ainult ametlikesse teadetesse projekt linnamaksude ärakaotamise kohta. See võetakse elanikkonna poolt juubeldusega vastu, kuid ma olen kindel, et teil ei lähe korda seda ellu viia.

Urbain: See, mis ma ära kuulasin, ainult kinnitas minu veendumust. Kui dekreediprojekt tuleb avaldada alles pärast seda, kui ta on arutamisele võetud, siis kaotavad Kommuuni liikmed initsiatiivi. Te räägite iseendale vastu. On maksma pandud printsiip: igal liikmel on õigus esitada presiidiumile dekreediprojekti. Vaidluse sisuks on, kas tuleb dekreediprojekt selle tõttu, et ta on presiidiumile esitatud, avaldada ametlikes teadaannetes.

Miot: Dekreediprojektide mitteavaldamine jätaks meid kahtlematult ilma initsiatiivist, mis peab kuuluma kõigile koosoleku liikmeile. Tunnistan teile, et selles mõttes olen ma vastu.

Esimees: Vabandage, kodanik Miot, kuid ma arvan, et te kaldute küsimusest kõrvale. Küsimus ei ole initsiatiivi õiguses, vaid projektide trükkimises.

Miot: Siis pole mul enam midagi öelda.

Parisel: Tahan ainult ära märkida fraasi, mis minu arvates kostis kodanik Jourde'i suust: «Mitte rahvas ei pea otsustama küsimuste üle, mida siin arutatakse.» Säh sulle! Kuid just tema ongi mitte ainult kõige parem, vaid minu arvates ka kõige kõrgem kohtumõistja. Teisiti ei saagi olla. Räägitakse, et rahvas sageli eksib. Julgen öelda, et kui rahvas eksib, siis ta selle eest ka tasub. Mis aga puutub meisse, siis meie ei või eksida. Selleks aga on vaja, et iga meie akti kohta oleks teada rahva arvamus. Kui rahvas need otsused kinnitab, siis sellega ta ju võtab meilt vastutuse ära. Sageli räägitakse, on olemas keegi, kes on targem ühest inimesest, — see on kodanik «Kõik».

9. V

Kodanik Delescluze: Te tülitsete siin, aga samal ajal on teatatud, et kolmevärviline trikoloor lehvib Issy fordi kohal. Kodanikud, tuleb viivitamata tarvitusele võtta abinõud. Ma nägin täna hommikul Rosselit. Ta esitas lahkumisavalduse ja on kindlasti otsustanud jääda selle juurde. Kõiki tema aktsioone takistab Rahvuskaardi Keskkomitee. Rosseli jõud lõpevad. Ta palub tungivalt viia ta Masasi vanglasse, mis on, nagu ta räägib, tasuks neile, kes teenivad Kommuuni. Paanika tõttu jättis rahvuskaart Issy fordi maha. Täna hommikul läks versailastel korda forti sisse tungida, seal ei lastud midagi õhku, sest polnud miine. Meid ümbritseb igalt poolt reetmine, kolmevärviline trikoloor on pandud lehvima varemete kohal. *(Suur ärevus.)* 80 suurtükki ähvardab meid Montretout'st. Ma pöördun teie kõigi poole. Möödunud nädalal asetleidnud kurvastavad vaidlused, mis toimusid ilma minu kohalolekuta, mille üle ma nüüd väga rõõmus olen, kutsusid elanikkonna hulgas esile suure segaduse... Sellisel hetkel te kulutate aega prestiižiküsimustele! *(Ärevus.)*

Ma loodan, kodanikud, et Pariis päästab Prantsusmaa, aga Prantsusmaa — Euroopa. Ent samal ajal! Täna ei taha rahvuskaart enam võidelda. (*Ärevus.*) Teie aga arutate protokolli vormistamise küsimusi. Käisin täna Sõjaministeeriumis, nägin Rosseli meeleheidet.

Vastavalt korraldusele, millele kirjutas alla Mellier ise, on ta määratud Bicêtre'i fordi ülemaks. See on äärmiselt rumal. Seal oli mees, sõdur, keda peeti liiga rangeks. Võiks vaid soovida, et kõik oleksid niisama ranged kui tema. Mis puutub minusse, siis ma tahaksin, et Mégy, endine Issy fordi komandant, kelle pärast ma kord istusin 6 kuud vangis, antaks sõjakohtu alla; samuti tahaksin, et kodanik Eudes annaks aru oma käitumise üle. Ta pidi inspekteerima lõunapoolseid forte, kuid tegelikult jäeti see pool täiesti saatuse hooleks, ja nüüd lehvibki kolmevärviline trikoloor mahajäetud Issy fordi kohal...

Unustage täna igasugune vaen!

Me peame päästma maa. Rahvapäästekomitee ei vasta temale pandud lootustele. Ta takistas, selle asemel et stimuleerida. Rõhutan, et ta ei pea enam eksisteerima...

On vaja viivitamata tarvitusele võtta otsustavad abinõud või me hävime oma jõuetuses kui inimesed, kes pole väärt kandma meie peale pandud kohustusi kodumaa kaitsmisel.

Prantsusmaa sirutab meile käe, meil on toiduvarusid, pingutame veel nädal aega ja kihutame Versailles' bandiidid minema. Prantsusmaa on juba liikuma hakanud, ta annab meile moraalset abi, mis muutub varsti aktiivseks toetuseks. Me peame leidma 18. märtsi kangelastes ja Rahvuskaardi Keskkomitees... need jõud, kes suudavad meid päästa. On vaja kindlustada juhtimise ühtsus. Panin ette säilitada ühtne poliitiline juhtimine, kuid see ei andnud mingeid tulemusi. Me jõudsime selleni, et lõime Rahvapäästekomitee, kuid millega ta tegeleb? Üksikute ametissemääramistega, selle asemel et viia ellu kooskõlastatud otsuseid.

XI ringkonna delegatsiooni otsus prostitutsiooni ärakeelamise kohta 10. V 1871

Kommuuni liikmed, XI ringkonna delegaadid. Pidades silmas, et Kommuun on rajatud moraali ja iga isiku austamise printsiipidel, et kõlvatu eluviisiga naised ja joodikud kujutavad endast ühiskonna moraali seisukohalt skandaalset nähtust, mis ilmneb iga päev, et on vaja tarvitusele võtta kiired abinõud säärastele kõlvatustele lõputegemiseks, otsustatakse:

Ainukene §. Politseikomissarid ja XI ringkonna rahvuskaardiväelased peavad areteerima ja vangistama kõik kahtlase käitumisega naisterahvad, kes tegelevad oma häbistava ametiga linna tänavatel, niisamuti ka joobnud, kes oma hukatuslikus kires on kaotanud eneseaustuse ja unustanud oma kodanikukohustused.

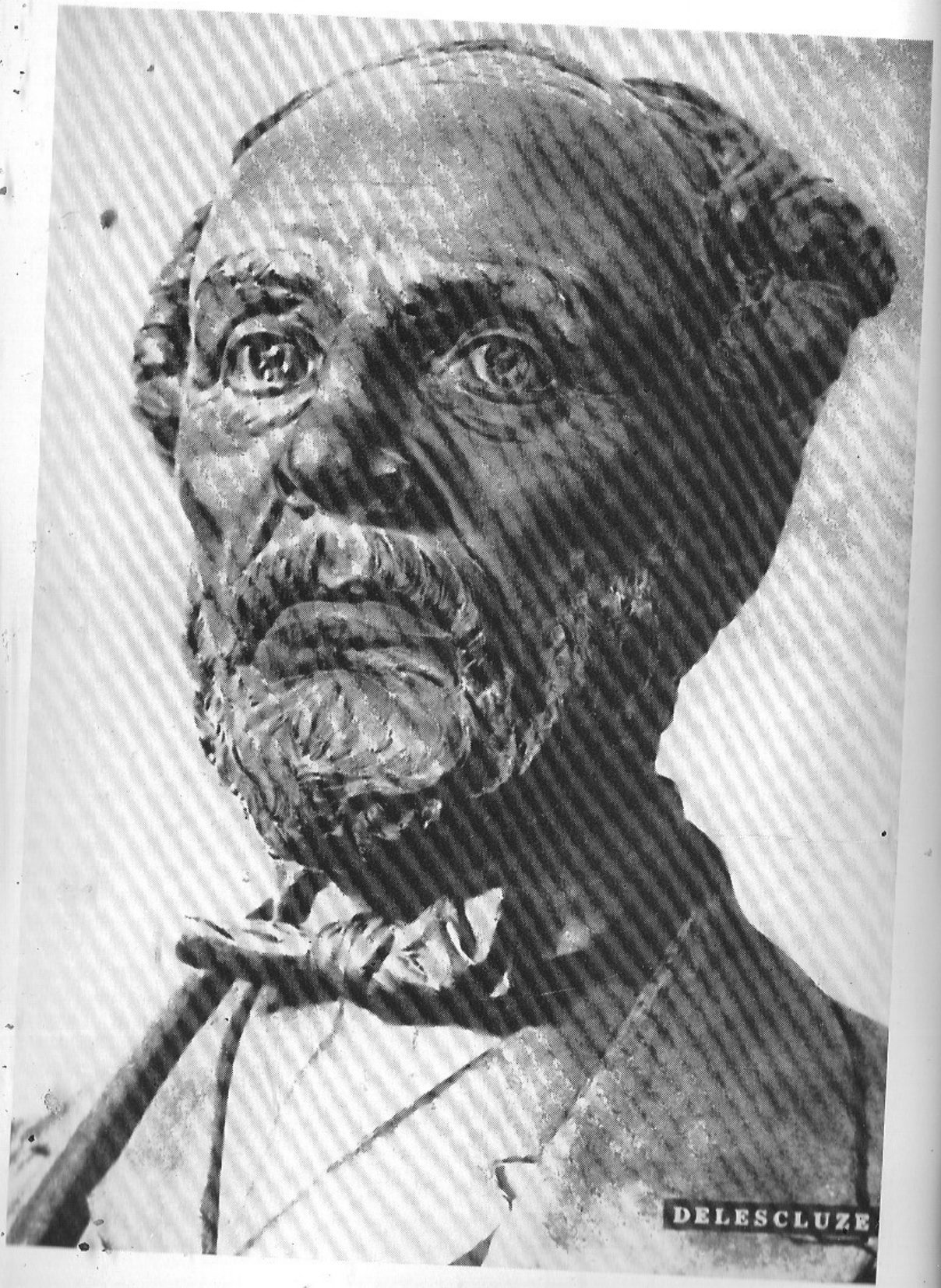

CHARLES DELESCLUZE

Kuigi ta kiiresti vananes (vangla, asumine ja sunnitöö jätavad oma jäljed), jäi ta hingelt ja energialt alati nooreks. Delescluze oli keskmist kasvu, kõhn, sirge rühiga, hoidis end veidi kramplikult. Nägu päevitunud ja luitunud kuumast troopikatüülest. Lühikesed hallikavõitu vurrud, madalaks pöetud juuksed, väikene punakas põskhabe... Must pintsak, kõrge kübar, käes nupuga kepp. Välimuse järgi otsustades mingi erruläinud ametnikukene... Kuid teda iseloomustas mingi ebatavaline tuli, mis säras ta väljendusrikkais hallides silmades. Delescluze'i sõnades puudus paatos; kuid kõik, mis ta ütles, sisendas lugupidamist. Alati lihtne, külm ja ennast valitsev, mõjutas ta ilma mingi vaevata iga kaasvestlejat oma sügava veendumuse ja kõne energiaga. Temas polnud midagi, mis oleks meenutanud kutselisi kõnemehi ja fraasitegijaid. Ta ei ärritunud kunagi, kuulas kannatlikult vastuväiteid, ei lasknud end kaasa kiskuda poleemikast ja viimane sõna jäi alati temale. Isegi Delescluze'i kiitus oli karm ja napp. Tema sõbrad hüüdsid teda ta iseloomu karmuse ja veendumuste kindluse pärast «raudtalaks». (E. Lepelletier.)

Pariisi Kommuuni analüütilised protokollid

12. V

Frankel (Töö ja Vahenduse Komisjoni delegaat): 4. mai otsusega tehti Töö ja Vahenduse Komisjonile ülesandeks saata oma volinikud Intendantuuri, et kontrollida tellimistööde lepinguid. Esitan nende volinike aruande.

Aruanne loetakse ette.

«Lepingud sõjaväemundrite valmistamise kohta. Ühiskondlike tööde delegaadile esitatud aruanne.»

Vaadanud läbi tellimistööde lepingud, mis olid sõlmitud 25. aprillini 1871, tegime kindlaks, et mundrikuue õmblemise eest maksti linnas 6 franki, pükste õmblemise eest aga 3 franki 50 suud. Sellise tasuga võiks mees- ja naistöölised, kes seda tööd teevad, ära elada. Kuid sellest kuupäevast alates hakkasid ekspluataatorid mundrite valmistamisel pakkuma tasu 4 fr. ja isegi 3 fr. 75 s. mundrikuue ning 2 fr. 50 s. pükste eest. Neid tellimistööde lepinguid täidetakse. Seega langeb niigi madal tükitöötasu veel poole võrra, ja inimesed, kes seda tööd teevad, ei suuda oma ülalpidamist kindlustada. Niiviisi aga tuleb välja, et revolutsiooni tulemusena makstakse töö eest, mida tehakse rahvuskaardi heaks, nüüd, Kommuuni ajal, palju vähem kui 4. septembri valitsuse ajal. Ja siis võidakse meile öelda, et sotsiaalne vabariik sai hakkama sellega, mida ei teinud inimesed, kes meid praegu piiravad, — ta alandas tööpalkasid.

Küsimus seisab selles, kas Kommuun tahab abistada rahvast, kas rahvas peab elama armuandidest või tööst. Meile räägitakse, et valitsus peab kindlaks tegema oma ressursid ja andma tellimistöid võimalikult madalamate hindadega...

Me hoiatame Kommuuni tungivalt ohu eest, mis võib anda löögi sotsiaalse revolutsiooni kõige õilsamatele printsiipidele, mille puhtust me peame maksku mis maksab hoidma, mitte aga käimasoleva liikumise suurust ja väärikust väikeste spekulatsioonidega nõrgendama.

On otse mõõdapääsmatu, et ühiskondlike tööde delegaat teeks Kommuunile selgeks, et ta ei tohi rõhku panna madalaile hindadele, mida talle pakuvad ekspluataatorid. On ju ilmne, et tööliste assotsiatsioonid ei suuda praegu konkurentsivõitluses peale jääda ega suuda seda kunagi, kui neid materiaalselt ja moraalselt ei toetata. Teenuste hind langeb ainult siis, kui need assotsiatsioonid saavad vabalt tegutseda. Lõpuks me palume, et tükitöötasu rahvuskaardi mundrite eest jääks samasuguseks, nagu see oli 8 kuu jooksul, ja et kõik mundrite tellimistööd antaks võimalust mööda Rätsepate Korporatsioonile...

Tööliste assotsiatsioonid ei või endale lubada säärast teguviisi, et üldist viletsust kasutades madaldada tööpalka. Kui aga Kommuun tahab saada kvaliteetset tööd ja hästi tehtud mundreid, peab ta ikkagi pöörduma tööliste endi poole, kes on moodustanud Pariisi Rätsepate Korporatsiooni. Me ju ise kinnitame, et võimatu on valmistada korralikku sõjaväeriietust nende hindadega, mille alusel võtsid tellimistöid viimastele lepingutele allakirjutanud inimesed.

Frankel: Lisan vaid paar sõna. Me ei tohi unustada, et 18. märtsi revolutsiooni teostas ainuüksi töölisklass. Kui meie, kelle printsiip on sotsiaalne võrdsus, ei tee midagi selle klassi heaks, siis ma ei näe Kommuunil mingit mõtet.

Malon: Toetan kodanik Frankeli mõtet. Lisan, et minu juures käisid mitme töölisassotsiatsiooni sekretärid ja küsisid, kas ei oleks mingit moodust, mille abil saaks sõlmitud tellimistöödest ära öelda. Praegu makstakse umbes $^2/_5$ võrra vähem kui 4. septembri valitsuse ajal...

Serrailler: Komisjon, mille koosseisu ma kuulun, esitab teile järeldused. Tulevikus sõlmitakse lepingud Töö ja Vahenduse Komisjoniga, kes värbab oma koosseisu kompetentsed isikud. Me nõuame, et sõlmitud lepingud uuesti üle vaadataks. On vaja tarvitusele võtta abinõud, sest tööline, kes ei saa küllaldast tasu, mis ta tööd hüvitaks, nõuab mujalt vahendeid oma ülalpidamise kindlustamiseks. Ma palun kiiresti hääletada.

Mõned hääled: Toetada. Vastu võtta!

12. V

Courbet: Kodanik Thiers'il on vana pronksi kollektsioon. Küsin teilt, mis ma pean sellega ette võtma? (*Ärevus saalis.*)

Esimees: Kodanik Courbet esitagu meile oma arvamus selles küsimuses.

Courbet: Esemed, millest koosneb Thiers'i kollektsioon, on seda väärt, et neid säilitataks muuseumis. Kas tahate, et nad viidaks üle Louvre'isse või mõnda teise kohta, näiteks raekotta või mujale, või tahate nad avalikul oksjonil maha müüa?

Protot (delegaat õiguse küsimustes): Tegin ringkonna politseikomissarile ülesandeks viia kunstiesemed üle mööbli hoidmiseks ettenähtud ruumidesse, aga leitud paberid saata Rahvapäästekomisjoni. Pärast seda käskisin ma maja viivitamatult maha lõhkuda. Paberid on meie käes. Mis puutub aga kunstiesemetesse, millede pärast ma muide eriti ei muretse — igasugused pronksasjakesed —, arvan, et ka need jõuavad heas seisukorras kohale.

Courbet: Juhin teie tähelepanu sellele, et need pronksasjakesed, mida teie, kodanik Protot, nähtavasti ei oska hinnata, kujutavad endast väärtust, mille hind on võib-olla miljon viissada tuhat franki. (*Hüüded.*)

Demiere: Mis puutub Thiers'i kunstikogusse, siis Täidesaatev Komisjon, kuhu kuulus kodanik Félix Pyat, ...määras selleks spetsiaalselt kaks inimest — kodanik Courbet' ja minu. Palun teid seda delegatsiooni täiendada. Ärge unustage, et need pronksist kunstiesemed esindavad inimkonna ajalugu, aga meie, tööinimesed, tahame mineviku vaimseid väärtusi säilitada tuleviku ülesehitamiseks. Me pole barbarid.

Protot: Ka mina olen kunstisõber,

kuid arvan siiski, et tingimata tuleks rahapatta saata kõik asjad, millel on kujutatud Orléans'i dünastia embleem. Mis puutub teistesse kunstiesemetesse, siis neid muidugi ei hävitata.

17. V

Urbain: Esitab koosolekule leitnant Butini ettekande, milles see teatab haavatute eest hoolitsenud naissanitari vägistamisest ja tapmisest...

«7. leegioni staabiülem kannab sõjaväekomisjonile ette järgmistest sündmustest:

Täna saadeti meie poolt Vanves'i forti ja selle ümbrusesse parlamentäärina leitnant Butin arst Leblanc'i ja sanitar Labrune'i saatel, et teha katset ära tuua tapetud ja haavatud, keda meie leegion fordi evakueerimisel maha jättis.

Jõudnud meie eelpostide liinini, kohtasid nad ühte väeosa. Selle komandör surus neil kätt ja ütles: «Jumalaga», ise kinnitades, et kui ta oleks öelnud «peatse nägemiseni», siis poleks ta öelnud tõtt. Oma sõnade tõenduseks lisas komandör: «Täna hommikul nägin ma pikksilmast vaadates lagendikul mahajäetud haavatut. Saatsin sinna viivitamatult naise, kes töötab välihospidalis. Tal oli käel vastav side ja kaasas vajalikud paberid. Naine läks julgelt haavatut päästma. Vaevalt jõudnud kohale, kus rahvuskaartlane lebas, võtsid viis versailast ta kinni — meil polnud võimalust teda abistada —, vägistasid ta ära ja lasksid siis kohapeal maha.»

Sellest teatest hoolimata läks leitnant Butin mainitud sõjaväearsti ja sanitari saatel edasi. Tema ees liikus pasunamees, kanti valget ja samuti Genfi Punase Risti Ühingu lippu. Kahekümne meetri kaugusel barrikaadist võttis neid vastu tihe püssituli. Arvates, et on tegemist arusaamatusega, jätkas leitnant edasiliikumist. Teine kogupauk kinnitas talle, et see parlamentääri statuudi ja tsiviliseeritud maade rahvusvahelise õiguse rikkumine on kurb tõelisus. Alles kolmas kogupauk sundis neid peatuma.

Ta pidi tagasi tulema, juhtides neid, kes teda saatsid, ning jätma versailaste võimusesse 19 tapetut ja 70 haavatut.

Kohe pärast tagasipöördumist kandis ta meile juhtunust ette. Mina ruttan sellest sõjaväekomisjonile teatama, et ta kutsuks leitnant Butini välja ja kuulaks ära tema seletused.

Kinnitan: Butin.

Läbi vaadanud leegioni ülem Garantie.

Pariis, 16. mail 1871.»

Urbain: ...Palun Kommuuni või Rahvapäästekomiteed langetada otsus, et markitandi tapmise ja meie parlamentääride püssitulega vastuvõtmise eest... lastaks 24 tunni jooksul maha 10 pantvangi meie käes olevate vangide hulgast. Panen ette, et 5 neist pantvangidest lastaks pidulikult maha Pariisis endas kõigi pataljonide esindajate ees, aga teised 5 eelpostidel rahvuskaartlaste ees, kes olid tapmise tunnistajaks. Loodan, et minu ettepanek vastu võetakse. (*Toetada!*)

J. B. Clemens: Toetan kodanik Urbaini ettepanekut. Mul on andmeid sugulase käest, kes tuli tagasi Versailles'st, kus ta oli vangis. Meie omadega, keda peetakse kinni Versailles's, käiakse väga halvasti ümber. Neile antakse väga vähe leiba ja vett, neid solvatakse ja pekstakse püssipäradega. Sellele tuleb lõpp teha...

Rigault: Arvan, et versailaste poolt toimepandud tapmistele tuleb vastata kõige otsustavamalt, kuid seejuures lüüa tõelisi süüdlasi, aga mitte neid, kes esimestena kätte satuvad. Pean ütlema, et mina eelistaksin pigem lasta kurjategijal põgeneda, kui ühtki süütut karistada. Inimeste hulgas, keda me vangis hoiame, leidub tõelisi kurjategijaid, kes on ära teeninud hoopis rohkemat kui tavalised pantvangid. Liisuheitmisel aga võib liisk langeda väiksemate süüdlaste peale ja kõige suuremad süüdlased võivad jääda puutumata... Kuid on inimesi, kes on rohkem süüdi, näiteks need, kes keisririigi ajal vandenõude asjus süüdistusi sepitsesid.

Edaspidi, kuni normaalse õigusemõistmise taastamiseni, pean ma kasulikuks rajada tribunal taoliste kuritegude ja poliitiliste vastuhakkude läbivaatamiseks. Toonitan, et hüüdeid «Elagu Versailles!», «Elagu imperaator!» ei loe ma poliitilisteks kuritegudeks. Poliitiliste kuritegude all mõtlen ma teadlikke kuritegusid. Peale selle nõuan ma, et seda liiki kuritegude puhul ei arvestataks aegumist. Asetan ühtviisi kurjategijate pingile nii Versailles' pooldajaid kui ka Bonaparte'i toetajaid.

Esimees: On ettepanek, mille esitas kodanik Urbain.

Urbain: Kui koosolek otsustab, et repressiivsed abinõud võetakse tarvitusele väga kiiresti...

Rigault (Kommuuni prokurör): Süüdimõistva Žürii istung on määratud ülehomsele.

Urbain: Kui meile antakse seaduslikud abinõud, et vajalikul viisil ja kiiresti läbi viia repressioonid, siis olen rahuldatud. Seda ma just palungi, et Süüdimõistev Žürii annaks meile 24 tunni jooksul välja vajalikud pantvangid.

Esimees: Loen ette kodanik Urbaini ettepaneku: «Möödapääsmatu vajalikkuse tõttu Kommuun otsustab:

versailaste poolt toimepandud tapmiste, eriti sanitari tapmise pärast, kelle nad mõrvasid vastu kõiki inimlikke seadusi, lastakse kättemaksuks maha 10 inimest, keda näitab kätte Süüdimõistev Žürii. Viis neist pantvangidest lastakse maha Pariisis rahvuskaartlaste ees, viis ülejäänud lastakse maha eelpostidel, võimalikult selle koha lähedal, kus pandi toime kuritegu.»

PARIISIS

1871 2. IV — Versailles' valitsuse vägede edutu pealetung Neuilly eeslinnale.
2. IV — kindral J. Dombrowski saabub Pariisi.
3. IV — kindral Ch. Cluseret määratakse Kommuuni sõjaasjade delegaadiks.
3.—4. IV — Kommuuni väed tungivad kolmes kolonnis Versailles' peale, kuid lüüakse tagasi.

GUSTAVE FLOURENS

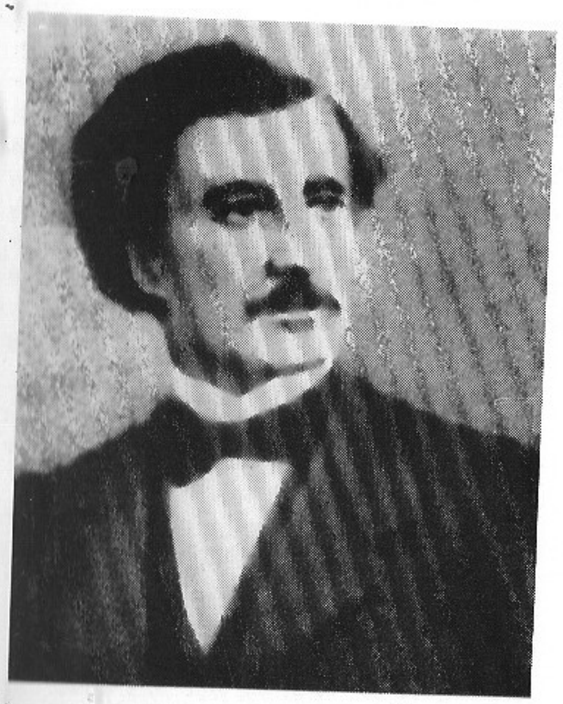

Gustave Flourens sündis 4. aug. 1838 Prantsuse Teaduste Akadeemia alatise sekretäri, rahvusvaheliselt tuntud füsioloogi P. M. Flourens'i pojana. 1863. aastal tegi ebaõnnestunud katse osa võtta Poola ülestõusust. Aastail 1866—1868 võttis osa ülestõusust Kreetal.

Flourens oli juba paar korda minu juures. Ta on väga kena poiss: kõige väljapaistvam iseloomujoon on julgus. Tal on aga samal ajal ka silmapaistev loodusteaduslik haridus. Ta luges aasta otsa Pariisi ülikoolis loenguid etnograafiast, rändas kõikjal — Lõuna-Euroopas, Türgis, Väike-Aasias jne. Täis illusioone ja revolutsioonilist kannatamatust, kuid ta on siiski päris tore poiss ja sugugi mitte tõsiste killast. Ta on esitatud meie Nõukogu liikmeks ja viibis selle istungil kaks korda külalisena. (K. Marx.)

Kui koosolekuil räägiti asjadest, mis polnud otseselt seotud temale südamelähedaste ideedega, kuulas Flourens taolised esinemised ära viisakalt, kuid vaikides ja osavõtmatult. Niipea kui diskussiooni käigus puudutati temale südamelähedasi küsimusi proletaarlaste orjusest vabastamisest, rahva vabastamisest, ülemaailmsest vabariigist, kargas Flourens otsekohe tribüünile ja muutus tundmatuseni. Ta sinised silmad heitsid välke. Ta hääl, mis oli tavaliselt väga meeldiv ja veenev, mürises nagu trompeti häiresignaal. Värisedes nagu palavikus žestikuleeris ta metsikult, kuhjas väiteid väidete peale, ühed irroonilised märkused teiste peale, ta leegitses üleni raevust. Võimatu oli teda kuulata, tundmata vaimustust selle siira usu üle, mida väljendati nii värvikalt ... Me tundsime teda hästi ja väga armastasime teda ... igaüht tõmbas tema poole, kusjuures me tundsime suurt lugupidamist ta suurepärase iseloomu ja äärmise aususe vastu. (Ch. Proles.)

Eriti valusalt vapustas meid Gustave Flourens'i surm — meid sidus temaga isiklik sõprus ... Ta oli sügavalt õilsa iseloomuga. Ülijulge, valmis igasuguseks riskiks, oli ta rüütellikult õilis, humaanne, vastutulelik, otse nõrkuseni pehme — «miski inimlik polnud talle võõras». Laia silmaringiga; ta oli üks kaasaegse teaduse kõige õpetatumaid esindajaid. Ta oli noor, rikas, võluva käitumisega, kuid ta kirglik ja tundlik iseloom tõi ta vaeste, rõhutute ja kõigest ilmajäetute poolele, ning mitte üksi ta enda kodumaa võitlejate poolele — ei, tema suur süda tuksus kõigile rahvustele, kõigile rassidele ja rahvastele. See seletab ta seiklusrikkaid rännakuid ühelt maalt teise; ta ilmus kõikjale, kus puhkes võitlus. Isegi ta vaenlased võisid öelda tema kohta vaid üht: «Julge kui mõõk, teadmisi täis kui leksikon.» (Jenny Marx — noorem.)

Kolonel Bourgeois' ettekanne ülemjuhatajale 3. IV kell 11.20

Bergeret ja Flourens ühendasid oma kolonnid ja liiguvad Versailles' peale. Edu on kindlustatud.

Kell 14.00

Hommikul kell 4 ühinesid kindralite Bergeret' ja Flourens'i juhitud kolonnid Courbevoie' väljakul. Vaevalt kohale jõudnud, sattusid nad Mont Valérieni fordi poolt avatud tugeva suurtükitule alla.

Lissagaray: Meie ettevõte polnud edukam ka keskrindel. Hommikul kell 3 olid 10 000 meest Ranvier' ja Avriali juhtimisel Marsi väljakult teele läinud. Kindral Eudes polnud neile andnud mingit muud käsku, kui — edasi minna! Kell 6 ründas 61. kompanii Moulineaux'd, mida kaitsesid ainult sandarmid. Need olid varsti sunnitud tagasi tõmbuma Meudoni, mida hoidis enda käes villades kindlustunud ja mitraljöösidega* varustatud versailaste brigaad. Föderaalkaardiväelased olid kaasa võtnud ainult 8 suurtükki. Igal suurtükil oli vaid 8 mürsku, samal ajal kui Pariisis oli neid sadade viisi. Kell 9 tõmbusid nad langenud meeleolus Moulineaux'sse tagasi, olles vaid edutult vastu müüre jooksnud. Ranvier tõi kiiresti kohale suurtükid ja seadis need üles Issy fordis, mis versailasi takistas ise pealetungile üle minema.

Niiviisi oli lüüasaamine osaks saanud kõigis rindelõikudes ...

Vaatamata sellele, et juba hommikul tulvasid linna tagasi põgenikud, ei langenud rahva võitlusvaim. Kolmesajast naisest koosnev pataljon marssis punase lipu järel Elysées' väljakuid mööda alla ja tahtis minna vaenlase vastu. Õhtulehed aga teatasid ekslikult, et Flourens on jõudnud Versailles'sse.

Linnamüüridel saadi kurba tõde peagi teada. Rahvuskaartlaste pikad kolonnid voolavad sisse kõigist väravatest. Kell 6 õhtul oli käputäis mehi Châtilloni platool jäänud ainukeseks väljaspool Pariisi müüre asuvaks väeosaks. Mõned sinna tabanud mürsud viisid laostuse lõpule. Paljud meeleheitele aetud meestest ähvardasid Duvali, kes tegi üliinimlikke pingutusi, et neid tagasi hoida. Teda ümbritses veel ainult paar inimest, kuid ikka oli ta endiselt otsusekindel. See tavaliselt nii vaikne mees kinnitas kogu aeg: «Ma ei tagane.»

Järgmisel hommikul kella 5 paiku vallutasid Derroja brigaad ja Pellé divisjon Châtilloni kõrgplatoo ja naabruses asuvad külad. «Andke alla ja teid jäetakse ellu!» laseb kindral Pellé teatada. Pariislased alistuvad. Otsekohe võtavad versailased kinni kõik sõdurid, kes olid võidelnud rahvuskaartlaste ridades, ja lasevad nad maha.

Vangid viiakse kahe rea jäägrite vahel Versailles'sse. Nende ohvitserid marsivad paljapäi ja lõhkirebitud mundritega kolonni eesotsas. Petit-Bicêtre'is kohtab neid ülemjuhataja Vinoy. Ta annab käsu lasta ohvitserid maha. Eskordi ülem tuletab meelde kindral Pellé lubadust. Sellepeale küsib Vinoy: «On teie hulgas mõnda juhti?» — «Mina,» vastab Duval ja astub kiiresti ette. Üks teine mees astub samuti ette: «Mina olen Duvali staabiülem.» Lõpuks astub veel Montrouge'i vabatahtlike komandör nende kõrvale.

«Te olete vastikud lontrused,» ütleb Vinoy ja pöördub oma ohvitseride poole: «Nad tuleb maha lasta!» Duval ja ta kaaslased vastavad põlgliku vaikusega. Nad ronivad üle maanteekraavi ja seavad end seljaga vastu aiamüüri, mille peal on näha silti: «Aednik Duval». Nad võtavad mundrid seljast, hüüavad «Elagu Kommuun!» ja surevad tema nimel.

Nii avas korraarmee kodusõja vangide mahatapmisega. Sellega oli alustatud juba 2. aprillil. 3. aprillil avaldas kindral Gallifet Chatous, pärast seda kui ta oli käskinud maha lasta 3 ühes söögimajas tabatud rahvuskaartlast, järgmise teadaande: «Pariisi bandiidid on kuulutanud sõja. Nad on mõrvanud minu sõdureid. Ma kuulutan neile mõrvareile halastamatu sõja. Ma pidin mõned näitlikud hukkamised toime panema.»

Kindral Flourens'i adjutant Amilcare Cipriani: Flourens saabus Chatousse kella kolme paiku pärast lõunat. Seal sai ta kuulda Duvali ja Bergeret' lüüasaamisest Châtillonis ja Neuilly sillal.

Duval võeti vangi ja lasti maha. Rahvuskaartlaste säärase ebaõnne tõttu muutus Flourens'i olukord mitte üksi raskeks, vaid otse talumatuks.

Temast vasakul löödi rahvuskaartlased põgenema ja neid jälitavad versailased püüdsid meid tiibhaaranguga sisse piirata. Taga oli Mont-Valérieni fort, mis Lullier' kergemeelsuse tõttu oli vaenlase kätte langenud ja tekitas meile palju pahandust.

Oli vaja kiiresti lahkuda Chatoust ja taganeda Nanterre'i juurde...

Rahvuskaartlased olid marssinud terve päeva, olles väsinud ja näljased. Oli mõeldamatu astuda kell kolm võitlusse vaenlasega, keda innustas võit Châtillonis.

Seetõttu nõudsid kõik asjaolud taganemist Nanterre'i juurde, et järgmisel päeval Pariisist tulevate värskete vägede abiga hõivata Buzenvali kõrgendikud ja Montretout ning marssida Versailles' peale.

Kui Flourens'i sõber ning kolonni ülem esitasin ma selle plaani Flourens'ile ja meiega ühinenud Bergeret'le, kes selle heaks kiitis.

Flourens vastas: «Ma ei tagane.»

«Mu sõber,» ütlesin ma, «see ei ole taganemine ja veel vähem on see põgenemine. Pigem on see ettevaatusabinõu, mille meile dikteerisid kõik need asjaolud, milledest ma juba rääkisin.»

Ta vastas mulle kinnitava peanoogutusega.

Ma palusin Bergeret'l asuda kolonni etteotsa, Flourens võttis keskosa, aga mina jäin maha, et lõplikult evakueerida Chatou.

Kõik hakkasid liikuma. Ratsutasin raudteesilla alla, kus olin alles äsja rääkinud Bergeret' ja Flourens'iga. Ta oli ikka veel samal kohal, hobuse seljas, kahvatu, sünge, vaikiv.

Minu palvele asuda teele vastas ta eitusega, ronis hobuse seljast maha, jättes ta siinsamas seisva rahvuskaartlase valve alla, ja hakkas jõekaldal edasi-tagasi käima.

Ütlesin talle, et minul kui lähedasel sõbral ning staabiülemal pole õigust teda maha jätta kohas, mille varsti võtab enda alla Versailles' armee, et olen kindlalt otsustanud teda mitte maha jätta ja ära minna, vaid jääda temaga.

Väsinud Flourens sirutas end rohul välja ja jäi raskelt magama.

Istudes maas tema kõrval, võisin hästi näha versailaste ratsaväelasi, kes kihutasid orus ja lähenesid Chatoule.

Mõnikümmend minutit hiljem — Flourens tapetakse sandarmite poolt.

Louise Michel: Algul kirjutasin seda raamatut, rääkimata sõnagi endast. Sõprade pealekäimisel lisasin esimestele peatükkidele, tõsi küll, vastu tahtmist, mõned isiklikud episoodid — pärastpoole aga, vastavalt sellele, kuidas jutt edenes, mu meeleolu muutus ja ma elasin rõõmuga veel kord üle selle vabaduse eest käidud võitluse, mis oli mu tõeliseks eluks.

Mu vaimusilme ette kerkib rida värvikaid pilte ja taaselustuvad tuhanded inimesed, kes juba igaveseks on kustunud.

Me oleme Marsi väljakul, relvad on hakkides, öö on imeilus. Kella kolme paiku hommikul peame teele asuma ja loodame jõuda Versailles'sse.

Vestlen vana Louis Moreauga, kes on samuti õnnelik, et marsib edasi. Minu vana püssi asemele andis ta mulle väikese

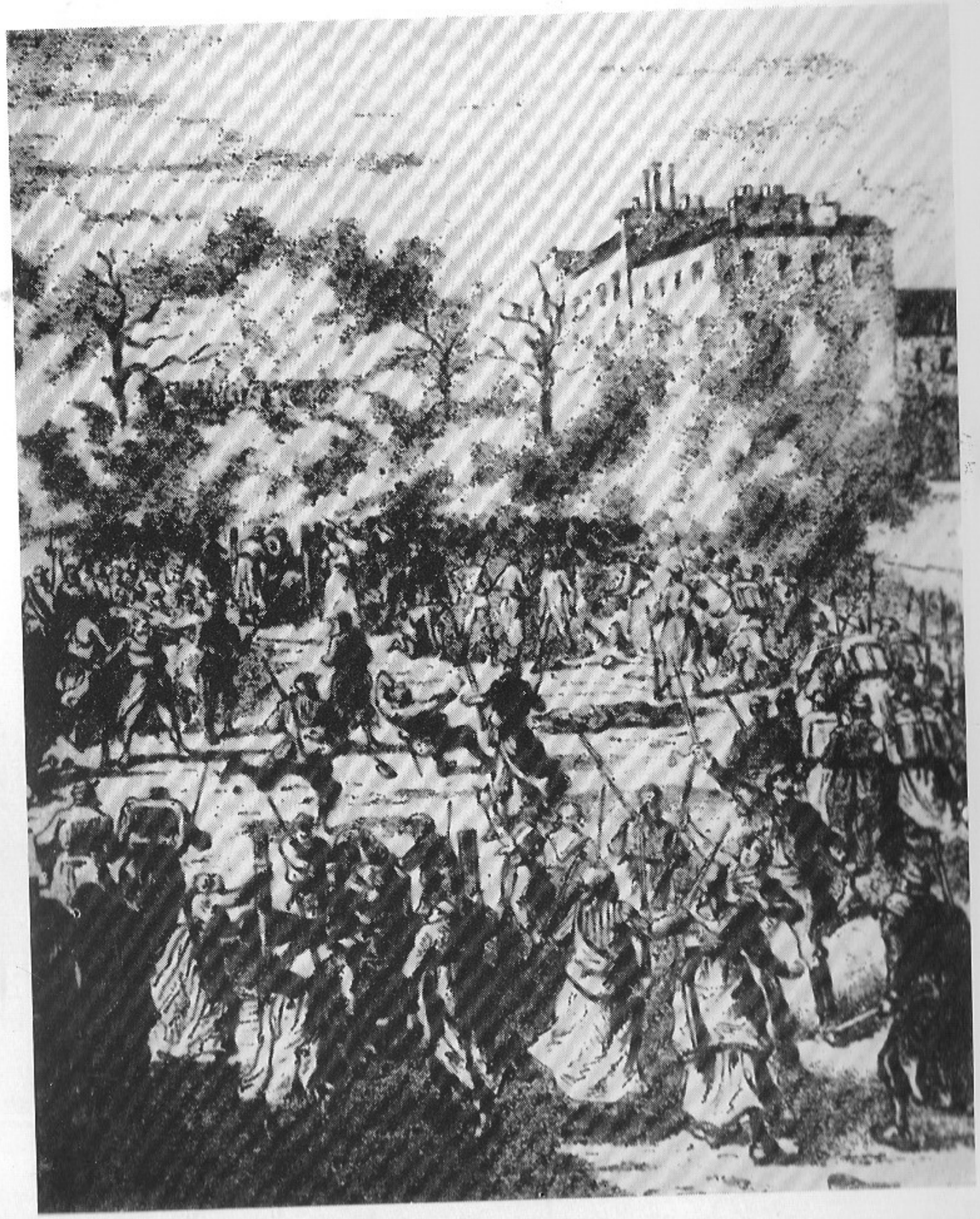

Naiskommunaarid rünnakul 'Courbevoie' all. Kaasaegne graviüür.

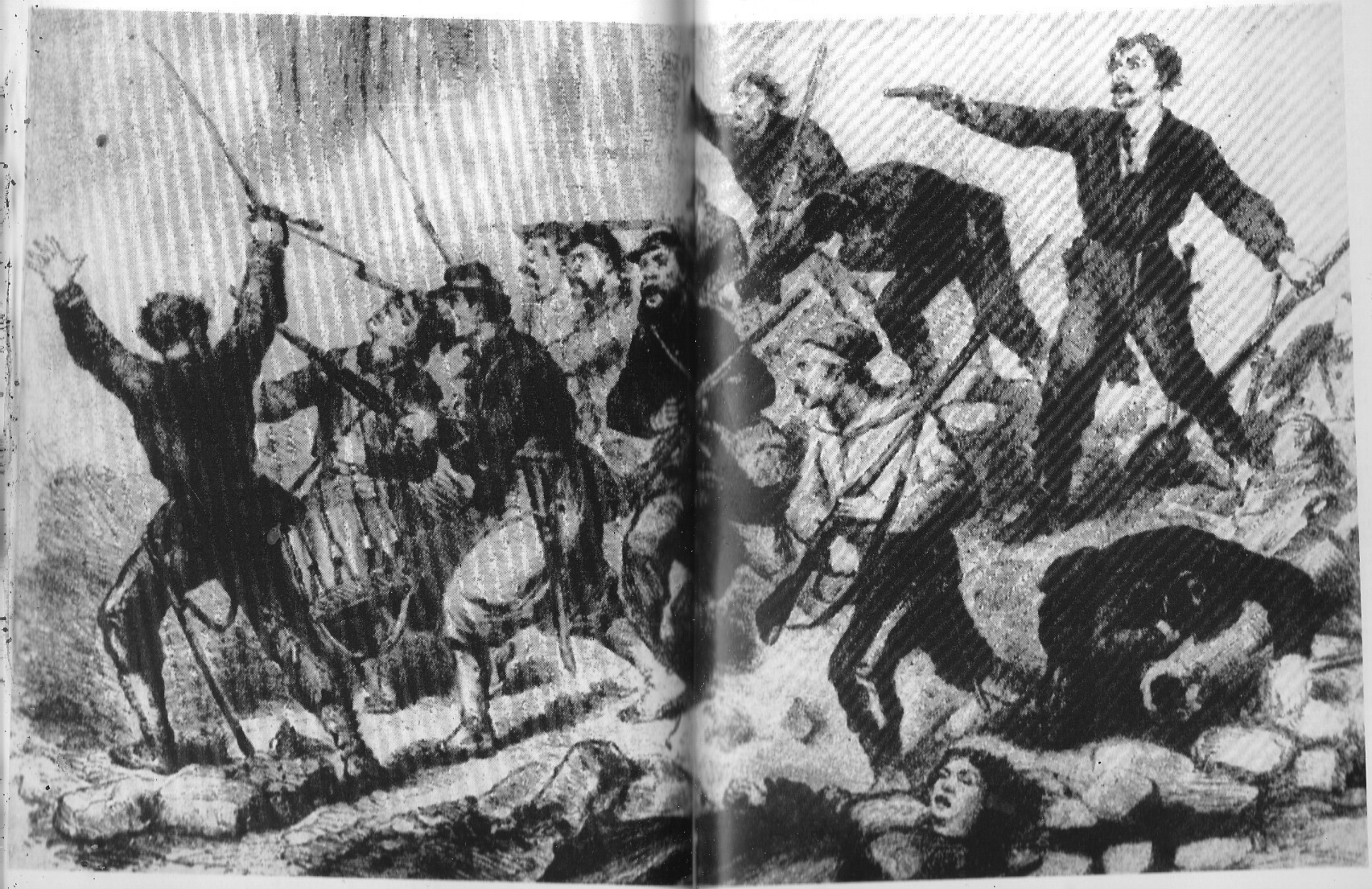

karabiini «Remington» — esimest korda olen tõeliselt relvastatud. Räägitakse küll, et mu relv pole päris usaldusväärne, kuid see pole õige. Jutustan teistele, missuguste väljamõeldistega rahustasin oma ema — mu tasku on täis rahustava sisuga kirju, märgin neile hiljem peale kuupäevad. Neis kirjutan talle, et minu viibimine haiglas on möödapääsmatu ja et ma esimesel võimalusel pöördun tagasi Montmartre'isse.

Montmartre'i seltsimehed on siin — kõik usaldavad üksteist, usuvad oma ülemustesse.

Nüüd me jääme vait — ees on väike mägi ja ma torman edasi, hüüdes: «Versailles'sse! Versailles'sse!» Razoua viskab mulle oma mõõga, et mind toetada. Me surume mäetipul, mürskude rahe all seistes, üksteise käsi; keegi pole saanud haavata. Kändudega kaetud väljal hargnevad kütid ahelikku; võiks arvata, et me ei teegi seda esimest korda.

Seal on Moulineaux. Vastu ootusi ei pea sandarmid seal vastu. Me arvasime, et läheme edasi, aga ei — ühed ööbivad fordis, teised jesuiitide kloostris.

Meie, montmartrilased, kes me nii väga ihkame edasi, tahaksime otse nutta meelepahast; kuid säilitame siiski rahu. Ei Eudes, ei Ranvier ega ka teised ei peataks meid ilma tõsise põhjuseta. Meile tuuakse ette põhjendused, kuid me ei kuula neid.

... Nagu varjud mööduvad minust nüüd need, kes istusid kloostri suures alumises saalis: Eudes, vennad May'd, vennad Caria'd; kolm vanameest — isa Moreau, isa Chevalet, isa Caria — julged kui kangelased, Razoua — kõik Montmartre'i rahvuskaartlased. Üks pigimust neeger, valgete hundihammastega. Ta on väga heasüdamlik, arusaaja ja vapper — see on endine paavsti zuaav*, kes tuli üle Kommuuni poole ...

Ja siin on ka naised oma kuulidest läbilastud punase lipuga, millele rahvuskaartlased au annavad. Nad korraldavad fordis hospidali, kust haavatud saadetakse Pariisi haiglatesse, mis on paremini varustatud ...

Issy fordi juurde viib aedadega piiratud rada, mille ääres kasvavad kannikesed. Granaadid pihustavad neid tolmuks ...

Ma ei mäleta, kuidas see juhtus, kuid kord sattus nii, et me olime vaksali ees kaevikus ainult kahekesi — endine paavsti zuaav* ja mina kahe laetud püssiga. Sellisest valvepostist ei oleks jätkunud, et õigel ajal hoiatada seltsimehi. Mingisuguse uskumatu õnne tõttu sel ööl aga vaksalit ei rünnatud. Me käisime edasi-tagasi mööda kaevikut ja kohtudes küsis ta minult.

«Millise mulje kutsub teis esile elu, mida me praegu elame?»

«Mulje on, nagu näeksin ma enda ees kallast, milleni ma pean jõudma.»

«Aga mulle näib,» ütles ta, «et ma loen pildiraamatut.»

Me marssisime edasi oma kaevikus ja Clamart'i kohal valitses täielik vaikus.

Kui Lisbonne tuli hommikul abiga, oli ta samaaegselt raevunud ja rahul. Ümberringi vilisesid jälle kuulid, aga tema ainult raputas juukseid, nagu ajaks ta ära tüütuid kärbseid.

Clamart'i kalmistul toimus öine kokkupõrge. Kalmud lõid äkki helendama; pärast seda valgustas neid jälle ainult kuu ja tema valguses võis näha valgeid hauakive, mis sarnanesid viirastustega ja millede taga puhkesid laskude kiired tulukesed.

Sellesse suunda lahkus Berceau öine ekspeditsioon. Lahkunud pöördusid tagasi versailaste tule all, tuhandeid ohtusid üle elades.

Kõik see näib mulle praegu kui unenägu unistuste maailmast, vabaduse unistuste maailmast. Üks üliõpilane, kes üldse ei jaganud meie veendumusi, kuid oli veel vähem nõus Versailles' seisukohtadega, tuli Clamart'i spetsiaalselt selleks, et lasta püssist ja peaasjalikult selleks, et kontrollida oma tõenäosusteooria valdkonnas tehtud arvutuste tulemusi.

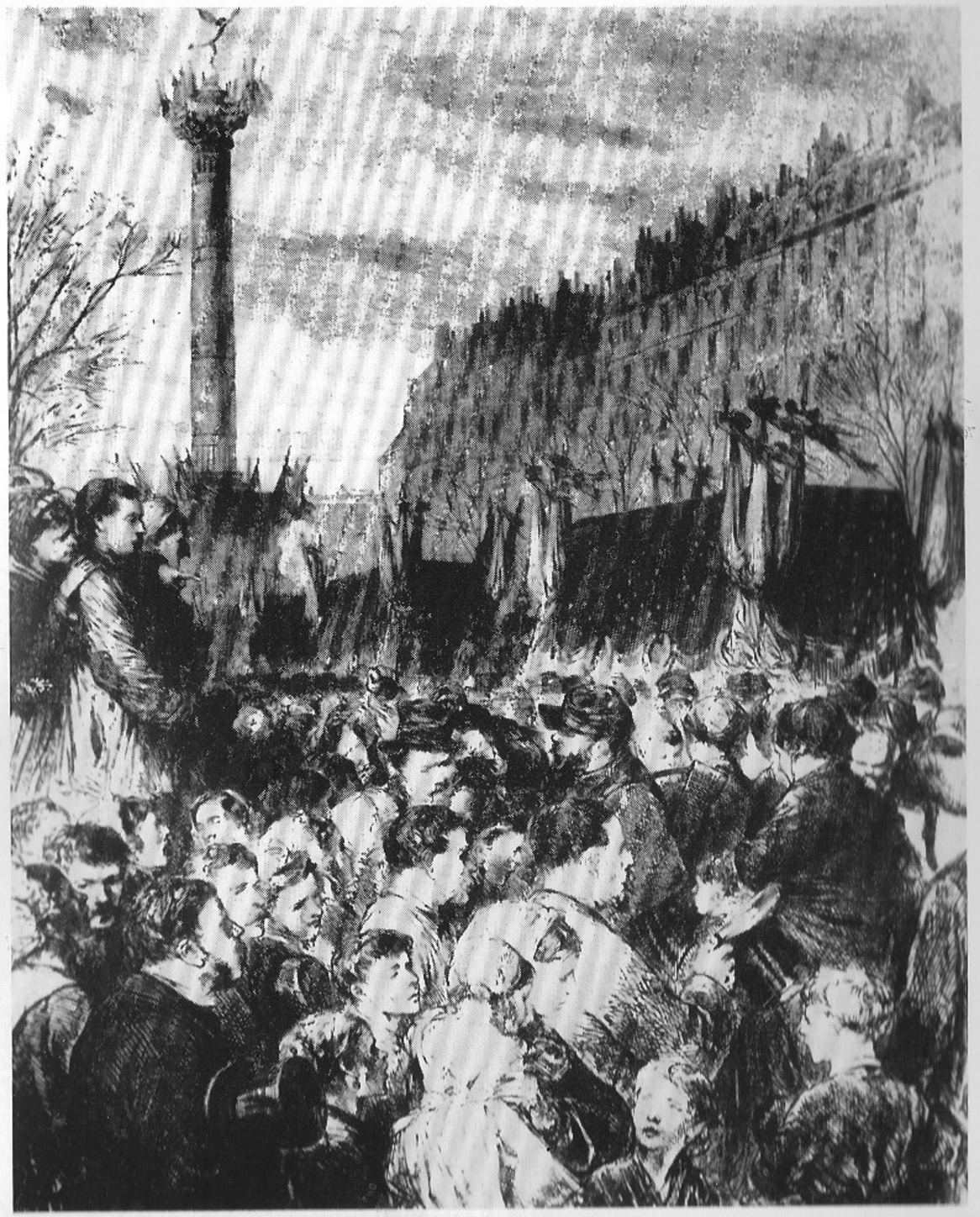

Langenud rahvuskaartlaste matused. Kaasaegne gravüür.

Ta tõi endaga kaasa köite Baudelaire'i luuletusi ja me lugesime sealt vabal ajal mõned leheküljed.

Ükskord said granaadikildudest surma mõned rahvuskaartlased üks teise järel ühel ja samal kohal — väikesel platvormil kaeviku keskel. Üliõpilane tahtis lõplikult kontrollida oma arvutusi ja kutsus mind endaga tassi kohvi jooma.

Seadsime end mugavamalt sisse ja hakkasime lugema Baudelaire'i luuletust «Raibe». Kohv oli juba peaaegu joodud, kui meie juurde tormasid rahvuskaartlased ja tirisid meid vägisi ära, hüüdes: «Jumala nimel, aitab juba!» Samal hetkel tabas platvormi granaat, purustas sinna mahajäänud tassid ja rebis raamatu tükkideks.

«See kinnitab täiesti mu arvutusi,» ütles üliõpilane, raputades endalt mulda.

Ta oli meiega veel mõne päeva ja rohkem ma teda kunagi enam ei näinud.

L i s s a g a r a y: Tohutu rahvahulk voolas 6. aprillil kella 2 paiku Beaujou hospiitsi juurde, kuhu olid toodud surnud. Paljudel nendest, kes olid maha lastud pärast lahingut, võis veel näha köite jälgi kätel. Oli vapustavaid stseene. Emad ja naised heitsid end laipadele, kostis meeleheitehüüdeid ja needusi. Kolm tohutut surnuvankrit, igaühes 35 kirstu, mässituna mustadesse looridesse ja kaunistatud punaste lippudega, igaühe ees kaheksa hobust, sõitis aeglaselt suurte bulvarite poole. Ees marssisid pasunapuhujad ja «Pariisi kättemaksjate» rühm. Delescluze ja 15 Kommuuni liiget, paljastatud peade ja punaste särpidega, juhtisid leinarongi. Neile järgnesid ohvrite sugulased — tänased lesed, keda toetasid homse päeva lesed. Tuhanded ja tuhanded — mehed, naised ja lapsed — kuivlill nööpaugus. Vaikides ja rõhutult liikusid nad trummide summutatud põrina saatel. Aeg-ajalt oli kuulda vaikset muusikat, nagu liiga kramplikult mahasurutud valu väljapurset. Suurtel bulvaritel oli meid 200 000 inimest ja 100 000 kahvatut nägu vaatas välja aknaist. Naised nuuksusid. Paljud

EDGAR MONTEIL

Olin staabiülema asetäitja Kommuuni sõjaasjade delegaadi juures.

minestasid. See revolutsiooni kannatuste rada, nii paljude kurbuste ja ka nii paljude pidustuste tunnistaja pole vist kunagi varem näinud niisugust kõigi südamete ühtekuuluvust. Kaasakistuna hüüdis Delescluze: «Milline imetlusväärne rahvas! Kas võib veel praegu kinnitada, et me oleme vaid käputäis ässitajaid?» Père Lachaise'i kalmistul astus ta ühishaua juurde. Julm kohtlemine Vincennes'i vanglas oli murdnud tema nõrga koore. Kortsuline, kummargil, hoituna püsti ainult oma vankumatust truudusest, tervitas see surija neid surnuid. «Ma ei taha teile mingeid pikki kõnesid pidada — need on meile juba niigi liiga palju maksma läinud. Õiglust ohvrite sugulastele! Õiglust ja lugupidamist suurele linnale, mis viis kuud kestnud piiramise järel oma valitsuse poolt mahajäetuna hoiab enda kätes inimkonna tulevikku! Me ei taha kangelastena langenud vendasid taga nutta, vaid tõotada nende tööd jätkata — päästa vabadus, Kommuun ja vabariik!»

M o n t e i l: Alustasin sellega, et püüdsin kindlaks teha meie käsutuses olevate vägede arvu. Muidugi ei saanud ma kõiki rahvuskaartlasi üle lugeda, kuid mul oli iga päev võimalik kontrollida osa vägesid, keda koondati Marsi väljakule ja kes allusid kolonel Bénot'le.

Kolonel Bénot oli kole närviline, kuid energiline mees. Ta elas telgis otse Marsi väljaku keskel. Mõnikord püüdis ta oma sõjamehi kinni hoida, ent see ei olnud kerge, sest kui algas piiramine, ei eksisteerinud enam distsipliini ja iga päev oli liiga palju desertööre. Kaadrisõjaväelased pidasid rohkem vastu, kuid siiski! Lõpuks, kui ma nägin, milliste vägede peale tuleb loota, ajas hirmu peale. Paberite järgi oli

JAROSLAW DOMBROWSKI

Jaroslaw Dombrowski sündis 13. novembril 1876 Žitomiris arhivaari pojana. Õppides Peterburis Kindralstaabi Akadeemias, astus revolutsioonilise salaühingu liikmeks. 1862. aastal vangistati Varssavis ülestõusu ettevalmistamisest osavõtu pärast. 1864. aasta aprillis laulatati vanglas samuti revolutsioonilise tegevuse pärast vangistatud Pelageja Zgliczinskajaga. 1864. aastal põgenes teel Siberisse, 1865. aastal organiseeris ka naise põgenemise ja siirdus samal aastal koos temaga Prantsusmaale.

Kommuuni Täidesaatva Komisjoni teadaanne 6. IV 1871

Kuna kindrali auaste ei sobi kokku rahvuskaardi demokraatliku organisatsiooniga:

§ 1. Kindrali auaste tühistatakse.

§ 2. Kodanik Jaroslaw Dombrowski, 12. leegioni komandör, määratakse Pariisi kindlustatud rajooni komandandiks kodanik Bergeret' asemel.

Kindral Dombrowski adjutant R o z w a d o w s k i: 9. aprilli lahing, mis kestis hilisööni, algas vaenlase positsioonide tulistamisega suurtükkidest. Pärast seda, kui sillad alla lasti, läks 70. pataljon lahingukorras edasi. Mont Valérieni ja teiste patareide kuratliku tule toetusel võttis vaenlane meie sõdurid vastu ägeda püssitulega. Inimesed langesid paremal ja vasakul. Algas kõikumine, mis võis osutuda hukatuslikuks. Siis asus Dombrowski, mõõk käes, ise pataljoni ette. Nähes teda esimestes ridades, tormasid rahvuskaartlased hüüdega «Elagu Kommuun!» täägirünnakule. Nagu nõiaväel vaikis suurtüki- ja püssituli ning algas käsitsivõitlus. 70. pataljonil tuli võitlusega võtta iga maja... Pärast poolteisetunnilist lahingut taganes vaenlane segaduses... Julguse kaotanud rahvuskaartlased olid jälle täis vaimustust ja hakkasid Dombrowskit absoluutselt usaldama... Hiljem muutus Dombrowski rahvuskaartlaste ebajumalaks.

Kindral Dombrowski ettekanne 10. IV 1871

Väed asusid kindlalt oma positsioonidel Aşnières'is. Soomusrongid alustasid operatsioone ja nende liikumine Versailles—Saint-Germaine'i liinil katab rindelõiku Colombes'i, La Garenne'i ja Courbevoie' vahel.

Meie eelpostid Gennevilliers' ja Levallois' juures liikusid edasi ja meie käes on kogu linnaosa Neuillyst kirdes.

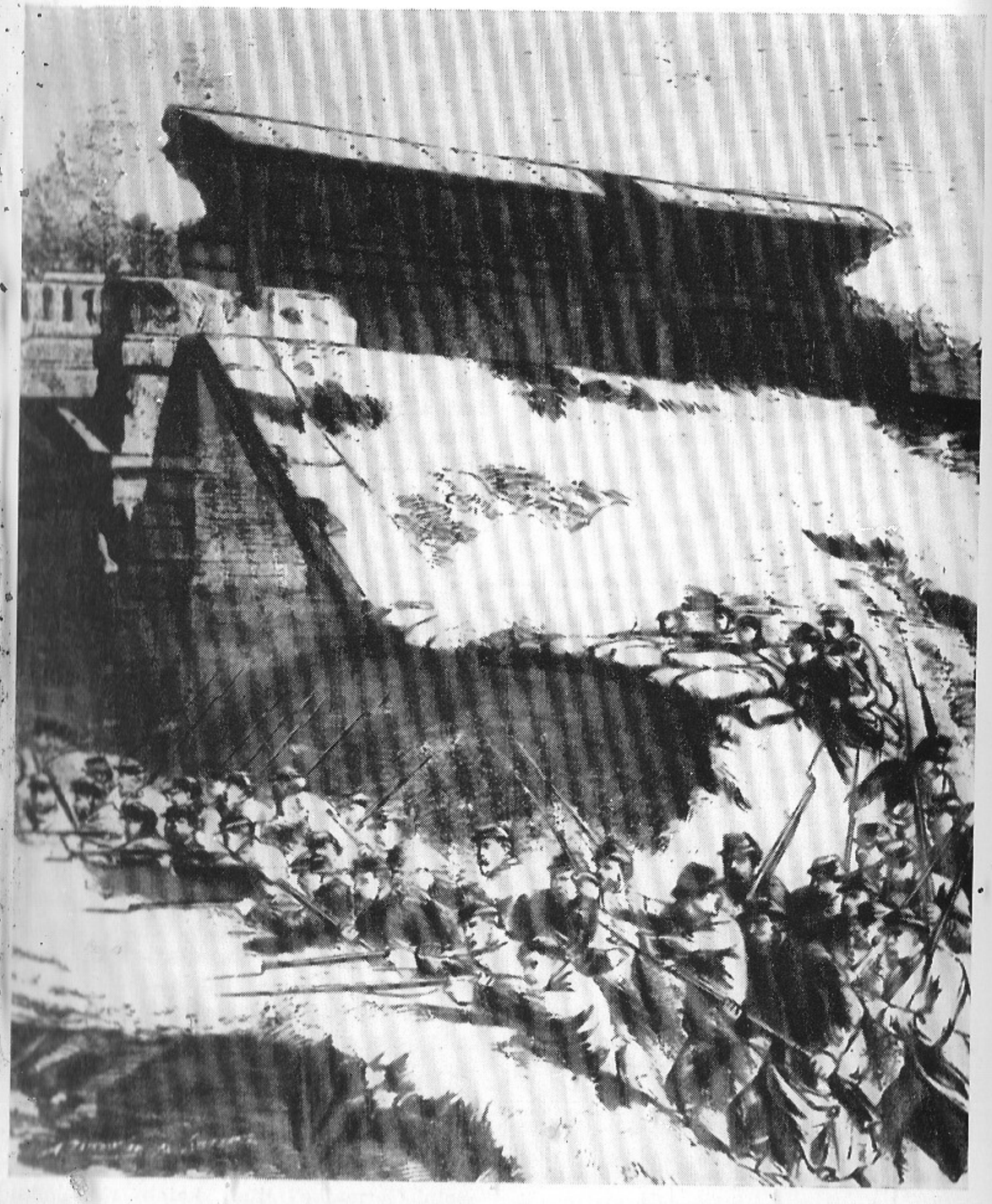

Kommunaaride positsioon Neuillys, mida toetab oma tulega soomusrong. Kaasaegne gravüür.

Tegin koos kogu oma staabiga luuretretke Levallois'sse Villiers' ja Neuilly kaudu kuni du Roule'i bulvari ristteeni, tulime tagasi Ternes'i väravate kaudu. Olukord Maillot' värava juures on tunduvalt paranenud pommitamise nõrgenemise tõttu öö jooksul. Suutsime likvideerida vaenlase tule poolt tekitatud purustused ja alustada uute patareide püstitamist väravate ees.

Täielik kord valitses kogu öö jooksul kõigil valvepostidel, kuuldused mitmesuguste positsioonide mahajätmisest on reaktsiooni väljamõeldis, et elanikkonda demoraliseerida.

Internatsionaali Peanõukogu 11. IV 1871. a. protokollist

Edasi räägib Engels, et ei saa reageerimata jätta Pariisi sündmustele. Nii kaua kui Rahvuskaardi Keskkomitee juhtis asju, arenesid need hästi, kuid pärast valimisi oli rohkem juttu kui tegusid. Tegutseda Versailles' vastu oleks tulnud nimelt siis, kui ta oli nõrk, kuid sobiv moment lasti mööda minna, ja nüüd saab Versailles ilmselt ülekaalu ning ründab pariislasi. Pariislased kaotavad territooriumi, kulutavad peaaegu tuluta oma relvavarusid ja söövad ära oma toidutagavarad ...

1871 11. IV — 15. V — vahelduva eduga verised võitlused Neuilly eeslinnas.

Kommuuni relvastatud jõudude staabiülema kolonel Rosseli ettekanne 13. IV 1871

Neuillyt rünnatakse ja seal kaitstakse iga jalatäit maad. Asnières'is on võitlused nõrgemad.

Lõunafortide juures möödus päev meie andmeil oluliste sündmusteta. Kindral Eudes tegutses energiliselt möödunud ööl: vaenlase liikumine näib ette kuulutavat pealetungi.

Ööseks saadeti abijõude kahte vaenlase poolt rünnatud suunda.

C. Mendès: Ühest aknast tulistatakse teise. Rünnatakse maja ja võideldakse treppidel — see on võitlus, kus ei tunta halastust, ja see kestab vahetpidamata ööd ja päevad. Mõlema poole metsikus on kohutav. Need mehed, kes veel 8 päeva tagasi olid head sõbrad, ei soovi enam muud kui teineteist tappa. Üks Neuilly elanik, kel läks korda sealt põgeneda, jutustas mulle järgmist. Kaks vaenlast — liinisõdur ja rahvuskaartlane — kohtusid saunas, mis asub Neuilly avenüül veidi ülalpool Huisnièrs'i tänavast. Täägid püssidel, kord taga ajades, kord põgenedes jõuavad nad maja katusele ja seal, heitnud käest relvad, haaravad teineteisest kinni. Längus katusel, mille kivid purunevad, võitlevad nad saja jala kõrgusel maast ilma halastuse ja hingetõmbuseta, kuni lõpuks üks neist — liinisõdur — tunneb, et ta jõud raugeb ja tahab põgeneda vaenlase haardest. Selle peale tõmbab rahvuskaartlane (too inimene, kes seda mulle jutustas, seisis aknal, mis oli nende vastas, ja ei lasknud silmist ühtki nende liigutust) taskust välja noa ja kavatseb torgata poolküljeli surutud liinisõdurit. See aga nähes, et ta on kadunud, laseb end kõhuli katusele, haarab vaenlasel ühest jalast kinni ja tõmbab teda järsu liigutusega. Mõlemad veerevad ning kukuvad tänavale. Kumbki ei saa surma, kuid liinisõduril on nägu punane verest ja löögist ning pariislane, kes kukkus oma vaenlase kui hobuse peale, lööb talle ühe hoobiga noa kuklasse.

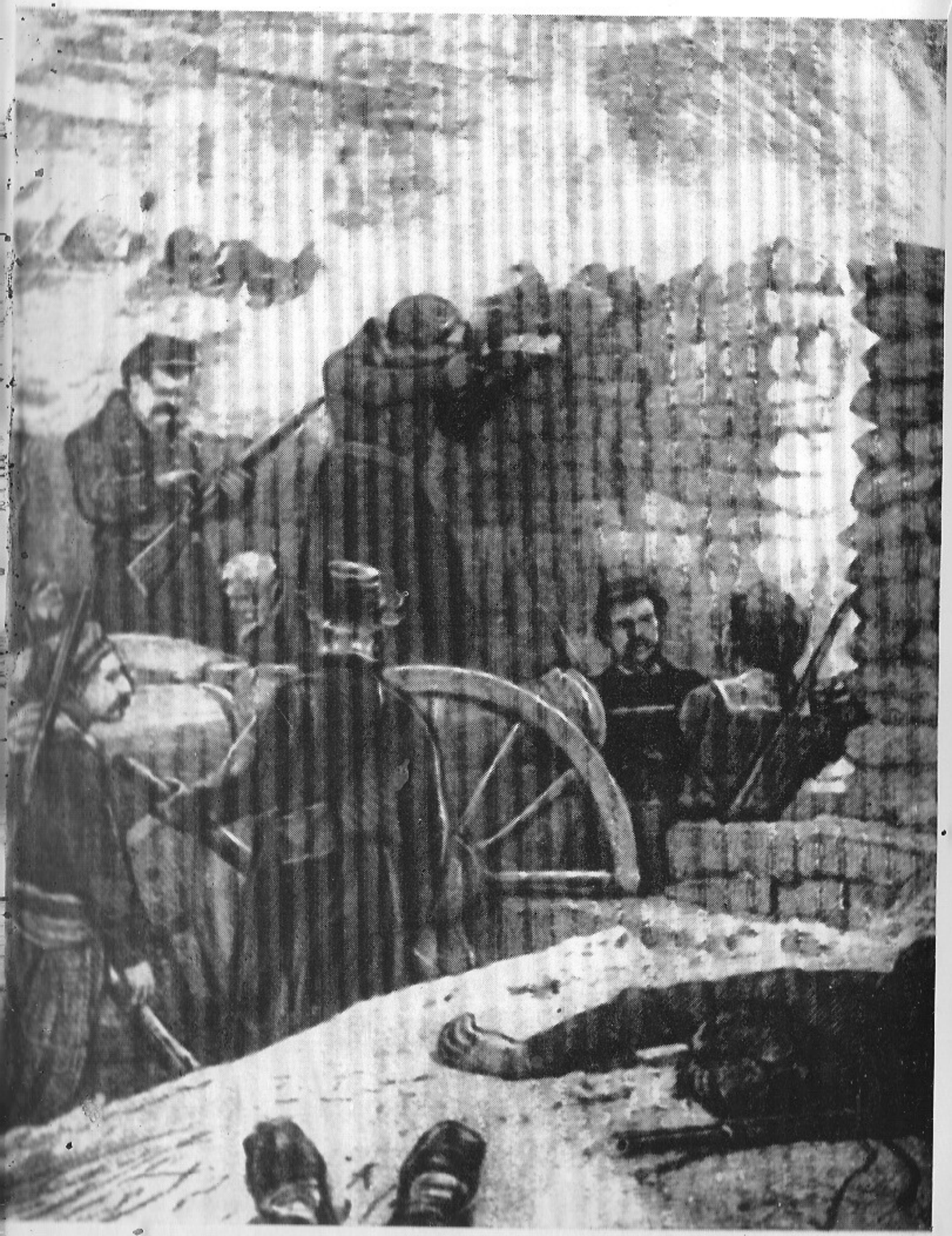

Neuilly barrikaadidel. Kaasaegne gravüür.

Sõjaasjade delegaadi ettekanne Kommuunile 16. IV 1871

Keskuses, s. t. Vanves'i, Montrouge'i ja Issy fordi juures oli öö täiesti rahulik. Samuti meie vasakul tiival.

Paremal tiival jätkusid väga ägedad võitlused. Paavsti zuaavid* on ilmunud rindele koos sandarmite ja politseinikega. Nad piirati sisse Neuilly kirikus, kus leidis aset verine võitlus mees mehe vastu. Kodanik Leuiller-noorem, 16-aastane, heiskas mürskude ja kuulirahe all Kommuuni lipu kirikutorni.

Kindral Dombrowski ettekanne 20. IV 1871

Öö jooksul vaenlane meid ei rünnanud. Meid ainult pommitasid Courbevoie' ja Mont Valérieni patareid. Meie väed kindlustasid end vallutatud positsioonidel ja puhkasid päeva väsimusest.

Internatsionaali Peanõukogu 25. IV 1871. a. protokollist

K. M a r x (kandes ette Prantsusmaalt tulnud kirjadest): Suurem osa kirjades leiduvatest andmetest on vananenud, kuid neis on ka mõned faktid, mida ajalehtedes pole ära toodud. Selgub, et provints teab niisama vähe sellest, mis toimub Pariisis, kui piiramise ajal. Kui mitte arvestada kohti, kus käib võitlus, pole Pariisis veel kunagi olnud nii vaikne. Suur osa keskkihtidest läks Belleville'i rahvuskaardi poole üle. Suured kapitalistid jooksid ära, aga väikekaupmehed ja käsitöölised lähevad kaasa töölisklassiga. Võimatu on ette kujutada, kui suur on rahvuskaardi entusiasm, ja versailased on lihtsalt lollid, kui nad loodavad Pariisi sisse tungida. Pariis ei usu ülestõusudesse provintsis ja teab, et ta vastu koondatakse ülekaalukad jõud, kuid ta ei karda seda, aga kardab Preisi interventsiooni ja toidusaadete puudust.

Issy komandandi Redoni ettekanded

25. aprill, kell 10

Täna kell 8 hommikul paiskasid versailaste patareid oma tule meie peale. Vaenlase mürsud langevad ka veel praegu rahena fordile. Seni on meil aga ainult üks haavatu. Meie pihta on lastud juba üle 200 mürsu, millest mõned lõhkesid maja kohal, kus asub staap. Meie suurtükiväelaste väga piiratud arvu tõttu ei ole meie tulel ... jõudu ... Iga kord, kui rühma vahetatakse, selle koosseis väheneb.

25. aprill, kell 11.30

Versailaste tuli jätkub endise tugevusega. Meie suurtükivägi vastab energiliselt. Meile teeb rõõmu rahvuskaartlaste rahulikkus ja energia ... Üldine meeleolu on suurepärane ...

25. aprill, kell 1

Versailaste tuli veidi vaibus. Üks purustatud suurtükk sai otsekohe asendatud. 107. pataljoni vooris on kaks haavatut ja üks voorivanker purustatud. Meil on vaja sõjamoona. Saatke meile abiks ka sanitare ja arste.

Meie kaotused: 3 langenut, 9 raskelt, 9 kergelt haavatut.

25. aprill, kell 3

Kui kindluse komandandi abi Moutat käis läbi vallid, et organiseerida suurtükiväe tegevust, purustati tal jalg; ta talus amputeerimise mehiselt. Varsailaste patareid jätkavad tulistamist. Rahvuskaartlased täidavad endiselt oma kohust. Ühes oma järgmises ettekandes märgin ära silmapaistnud meeste nimed. Saabus voor sõjamoonaga; s e d a o n v e e l p a l j u v a j a. Langenuid — 3, haavatuid — 23.

26. aprill, kell 3.30

Hommikune kallaletung oli täna väga tugev, kuid kõik läheb hästi. Üldine meeleolu on suurepärane ... Meil on 3 langenut, 24 haavatut. Sõjamoon kulub kiiresti;

Pariisi Kommuuni päevilt. Pariisi külastanud inglise kunstniku eskiisid.

tehke kõik, et seda saabuks meile pidevalt ja suurel hulgal. Meil on purustatud 2 suurtükki, millest üks otsekohe asendati ...

26. aprill, kell 9

Täna öösel ei katkenud tulevahetus peaaegu üldse. Suurtükituli jätkub, kuid veidi väiksema jõuga kui eile. Öö läks meile maksma 5 haavatut.

26. aprill, kell 11 õhtul

Umbes kell kaheksa õhtul tuli meil taluda tugevat rünnakut; sellest peale käib äge suurtükituli. Meie kasematid ei kaitse enam vajalikul määral garnisoni — ühes kasematis said haavata mõned inseneriväe sõdurid. Meie käsutuses olev 6. inseneririood on täiesti demoraliseeritud; ta keeldub töötamast. On vaja kiiresti langetada otsus, sest vajame tungivalt inseneriväe abi. 15 haavatut.

27. aprill, kell 9 hommikul

Vaatamata metsikule suurtükitulele öösel on meil ainult 4 kergelt haavatut. Meie kasematid ei kõlba enam kaitseotstarbeks; hobusetalli kasemati lagi on läbi lastud ja 6 hobust hukkus. Meie suurtükiväel on raskusi vastata 7- ja 12-naelaste suurtükkidega 24-naelaste suurtükkide tulele. 92. pataljon, kes pidas end üleeile nii hästi üleval, nõuab täna vahetust. Seda on vaja teha kaitse huvides.

28. aprill, kell 11.30

Täna hommikul inseneriväed töötasid. On veel jäänud peaaegu täiesti taastada 6 kasematti. Ambrasuure parandatakse samuti, kuid mitte nii kiiresti kui me tahaksime. Täna öösel kell 2 rünnati meid Clamart'i suunast. Nagu näha, kaitstakse kaitsekraave nõrgalt ...

Täna hommikul tulistavad versailased tugevasti. Pean ära märkima 70-aastast kodanikku Richallet'd 15. suurtükiväepatareist. Saanud oma suurtüki juures haavata, ei tahtnud ta seda maha jätta, et minna siduma.

Juhime teie tähelepanu barrikaadide ehitamisele Clamart'i väravate juures ... See barrikaad võib versailastele anda võimaluse ümber haarata Clamart'i jaam. On vaja kiiresti saata abiväge toetuseks kolmele mitraljöösile*, mis asuvad meie barrikaadil. Vaenlase tuli muutub niisama tugevaks kui 25. aprillil. Meie haavatute arv suureneb. Meid külastas kindral Cluseret. Suurtest kaevikutest kostab korrapäratut tulevahetust.

29. aprill, kell 10 õhtul

Vaenlase tuli on praegu tugev, päev läks meile maksma 9 haavatut. Kasemattе ja ambrasuure taastatakse nii kiiresti, kui on võimalik meie käsutuses olevate inseneriväegede väikese arvu juures. On vaja toetust tööliste näol, et muuta fort sõjaväegede paigutamiseks kõlblikuks. Ühes püssirohukeldris avastati tuli, mis kustutati otsekohe. Garnisoni meeleolu on hea.

Kesköö1 oli kuulda, kuidas versailased andsid signaali pealetungiks. Seda aga ei järgnenud. Kaevikud vaikivad. Järgmisel päeval saame teada, et Wetzel käskis need maha jätta.

Vaenlane on 200 m kaugusel fordist. Garnisonis karjutakse, et meid on reedetud. Mehi on võimatu paigal hoida.

30. aprill, kell 6 hommikul

Kesköö1 tegid versailased katse rünnata, kuid me lõime nad tagasi. Ülejäänud öö oli vaikne. Kaevikutest ei olnud kuulda tulistamist, kuid päevavalgel nägime, et vaenlase poole suunatud kaevikud ja isegi surnuaed olid vastase poolt vallutatud. Tähendab, seal polnudki kedagi? Vaenlane püüab igati neid kaevikuid meie vastu suunata. On vaja kiiresti otsus langetada, kui me ei taha, et meid tabab sel öösel kõige raevukam kallaletung.

See muudatus, mille Kommuun Pariisis oli teostanud, oli tõepoolest imetlusväärne! Polnud enam jälgegi Teise keisririigi liiderlikust Pariisist. Pariis polnud enam kogunemispunktiks briti suurmaaomanikele, iiri absentistidele, ameerika endistele orjaperemeestele ja tõusikutele, vene endistele pärisorjade pidajatele ja valahhia bojaaridele. Surnukuuris polnud enam ühtki laipa, ei olnud enam öisi murdvargusi ega peaaegu üldse röövimisi; alates 1848. aasta veebruaripäevadest olid Pariisi uulitsad esmakordselt tõeliselt ohutud, kuigi seal ei olnud ainsatki politseinikku. Üks Kommuuni liikmetest ütles: «Meie ei kuule enam mõrvadest, röövimistest ega inimestele kallaletungimistest; näib tõepoolest, nagu oleks politsei kõik oma konservatiivsed sõbrad enesega ühes Versailles'sse kaasa viinud.» Kokotid olid järgnenud oma soosijatele, nende plehkupannud perekonna-, religiooni- ja ennekõike omandi-tugisammastele. Nende asemel kerkisid esile jällegi tõelised Pariisi naised — kangelaslikud, õilsad ja ennastohverdavad, nagu klassikalise antiikaja naised. Töötav, mõtlev, võitlev, verest nõretav, kuid oma ajaloolise initsiatiivi tunnetamisest vaimustatud Pariis unustas peaaegu need kannibalid, kes seisid tema väravate ees, ja andus vaimustusega uue ühiskonna ülesehitamisele!
(K. Marx.)

Võitlusse. Kaasaegne gravüür.

30. aprill, kell 8.15

Versailaste liikumine jätkub. Nad lähevad Seine'i poole, nagu püüdes forti ümber haarata. Meile tundub, et surnuaial asuv patarei on nende poolt hõivatud. Seal on nüüd inimeste ja hobuste korjuseid. Kuna kaevikuid ei kaitstud ja meid nende mahajätmisest ei hoiatatud, siis muutub meie olukord väljakannatamatuks. Et seda parandada, on vaja hiljemalt kahe tunni jooksul alustada umbes 15 pataljoniga üldpealetungi kaevikutele. Kas te võite seda teha?

André Léo artiklist ajalehes «La Commune» 28. IV 1871

Kui tutvud meie langenute ja haavatute nimekirjaga, pigistab südant terav ängistav valu. Iga nime taga on märgitud sama elukutse: Nicolas Chatelen, kingsepp, 4 last; Louis Daniel, kiviraiuja, 2 last; Louis Genault, tisler, 4 last; Marcais, sepp; Joutes, mustatööline jne. Mõnikord, kuigi harva, tuleb ette nimetus «teenistuja», mis tähendab väikekodanlast. Kes aga on peamine võitleja — see on tööline. Praeguse revolutsiooni sõdur, see on rahvas.

Veel eile töötas ta oma töökojas, küürutas nõela või naaskli kohal või koputas haamriga. Kui palju inimesi läks mööda, märkamata ja mõtlemata, et nende ees on ju inimene! Nüüd see rätsep, kingsepp, tisler, valutööline tõusis äkki oma töökohalt, ja võtnud maha tööpõlle ning pannud kõrvale oma tööriistad, läks võitlusväljale. Ta teeb kõige suuremat, milleks on üldse võimeline inimene; toob end oma veendumuste ohvriks; ta võitleb idee nimel, mille triumfi ta võib-olla ei näegi. See vaene inimene annab kõige väärtuslikuma varanduse siin maa peal, oma elu, inimkonnale.

Võib mõista sõduri otsusekindlust, keda sunnitakse võitlema. Kuna tal pole muud valikut kui au või autuse, autasu või karistuse vahel, siis võitleb ta, kuidas ainult oskab, ja iseenda huvides ületab loomuliku hirmutunde. Selle sunnitud ja harjumuspärase vapruse ja teise vaba otsuse vahel haigutab kuristik; sest teisel juhul on tegemist perekonnaisa, töölisega, kes võttes kätte relva, loobub ühtlasi oma naisest ja lastest ja igapäevasest leivateenistusest — ühesõnaga kõigest, mis tal on, mis talle kallis on... õilsa ideaali nimel, mida ta teenib.

Kuidas ta jõudis selle ideaalini? Kust tuleb selle tundmatu kerjuse heroism? Ta pole ju saanud mingit haridust. Ta ei tunne isegi inimkonna ajalugu. Ta ju ei õppinud klassikalisi teadusi... Ja kõigest sellest hoolimata teeb ta lihtsalt ja tagasihoidlikult seda, mille ees on kõhklema löönud nii mõnigi filosoof, nii mõnigi intelligent, — ohverdab oma elu idee nimel.

Ei, inimkond ei mandu. Ei, Prantsusmaa ei lagune. Las laimavad meid need, kes meid häbistavad. On olemas rass või õigemini klass, kes pääseb sellest mädanemisest, ja nii nagu põldudele veetud sõnnikust tõusevad terved viljakõrred, nii kasvab ja laieneb töötajate ülemaailmne vendlus; suur rass, mis üles küntuna sõja poolt nagu maasahaga, katab kogu maailma ja kehtestab rahu, mis põhineb õiglusel ja võrdsusel. See õilis veri, mis praegu voolab, väetab maad suureks viljasaagiks; see on kannatava rahva veri, keda on piinatud puudusega, kuid kes on rikas sisemistest, peidetud jõududest...

Täidesaatva Komisjoni teadaanne 30. IV 1871

Kodanik Cluseret vabastatakse sõjaasjade delegaadi ülesannetest. Tema aresti, mille otsustas Täidesaatev Komisjon, kiitis Kommuun heaks.

Kolonel Rosseli teadaanne 30. IV 1871

Kodanikele Täidesaatva Komisjoni liikmetele.

Kodanikud! Mul on au kinnitada, et sain teie käsu, millega te mind volitate ajutiselt täitma sõjaasjade delegaadi kohustusi. Võtan enda peale selle raske ülesande, kuid ma vajan teie kõige täielikumat abi, et mitte kokku variseda kohustuste koorma all.

Vennalik tervitus.

Inseneriväegede kolonel Rossel.

Lissagaray: Mai esimestel päevadel tuli meie juurde keegi sõber — üks neist arglikest kartlikust provintsist. Ta omaksed ja sõbrad olid teda teele saatnud nii, nagu laskuks ta põrgusse. Ta küsis meilt: «Mis siin siis õieti lahti on?»

Noh hästi, me tuhnime läbi kõik põrguurkad.

Me alustame Bastille' juurest. Ajalehemüüjad hüüavad kõrvulukustavalt ajalehtede nimesid... Ametlikke teadaandeid nõutakse vähe, sest teised ajakirjad on teda oma konkurentsiga lämmatanud. «Le Cris du Peuple'it» trükitakse kuni 100 000 eksemplari. Ta on kukelauluga juba jalul. Kui me kohtame midagi Vallèsi sulest, tunneme rõõmu; kuid liiga sageli annab ta sõna Pierre Denis'le, kes meid õudselt haigutama paneb. Ostke «Père Duchesne'i» numbreid mitte rohkem kui üks kord, kuigi teda trükitakse kuni 60 000 eksemplari ... Kioskites on näha ka karikatuure: Thiers, Picard, Jules Favre kolme graatsia kujul, kes oma rasvakõhtusid korsettidega kokku nöörivad. See kaunis kala, kes seisab keiserliku voodi juures, on markii Gallifet. Paljud reaktsioonilised ajalehed suleti politseiprefektuuri poolt, kuid nad pole sellele vaatamata surnud, sest üks end sugugi mitte varjata püüdev lehemüüja pakub ka neid meile.

Loe, sõber, otsi ja leia mõnd üleskutset mõrvamiseks või rüüstamiseks, leia ükski julm lehekülg kõigis neis võitluspalavikus Kommuuni lehtedes ja võrdle neid Versailles' ajalehtedega, milledes nõutakse massilisi mahalaskmisi, niipea kui sõjaväed Pariisi on maha surunud.

...Tänavail, vaikivail bulvareil liigub 100-meheline pataljon, kes kas läheb lahingusse või tuleb sealt. Naine, kes pataljonile järgneb, mööduja, kes pataljoni tervitab, — see ongi kõik. Kuid see on revolutsioonidraama, lihtne ja hiiglaslik nagu Aischylose tragöödia.

Komandöri munder on tolmuga kaetud, ta kannab tuhaga määritud tressidega madrusepluusi. Mehed on hallpead või blondid, juuniveteranid ja idee lapsed. Sageli marsib poeg isa kõrval.

Lõpuks see naine, kes neid tervitab või saadab, on ehtne pariisitar. Räpane sädistaja, kes kasvas üles keisririigi poris, Dumas-poja ja Feydeau taoliste prostitutsioonikirjanike madonna läks koos oma kundedega Varsailles'sse...

Läheme kaasa matuserongidega, mis liiguvad alla mööda Roquette'i tänavat. Astume koos nendega Père Lachaise'i surnuaiale. Kõik, kes surevad Pariisi eest, maetakse pidulikult suurde vennashauda. Kommuun nõudis endale au maksta kinni nende matused. Ta punane lipp lehvib leinavankri neljal nurgal, mida saadavad seltsimehed pataljonist, kellega alati ühinevad ka mõned möödakäijad. Naine saadab oma mehe surnukeha. Alati on saatjaks ka üks linnavalitsuse liige, et haua juures rääkida mitte ainult valust, vaid ka lootusest ja kättemaksust...

Tagasiteel möödume me musta drapeeritud XI ringkonna linnavalitsuse hoonest. Need leinamärgid on välja pandud viimase keisririigiaegse rahvahääletuse meenutamiseks, milles Pariisi rahvas süüdi ei olnud ja mille ohvriks ta saab. Me läheme üle rõõmsa ja piparkoogi laada poolt elavaks muudetud Bastille' väljaku. Pariis ei taha teha järeleandmisi sõjajumalale. Ta isegi pikendas oma messi nädala võrra. Kiiged kiiguvad ja õnnerattad krigisevad; kaupmehed pakuvad oma mänguasju 13 suu eest, köietantsijad peavad kõnesid ja lubavad anda poole oma sissetulekust häavatuile. Rahvuskaartlane, kes on äsja tulnud kaevikuist, vaatab püssile toetudes piiramise panoraami või pilte Garibaldi sissemarsist Dijoni.

Me läheme alla mööda suuri bulvareid. Palju rahvast on Napoleoni tsirkuses. Viis tuhat inimest täidab kogu ruumi aree-

nist kuni lae alla välja. Väikesed lipud, millele on kirjutatud departemangude nimed, kutsuvad inimesi oma maakoha järgi grupeeruma. Koosoleku kutsusid kokku mõned ärimehed, kes teevad provintsidest pärinevaile kodanikele ettepaneku saata esindajad oma saadikute juurde Rahvuskogus. Nad usuvad, et neid viimaseid võib sel viisil mõjutada ja saavutada rahu vastastikuste seletuste abil.

Bonne Nouvelle'i bulvarilt kuni Ooperini nägime me Pariisi, kes jalutas kaupluste ees või istus kohvikuis. Troskasid on harva näha, sest Pariisi teine piiramine muutis hobuste söötmise väga raskeks. Läbi 4. septembri tänava jõuame me Börsi juurde, millel lehvib punane lipp, ja Rahvusraamatukogu juurde, mille pikad lauad on kõik hõivatud lugejate poolt. Läbi alati kärarikaste Palais Royale'i galeriide jõuame me Louvre'i muuseumini. Tema maale täis saalid on avatud publikule. Ja ometi kinnitavad Versailles' ajalehed ei midagi muud, kui et Kommuun müüvat rahvuslikud kunstikogud välismaale!

Lauser: Ikka ja jälle võis kuulda väljendust, et keiserlik loss kuulub nüüd ja alati tema õigele omanikule — rahvale; ja mitte vähem harva oli kuulda kinnitust, et kõiki rahvuslikke varasid säilitatakse hoolikalt. Tõepoolest võib märgata, et rahvuskaartlased, kes tulevad tagasi teenistusest, löövad laagri üles mõnes nurgakeses kivipõrandal. Väärtuslikud tapeedid on hoolikalt kaetud katteriidega. Kontsertideks ettenähtud peasaalis piirduti sellega, et kuningate pildid kaeti punase riidega.

Suure kontserdi organiseerimisega saavutas Kommuun suurt edu. Mõnesaja külalise asemel, keda oli arvestatud, oli tulnud mitu tuhat. Me kohtame juba enne kella 7, enne kontserdi avamise aega pikka ootajate rida Tuileries' aia juures. Iga minutiga tuleb juurde uusi inimrühmi, kes asuvad kannatlikult ootajate juurde. Kui me lõpuks pärast kahetunnilist ootamist üle läve astume, jäävad veel tuhanded

WILHELM LAUSER

Lauser oli reaktsiooniliselt meelestatud noor saksa haritlane, kes Kommuuni päevil Pariisis viibis. Lähemad andmed puuduvad.

meist tagapool seisnuist tänavale. Ja selle tohutu rahvahulga juures, kus teati, et nii paljud ei saagi pidust osa võtta, igasuguste korravalvurite puudumisel ei näe me mingit korrarikkumist, ei kuule ühtki sõimusõna. «Seda pilti tahaks näidata versailastele, kes meid kõiki nimetavad röövjõuguks,» ütleb mulle mu naaber. Pariisi elanikkond on ka neil päevil, kus korda ei kindlustata mingi võimuga ... jäänud kindlaks oma viisakatele kommetele.

Kontserdisaali ukse ees astus minu juurde punase särbiga dekoreeritud julge eeslinnailudus ja 1-frangilise tasu eest kinnitas mu kuue külge väikese messingist früügia mütsi punaste lintidega.

Saalis kantakse ette mitmesuguseid aariaid «Zampast», «Trubaduurist» ja «Robert Kuradist». Preili Agar Comédie-Française'ist ei suuda aga meie kurvastuseks suure kära tõttu ette kanda väljakuulutatud isamaalisi luuletusi. Paremini läks see korda eeslinnade tingeltangelite käraga harjunud rahvalauljal Bordas'l.

Kõige suuremad kiiduavaldused sel päeval sai üks noor luuletaja Roussel de Mery oma luuletusega «Ootamatult tabatud lõvi». See luuletus polnud küll vaba puudustest ja vigadest, väljendas aga siiski pariislaste viha ja põlgust nii keisri kui ka septembrivalitsuse vastu, kelle poolt nad end samal viisil petetuks ja kuritarvitatuks pidasid. Kõike seda esitati niisuguse jõu ja siirusega, et kõik kuulajad avaldasid juubeldades vaimustust ...

Kontserdi vaheaegadel võis kuulda Ternes'i poolt suurtükkide, mitraljööside ja püssituld. Ja kui me pärast kesköödlossist lahkusime, nägime, kuidas taevast kündsid suurtükilaskude sähvatused ja lõunas valgustas kohutavalt tulekahju, mis möllas Vanves'is.

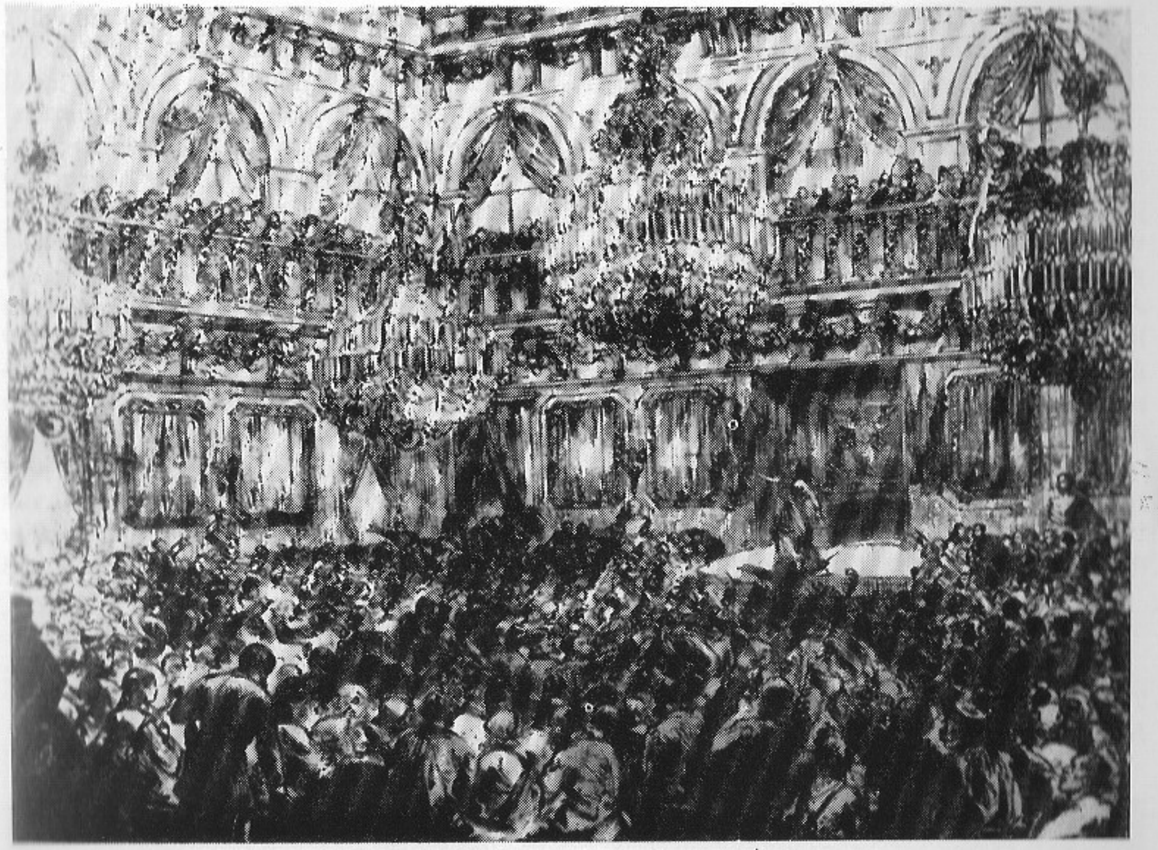

Kontsert ooperis 6. mail. Kaasaegne gravüür.

Lissagaray: Praegu valitseb tänavail too tugev, ennastohverdav, traagiline pariisitar, kes oskab nii surra kui elada, pariisitar sellest puhtast verest, mis 1789. aasta revolutsiooni lootusrikkaist päevadest alates voolab rahva alamkihtide soontes. Töökaaslane tahab ühiselt jagada ka surma. See võrdsus on kodanlusele hirmuäratav — proletaarlase jõud kahekordistub, tal on üks süda ja neli kätt. 24. märtsil ütles üks rahvuskaartlane I ringkonna kodanlikele pataljonidele need suured sõnad, mis neil relvad käest lõid: «Uskuge mind, te ei suuda vastu pidada — kõik teie naised on pisarates ja meie omad ei nuta.»

Ta ei hoia oma meest tagasi. Otse vastupidi, ta õhutab teda võitlusele, ta toob talle järele pesu ja suppi, nii nagu ta need talle tööle järele tõi. Paljud naised ei taha enam tagasi pöörduda, vaid haaravad ise relva. Châtilloni kõrgendikul pidasid nad viimastena vastu. Markitandid, kes pole enam mingis maskeraadikostüümis, vaid riietatud lihtsate naistöölistena, langevad tosinate viisi ...

Kui nad lahingust tagasi tulevad, siis ainult selleks, et kutsuda teisi üles relvi haarama. Oma eneseohverdamise jõu ühendamiseks organiseerisid nad Keskkomitee. X ringkonna linnavalitsuse ukse e naelutavad nad leegitsevaid proklamat-

sioone: «Võit või surm! Teie, kes te ütlete: «Mis mulle loeb meie ürituse võit, kui ma kaotan oma elu», — teadke, et on ainult üks tee päästa neid, kes on teile kallid, ja nimelt tormata võitlusesse.» Nende komiteed muutuvad üha arvukamaks, nad pakuvad Kommuunile oma abi, nad nõuavad relvi, õigust olla lahinguväljal valvepostil, nad paljastavad argpükse. Proua André Léo valgustas Kommuuni oma kõneka sulega ja nõudis sõjaasjade delegaadilt, et ta ära kasutaks «selle püha palaviku, mis põleb naiste südameis». Üks noor kõrge päritoluga venelanna, kes nimetas end Dmitrijeva, — haritud, ilus ja rikas — oli selle revolutsiooni üks tuntumaid tegelasi. Proletaarlaste Kommuunil oli oma naiskangelane, kes kuulus oma südame ja tegudega täiesti rahvale, Louise Michel, naisõpetaja XVII ringkonnast. Mahe ja kannatlik väikeste laste suhtes, kes teda jumaldasid, muutus see rahvaema lõviks. Ta lõi ambulantsikorpuse, kelle liikmed abistasid haavatuid otse kartetšitule all. Seal ei talunud nad mingeid võistlejaid. Nad läksid ka hospidalidesse, et võtta oma armsad kamraadid üle tõrksate nunnade käest, ja surija silm elustus, kuuldes seda mahedat häält, mis talle rääkis vabariigist ja lootusest.

Aga lapsed püüavad meestest ja naistest veelgi vapramad olla. Võidukad versailased võtavad hiljem tervelt 660 last vangi ja paljud saavad surma tänavavõitluses. Tuhanded abistavad kaitsjaid piiramise ajal. Nad läksid koos pataljonidega kaevikuisse ja olid eriti kiindunud suurtükkidesse. Maillot' värava kaitsjate hulgas oli 13—14-aastasi lapsi.

Tolleaegsed lehed on täis teateid nende kangelaslikkusest. Valime juhuslikult ajalehe «La Commune'i» numbri 12. aprillist.

«Neljapäeval, 6. aprillil, kui 26. pataljon kaitses Rondelle'i barrikaade St. Queni tänava suunas, jooksis üks neljateistaastane poiss V. Thiebaud läbi kuulirahe ja tõi kaitsjaile juua. Kui suurtükituli sundis föderaalkaardiväelasi taganema, pidi nende proviant maha jääma. Siis aga jooksis laps veinivaadi juurde ja lõi sellel põhja alt, öeldes: «Nad ei pea vähemalt meie veini jooma.» Kohe pärast seda võttis ta ühe langenud rahvuskaartlase käest karabiini, laadis selle ja tappis osava lasuga ühe sandarmiohvitseri. Siis märkas ta laskemoonavankrit, mille ette oli rakendatud kaks hobust, kuid mille voorisõdurid olid haavatud. Ta kargas ühe voorihobuse selga ja päästis laskemoonavankri vaenlase kätte langemisest.»

Louise Michel: Algul me organiseerisime välihospidalid fortidel, ja kuna rahvusliku kaitse valitsus võttis meid oma tavalisest käitumisviisist erinevalt vastu, siis hakkasime juba uskuma, et valitsus valmistub võitluseks. Äkki aga saatis ta fortidesse igavese hulga noori inimesi, kes olid täiesti kasutud, ei osanud midagi. Nad ei olnud harjunud raske tööga ja lasksid kogu aeg kuuldavale hirmukarjatusi, kui fordid olid kriitilises olukorras.

Toidu tasuta jagamine Kommuuni poolt organiseeritud toitluspunktis. Kaasaegne gravüür.

Naiste klubi istung. Kaasaegne gravüür.

Me läksime siis otsekohe minema, püüdes endale leida kasulikumat tööd...

Kus me küll ei töötanud — välihospidalides, valvekomiteedes, linnaosade töökodades — eriti Montmartre'il, kus prouad Poirier, Excoffon, Blin ja Jarry oskasid korraldada asja nii, et kõik said ühesugust palka.

Köitjate Ühingu liikme proua Le Meli poolt organiseeritud revolutsiooniline söökla töötas kogu piiramise aja ja päästis paljud inimesed näljasurmast — selle söökla organiseerimine oli tööliste eneseohverduse ja mõistuse imetegu.

Naised ei küsinud endalt kunagi, kas miski üritus on võimalik. Kui see oli vajalik, siis nad saavutasid, et ta ellu viidi.

Ükskord leiti, et Montmartre'il on veel liiga vähe hospidale. Mina ja üks seekord alles väga noor tütarlaps, Algõpetuse Ühingu liige, otsustasime luua veel ühe haigla... Raha polnud santiimigi, aga vajalike fondide saamiseks mõtlesime me välja järgmise plaani: võtsime endaga kaasa pikakasvulise rahvuskaartlase, kelle nägu meenutas 1793. aasta gravüüre; ta käis ees, käes täägiga püss. Punased laiad rätid ümber vöö, hoides käes spetsiaalselt selleks tehtud rahakotte, läksime me — kõigil sünged näod ees — rikaste juurde.

Alustasime kirikutega. Rahvuskaartlane käis keskel, lastes püssipäral vastu tänavakive põriseda, meie käisime külgedel, kogudes kõigilt annetusi, alustades vaimulikust altari juures. Jumalakartlikud hirmust kahvatanud daamid lasksid värisevate kätega raha meie rahakottidesse; mõned tegid seda päris meelsasti, kõik vaimulikud andsid raha. Siis jõudis järg mõnede juudi ja kristlike finantsistide kätte; andsid head inimesed; üks apteeker saakkus ravimeid. Haigla asutati.

Montmartre'i linnaosas oli palju naeru selle ekspeditsiooni üle.

Kui me oleksime sellest enne rääkinud, kui ta edukalt oli läbi viidud, siis poleks meid muidugi keegi toetanud.

Mäletan hästi päeva, kui Poirier, Blin, Excoffon tulid mulle kooli järele, et rajada naiste valvekomiteed.

See oli õhtul pärast tunde; nad istusid seina ääres — Excoffon oma sassis valgete juustega, vanaeideke Blin veluurkübaras, proua Poirier punasest sitsist kapüšooniga. Kõhkluste ja komplimentideta ütlesid nad mulle: «Te peate tulema meiega» ja ma vastasin neile: «Tulen!»

Sel ajal oli mul klassis umbes 200 poissi ja tüdrukut. Neid õpetasin koos abilisega. Siin oli ka õige väikesi lapsi, 3—6-aastasi poisse ja tüdrukuid. Nendega tegeles mu ema, kes nad väga ära hellitas. Meie klassi vanemad tüdrukud abistasid teda järgemööda.

Väikesed lapsed, Pariisi varjule põgenenud talupoegade perekondadest saatis minu juurde Clemenceau. Pariisi linnavalitsus võttis nad oma ülalpidamisele — neile anti piima, hobuseliha, taimetoitu ja sageli mingisugust maiustust. Ükskord, kui piim jäi hiljaks, hakkasid väikesed nutma ja mu ema, kes neid lohutada püüdis, hakkas ise ka nutma. Ma ei tea, kuidas ma selle peale tulin, et nende manitsemiseks on neid vaja ähvardada kindral Trochu juurde saatmisega. Nad hakkasid hirmunult karjuma: «Me oleme sõnakuulelikud, ärge saatke meid Trochu juurde!» Need hüüded ja kannatlikkus, millega nad ootama jäid, näitasid, et nad valitsust eriti ei armastanud.

JELIZAVETA DMITRIJEVA

Vene naisrevolutsionääri Jelizaveta Dmitrijeva kiri 24. IV 1871

Pariisi elanikkond (teatud osa temast) võitleb kangelaslikult. Kuid me ei uskunud kunagi, et osutume nii suurel määral isoleerituiks. Sellest hoolimata oleme me praeguseni säilitanud kõik meie positsioonid. Dombrowski võitleb hästi ja Pariis on tõesti revolutsiooniliselt meelestatud... Te ju teate, et ma olen pessimist ja näen kõike süngetes värvides — seepärast olen end ette valmistanud selleks, et ühel päeval surra barrikaadidel. Oodatakse üldist pealetungi — ma isiklikult mõtlen, et kõik sõltub juhusest.

Olen väga haige, mul on bronhiit ja palavik. Ma töötan palju, me tõstame jalule kõik Pariisi naised. Me rajasime kõigis rajoonides, otse rajooni linnavalitsuste hoonetes naiste komiteed, peale selle nende Keskkomitee. Kõik selleks, et organiseerida Naiste Liit Pariisi kaitseks ja haavatute abistamiseks. Me loome sideme oma valitsusega ja ma loodan, et asi laabub. Kuid kui palju on juba kaotatud aega ja millist vaeva see mulle maksis. Tuleb esineda igal õhtul, palju kirjutada ja mu haigus läheb üha halvemaks. Kui Kommuun võidab, muutub meie organisatsioon poliitilisest ümber sotsiaalseks ja me loome Internatsionaali sektsiooni. Sellel ideel on suur menu. Internatsionaali propagandat, mille abil ma püüan selgeks teha, et kõik maad, nende hulgas ka Saksamaa, seisavad sotsiaalse revolutsiooni eelõhtul, võtavad naised väga hästi omaks. Meie koosolekuid külastavad kolm kuni neli tuhat naist. Häda on aga selles, et ma olen haige ja pole kedagi, kes võiks mind asendada.

Kommuuni asjad edenevad hästi, kuid algul tehti palju vigu... Ei pöördutud õigel ajal talupoegade poole manifestiga; mulle näib, et seda üldse ei koostatud vaatamata minu ja Jaclard'i nõudmisele. Rahvuskaardi Keskkomitee ei andnud kohe ära oma võimu ja üldse leidsid aset igasugused lood, mis nõrgestasid parteid. Kuid sellest ajast peale on organisatsioon tugevnenud. Minu arvates tehakse kõik, mis on vaid võimalik...

Istun siin ilma pennita. Kui te saite mu raha, siis katsuge kellegagi ära saata, kuid ainult mitte posti teel, nii ei jõua pärale. Kuidas elate? Mõtlen teile kõigile alati, kui mul on vaba aega, aga seda on mul muide väga vähe... Mis teeb Jenny? Kui Pariisi olukord poleks nii kriitiline, tahaksin väga, et Jenny oleks siin — siin on nii palju tööd.

Kommuuni teadaanded sõjalise olukorra kohta

1. V 1871

Issy fordilt nõuti, et ta alistuks. Me vastasime Versailles' vägedele, et me laseme ta ennem õhku, kui anname ära rojalistidele.

Asnières: Kella kaheksast õhtul kella üheteistkümneni hommikul ründasid versailased meie vägesid. Vaenlane löödi tagasi suurte kaotustega. 174. pataljon kaotas 2 meest langenute ja 3 haavatutena.

Montrouge, Bicêtre: Rahulik kella kümneni. Kella kümnest alates pargi poolt äge püssituli, mis kestis terve päeva ilma oluliste tagajärgedeta. Tulevahetus lõppes kell pool viis...

Kell neli avas Meudoni lossist paremal pool ülesseatud patarei tule Issy fordile.

4. V

Vanves, Issy. Vallutati üks versailaste eelpost ja võeti vangi 10 meest. Versailaste kaotused 200 meest, kõige rohkem said kannatada jäägrirügemendid. Kella kahest kolmeni tugev suurtüki- ja püssituli; rahvuskaardi patareid surusid vaenlase tule maha.

Neuilly: Öö täiesti vaikne. Hommikul kella viiest seitsmeni suurtükituli — meie patareid tekitasid suurt kahju Thiers'i sõdureile. Meie positsioonid hästi kaitstud. Kell viis versailaste tuli nõrgeneb.

Asnières. 3. mai õhtu vaikne. Kella üheteistkümnest kolmeni sama. Kella neljast hommikul kuulirahe meie positsioonidele, kuid ohvreid pole... Kell viis kapten Rocher' suurtükiväelased tekitavad suurt kahju vaenlasele. Kella üheksast lõunani vaikus. Kell üks päeval alustavad võitlust soomustatud vagunid. Kell kolm vastastikune tulevahetus. Kell neli tuli mõlemalt poolt, ülekaal rahvuskaardil.

Ööl vastu 4. maid kaitsesid Moulin-Saquet' reduuti 55. ja 120. pataljoni üksused. Äkki ilmus üks versailaste üksus väravate juurde nagu patrull. Olles reeglipäraselt teatanud parooli, lasti ta sisse. Siis ründas ta üllatatud garnisoni, sundis selle põgenema ja viis sedamaid ära 6 suurtükki, milledele olid juba varem hobused ette rakendatud. Alustatud juurdlusel on juba selgunud, et 55. pataljoni komandöri Gallieni süüdistatakse üldiselt, et ta müüs parooli vaenlasele maha või et ta vähemalt seda avalikult kuulutas ühes Vitry tänava kohvikus. Reduudi vallutas peaaegu otsekohe tagasi 133. pataljon.

C. Mendès: See asi jäi segaseks ja mu kojamees jutustas sellest mulle järgmise veidra loo.

«Kujutage ette, härra, ma läksin kapteni juurde üht partiid piketti mängima, et siis teha väike uinak, sest kell oli alles üksteist. Äkki arvasin kuulvat kära, nagu oleks marssinud mõni väeosa. Vaatasin enda ümber, et teha kindlaks, kas ka teised on midagi kuulnud. Nad olid aga juba magama läinud ja oli näha vaid ringi, mille moodustasid väikeste telkide ette pandud saapad.

Kapten ütles mulle: «See vist on patrull, kes tuleb Villejuifi tänavast.»

«Ah jaa,» ütlesin mina, «barrikaadi juurest.»

Ja heitsin muretult magama. Polnud ju mingit põhjust mures olla. Moulin-Saquet valitses kogu tasandikku Vitry ja Choisy-le-Roi ning Villejuifi ja Seine'i vahel. Reduudile oli võimatu läheneda, ilma et seda poleks näinud valvepostid. Nii olin juba veidi aega maganud, kui mind äratas järgmine kahekõne.

«Seis! Kes seal on?»

«Patrull.»

«Kapral, minge patrulli vastu võtma!»

«Hästi,» mõtlesin ma, «sõbrad tulevad meile külla; nüüd joome küll kindlasti liitrikese veini.»

Tõusin, et kamraade tervitada. Kapten ise oli läinud patrulli üle vaatama.

«Teatage parool!» hüüdis ta.

Patrulli ülem astus ette ja vastas: «Kättemaksja!»

«Vaata aga vaata,» mõtlen ma, «miks ta küll teatab parooli nii kõva häälega.»

Ma pole veel jõudnud lõpuni mõelda, kui kolm meest tormavad kapteni peale ja paiskavad ta pikali. Samal ajal ruttavad kaks- või kolmsada rahvuskaartlast läbi laagri, tappes täägihoopidega suurtükiväelasi, kes magavad oma suurtükkide juures, ja avades ühtlasi kiirtule telkidele, kus puhkavad meie kamraadid. Need olid lihtsalt linna politseiametnikud, kes olid rahvuskaardi mundrid selga pannud... Viskusin kõhuli ja veeresin kaevikusse. Polnud karta, et mu põgenemist selles püssituleraginas kuuldakse. Varjasin end nii hästi või halvasti kui sain ühes mürsuaugus. Siit polnud võimalik midagi näha, kuid kuulsin õige hästi. Pliks-plaks tegid Chassepot' püssid* kogu aeg, nagu mingi tohutu nuudi plaksatused. Ja need südantlõhestavad karjatused... Lõpuks ei kuulnud ma enam midagi muud kui haavatute kaebeid, ja ma julgesin end püsti ajada. Ah, mu härra, ma olin ainukene, kes võis end veel püsti ajada...»

Hommikust alates olen kuulnud kõige vastukäivamaid teateid. Kas Issy fort on või ei ole versailaste käes? Lootes lahinguväljale lähenedes saada paremat informatsiooni, suundun Issy värava juurde. Ent tulen tagasi niisama targana.

Siin oli vähe inimesi — mõned rahvuskaartlased, kes varjasid end ühes kasematis, ja mõned naised, kes ootasid oma poegade või abikaasade tagasitulekut. Suurtükituli oli kohutav, vähem kui veerand tunni jooksul kuulsin viit mürsku oma pea kohal undamas.

Lõuna paiku lasti tõstesild alla ja ma nägin tulemas umbes kuutkümmet tolmust ja nukrat sõdurit, kelle ees ratsutas ohvitser. Need olid «Vabariigi kättemaksjad».

«Kust te tulete?» küsisin neilt.

«Kaevikust. Meid oli nelisada, näete, kui vähe on järele jäänud!»

Kui ma neilt aga küsisin: «Kas Issy fort on vallutatud?», ei vastanud nad. Nende järel marssis neli meest, kandes raami laibaga. Selle kurva korteži taga tulingi Parisi... Surnu oli alles väga noor mees, peaaegu laps. Haava polnud näha, kuid ta särk oli kaela ümbert punane.

Kommuuni teadaanded sõjalise olukorra kohta 9. V

Montrouge, Bicêtre: Positsioonid on meie käes. Bas-Fontenayd rünnatakse vahetpidamata.

Kell pool üks pärast lõunat lõi Issy fordi kohal, mis eile õhtul garnisoni poolt maha jäeti, lehvima trikoloor. Kell üks — Issy külas komandeeriv kindral Brunel sai käsu võtta positsioonid sisse lütseumi juures ja sealt liikuda Vanves'i fordi peale.

Petit-Vanves (Malakoff). Suurepäraselt kaitstud positsioon. Jätkuvad kohaliku tähtsusega kokkupõrked.

Asnières. Õhtul kell 9 paljastasid versailased oma Béconi lossist vasakule peidetud patareid. Mõne aja möödudes suruti nende tuli täiesti maha.

Kolonel Rosseli teadaanne Kommuunile

9. V 1871

Kodanikud, Kommuuni liikmed!

Olles teie poolt volitatud ajutiselt juhtima sõjaasjanduse delegatsiooni, loen ma end võimetuks veel edasi kandma sõjalise juhtimise vastutust seal, kus kõik arutavad ja keegi ei taha sõna kuulata.

Kui oli vaja organiseerida suurtükiväge, siis Suurtükiasjanduse Komitee pidas vaid nõu, kuid ei teinud midagi ära. Pärast kaht kuud revolutsiooni kannab kogu suurtükiväeteenistust oma õlgadel vaid käputäie vabatahtlike energia.

Kui ma asusin delegatsiooni etteotsa ja otsustasin energilisemalt võidelda deserteerimise vastu, saavutada sõjamoona kontsentreerimist, rekvireerida hobuseid, siis pöördusin ma Kommuuni poole ettepanekuga arendada ringkonna munitsipaliteetide tegevust. Kommuun pidas nõu, kuid ei jõudnud millenigi.

Siis ilmus näitelavale Rahvuskaardi Keskkomitee ja nõudis endale peaaegu käskival toonil kohta sõjaasjanduse juhtimisel. Rahvapäästekomitee nõuandel olin ma selle nõudega päri ja andsin otsekohe Keskkomiteele kõik sõjaasjanduse organiseerimise kohta käivad materjalid, mis

olid minu käsutuses. Sellest ajast peale Keskkomitee ainult peab istungeid, kuid ei tee midagi. Aga sel ajal vaenlane ründas Issy forti nii ettevaatamatult, et ma oleksin ta kiiresti tagasi löönud, kui mu käsutuses oleks olnud kas või väikene sõjaline jõud...

Kuid see pole veel kõik. Eile, kui igaüks pidi olema tööl või vaenlase tule all, pidasid rahvuskaardi leegionide ülemad istungit, arutades uut organisatsioonilist süsteemi, mida nad tahtsid sisse viia tolle asemel, mille töötasin välja mina...

Nende nõupidamiste tõttu valmis projekt sellisel hetkel, kui olid vajalikud inimesed ja põhimõtete deklaratsioonid, kui oli vaja tegutseda.

Minu pahameel tõi nad tagasi tegelikkuse juurde ja nad lubasid mulle tänaseks päevaks võimaluste maksimumina anda organiseeritud rühma 12 000 inimesest, millega ma tahtsin minna vaenlase vastu. Need inimesed pidid kogunema kella $^1/_2$ 12-ks päeval; juba on kell 1, aga nad pole ikka veel kohal; 12 000 asemel on neid ainult 7000, mis pole sugugi üks ja seesama.

Niisiis Suurtükiväeasjanduse Komitee tühisus takistas selle organiseerimist, Rahvuskaardi Keskkomitee kõikumised takistavad administreerimist, rahvuskaardi leegionide ülemate väiklased eelarvamused paralüseerivad vägede mobiliseerimist...

1871 10. V — kolonel Rossel tagandatakse sõjaasjade delegaadi kohalt ja tema asemele määratakse Delescluze.

Delescluze'i proklamatsioon 10. V

Kodanikud!

Kommuun määras mind sõjaasjade delegaadiks. Ta otsustas, et tema esindaja Sõjaasjade Valitsuses peab olema tsiviilisik. Kui ma loodaksin vaid oma jõududele, oleksin ma selle ohtliku ameti tagasi lükanud; kuid ma arvestan, et teie patriotism teeb mu ülesannete täitmise kergemaks...

Niisiis, rivistuge, kodanikud, ja seiske vapralt vaenlase vastas!

Meie müürid on niisama kindlad kui teie käed ja südamed. Ühtlasi te teate, et võitlete vabaduse ja sotsiaalse võrdsuse eest, mis nii kaua on teie käest minema libisenud. Ja kui teie rind on praegu paljastatud versailaste mürskudele ja granaatidele, siis see-eest autasu, mis teid ootab, on Prantsusmaa ja kogu maailma vabastamine — teie naiste ja laste julgeolek.

Ja te võidate! Maailm, mis vaatab vaimustusega teie peale ja avaldab kiitust teie kangelaslikele pingutustele, on valmis tervitama teie triumfi, mis toob päästmist kõigile rahvastele.

Elagu ülemaailmne vabariik!

Elagu Kommuun!

Delescluze'i ettekanne Kommuunile 11. V

Meie saabumise järel Sõjaministeeriumi saime ülevaate kaitse- ja ründepositsioonidest ja veendusime, et nende kaitsmine on vajalikult kindlustatud ning et küllaldaselt olemasolev reserv võib ära hoida kõik üllatused.

Issy positsioonil ei muutunud midagi. Vanves'i fordi olukord oli raskem — oli hetk, mil ta tuli ajutiselt evakueerida.

Kell neli hommikul asus kindral Wróblewski oma staabiülema ja mõne ohvitseri saatel juhtima 187. ja 105. pataljoni... Nad tungisid täägirünnakuga Vanves'i forti ja kihutasid minema versailased, kes pidasid end seal juba peremeesteks. Kallaletung selles suunas praegu jätkub ja pole kahtlust, et see kujuneb edukaks.

«New York Herald Tribune'i» reporteri kirjeldus jutuajamisest Delescluze'iga 12. V 1870

Leegitseva kamina ees istus kõhn, kahvatu, haiglase välimusega, ilmselt 70-aastane vanamees, kes sel maipäeval soojendas end kühmutõmbunult tule juures, nagu hädine invaliid karmil talvel. See oli hiljuti ametisse määratud Kommuuni sõjaasjade delegaat Delescluze... «Mis puutub Issy forti,» vastas ta, «siis oli ta tegelikult preislaste poolt piiramise ajal juba nii purustatud, et polnud mingit lootust teda enda käes hoida; ja tuleb lihtsalt imestada, et rahvuskaartlased teda nii kaua ja kangelaslikult kaitsesid! Sellepärast pole versailastel erilist põhjust uhkustada selle eduga. Pole kahtlust, et reaktsiooniline partei pingutab kõiki jõude, et võita, kuid see ei lähe neil korda...» Mida rohkem Delescluze rääkis, seda elavamaks ta muutus, unustades ajutiselt oma haigused. Delescluze rääkis aeglaselt, selgelt ja arusaadavalt, pidades vaid iga lause lõpus hetkelisi pause. Ilmselt on see inimene tark ja otsusekindel. Nähtavasti ei peatu ta ühegi ohvri ees, et kindlustada oma ideede võitu.

Noorte kommunaaride fotod.

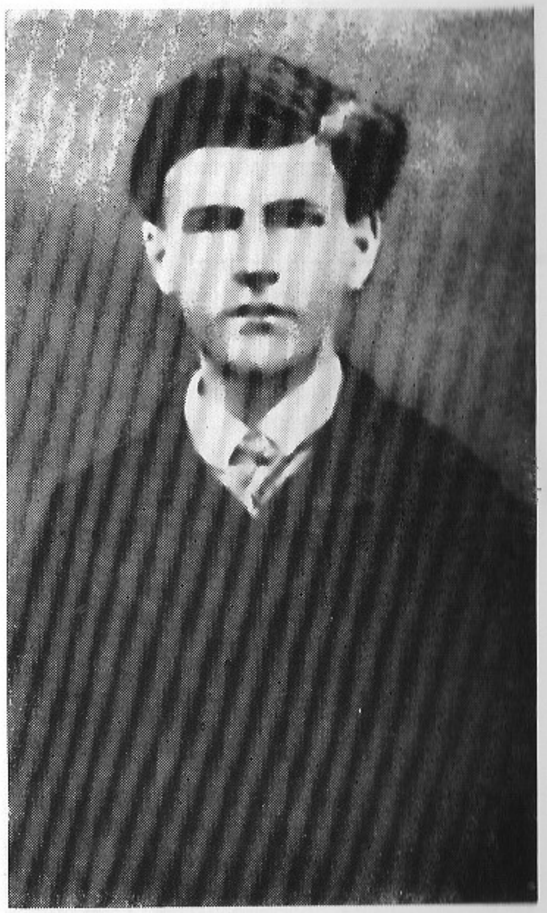

Rahvuskaardi 6. leegioni ülema käskkiri 14. V

Rahvuskaardi 6. leegioni komandör märgib oma käskkirjas ära vendi Ernest ja Félix Dunand'i 115. pataljonist, kes on 14- ja 17-aastased.

Mõlemad poisid näitasid Issy suurtükiväepargi kaitsmisel üles suurepärast vastu-

pidavust. Rohkem kui tunni aja jooksul talusid nad, 100 meetri kaugusel asuvate versailaste tuld, aga pärast tormasid koos oma seltsimeestega 1. kompaniist täägirünnakule ja võtsid ära Molinot' barrikaadi. See leidis aset esmaspäeval, 9. mail. Noorem vendadest, Ernest, langes kuulist tabatuna sel hetkel, kui ta püstitas pataljoni lipu barrikaadi tipule, Félix, kes tormas edasi, et vaenlase käest lippu tagasi võita ja venna surnukeha ära viia, langes omakorda, tabatuna otse barrikaadi ees. Mõlemad poisid on langenud. Lohutamatu isa ei nuta, vaid haarab relva, et maksta kätte oma poegade eest.

Häbenege argpüksid, kes te saate palka rahvuskaartlastena ja poete peitu väljatungi ajal!

VIIMASED BARRIKAADID VERINE NÄDAL

1871 21. V kell 15 tungivad versailaste esimesed üksused Auteuil' eeslinnas 64. bastioni juures linna sisse. Kell 19 langevad vaenlase kätte Saint-Cloud' ja Auteuil' väravad.

Reetur Ducatel annab versailastele Saint-Cloud' väravate juures signaali sissetungiks. Kaasaegne gravüür.

Kindral Dombrowski sõjaasjade delegaadile ja Rahvapäästekomiteele 21. V

Mu eelaimused läksid täide. Versailles' väed avasid täna pärast lõunat kell 4 Saint-Cloud' väravad. Kogun kõik oma jõud, et neid rünnata. Loodan nad paisata linnamüüride taha olemasolevate meestega, kuid saatke abiväge. See tõsine sündmus ei tohi meid heidutada — säilitage külma verd. Midagi pole veel kadunud. Kui kõige kiuste versailased jäävadki selle linnaosa peremeesteks, siis laseme me mineeritud positsioonid õhku ja taandume oma teisele kaitseliinile, mis tugineb Auteuil' raudteevaksalile.

Jäägem rahulikeks, kõik päästetakse — me ei tohi kaotada!

1871 22. V — Kommuuni liikmed lähevad oma ringkondadesse laiali.

Lissagaray: Dombrowski, kes oli olnud mitu tundi ära oma peakorterist La Muette'is, saabus kella 4 paiku. Üks komandantidest ruttas kohale ja teatas talle versailaste sissemarsist. Dombrowski laskis ohvitsenil ettekande lõpetada, pöördus siis omade poole ja ütles selle rahuga, millega ta kriitilistes olukordades isegi liialdas: «Laske tuua Mereväe Ministeeriumist patarei seitsmenaelalisi suurtükke, teatage neile ja neile pataljonidele, ma komandeerin ise.» Ta saatis teate Rahvapäästekomiteele ja Sõjaministeeriumisse ning läkitas teele vabatahtlike pataljoni, et see võtaks oma alla Auteuil' värava.

Kella 5 paiku lasevad ilma mütside ja relvadeta rahvuskaartlased Passy tänaval kuulda alarmihüüde. Ohvitserid haaravad paljastatud mõõgad ja püüavad neid kinni pidada. Rahvuskaartlased tormavad välja majadest, ühed laevad püsse, teised kinnitavad, et see on valealarm. Vabatahtlike komandör kogub kokku ja viib endaga kaasa kõik, keda ta kätte saab. Need vabatahtlikud olid tules karastatud mehed. Raudtee juures näevad nad regulaarsõdurite punaseid pükse ja annavad kogupaugu. Üks versailaste ohvitser püüab oma inimesi endaga kaasa kiskuda, tormab ratsa paljastatud mõõgaga peale ja langeb meie kuulirahe all. Ta sõdurid tõmbuvad tagasi. Rahvuskaartlased võtavad positsioonid sisse viaduktil ja Murat' bulvari alguses. Ühtlasi barrikadeeritakse jõekallas Iena silla juures...

Sel ajal kui veel usalduslikus rahus olevas Pariisis püüavad mõned inimesed ilma meesteta ja ilma informatsioonita ette valmistada suurt vastupanu, jätkub versailaste sissevool kaitsemüüri löödud lõhest. Laine laine järel voolab see uputus vaikides ja langeva öö pimeduse poolt looritatuna sisse. Neid kuhjub üha rohkem ringraudtee ja kindlustuste vahele. Kell 8 on nad küllalt arvukad, et jaguneda kahte kolonni, milledest üks, suundudes vasakule, vallutab 66. ja 67. bastioni, samal ajal kui teine marsib edasi Versailles' avenüüd mööda. Esimene kindlustab end Passy linnaosa keskuses... teine tõuseb, pärast seda kui ta on kõrvaldanud Guilloni tänava kaldapealsel ehitama hakatud barrikaadi, kella 1 paiku hommikul Raynouard'i tänava kaudu Trocadérole, mis oli sellest küljest täiesti kindlustamata ja kaitsmata. Ühe hetkega on see vallutatud.

Lõpuks tulevad Rahvapäästekomitee liikmed raekotta kokku...

Öö on sinine, tähtedest valge, soe ja täis kevadlõhnu. Teatrid on tulvil. Bulvareid täidab elu ja lõbusus; tuledes säravad kohvikud suudavad vaevalt mahutada kõiki külalisi. Ümberringi vaikivad suurtükid; valitseb vaikus, mida pole tuntud kolm nädalat...

Vabatahtlikud peavad raudteeliinil vastu kesköönl. Siis tõmbuvad nad kurnatult tagasi La Muette'ile, sest nad pole saanud mingit toetust. Kindral Clinchant jälitab neid, vallutab Auteuil' värava, läheb läbi Passy väravast ja tungib peale Dombrowski peakorterile. Viiskümmend vabatahtlikku tulistab veel mõnda aega lossist: kuna aga neid ida suunast ümber haaratakse ja neid on ähvardamas Trocadéro poolt ümberpiiramise oht, tõmbuvad nad kell ½ 2 Elysées' väljadele.

Vasakul kaldal oli kindral Cissey kogu õhtu koondanud oma vägesid kahesaja meetri kaugusel kaitsevallist. Kesköö1 ületavad ta sapöörid vallikraavi, ronivad vallidele, ilma et keegi kas või «kes seal on?» hüüaks ning avavad Sèvres'i ja Versailles' väravad.

Kell kolm hommikul ujutavad versailased Pariisi üle, voolates sisse läbi viie haigutava haava: Passy, Auteuil', Saint-Cloud', Sèvres'i ja Versailles' väravate.

E. Reclus: Koos ühe sõbraga laskume alla Saints-Pères'i tänavat mööda, kavatsedes minna üle silla. Kui me jõuame kaldapealsele, lendab üks kuul meist vilistades mööda. Kust tuleb see surmasaadik? Vaatame paugu suunas. Midagi pole näha. Kuid ilmselt valvab suletud aknaluukide taga keegi tubli kodanlane ja «peab korda» ...

Barrikaadid L'Abbaye' tänaval. Foto.

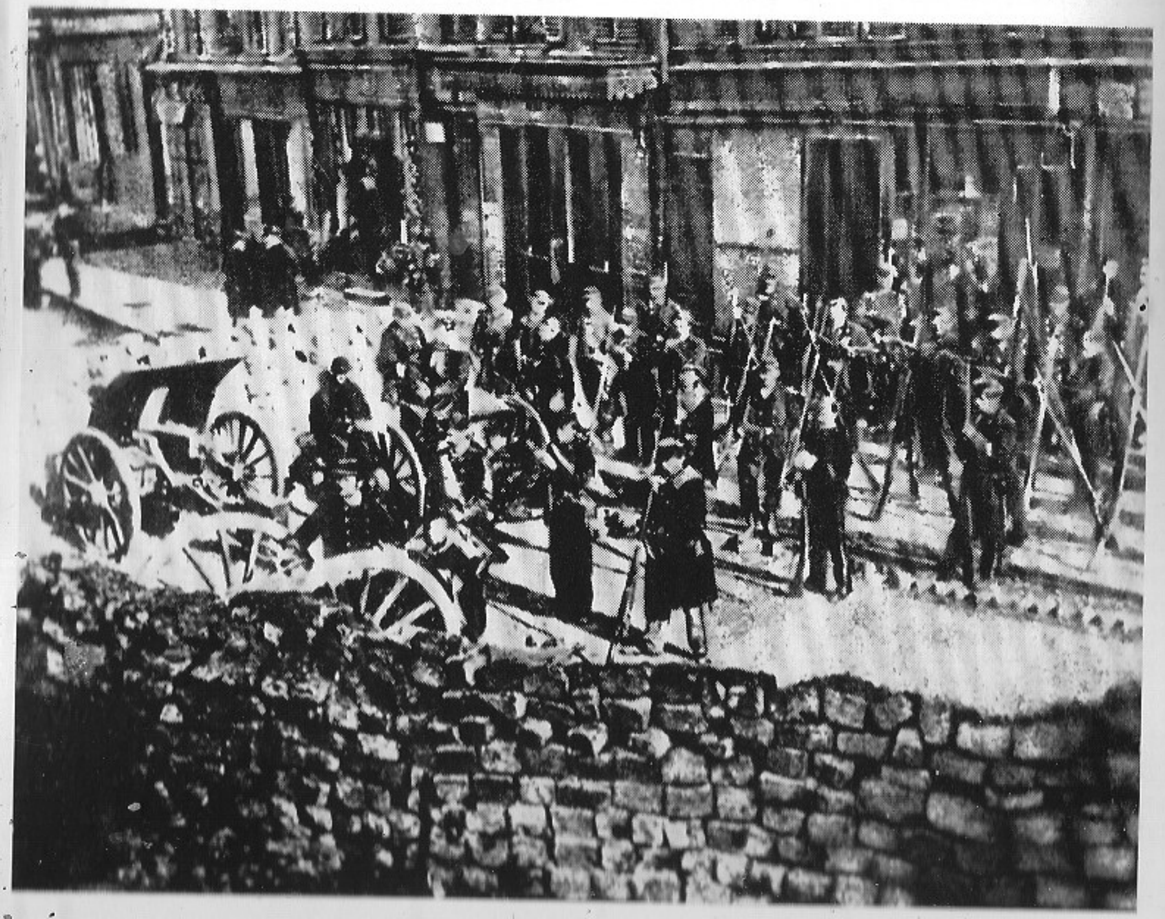

ELISÉE RECLUS

«See pole ajalugu,» kirjutab E. Reclus, «ma polnud tegelane ega isegi tegelaste usaldusalune — olin kodanik, kes ajas oma asju, kes oli väga hõivatud ja kes ainult vaatas ja kuulas, käies ringi inimeste hulgas, kes teadsid temast veel vähem. Ma olin termomeeter, mis oli nurka üles riputatud.»

Rahvusvaheliselt tuntud geograaf, oli sunnitud oma demokraatliku meelsuse pärast 1851. aastal emigreeruma Prantsusmaalt, kuhu pöördus tagasi 1857. aastal. Internatsionaali liige, saadeti Kommuunist osavõtu eest asumisele.

Me liigume edasi Ülikooli, Lille'i, Varennes'i, Dominikaanlaste ja Grenelle'i — Saint-Germaine'i tänavate massiivi. Tahtsime minna Sõjaministeeriumi või Haridusministeeriumi, kuid meid pidasid kinni barrikaade valvavad rahvuskaartlased: «Läbipääsu ei ole.» Me mõistsime, et ministeeriumid on juba versailaste poolt vallutatud. Me pöördume tagasi. Mitmel tänavanurgal ehitatakse midagi barrikaadidetaolist, kuid barrikaadide ehitajail on rahutud, sünged ja murelikud näod. Samal ajal pole eriti raske ära tunda kõigi kojameeste, poepidajate, pühaesemetega kauplejate ja jumalasulaste sisemist juubeldust. Nende silmad mõõdavad teid juba praegu selleks, et tulevikus üles anda esimesele sandarmile või politseinikule.

Vastupanu organiseerimise katsed on juhuslikud: kes ei taha tulla, see ei tule; tullakse millal ja kuidas tahetakse. Pole mingit korda. Puudub üldine juhtimine, sest üllatus on täielik — vaenlane on tunginud ettevalmistamata lahinguväljale. Ei saa maha vaikida tõsiasja — vasak kallas langes versailastele ilma võitluseta. Sõjaväe õppeasutuste ja Invaliidide Maja ümbrus on alati olnud bonapartistlikult meelestatud; seal aga jõutakse Saint-Germaine'i nooblisse eeslinna, tema hotellidesse ja aedadesse, mis on legitimistide varjupaik; ja lõpuks jõutakse jesuiitide rajoonidesse — Saint-Sulpice'i, L'Abbaye', Saint-Etienne'i, Sainte-Geneviève'i ja Lhomondi tänav ... Paremal kaldal valitseb segadus Tuileries's ja Louvre'is. Raekoja, Vendôme'i ja Bastille' väljaku ning prints Eugène'i kasarmute kindlustatud hooned on rahvuskaardile headeks vastupanupunktideks. Pole kahtlust, et kõigi rikaste ja kaubanduslike kvartalite elanikkond on täiesti vabariiklik ja sugugi mitte revolutsiooniline; kuid maa pole siiski nii alt ära õõnestatud kui Seine'i teisel kaldal. Ja peale selle tuntakse end siin asuvat Batignolles'i, Montmartre'i, Belleville'i ja Menilmontant'i eeslinna «punaste» tule all.

Elanike välimus erineb kvartalite kaupa tublisti ... Üldistades võib öelda, et Pariisis tõuseb ja langeb vabariikluse või revolutsioonilisuse termomeeter niisamuti nagu vastava koha kõrgus merepinnalt mõõdetuna ... Vaesuse piirkondade põhiline piir on Seine ja keskus on Tuileries.

Ainult töölised jäid Kommuunile lõpuni ustavaks. Kodanlikud vabariiklased ja väikekodanlased jäid temast peatselt maha: ühtesid hirmutas ära liikumise revolutsioonilis-sotsialistlik proletaarne iseloom; teised jäid temast maha, kui nägid, et teda ootab möödapääsmatu lüüasaamine. Ainult Prantsusmaa proletaarlased toetasid kartmatult ning väsimatult o m a valitsust, ainult nemad võitlesid ja surid tema eest, see on töölisklassi vabastamise eest, kogu töörahva parema tuleviku eest. (V. I. Lenin.)

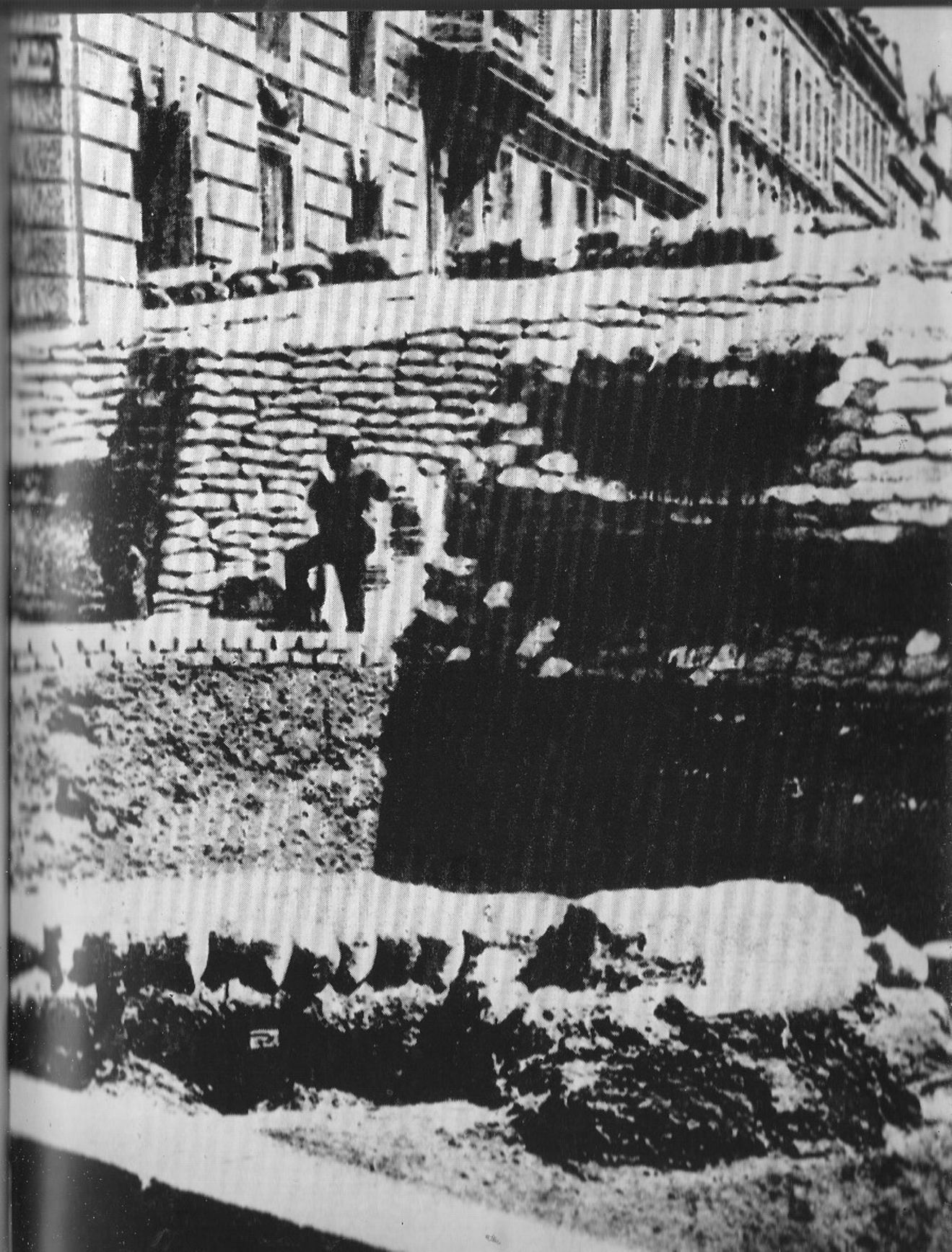

Internatsionaali Peanõukogu 23. V protokollist

Minnes üle Pariisi võitluse küsimusele, ütleb K. Marx: «Ma kardan, et lõpp on lähedal, ent kuigi Kommuun purustatakse, lükatakse võit vaid edasi. Kommuuni printsiibid on igavesed ja neid ei saa hävitada, nad annavad endast üha uuesti ja uuesti tunda selle ajani, kuni tööliskiass saavutab oma vabastamise. Pariisi Kommuun lämmatatakse preislaste abiga, kes tegutsevad Thiers'i sandarmitena.»

E. Reclus: Orléans'i jaama juures, mis on muudetud kasarmuks, ja raudteevalli all tulistavad vahetpidamatult haavatud ja surevad barrikaadikaitsjad, keda õige kaugelt, Père Lachaise'i tipult toetavad mõningad suurtükid.

Mõned lasud ja kohe algab kõrvulukustav müra. Küsid iseeneselt, võib-olla isegi suurtes metallitehastes ja katlamajades ei ole sellist lärmi. Lasud järgnevad üksteisele, aju on palavikus kirjeldamatust raksatuste ja kärgatuste, prahvatuste ja plahvatuste, rullumise ja mürskude vilina tohuvabohust.

Need erinevad helid tulevad mitmesugusest kaugusest lastud mürskudest ja kuulidest; oleme kuulirahe all, kuid ainult ühest küljest. Mürsud plahvatavad kaldapealsel, langevad vette, süütavad kaldale tiritud veesõidukid; õues vilisevad kuulid, kartetšikillud koputavad vastu seinu ja katust. Vaadates aknast patarei poole, mis on üles seatud otse meie vastu, näen jalge ette langemas lubja- ja kipsitükke. Üks malmitükk lendas minust mõne jala kaugusele, kuid mingi katusekivi viis ta tema teelt kõrvale ja nüüd kannan ma teda oma taskus.

1871 22.—23. V — kommunaarid taganevad kesklinna ja rajavad seal barrikaade.

C. Mendès: Vaatepilt huvitab mind siiski. Kõhnad megäärid*, punased mütsid peas, annavad kiiresti käest kätte kive, mis ma neile ulatan. Mehed, kes raiuvad tänavakive, katkestavad mõnikord töö, et alla neelata tass kohvi. Seda pakub neile väikene tüdruk, kes istub raudahju kõrval. Püssid, mis seisavad hakkides; barrikaadid, mis kiiresti kerkivad; meie ümber valitsev inimtühjus — harva ilmub mõnele aknale või uksele uudishimulik pea, mis kohe kaob; kasvav lahingumüra ja seal ülal sätendav päike... Töötades aetakse juttu ja ma kuulan pealt. Versailased tulid sisse kogu öö. Muette'i ja Dauphine'i värvad võitsid tagasi I ringkonna 13. ja 113. pataljon. «Need kaks number 13-t toovad neile veel õnnetust,» ütleb üks naine. Vinoy hõivas Trocadéro ja Douay Jourd'i silla, nad mõlemad liiguvad edasi. Marsi väljaku haarasid rahvuskaartlased pärast kaks tundi kestnud võitlust enda kätte... Sèvres'i tänaval lõid «Flourens'i kättemaksjad» põgenema terve liinivägede rügemendi; Flourens'i kättemaksjad on andnud vande langeda viimse meheni. Praegu võideldakse Elysées' väljadel, Sõjaministeeriumi ümbruses ja Hausmanni bulvaril... Ollakse reedetud, maha müüdud, tabatud ootamatult, kuid see ei tähenda midagi — võit tuleb. «Meil pole enam vaja ei ülemaid ega kindraleid — barrikaadi taga on igaüks marssal.»

Barrikaadid Saint-Florentine'i ja Belleville'i tänaval. Fotod.

Lissagaray: Kõikjalt tulevad sõnumitoojad Sõjaministeeriumisse. Suur hulk rahvuskaardiväelasi ja ohvitsere annab käske ja saadab korraldusi selles tulejate ja minejate virvarris. Siseõued on täis kaarikuid ja vankreid; hobused on täies rakmes. Laskemoonavankrid tulevad või lähevad. Kuskil pole märkigi meeleheitest või hirmust, kõikjal käib peaaegu lõbus tegevus. Kõigil tänavatel ja bulvaritel, peale nende, mis vallutati vaenlase poolt, on eeskirjadele vastav valgustus. Montmartre'i eeslinna alguses lõpeb äkki valgus ja see paistab nagu tohutu suur must auk. Seda pimedust piirab rahvuskaartlaste valvepostide liin, kus aeg-ajalt kostavad valvehüüded: «Kõik on korras!» Sealpool valitseb ähvardav vaikus. Varjud, mis liiguvad öös, omandavad hiiglaslikud mõõtmed ja inimestele tundub nagu liiguksid nad kohutavas unenäos; õudust tunnevad isegi vapraimad.

Oli ka kärarikkamaid, eredate välgusähvatustega valgustatud öid, kui Pariisi mässisid endasse tulekahjud ja suurtükimürin, kuid ükski neist öödest ei tunginud südamesse suurema ja hirmuäratavama õudusega. See oli jõukogumise, relvastumise öö. Üksteist otsitakse pimeduses üles, vaikselt räägitakse omavahel, ammutatakse lootust ja sisendatakse seda üksteisele. Tänavanurkadel peetakse nõu ja uuritakse positsioone — ja siis tööle! Edasi kirka ja tänavakividega! Maa peab kuhjuma mägedeks, milledele varisevad granaadid. Majadest visatud madratsid peavad hakkama katma võitlejaid, nüüdsest peale ei magata ju enam. Tänavakivid, mida seob vihkamine, peavad kokku hoidma nagu sõdurid sõduritega lahinguväljal. Vaenlane

Barrikaadi püstitamine Bastille' väljakul. Kaasaegne gravüür.

ründas neid ootamatult — homme peab ta siin leidma Saragossa ja Moskva.*

Iga möödakäija pannakse tööle. «Edasi, kodanik, pane käed külge vabariigi heaks.» Bastille' väljakul ja sisebulvaritel kihiseb tuhandeist töömeestest. Lapsed töötavad labidate ja kirgastega, mis on peaaegu niisama suured kui nad ise. Naised manitsevad ja vannutavad mehi. Noorte neidude õrnad käed tõstavad rasket karstikivi, mis tumeda mürinaga maha langedes sädemeid välja lööb. Kulub terve tund, enne kui maa küljest tükke lahti saab. Olgu peale — võetakse ööst lisa... Need, mis kerkivad, pole enam tavalised kahe korruse kõrgused reduudid. Peale nelja või viie Saint-Honoré ja Rivoli tänaval koosnevad maikuus ehitatud barrikaadid ainult üksikuist tänavakividest ja on vaevalt mehekõrgused. Selle taga on sageli vaid üks suurtükk või mitraljöös*. Keskel kerkib kahe tänavakivi vahele pistetuna punane lipp, kättemaksulipp. Nende vilets-sate vallide tagant peavad nad kahekümnemeheliste rühmadega kinni terveid rügemente.

Kui seda ühist jõupingutust oleks juhitud kas või kõige vähemal määral üldiselt, kui Montmartre'i ja Panthéoni linnaosa oleksid organiseerinud risttule, siis oleks versailaste armee Pariisis kokku sulanud. Aga ilma juhtimiseta ja sõjaasjanduses

Barrikaad de la Paix' tänaval. Foto.

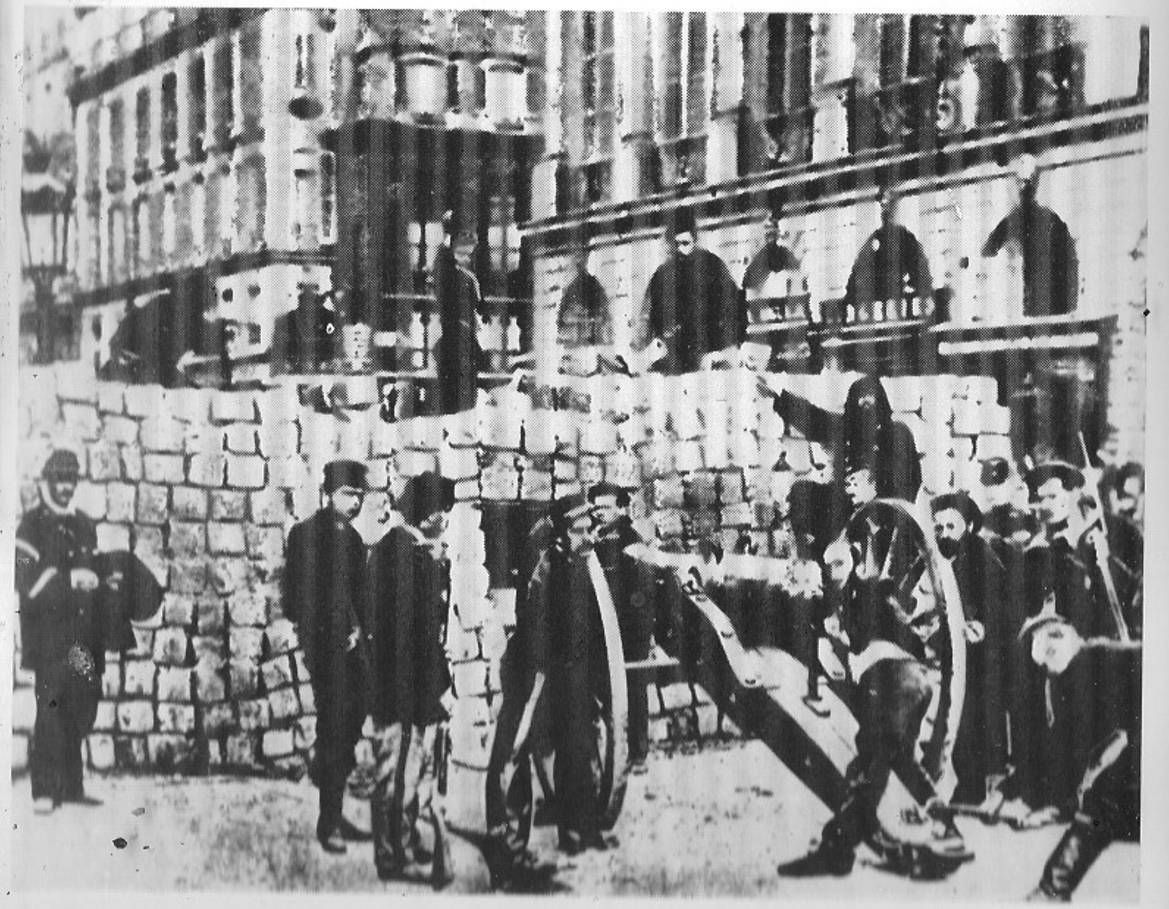

kogenematud rahvuskaartlased ei osanud näha kaugemale oma kvartalist või tänavast. Selle asemel et rajada kakssada strateegiliselt omavahel ühendatud barrikaadi, mida oleks võinud kergesti kaitsta 7000—8000 mehega, pillutati neid sadade viisi laiali, ilma et neid oleks suudetud vajalikul viisil kaitsta.

Kui teda hakkas ähvardama XVII ringkonna linnavalitsuses ümberpiiramise oht, andis Malon käsu taganeda Montmartre'ile. Sinna käsutati ka 25 naisest koosnev rühm, kes oli end kodanike Dmitrijeva ja Louise Micheli juhtimisel abiks pakkunud. Versailaste kindral Clinchant jälitas neid ja põrkas vastu Clichy platsi barrikaadi. Selleks et vallutada toda halvasti korraldatud kivihunnikut, mille taga võivad võidelda vaevalt 50 meest, on vaja ühendada versailaste jõud Saint-Petersbourgi tänavalt ja nende laskurite rühm Chaptali kolledži juurest. Kuna rahvuskaartlastel pole enam kuule, laevad nad kivide ja poritükkidega; kui neil ka püssirohi otsa saab, tõmbuvad nad tagasi Carrières'i tänavale. Ladmirault, kes on vallutanud St. Queni tänava, läheb läbi Montmartre'i surnuaia nende barrikaadi seljataha. Umbes 20 rahvuskaartlast, kes keelduvad alistumast, lastakse versailaste poolt maha. Neist tagapool peab Epinettes'i kvartal veel mõnda aega vastu, kuid järk-järgult vaibub kõikjal vastupanu ja kella 9 paiku kuulub kogu Batignolles'i linnaosa vallutajate armeele.

Louise Michel: Neil viimastel päevadel arenesid sündmused peadpööritava kiirusega; näis, et me selle lühikese ajaga elasime läbi tuhat aastat.

Täis meeleheidet kumiseb häirekell, trummid põrisevad.

Linna äärtest tõmbuvad rahvuskaartlased kokku kesklinna; kuuldus versailaste sissetungist võetakse vastu ilmse umbusuga...

Lepin Louis Moreau ja kahe teisega kokku ja me läheme luurele, et lasta õhku mäekink, kui versailased peaksid ilmuma. Me aimame ette, et nad tulevad, kuigi kinnitame üksteisele: «Pariis võidab!» Kuid me oleme veendunud selles, et kaitseme end viimse veretilgani.

Raekoja uksel põrkame kokku 61. pataljoni rahvuskaartlastega. «Teate mis,» räägivad nad mulle, «meie läheme surma. Te olite meiega koos esimestel päevadel, te peate olema meiega ka viimasel!»

Võtnud vanalt Moreault lubaduse, et küngas õhku lastakse, lähen ma 61. pataljoniga Montmartre'i kalmistule, kus me võtame sisse positsiooni.

Meid on väga vähe, kuid me oleme otsustanud vastu panna ja teha seda kaua. Siin ja seal raiume surnuaiamüürile laskesakid. Sel ajal aga pööravad üha sagedamini langevad granaadid surnuaia segamini.

Keegi meie omadest seletab, et suur osa mürske tuleb künka patareist; tema sõnade järgi on need suurtükid liiga väikese laskeulatusega ja sellepärast nende tuli langeb meie peale, ulatamata vaenlaseni...

Saabus öö. Meid oli käputäis, kuid me olime kõigeks valmis.

Mõned mürsud langesid kindlate ajavahemike järel — nagu oleks löödud kella. Kuid see oli surmakell.

Öö oli selge. Õhus levis lillede joobnustav lõhn. Paistis, et marmorkujud ärkavad ellu....

Läksime mitu korda luurele. Mürsud aina langesid — ühed endiselt korrapäraselt ja täpselt; teised, nagu segamini minnes, vaheldumisi.

Tahtsin surnuaial üksi jalutada. Äkki langes mürsk päris minu lähedale... Ta puudutas puuoksi ja puistas mu üle õievihmaga. See oli Murger' haua juures.

Valge kuju langemas sellele marmorõites hauale — see oli võrratu vaatepilt. Panin sinna osa oma lilli...

Mu seltsimehed olid Cavaignac'i pronkskujuga haua juures. Kui ma pöördusin nende juurde tagasi, teatasid nad otsustavalt: «Nüüd me teid enam minema ei lase.» ...Jäin nende juurde. Kuskilt naabermajade aknaist kostis paar lasku.

Näib, et juba algab päev. Meid jääb üha

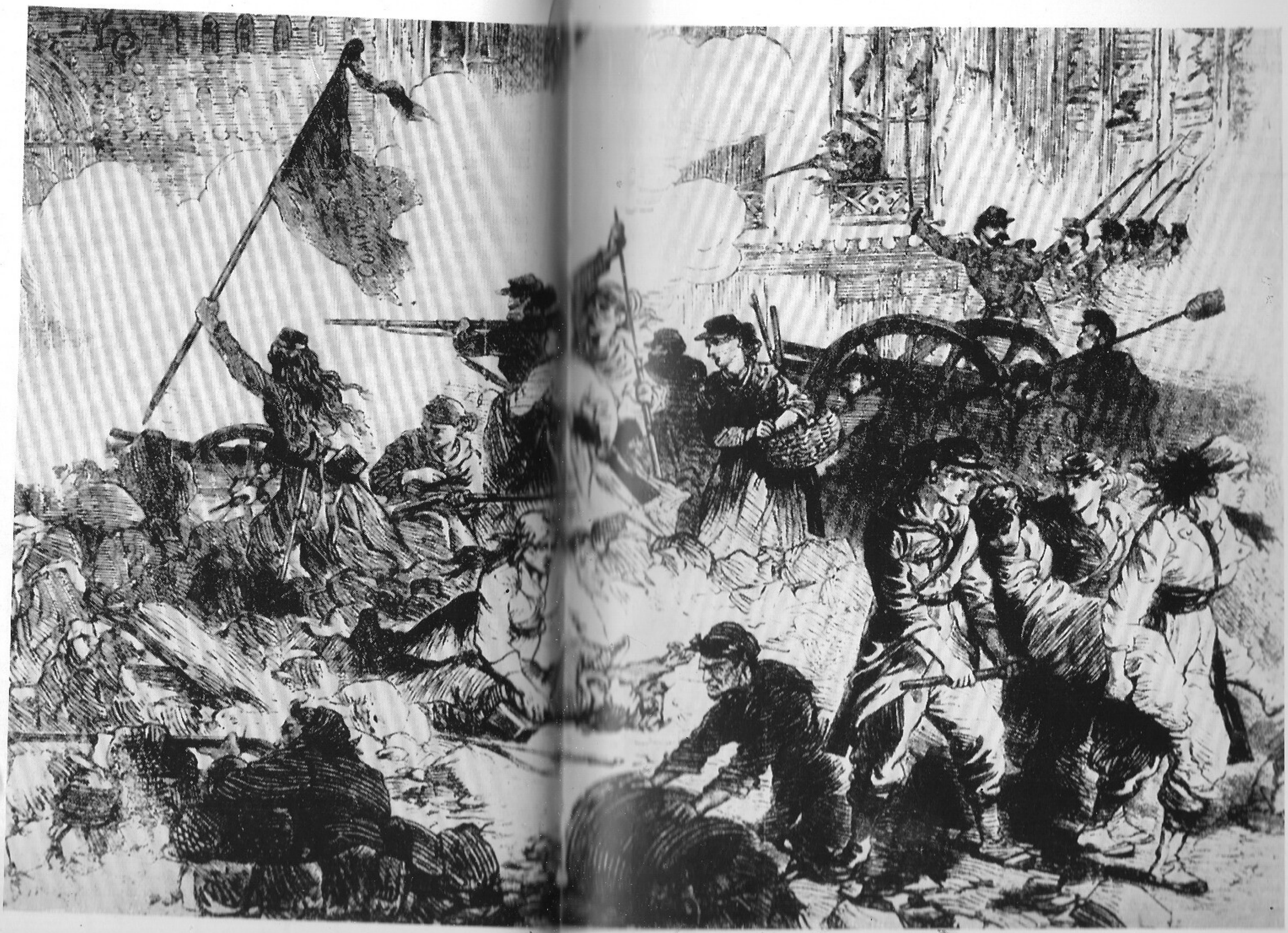

Naiskommunaarid Blanche'i tänava barrikaadil. Kaasaegne gravüür.

vähem ja vähem, aga samal ajal algab pealetung — on vaja joosta abi järele. Küsitakse — kes läheb? Aga mina juba ronisin surnuaiast välja läbi mürsu lõödud augu — ja olengi kaugel. Näib, et pole võimalik kiiremini joosta, aga samal ajal tundub, nagu ei liigukski ma paigalt...

Lõpuks Montmartre'i linnavalitsuse hoone. Selle juures nutab keegi noor mees. Milles on asi? Teda ei taheta võtta rahvuskaartlaseks, tal pole dokumente, tal pole midagi — hakkab ta mulle rääkima. Kuid mul pole aega. «Lähme,» ütlen ma ja astun sisse La Cécilia juurde. Nõuan talt toetust ja näitan noorele mehele. See selgitab seltsimehele, et ta on üliõpilane, et ta pole veel kordagi võtnud osa lahingust, kuid nüüd tahab võidelda koos meiega.

La Cécilia vaatab üliõpilast. Mulje on hea. «Hästi,» ütleb ta. Me jookseme jälle surnuaiale. Minuga kaasas on üliõpilane ja 50 meest abiväge. Noor mees on õnnelik; ees, minu kõrval läheb Barès; kuulid lendavad rahena — kiiremini, kiiremini, surnuaial käib võitlus. Olemegi kohal ja läheme läbi sama müüriaugu — meie omasid on aga juba ainult viisteist, rohkem ei jäänudki alles uuest poolesajast, tapetud on ka üliõpilane. Meie arv järjest väheneb, me taganeme barrikaadide juurde, mis veel vastu peavad.

Mööduvad naised, punane lipp ees — neil on oma barrikaad Blanche'i väljakul. Siin on Jelizaveta Dmitrijeva, proua Le Mel, Malvine Poulain, Blanche Lefèbvre, Excoffon. André Léo oli Batignolles'i barrikaadidel. Rohkem kui kümme tuhat naist võitles üksikult või gruppidena maipäevil Pariisis, kaitstes vabadust.

C. Mendès: Äkki väljub rühm naisi linnavalitsuse hoonest ja rahvahulk annab neile teed. Neil on punane käeside ja punane kokard mütsil. Ohvitser ütleb mulle: «Need on õpetajannad, kes asusid nunnade kohale.» Pärast seda tõuseb ta üles, läheb neile vastu ja küsib: «Kas teil läks korda?»

«Jah,» ütleb üks, näidates mingit paberit, «vaadake, siin on meie komisjoni ülesanded. Koolilapsed teevad kotte ja täidavad need mullaga. Veidi vanemad laevad püsse barrikaadide taga. Nad saavad sama toiduvarustuse, mis rahvuskaartlased. Määrati toetusraha nende laste emadele, kes langesid vabariigi eest...»

See naine, kes oli veel küllalt noor, rääkis mahedalt naeratades. Ma tundsin, et värisen. Siis ilmus kaks staabiohvitseri Vendôme'i väljakult ja kihutas galopis raekoja poole. Hetk hiljem kostis trompetihääl. Kompaniid rivistusid platsil. Raekojas näis valitsevat suur ärevus. Inimesed sisenesid ja väljusid joostes. Ohvitserid, kes olid olnud minuga koos kohvikus, lahkusid kiirustades, et asuda oma meeste etteotsa. Levis kuulduš, et versailased vallutasid barrikaadid Concorde'i platsil... Heidan viimase pilgu platsile... Kaldapealset ja Rivoli tänavat mööda lahkuvad rahvuskaardi pataljonid, hüüdes «elagu Kommuun!». Mingi kohutav lõbusus on nende nägudel.

1871 23. V — kommunaarid on sunnitud maha jätma Montmartre'i.

Lissagaray: Sel päeval toodi Bastille' rajoonist haavatuid. Nende hulgas oli ka kodanik Dmitrijeva. Olles ise haavatud, toetas ta Frankelit, kes oli haavata saanud Saint-Antoine'i barrikaadidel... Pikk ja hea kehaehitusega, otse üllatavalt ilus, toetas ta naeratades haavatut, kelle veri voolas ta elegantsele kleidile. Juba mitu päeva andis ta kogu oma energia võitlusele barrikaadidel, hoolitsedes haavatute eest, leides oma suuremeelses südames otse uskumatut jõudu.

Viimasesse võitlusse. Kaasaegne joonistus.

Louise Michel: Ma olin barrikaadidel, mis sulgesid sissepääsu Clignacourt'i maanteele jõesuu poolt. Blanche Lefèbvre tuli mind sinna vaatama.

Mul läks korda kostitada teda isegi tassi kohviga. Selleks tuli ähvardava häälega sundida avama kohvikut, mis asus barrikaadi lähedal. Vaene mees oli algul õige ehmunud, kuid kuulnud meie naeru, võttis meid lõpuks päris lahkelt vastu. Nähes ta hirmunud nägu, lubasime tal lahkudes kohviku uuesti sulgeda. Me embasime Blanche Lefèbvre'iga teineteist tugevalt ja ta pöördus tagasi oma barrikaadidele.

Mõni aeg hiljem ratsutas koos ohvitseridega mööda Dombrowski.

«Me oleme kadunud,» ütles ta mulle.

«Ei,» vastasin mina.

Ta sirutas mulle oma mõlemad käed. See oli viimane kord, kui ma nägin teda elusana. Vaid mõne sammu kaugusel meist sai ta surmavalt haavata.

Meid oli barrikaadile alles jäänud ainult seitse inimest, kui me uuesti nägime Dombrowskit, — ta lamas, vaevalt hingates, kanderaamil ja teda viidi Lariboisière'i haiglasse, kus ta suri.

Varsti jäi meid seitsme asemel alles ainult kolm.

Üks neist mu kahest seltsimehest, pikk brünett rahvuskaardi kapten, säilitas surmaõuduste keskel kõikumatu rahu. Ta rääkis minuga kogu aeg oma kaheteistaastasest pojast; ta tahtis talle tingimata jätta oma mõõka.

«Andke see pojale...» ütles ta mulle... Kuid kas meist võis keegi loota, et ta jääb ellu.

Asusime kolmekesi kogu barrikaadi ulatuses; mina seisin keskel, nemad mõlemas otsas.

Teine oli jässakas, laiaõlgne poiss valgete juuste ja siniste silmadega... See bretoonlane oli oma uude usku niisama kirglikult kiindunud, nagu ta kahtlematult kunagi oli kaitsnud oma vana usku.

Ta kahvatul näol uitas mõnikord seesama metslase põgus naeratus, mida me olime märganud neegril Issy fordis, kui ta hambaid paljastas nagu hunt. Ka temaga oli see viimane kohtumine.

Kuigi meid oli vaid kolm, ei olnud seda märgata; me pidasime ikka veel vastu. Äkki ilmuvad ees nähtavale rahvuskaartlased; nad tulevad lähemale ja me katkestame tule. Hüüan neile: «Siia, meid on ainult kolm!»

Samal hetkel tunnen, et mind haaratakse, tõstetakse õhku ja ma lendan kraavi barrikaadi lähedal, jõudes veel mõelda, et kõik on lõppenud.

Tõepoolest polnud ma kaugel surmast. Saabunud rühm osutus versailasteks, kes olid ümber riietunud rahvuskaartlasteks.

Olin veidi segane kukkumisest, kuid sellest hoolimata tunnen, et olen terve ja vigastamata. Tõusen üles. Ümberringi pole enam kedagi, mu mõlemad seltsimehed on kadunud. Versailased jooksid naabermaju läbi otsima. Näen, et on veel ainult üks võimalus versailasi kinni pidada ja ma hüüan: «Süüdake, süüdake majad!» La Cécilial ei olnud enam abijõude. Võitlus aga käib ikka veel. Naistekolonni riismed taganesid Blanche'i väljakult lähimaile barrikaadidele Pigalle'i väljakul.

Lissagaray: Kell on 11. Suundume raekotta. Kaugele ette nihutatud valvepostid hoiavad ära igasuguse kallaletungi. Kord-korralt võib pimeduses näha üksikuid võbisevaid gaasitulesid. Paljudel barrikaadidel põlevad tõrvikud ja isegi laagrituled. Saint-Jacques'i skvääril Sevastoopoli bulvari vastas asuv barrikaad on ehitatud suurtest puudest, mille oksad sahisevad tuules. Nad nagu sosistaksid ja liigutaksid end selles salapärases pimeduses.

Raekoja fassaad on punakas kaugeist leekidest. Kujud, mida valgustab tule vastuhelk, näivad end liigutavat oma niššides. Siseõuedes lainetab edasi-tagasi rahutu rahvahulk. Suurtükiväevoorid, kaarikud, laskemoona täis tuubitud omnibussid veerevad suure kolinaga kõmisevate võlvide all... Elu ja surm, haavatute korin ja naerupahvatused kohtuvad trepipidel, ja igal majakorrusel valgustab neid üks ja seesama pimestav gaasilaternate val-

Kommunaaride ambulants. Maal.

gus. Oma tekkidesse mässitud rahvuskaartlased täidavad sisekäikusid. Haavatud oigavad oma verest punastel madratsitel; piki müüre rittaseatud kanderaamid higistavad välja veretilku. Kantakse sisse komandanti, kelle nägu on täielikult rikutud. Kuul on tal põse lõhki rebinud, huuled ära lõiskunud ja hambad välja löönud. Võimetu häält tegema, vehib see vapper mees punase lipuga, kutsudes neid, kes on end juba välja puhanud, võtma sisse tema tühjaksjäetud kohta lahinguväljal.

Valentine Haussmanni kuulsas toas anname au Dombrowski surnukehale, mis lamab sinisel atlasstekil. Üksainus küünal laseb oma heledal tulel kurvalt langeda kangelaslikule sõdurile. Lumivalge nägu kaunilt vormitud nina ja peene suuga on täiesti rahulik, väikene blond habe on teravalt kikkis. Kaks adjutanti istub pimedais toanurkades ja peab vaikides valvet. Keegi skitseerib kiirustades oma kindrali viimast näoilmet.

Kahekordselt laial marmortrepil voogab inimesi pidevalt üles ja alla, valvepostid suudavad sõjaasjade delegaadi kabinetti hädavaevu tühjana hoida. Delescluze, vaikiv ja kahvatu nagu vaim, kirjutab alla käskudele. Viimaste päevade ärritus on täielikult ammendanud ta elujõu jäägid. Tema hääl on ainult korin; sel võitlejal elavad veel ainult silmad ja süda.

Kaks-kolm ohvitseri, kes on säilitanud külma vere, valmistavad ette käske; tembeldavad ja saadavad teele depešše. Mitu ohvitseri ja rahvuskaartlast on kogunenud laua ümber. Ei peeta kõnesid, vaid räägitakse omavahel grupiviisi. Ehkki lootus kaduma hakkab, pole otsusekindlus veel vähenenud.

Lauser: Pariis elas vastu 24. maid üle öö, mis oli kõige hirmsam öö Pärtliööst saadik. Kui suurtüki- ja püssituli uuesti algas, ronisin ma maja katusele, et jälgida võitluse käiku. Vaadates siit väeosasid, mis käratult hiilisid mööda bulvareid, ning osalt suurtükitule välgatuste ja osalt nende müriна järgi positsioone kindlaks tehes kuuleme äkki — oli umbes kesköö — mitmest suunast ühekorraga tumedat ja kauakestvat müринat ja tunneme vapustust nagu maavärinast. Hirmus küsimus, kust see tuleb, laheneb liigagi kiiresti. Concorde'i platsi suunas, Seine'i vasakul kaldal, Tuileries' aiast kuni raekojani tõusevad punakaspruunide leekide hiigelvihud, mis koos mustade suitsupilvedega taeva poole kerkivad. Mõne silmapilgu jooksul näib kogu Pariisi lääneosa muutuvat hiiglaslikuks tulekahjukoldeks. Meie linnaosa kohale paiskavad ülestõusnud oma kõrgendikel asuvaist positsioonidest granaatide ja petrooleumipommide rahet. Pole mingit kahtlust, Pariis on leekides... Kuni hommikuhämaruseni ei taha tuli vaibuda. Lõpuks tõuseb päikene. Kuid ta kiired jõuavad vaevalt meieni läbi pilvede, millest meile langeb lakkamatu paberituha vihm. Vaid kahvatu valgus, nagu päikesevarjutuse puhul, valgustab seda kurba pilti.

Lissagaray: «Me mõtlesime naiste ja laste evakueerimisele,» ütles Delescluze, «kuid seda ei saa teostada. Mitte üksi, et tänavad on barrikaadidega läbi lõigatud, vaid mõned kohad on nii ohtlikud, et neist naisi ja lapsi mööda viia tähendaks nende oluga riskimist. Peale selle ei lase pataljonid, kes kaitsevad tänavaid, kedagi välja... Antud käskude kohaselt tuleb süüdata hooneid ainult siis, kui tuli aitab tugevdada end kaitsvate kommunaaride vastupanu — see on puhtal kujul sõjaline abinõu. Minu poolt antud käsk käib ainult barrikaadidega külgnevate majade kohta...»

Haavatud kommunaar. Kaasaegne gravüür.

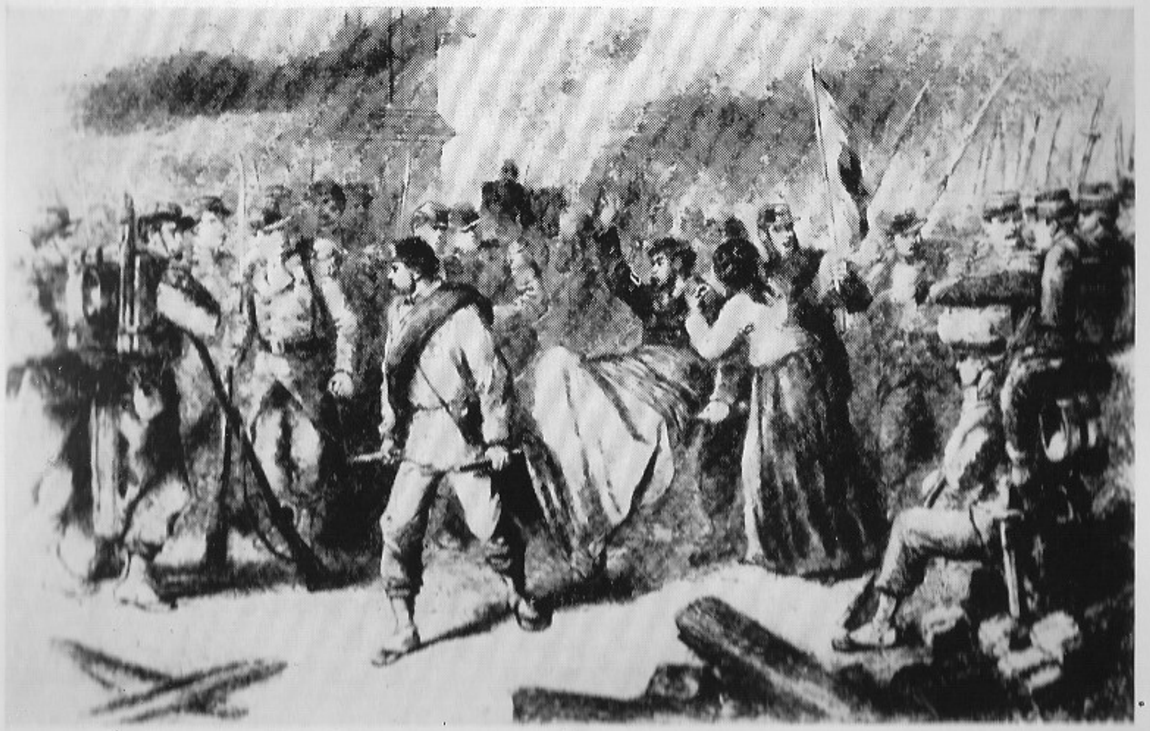

Sõjas on tuli niisama seaduslik relv nagu iga teinegi. Hooneid, kus asub vaenlane, pommitatakse selleks, et neid põlema süüdata. Kui nende hoonete kaitsjad on sunnitud neist lahkuma, siis süütavad nad need hooned ise põlema, et ründajad ei saaks ennast neis kindlustada. Kõigil majadel, mis takistavad ükskõik millise regulaararmee tegevust, on üks saatus — nad põletatakse maha. Kuid orjastatute sõjas oma rõhujate vastu, ainsas õiglases sõjas, mida ajalugu tunneb, peetakse niisugust sammu kuriteoks! Kommuun kasutas tuld kaitsevahendina selle sõna kõige täpsemas mõttes. Ta kasutas tuld selleks, et sulgeda Versailles' väeosadele teed nendele pikkadele ja sirgetele tänavatele, mis Haussmann ettekavatsetult oli jätnud avatuks suurtükitulele; Kommuun kasutas tuld selleks, et katta oma taganemist, samuti nagu versailased kasutasid oma pealetungil granaate, mis vähemalt niisama palju maju hävitasid kui Kommuunigi tuli. Veel praegugi jääb see vaieldavaks küsimuseks, missugused hooned süütas kaitsjate ja missugused pealetungijate tuli. Ja kaitsjad hakkasid tuld kasutama alles siis, kui Versailles' väeosad olid juba asunud vange massiliselt maha tapma. (K. Marx.)

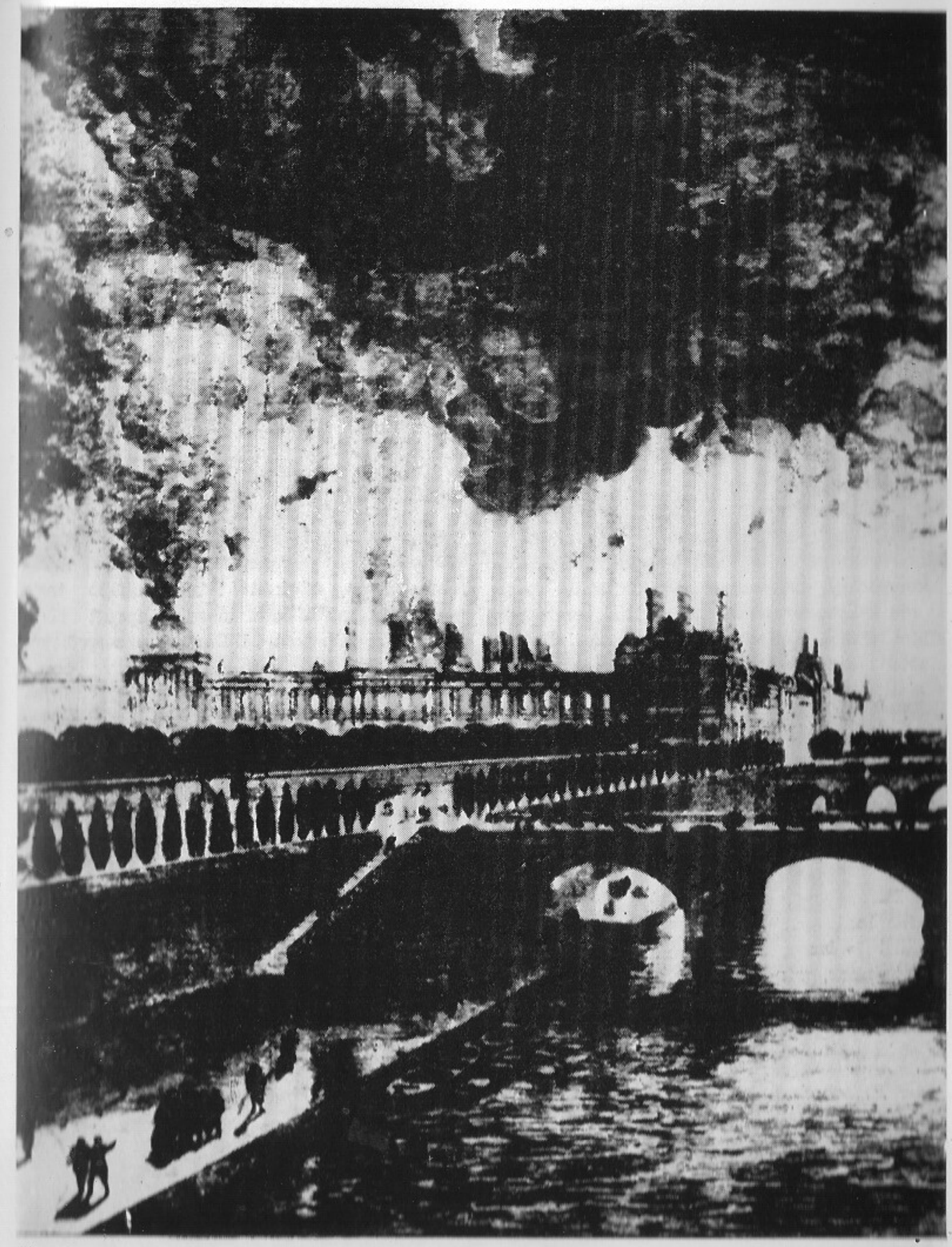

Pariis leekides. Kaasaegne gravüür.

Monteil: Raekoja Troonisaalis on palju rahvast, kuid seal on külm. Ei mingeid hüüdeid. Kõik käituvad väärikalt. Rahvuskaartlased magavad selle hiiglasliku saali akende ambrasuurides, püss jalgade vahel. Kõigi näoilmed on karmid. Loen nende näojoontest välja surma.

Ikka ja jälle saadakse teada, et versailased ründavad ja võtavad ära meie positsioone. Barrikaade püstitatakse kõikjal. Pärastlõunal lähen koos Barbieux' ja Lemay'ga vaatama St. Germain-des-Prés' kiriku juurde ehitatud barrikaade, Tournone'i ja Ülikooli tänava barrikaade jne. Olen väga väsinud. Juba kolm nädalat kaitsen neid. Öeldakse, et neil päevil on vaja barrikaadidele muretseda petrooleumivaadid...

Delescluze, Henry ja Gandin on kollases salongis, mis asub raekoja ühes nurgas, väljaku ja jõekalda pool. Sealt saadavad nad teele rohkem või vähem mõistlikke korraldusi. Delescluze oli kaotanud kogu oma külmaverelisuse, ta ärritus reetis end igal hetkel. Kella 8 paiku õhtustati. Õhtust söödi ühes kollase salongi kõrval asuvas saalis, mis oli vaheriietega osadeks jaotatud. Seal oli umbes 20 inimest: Delescluze, Henry, Gandin, Sicard, Pindy, mina ja veel mõned, keda ma ei tundnud...

See õhtusöök, viimane, mida peeti raekojas, kujunes õige vaikseks. Meie ümber vilisesid kuulid ja lõhkesid mürsud. Söödi üht lambakintsu ja see oli ka kõik.

Pärast õhtusööki palusin Delescluze'ilt luba lahkuda. «Te tahate teha katset end päästa?» küsis ta minult. — «Jah!» — «Te olete noor, minge!» Ja ta andis mulle käe.

«Tulge meiega, Monteil,» ütles mulle Gandin, «me püüame üheskoos pääseda.»

«Ei,» ütlesin ma, «lähen «Rappel'i» toimetusse.»

Olime veetnud peaaegu kogu Kommuuni perioodi õlg õla kõrval, oli tõenäoline, et me ei näe teineteist enam kunagi. Lahkumisel kätt surudes veeres meil pisar.

Lissagaray: Kella 11 ajal astub kaks ohvitseri Delescluze'i tuppa ja kannab ette pantvangide hukkamisest. Kirjutamist jätkates kuulab ta ära ettekande, mis esitatakse ebakindlal häälel, ja küsib ainult: «Kuidas nad surid?» Kui ohvitserid olid lahkunud, pöördus Delescluze sõbra poole, kes koos temaga töötas, ja ütles nägu kätesse peites: «Ah, milline sõda, milline sõda!» Kuid ta tunneb revolutsiooni liiga hästi, et kaotada aega kasutuile mõtisklustele. Saanud taas peremeheks oma tunnete üle, hüüab ta: «Ka meie oskame surra!»

Öö läbi saabuvad lakkamatult teadaanded — kõik nõuavad suurtükke ja meeskondi, ähvardades muidu selle või teise positsiooni maha jätta. Kuid kust võtta suurtükke? Ka inimesed muutusid varsti niisama haruldaseks kui metallid.

Voltaire'i ja Dejazet' teatri bulvarid võtavad nüüdsest peale vastu kogu tule prints Eugène'i kasarmutest, Magenta, St. Martini, Temple'i ja Turbigo tänavalt. Oma nõrkade kaitsevallide taga ootavad rahvuskaartlased vapralt seda laviini... Château d'Eau juures võitleb 19-aastane noor tütarlaps, võluv roosapõseline neiu, mustade lokkidega, merejalaväelase vormis, ja peab terve päev visalt vastu. Samal kohal langes üks leitnant barrikaadi ees. 15-aastane Dauteuille'-nimeline poiss tõstab kuulirahe all langenu mütsi üles ja toob ta võitluskaaslaste kiiduhüüete saatel ära.

Nagu välilahingus, nii ka tänavavõitlustes on lapsed niisama vaprad kui mehed. Du Temple'i eeslinna barrikaadidel on vapraim laskur üks poiss. Kui barrikaad vallutatakse, lastakse kõik ta kaitsjad maha. Järg jõuab poisi kätte. Ta palub kolm minutit aega, kuna ta ema elavat otse siinsamas vastas ja ta tahaks talle oma hõbeuuri ära viia, «nii et ta mitte kõike ei kaotaks». Tahtmatult liigutatud ohvitser laseb ta minema kindlas arvamuses, et ta teda enam kunagi ei näe. Kolme minuti pärast ruttab poiss kohale ja hüüab: «Siin ma olen!» Ta hüppab tänavale ja nõjatub kergelt vastu müüri oma kamraadide laipade kõrval. Oh,

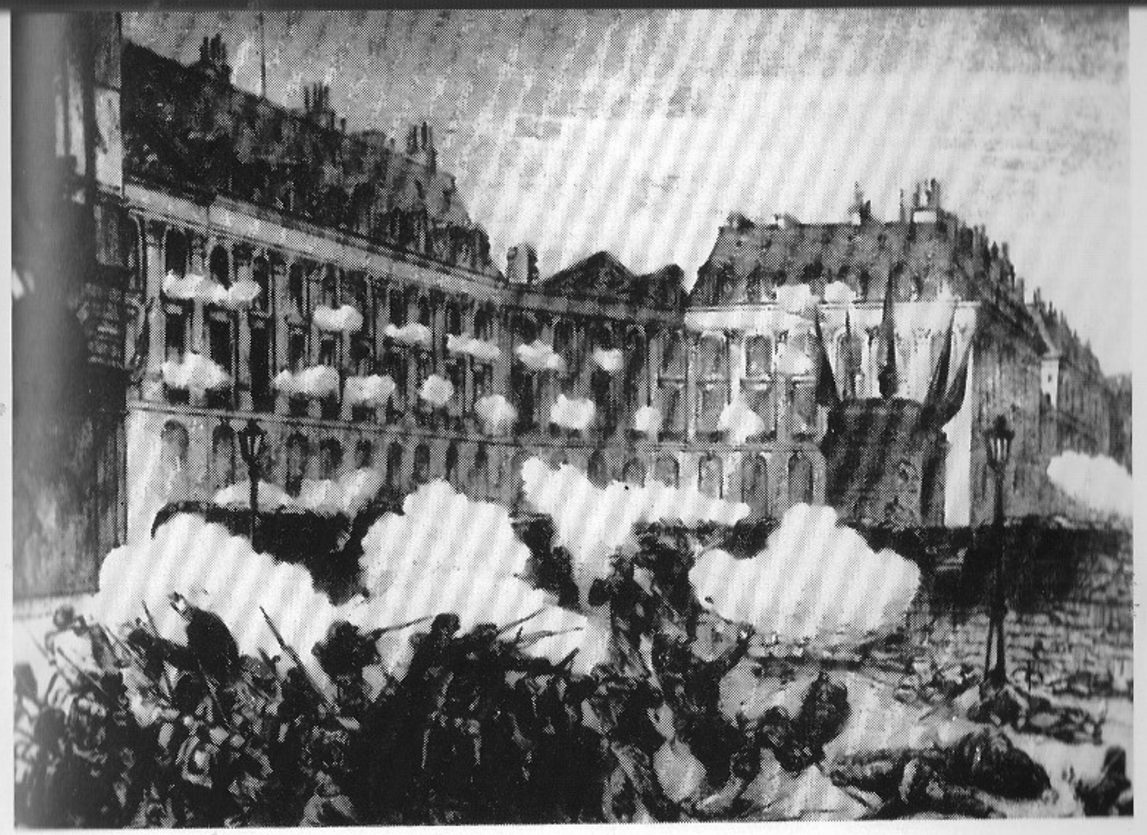

Võitlused Vendôme'i väljakul. Kaasaegne joonistus.

Kommunaarid raekojas «verisel nädalal». Kaasaegne gravüür.

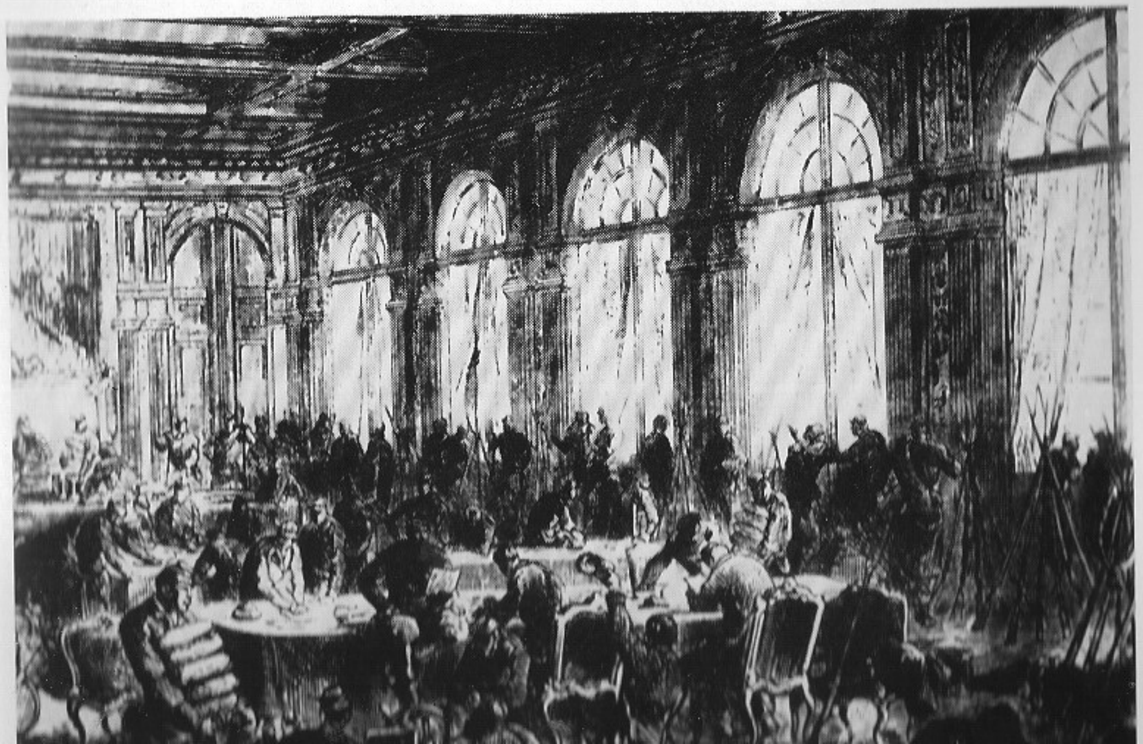

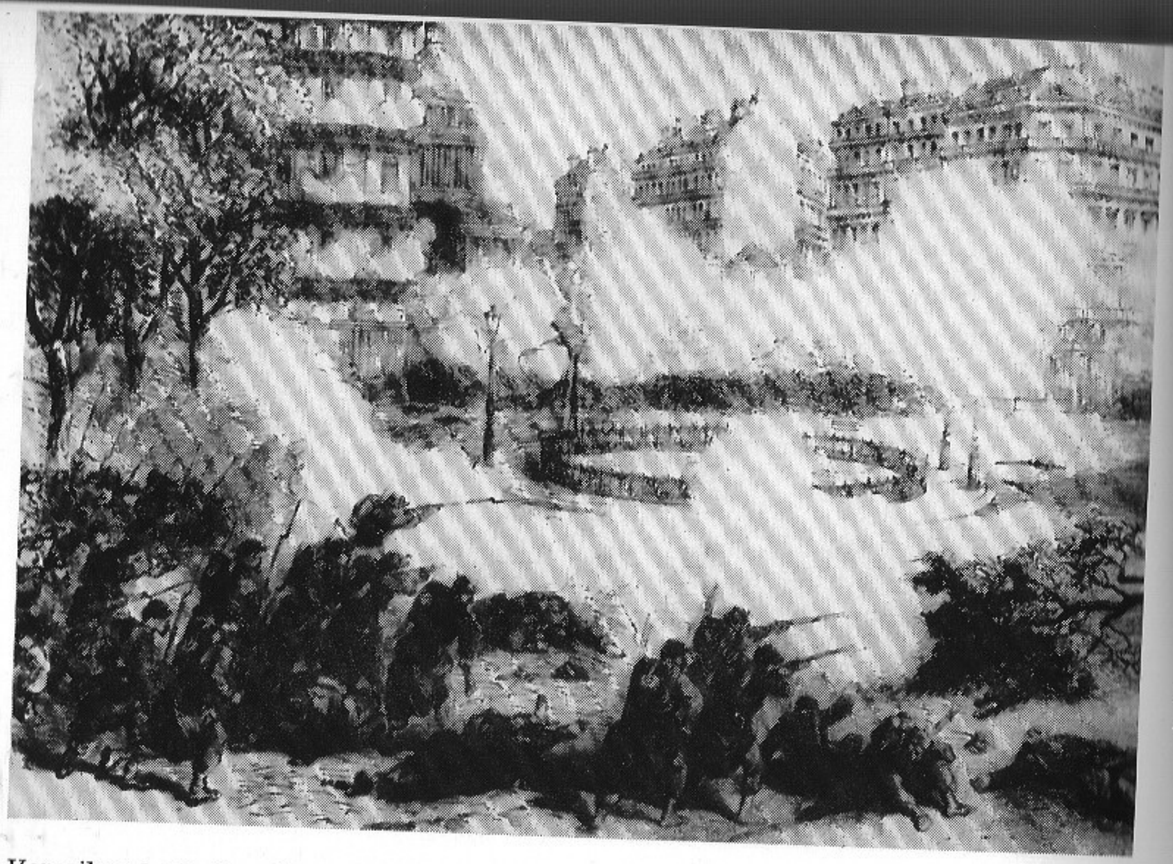

Versailased ründavad Panthéoni ette püstitatud barrikaade. Kaasaegne gravüür.

Kivid ja tuhk. Kaasaegne gravüür.

Pariis, sa oled surematu, kuni sul sünnivad sellised pojad! Platsi d'Eau lossi ees niidab kuulirahe. Müürid varisevad granaatide ja pommide all kokku. Tohutud plokid on alla kukkunud, purskkaevu lõvid läbi lastud või maha paisatud, veereservuaar purustatud. Paarikümnest majast löövad välja leegid. Puudel pole enam lehti ja nende murtud oksad ripuvad alla kui ärarebitud liikmed, mida hoiab kinni veel ainult nahariba. Läbituustitud aedadest paiskuvad üles tolmupilved. Surma nähtamatu käsi rõhub igale tänavakivile.

Kella 3/4 7 paiku näeme XI ringkonna linnavalitsuse hoone juures Delescluze'i, Jourde'i ja umbes sadat rahvuskaartlast, kes marsivad d'Eau lossi suunas. Delescluze oli oma tavalises riietuses — must kübar, mustad püksid ja ülekuub ning ümber tagasihoidlik punane särp, mida tal oli kombeks kanda. Ta oli relvastamata ja toetus kepile. Kuna me kartsime, et d'Eau lossis puhkeb paanika, järgnesime talle. Mõned meist peatusid St. Ambroise'i kiriku juures, et varustada end relvadega. Siis kohtasime me ärimeest Elsassist. Vihkamisest inimeste vastu, kes ta kodumaa vaenlasele maha olid müünud, oli ta neli päeva barrikaadidel võidelnud ja lõpuks raskelt haavata saanud. Edasi nägime Lisbonne'i, kes oli nii julgelt surma välja kutsunud ja nagu Brunelgi d'Eau lossi juures langenud. Tema elutu keha kanti ära. Lõpuks nägime Vermoreli, kes oli Lisbonne'i kõrval haavata saanud ning keda Theisz ja Jaclard kanderaamiga ära kandsid. Suured vereplekid märkisid nende teed. Nii juhtus, et me jäime Delescluze'ist veidi maha. 50 meetrit enne barrikaadi pudenesid teda saatnud rahvuskaartlased laiali, kuna kuulid sulgesid sissekäigu bulvarile.

Delescluze jätkas üksinda teed. Nüüd tulebki see vaatepilt, mida me kõik koos pealt nägime, — jäägu ta igavesti meie mällu! Päike loojus. Vana pagendatu sammus ringi vaatamata ja muret tundmata, kas keegi talle järgneb, rahulikult edasi. Ta oli ainukene elusolend kogu tänaval. Kui ta barrikaadi juurde jõudis, pöördus ta vasakule ja ronis kividele. Nägime viimast korda seda tõsist, valge habemega raamitud nägu, mis oli pööratud surma poole. Äkki Delescluze kadus. Nagu välgust rabatuna langes ta d'Eau lossi esisel platsil.

Mõned meist püüdsid teda üles tõsta. Kolm või neli langesid surnult. Nüüd võis mõelda veel ainult barrikaadile, koguda kokku ta vähesed kaitsjad. Johannard, üks linnanõukogu liikmeist, tõstis püssi üles, ja seistes peaaegu bulvari keskel, hüüdis raevust nuttes kõhklejatele: «Ei, teie pole väärt Kommuuni kaitsmal» Öö laskus. Tulime verise südamega tagasi, olles sunnitud jätma oma sõbra laiba vaenlase teotada . . .

Ta polnud kellelegi, isegi oma kõige lähedasematele midagi lausunud. Vaikselt, ainult oma karmi südametunnistust usaldades, sammus Delescluze barrikaadile, nagu vanad montanjaarid giljotiinile. Tema elu pikk tööpäev oli ta kurnanud. Tal oli alles jäänud ainult ühe hingetõmbe jõud ja nüüd hingas ta selle välja. Versailased viisid ära ta laiba, kuid mälestus temast elab rahva südameis, seni kui Prantsusmaa on revolutsiooni kodumaa.

1871 24. V — Kommuuni täidesaatvad organid evakueeruvad raekojast.

Lissagaray: Kella 4-st pärastlõunal piiravad versailased Père Lachaise'i kalmistut. Seda kaitsevad vaid 200 rahvuskaartlast, kes on küll kõigeks valmis, kuid kel puudub distsipliin ja selge ülevaade olukorrast; ohvitserid ei suutnud neid

sundida müüri laskeavasid tegema. Viis tuhat versailast ründab surnuaeda korraga igast küljest, samal ajal kui bastioni suurtükid sisemuse läbi tambivad. Kommuuni suurtükkidel pole pärastlõunast alates enam peaaegu üldse laskemoona. Kell 6 tulistavad versailased, kes hoolimata oma rohkearvulisusest ei julge surnuaeda sisse tungida, tema suurt väravat. See puruneb kiiresti, kuigi teda kaetakse barrikaadilt. Algab meeleheitlik võitlus. Haudade taha varjates kaitsevad rahvuskaartlased oma peidukoha iga jalatäit. Võideldakse raevukalt, mees mehe vastu. Hauakambrites leiavad aset kokkupõrked palja terarelvaga. Sõber ja vaenlane veerevad surres ühte ja samasse hauda. Isegi saabuv pimedus ei tee sellele meeleheitlikule võitlusele lõppu.

Laupäeva õhtul on rahvuskaartlaste käes veel ainult kaks väikest osa XI ja XX ringkonnast. Versailased on laagris Fessart'i tänava peoväljakul ja Pradier' tänaval kuni Rebevali tänavani, kus nad nagu bulvaritelgi toppama on jäänud.

Haavatud tulevad hulgakesi XX ringkonna linnavalitsusse. Pole arste ega ravimeid, puuduvad madratsid ja tekid haavatute vastuvõtuks, on kuulda õnnetute abituid oigeid. Rahvuskaartlasteks ümberriietunud spioone lastakse õue peal maha. «Flourens'i kättemaksjate» pataljon tuleb marssides oma kapteni, suure ilusa mehe järel, kes kõigub hobusel. Markitant, rätt verise lauba ümber, vannutab ja hüüab katkendlike sõnadega oma poisse nagu haavatud hundiema. Raevust värisevates sõrmedes lähevad püssid iseenesest lahti. Laskemoonavankrite rattaragin, ähvardused, karjed, püssituli, kuulide viiv — kõik see seguneb hullustavaks lärmiks. Ja kes ei tunneks neil õudseil tundidel, et ta mõistus kipub segi minema? Iga hetk toob uusi hädasid. Rahvuskaartlane ruttab kohale: «Pradier' barrikaad on maha jäetud.» Teine toob teate: «Rebevali tänaval ei jätku mehi.» Kolmas: «Prés' tänaval põgenetakse.» Kõigi nende surmakellade kuulamiseks on kohal vaid üksikud linnanõukogu liikmed, nende seas Trinquet, Ferré, Varlin, Ranvier. Oma jõuetuse üle meelt heites, une- ja lootusevaesest kaheksast päevast murtuna, alistuvad ka kõige tugevamad valule.

Kella 4-st alates saadavad Vinoy ja Ladmirault oma vägesid mööda linnamüüre kaitsmata strateegilisele teele ja ühinevad kiiresti Romainville'i värava juures. Kella 5 paiku vallutavad väed Rebevali tänava ja La Villette'i bulvari barrikaadi. Renard'i passaaži ja Vincent'i tänava kaudu ründavad nad Pariisi tänava viimaseid barrikaade seljatagant. Alles kella 8 paiku vallutatakse XX ringkonna linnavalitsus. Pariisi tänava barrikaadi kaitsevad ikka veel 191. pataljoni komandör ja 5—6 rahvuskaartlast, kes peavad vastu. kuni laskemoon lõpeb...

Kella 10 paiku pole rahvuskaartlastel enam peaaegu üldse suurtükke ja nad on sisse piiratud... Sellest hoolimata ei anna nad alla. Temple'i eeslinnas, Oberkampfi, St. Mauri ja Parmentier' tänaval püütakse veel vastu panna. Seal on barrikaadid, millest ei saa ümber minna, ja majad, milledel pole tagumist väljapääsu. Versailaste suurtükiväg tulistab neid nii kaua, kuni rahvuskaartlased kulutavad ära oma laskemoona. Kui viimane padrun on välja lastud, tormavad nad kuulirahe alla, neid piiravate versailaste tääkide otsa.

Järk-järgult vaikib püssituli. Tekivad pikad pausid. Kella 10 paiku kostab viimane suurtükipauk Pariisi tänavalt, mille versailased vallutasid. Kahekordselt laetud suurtükk paiskab vapustava raksatusega endast välja Pariisi Kommuuni surmaohke.

Maipäevade viimane barrikaad asub Ramponneau tänaval. Seda kaitseb veerand tundi üksainus rahvuskaartlane. Kolm korda purustab ta versailaste lipuvarda, mis on püstitatud Pariisi tänava barrikaadile. Nagu tema vapruse tänuks läheb sel Kommuuni viimasel sõduril korda minema pääseda.

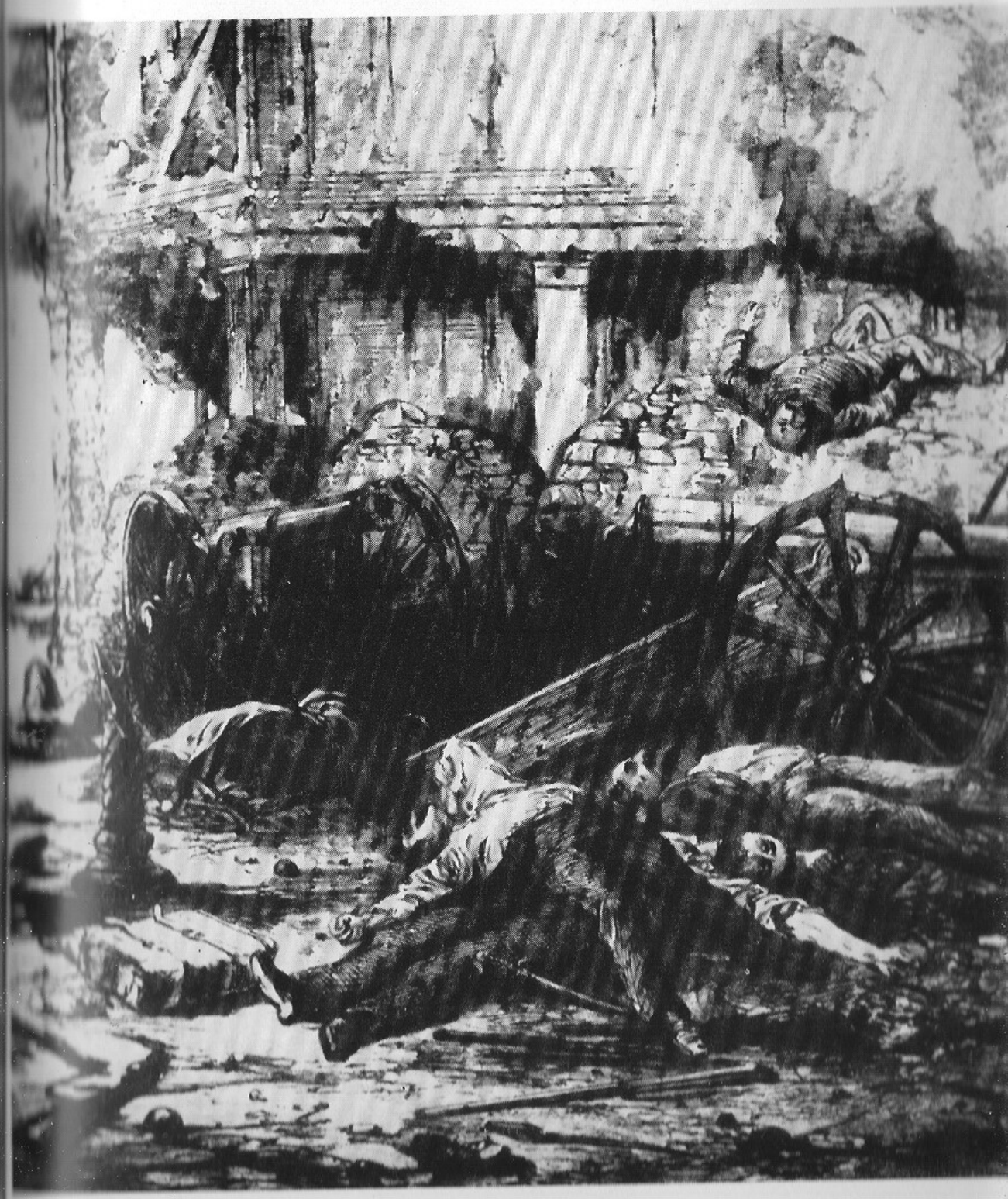

Vaikinud barrikaad. Kaasaegne gravüür.

E. Reclus: Ümber piiratud, igast küljest rünnatud, ujutati Père Lachaise'i kalmistu lõpuks üle maalt tulnud sõdurite poolt. Kommuuni viimased kaitsjad hukati metsikult.

Tõenäoliselt on lõppemas üks ajaloo periood. Ja uus on algamas. See on lõpp meie generatsioonile, kes me olime määratud olema rumala ja metsiku reaktsiooni jõuetud vaatlejad ja kahetsusväärsed ohvrid.

Vaene Prantsusmaa, kui sa oled tõesti surma mõistetud, siis kunagi pole oht olnud suurem! Pärast Sedani langesid sa veel sügavamale Favre'i-Trochu kapitulatsiooniga! Ja kuhu sa nüüd langed? Su parimad pojad, kõige vapramad, kõige targemad, oma rahva lootus — neid pole enam. Ekspluataatorite ja päevavaraste ühinenud jõud tapsid töölised — ja kui palju on varemeid! Pärast bonapartismi korruptsiooni löödi araks preislaste ees, sellele argpükslikkusele järgnesid kohutavad julmused revolutsionääride vastu. Mida võib veel oodata? Kui sünged on need pildid, mida me näeme oma silmaga!

Ent tulgu mis tuleb! Me ei tagane. Meie oleme surelikud, kuid me üritus on surematu. Kui meie ei võitnud, siis saavutavad võidu meie lapsed, ja kui ka meie lastel veel kord ebaõnnestub, siis on edukad meie lapselapsed.

Ja kui ka Prantsusmaa hukkub, teeb talle au see, et ta hukkus kõige kõrgema idee, sotsiaalse idee nimel — kõige mõistetavama, kõige viljastavama idee nimel, mille on välja mõelnud inimkond... Ja kui isegi selle ilusa viljapuu, mida kutsutakse Prantsusmaaks, tüvi maha raiutakse, tõusevad ta tugevaist maa-alustest juurtest ikkagi uued võrsed. Me oleme oma maa lapsed, ja keegi ei saa ära viia meie taevast ja meie päikest.

Lauser: Sel ajal, kui me seisame sellel platsil — on parajasti kell 4 pärast lõunat — tuuakse üks 200—300 vangist koosnev kolonn Châtelet' teatrist meist mööda Lobau kasarmutesse linnavalitsuse hoone taga. Kasarmu väravad avanevad, ja vaevalt on viimane mees sinna kadunud, kui väravad suletakse — viis korda kostab kogupauk ja jälle on kõik surmvaikne. Ma ei suuda seda kohutavat uskuda ja pöördun ühe härra poole, kes süngelt vaikides ja ühele gaasilaternale toetudes oli sündmust pealt vaadanud. «Minu härra,» vastab ta mulle, «ma olen tänasest hommikust alates sellel kohal ja näen, kuidas vangide kolonnid tuuakse kindlate vaheaegade järel Châtelet' teatrisse; seal uuritakse, kas nende kätel on püssirohu jälgi. Sel viisil süüdlaseks osutunud viiakse siis kui «Lobau reisimehed» ära ja lastakse kohe läheduses maha või viiakse kui «Versailles' reisimehed» linna taha; ka nendest viimastest jõuab vaid väike osa Versailles'sse, sest neil tuleb tee peal mööduda liiga paljudest hukkamispaikadest.»

Monteil: Sel hetkel läbime me Courcelles'i, meil lastakse tõusta La Muette'ini. Seal jagatakse meile üks leib kahe peale ja meid saatnud liinisõdurid asendatakse ratsaküttidega. Neid komandeerib karmide näojoontega kapten, kes saadab meile läbi monokli hirmuäratavaid pilke.

Lemay, Barbieux, Balitout ja mina, kes me pole eelmisest päevast saadik midagi söönud, jagame omavahel leiva. Sööme. Seni arvasin, et mind lastakse maha. Kuid nüüd, kus me läheme läbi Boulogne'i metsade, on mu arvamus täielikult muutunud... Närvid lõdvenevad, tahaksin nutta, mul on vajadus oma tundeid väljendada. Langen Lemay'le pisarates kaela...

Läheme üle pontoonsilla. Saint-Cloud on rusudes. Tõuseme suuri vaevu Montretout'le. Sealt on näha Pariis. Linn põleb.

Père Lachaise'i kalmistul. Kaasaegne graafika.

Leegid valgustavad seda tohutut tulekollet ja must pilv katab taevast. Mul voolavad pisarad.

«Vaata,» ütlen ma Lemay'le, «see on kohutav.»

Lemay, kes on minust palju rahulikum, vastab lihtsalt: «Jah, seal põleb.»

Muutub õige palavaks. Oleme kaetud suurte higitilkadega. Meie konvoi, hobused, kes meid ümbritsevad, keerutavad üles tolmupilve. Oleme hirmuäratavalt mustad. Kõrgendikul leiame allika, kus meil lubatakse juua. Veidi kaugemal tunneb üks noor mees, kes seisab kahe naisega ühe maja lävel, ära oma isa.

«Isa!» hüüab ta, sirutades käed suure valge habemega auväärse vanakese poole.

Ta läheb kapteni juurde, nõudes temalt oma isa.

«Minge otsige Versailles's,» ütleb kapten.

Jalg teeb mulle kohutavaid piinu. Meie järel sõidavad mõned kaarikud, mul tärkab lootus, et mind lubatakse ronida ühele neist. Trügin läbi ridade kaptenile lähemale.

«Kapten! Kapten!»

«Teid ma kuulama ei hakka,» vastab kapten.

Lähen tagasi oma kohale. Mu vaene sõber toetab mind, kuidas suudab, unustades oma väsimuse. Veidi aja pärast küsin vett. Üks kortermeister ulatab meie palvel oma veeplasku. Meid saatvate sõdurite hulgas võib leiduda ka tublisid poisse, kes võib-olla soovivad meile kõige paremat.

Meie läbimisel jookseval sõdurid kokku meid vaatama. Vaucressoni küla rahvas seisab tee ääres ja näib üldiselt pigem kaasatundvana kui vaenulikuna.

Jõuame Versailles' väravate juurde.

Kas käed on püssirohusuitsust mustad? Kaasaegne gravüür.

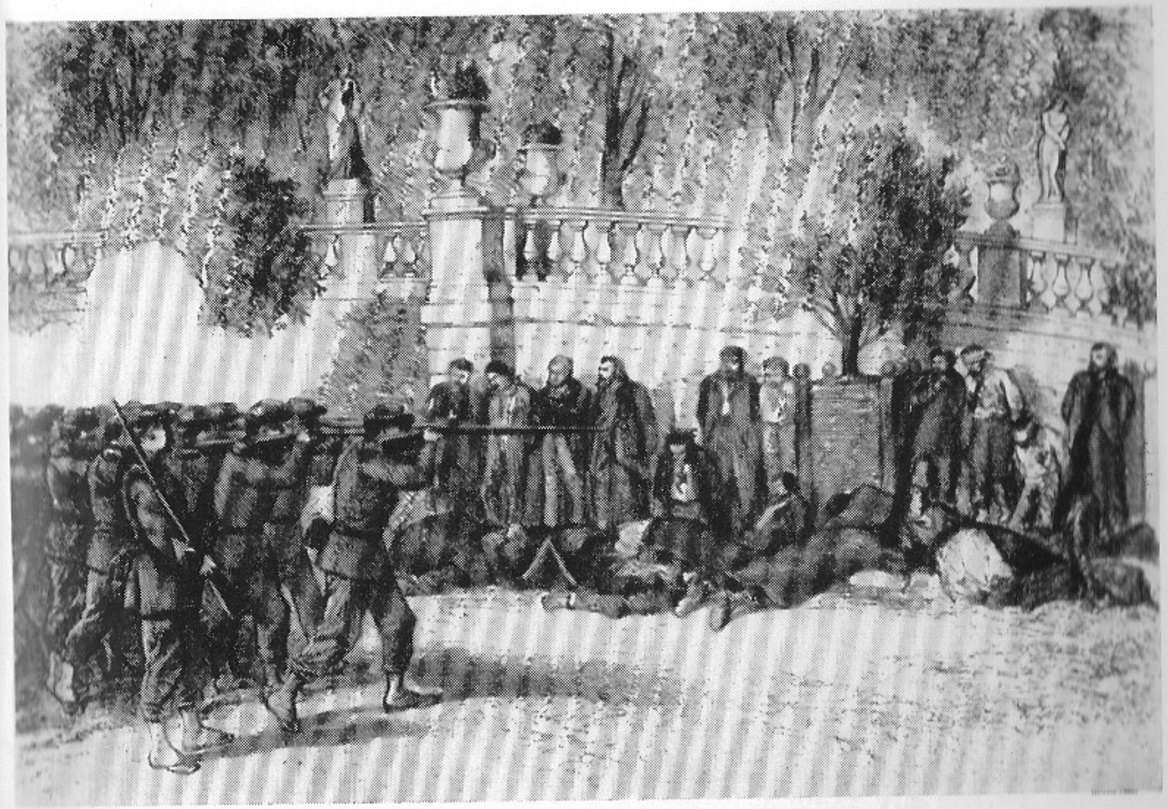

Hukkamine Luxembourg'i aias. Kaasaegne gravüür.

Peatus. Kapten astub kolonni ette ja ütleb meie poole pöördudes: «Räpased pariislased! Lontrused, te astute heade, vaprate, ausate maaelanike pealinna. Niisiis, mütsid maha, lontrused, mütsid maha!»

Neil, kes ei võtnud mütsi peast, tõugati see maha lapiku mõõgalöögiga.

Nüüd oleme Marsi väljakul. Rahvast jookseb kõikjalt kokku. «Lontrused, närukaelad, röövlid, põletajad, vargad, süütajad, mõrtsukad!» Maast korjatakse pori ja pillutakse meid. Üks kaunis daam võtab kepi ja hakkab maaelanike heakskiidu saatel vangidele tugevaid hoope jagama. Õnnetuseks on meie hulgas mõned naised.

«Kui kohutav naine! Näru! Põletaja! Laske ta maha!»

«Teid hukatakse Satorys. Minge!»

«Laske nad siin maha!»

«Lubage meil nad maha lasta!»

«Põletajad! Mõrtsukad!»

«Näete, see suur seal! Ta julgeb mulle otsa vaadata!» hüüab üks noor ja ilus daam, sülitades mulle näkku.

«Vaadake, ise veel hästi riietatud ja kannab prille!» hüüab üks teine, nähes Lemay'd, kelle veluurpintsak torkab siiski veel silma tolmu alt, mis meid katab.

Need räpased solvajad on hästi riietatud inimesed. Väikesed kelmid ja kõrgema seltskonna kokotid.

Oleme palee ees. Kapten pöördub ümber: «Tervitage kuninga paleed!» hüüab ta, tõstes mõõka.

See inimene ei armasta kindlasti vabariiki.

Me läbime Versailles'. Satory kõrgustikel Barbieux, kes oli kurtnud juba mõnda aega, ei suuda enam. Me toetame teda. Õnneks ta tuigub edasi; tõepoolest õnneks, sest üks õnnetu kommunaar . . . oli saanud

hakkama «häbematusega». Ta oli esitanud kolonnist, kus teda suuri vaevu toetati, kaebuse; teda raiuti mõõgaga. Lõpuks pandi ta ühte mööduvasse vankrisse, kuid suri enne järgmisse peatuskohta jõudmist. Nüüd oleme Satorys.

Satory arsenali dokid on tohutud laohooned, mida keskelt kaks rida raudkolonne ülal hoiavad ja millede seintes on palju suuri väravaid...

Selle hiiglasliku angaari põrandale oli pandud neljas reas õlgi. Leidus ka tekkide ja linade räbalaid; mõned meist said need, teistel polnud midagi. Osa sellest ambulantsist oli mõeldud naistele. See oli eraldatud meie omast nöörile riputatud linadega.

Toodi sisse osa öösel surnuid. Suurem osa aga viidi otsekohe «mahalastute surnuaiale», kus õige paljud, nagu mulle hiljem rääkis üks surnumatja, aeti mulla alla veel elavatena! Üldse neil andmeil, mis ma hiljem sain, oli nende Satory kuulsate ööde ja niisama kuulsa mahalaskmise ohvrite arv mitte väiksem kui 40 tapetut ja 30 haavatut öö jooksul.

Haavatud olid juba ambulantsis. Peale nende oli seal veel neli või viis hullumeelset. Ja ei osatud midagi paremat välja mõelda, kui seoti nad raudkolonnide külge. Hullud karjusid. Päeval see nii väga ei mõjunud. Öösel aga valgustas seda tohutu suurt angaari ainult üks lamp, mis rippus ühes otsas. Siis muutus vaatepilt fantastiliseks ja kohutavaks.

Seal oli naine, kelle hääl kostab mul alati kõrvus, hääl, mis mõjus nii masendavalt. Ta hüüdis: «Andke mulle tagasi mu laps! Andke tagasi mu laps! Nad tapsid mu lapse! Nad lõikasid ta kõhu lõhki! Mu laps! Mu laps!» Võimatu on seda häält ette kujutada, seda karjet, mis oli nii südantlõhestav. Üks teine naine tõstis vahelina üles, hüppas meie vooditele ja karjus: «Laske mind! Laske mind! Ma päästan end! Ma päästan end!» Võtsin osa võitlusest, mida ta pidas valvuritega, kes tormasid ta peale, kui ta hüüdis: «Appi! Appi!»

Üks kolonni külge seotud hulludest karjus: «Elagu Kommuun!» Keegi teine naine hüüdis: «Mõrtsukad! Mõrtsukad!»

Paljud neist hullunud naistest ja ka haavatud ise ulgusid aeg-ajalt pikalt nagu hundid. Surijad karjusid. Mõned haavatud sonisid ja vingusid valust. Teiste suust tuli kuuldavale kohutav lõpukarjatus. Ja siis tulid sõdurid, võtsid laiba ja viisid ära.

Louise Michel (sõjakohtu ees): Jah, ma võtsin osa Pariisi süütamisest! Ma tahtsin versailaste sissetungile vastu seada tulebarjääri. Mul polnud selles asjas kaasosalisi, tegutsesin enda algatusel. Räägitakse veel, et ma olin Kommuuni kaasvõitleja. Muidugi olin, sest Kommuun taotles sotsiaalset revolutsiooni, aga sotsiaalne revolutsioon on minu kõige püham eesmärk... Olen uhke selle üle, et võtsin osa Kommuuni loomisest! ... Ainukene, mida ma teilt, keda kutsutakse sõjakohtuks ja kes te peate end minu üle kohtumõistjaiks, nõuan, on Satory väljak. Seal juba langesid mu vennad. Ilmselt on igal südamel, mis tuksub vabadusele, teie juures õigus ainult ühele — tinale. Ma nõuan endale seda õigust. Kui te jätate mu ellu, ei lakka ma nõudmast kättemaksu, ja kutsun oma vendi üles tasuma mõrtsukaile «armuandmiskomisjonist».

Kohtu esimees: Ma võtan teilt sõna ära.

Louise Michel: Ma lõpetasin. Kui te pole argpüksid, siis tapke mind!

Gaston de Silva: Äkki kostsid vangla hauavaikuses hullunud inimese meeleheitlikud, seosetud karjatused. See oli Ferré vend. Varsti ta enam ei karjunud, vaid korises ja ulgus, nõudes... kokkusaamist vennaga... Theophile Ferré istus all esimesel korrusel ühes neist vangikongidest, mis olid ette nähtud surmamõistetuile... Meie asusime kolmandal korrusel. Kuulsime vangivalvurite kiireid samme ja sõimu... Siis võtme keeramise ja riivide avamise helid — ähvardused vangi aadressil... Ilmselt pekstí ta met-

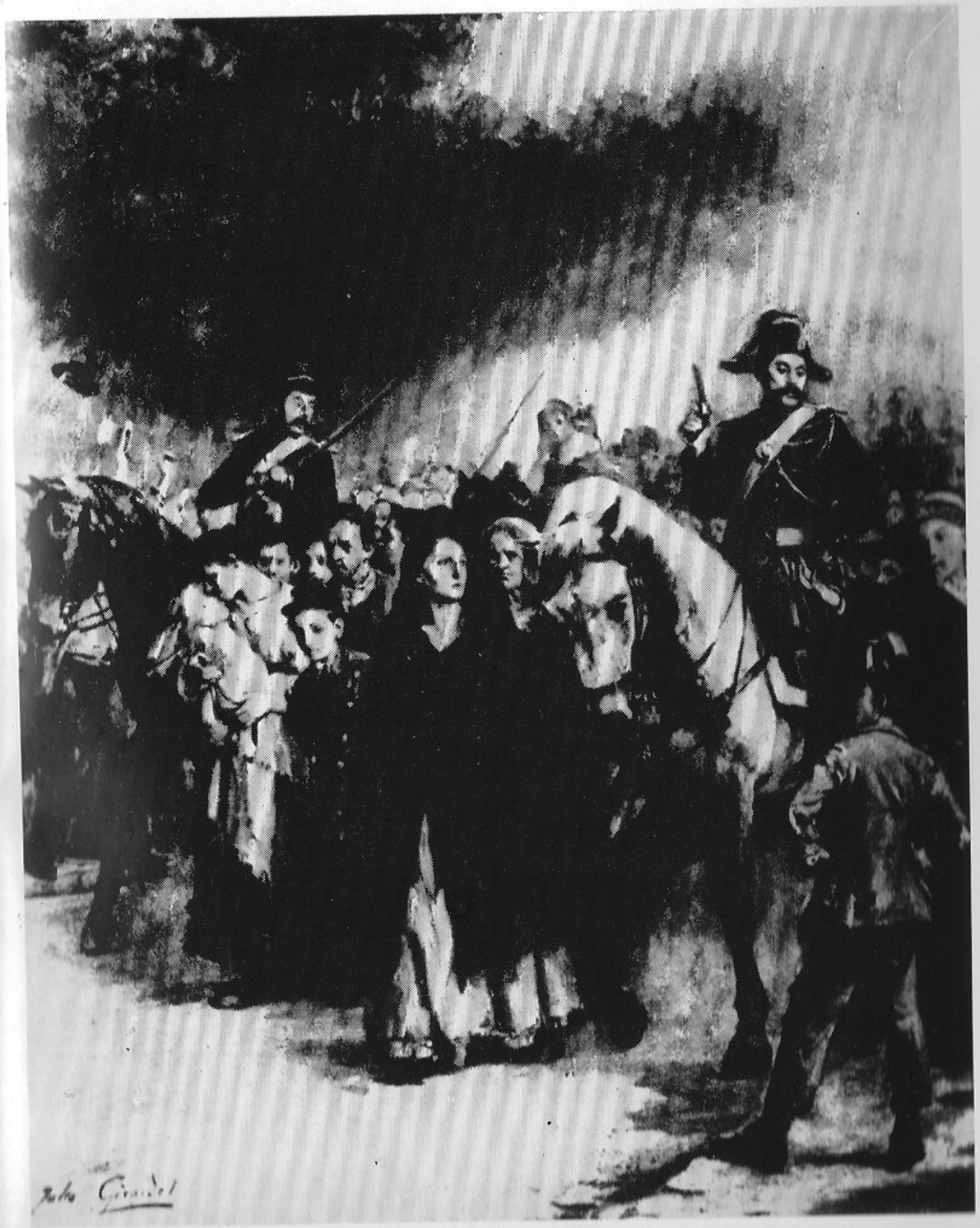

Louise Michel vangistatuie kolonnis. Maal.

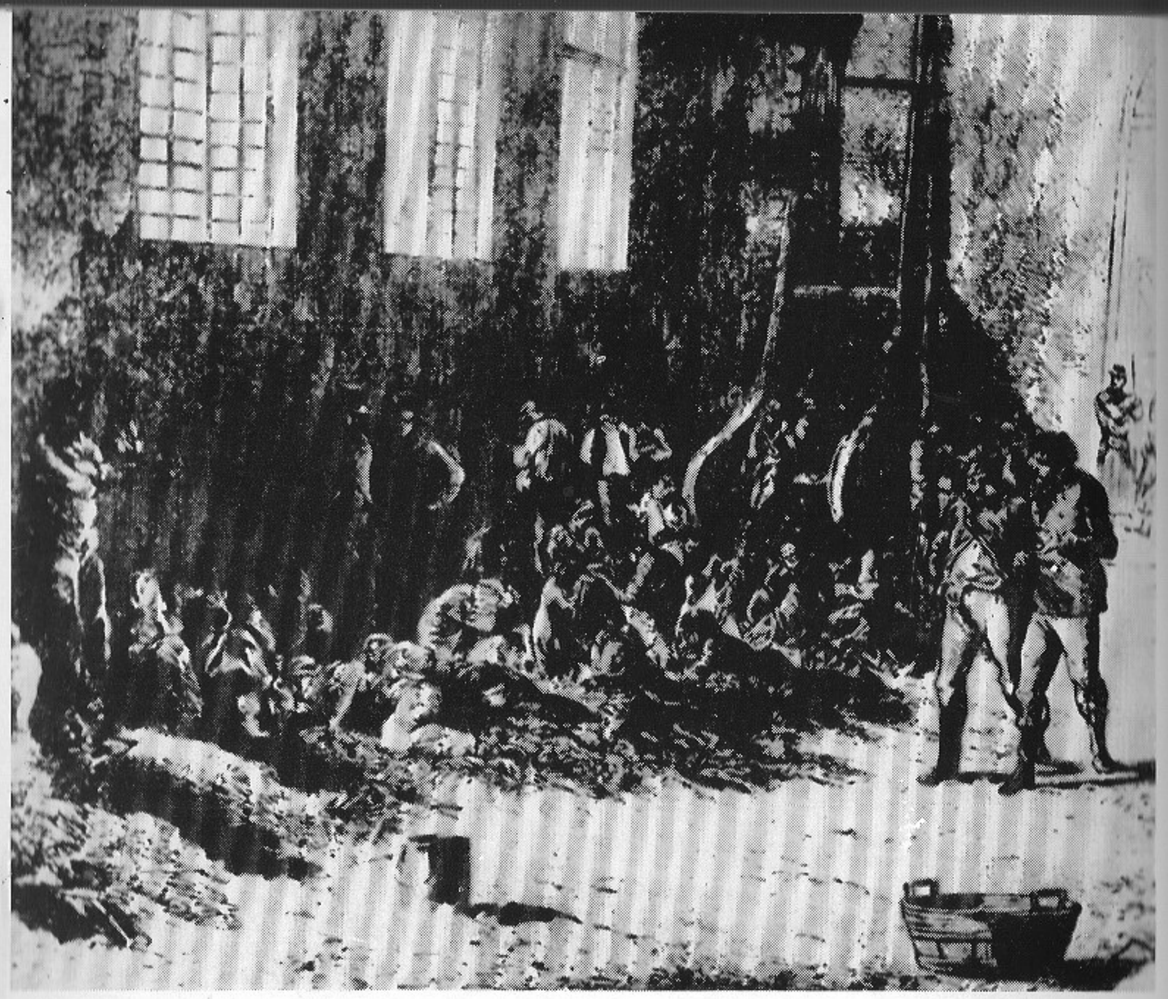

Vangistatud kommunaarid Versailles's. Kaasaegne gravüür.

Kommunaarid kohtu ees. Kaasaegne gravüür.

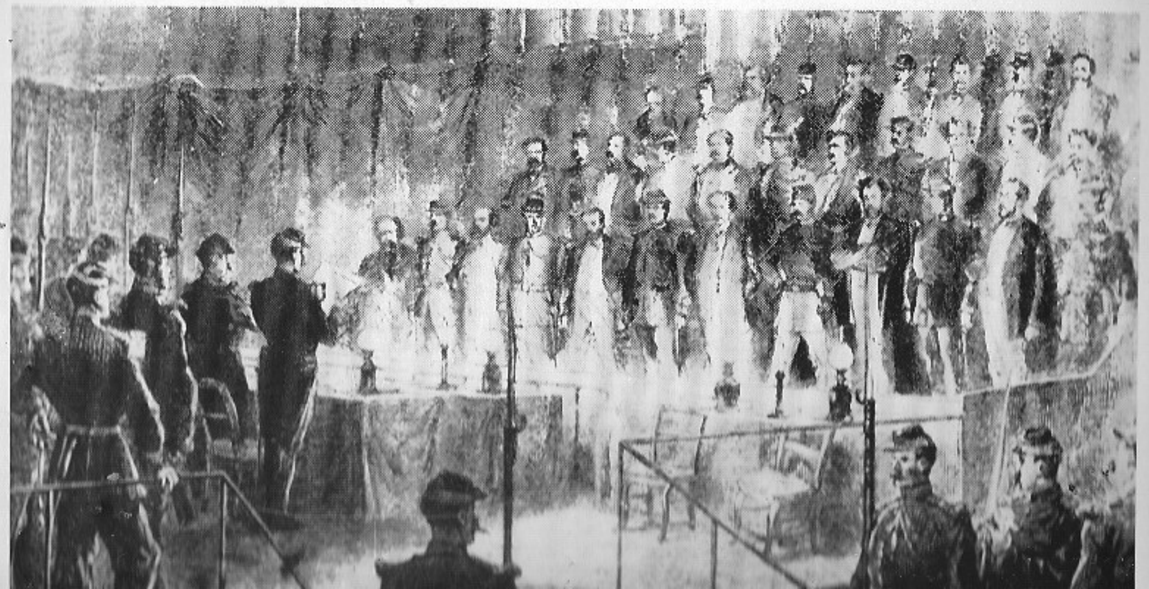

sikult läbi. See kestis ligi pool tundi ja samal ajal asus Theophile all... Ta kuuleb kõike, ootab! Suutmata seda välja kannatada, torman akna juurde, karjudes raevukaid needusi. Ilmub direktor ja nõuab, et ma vaikiksin. Samal ajal seotakse Ferré õnnetu vend kinni ja tassitakse ühte maa-alusesse kongi... See polnud mingi hallutsinatsioon, kõik mu seltsimehed kuulsid seda.

Theophile Ferré kiri õele

Versailles' üksikvangla, kong nr. 6.

Teisipäeval, 28. novembril 1871, kell ½ 6 hommikul.

Kallis õde!

Mõne hetke pärast olen ma surnud. Viimasel minutil meenutan ma sind. Palun sind — nõua, et sulle antaks välja minu keha ja mata ta koos meie õnnetu ema surnukehaga.

Kui on võimalik, teata ajalehes matmise ajast, et sõbrad saaksid mind ära saata. Iseenesest mõista mitte mingit kiriklikku talitust: suren, nagu ma elasingi, materialistina...

Saa üle oma murest ja ole oma ülesannete vääriline, nagu sa mulle nii mitu korda oled lubanud. Mis puutub minusse, siis olen ma õnnelik: mu kannatustele tuleb lõpp ja nii ei ole mul millegi üle kaevata. Kõik mu paberid, riided ja muud asjad nõua välja, peale raha, mille ma jätan kontorisse vähem õnnetute vangide jaoks.

KAKS SÕPRA

Kommunaari surm. Fragment kaasaegsest graviüürist.

K. Marx — Leo Frankelile ja Louis-Eugène Varlinile 13. V 1871

Kallid kodanikud Frankel ja Varlin!

Ma kohtusin kirja toojaga.

Kas ei tuleks peita ohutusse kohta dokumendid, mis kompromiteerivad Versailles' lurjuseid? Taoline ettevaatusabinõu poleks kunagi liigne.

Mulle kirjutati Bordeaux'st, et viimastel kohalike omavalitsuste valimistel valiti neli Internatsionaali liiget. Provintsis algab käärimine. Kahjuks kannab liikumine seal liiga kohalikku ja «rahulikku» iseloomu.

Kirjutasin Teie ürituse kaitseks mõnisada kirja kõigisse maailma nurkadesse, kus on meie sektsioonid. Muide, töölisklass oli Kommuuni poolt tema tekkimisest alates...

Kommuun kulutab minu arvates liiga palju aega pisiasjadele ja isiklikele arveteõiendustele. On näha, et peale tööliste mõju on tunda ka teisi mõjusid. Sel kõigel poleks tähtsust, kui teil õnnestuks kaotatud aega tasa teha...

K. Marx — Edward Spencer Beesly'le 12. VI 1871

Lugupeetud härra!

Lafargue, ta pere ja minu tütred on Püreneedes Hispaania piiri juures, kuid Prantsuse poole peal. Kuna Lafargue sündis Kuubal, siis võis ta muretseda endale Hispaania passi. Siiski ma tahaksin, et ta lõplikult asuks Hispaania poolele, kuna ta Bordeaux's etendas tähtsat osa...

Üks minu naistuttav sõidab kolme või nelja päeva pärast Pariisi. Annan talle kõigi nõuete järgi vormistatud passid, et ta viiks need mõningaile Kommuuni liikmeile, kes praegu veel end varjavad Pariisis. Kui Teie või keegi Teie sõpradest tahab anda talle mõningaid ülesandeid, siis palun kirjutage mulle.

Mind lohutavad need lollused, mida iga päev trükitakse «petite presse'is»* minu artiklite ja minu Kommuunisse suhtumise kohta ja mida mulle iga päev saadetakse Pariisist. See tõendab, et Versailles' politsei ei suuda kätte saada tõelisi dokumente. Pidasin sidet Kommuuniga ühe saksa kaupmehe kaudu, kes aasta läbi sooritab ärireise Pariisist Londoni ja tagasi. Kõik anti edasi suuliselt peale kahe juhu:

Esiteks, saatsin Kommuuni liikmeile — sellesama vahendaja kaudu — kirja vastuseks nende küsimusele, mil viisil nad võiksid Londoni börsil müüa mõned väärtpaberid.

Teiseks, 11. mail, kümme päeva enne katastroofi teatasin ma samal teel Bismarcki ja Favre'i vahel Frankfurdis sõlmitud salalepingu kõik üksikasjad.

Sain selle informatsiooni Bismarcki paremalt käelt — inimeselt, kes varem (1848. kuni 1853. a.) kuulus salaühingusse, mille juhiks ma olin. See inimene teab, et minu juures on alles kõik aruanded, mis ta saatis mulle Saksamaalt ja Saksamaa kohta. Ta sõltub täiesti minu tagasihoidlikkusest. Siit tulenevad ka tema pidevad katsed tõendada mulle oma heatahtlikkust. See on seesama inimene, kes, nagu ma Teile rääkisin, hoiatas mind, et Bismarck on otsustanud mind areteerida, kui ma sel aastal jälle sõidan dr. Kugelmanni juurde Hannoveri.

Kui Kommuun ometi oleks kuulnud minu hoiatusi! Ma andsin ta liikmeile nõu kindlustada Montmartre'i kõrgendikku põhja poolt — Preisi poolt, ja neil oli veel aega seda teha; ma hoiatasin neid ette, et vastasel korral nad jäävad lõksu; ma paljastasin nende ees Pyat'd, Grousset'd ja Vésinier'd; ma nõudsin, et nad saadaksid viivitamatult Londonisse kõik paberid, mis kompromiteerivad Rahvusliku Kaitse Valitsuse liikmeid, et sel viisil vähemalt teatud määral pidurdada Kommuuni vaenlaste raevu — siis oleks versailaste plaan osaliselt nurja aetud...

Teile ustav

Karl Marx.

Jenny Marx — Peter Imandtile umbes 13. VI 1871

Kallis hr. Imandt!

...Tüdrukud elavad juba kuus nädalat Laura juures. Algul olid nad Bordeaux's, kuid seal läks Lafargue'i jaoks liiga kuumaks. Nad lippasid sealt ära ja asuvad praegu otse Hispaania piiri juures ja loodame, et väljaspool ohtu...

Te ei kujuta ette, kallis hr. Imandt, mis me neil nädalail üle elasime, millise valu ja viha. Oli vaja rohkem kui 20 aastat, et kasvatada üles selliseid mehiseid, asjalikke, kangelaslikke inimesi, ja nüüd on nad peaaegu kõik seal. Mõnede suhtes on veel lootust, kuid parimad on tapetud. Varlin, Jaclard, Rigault, Tridon jne. jne. Tühised kisakõrid nagu Félix Pyat pääsevad tõenäoliselt terve nahaga. Teised varjavad end veel, kuid ma kardan, et nuhid otsivad nad üles.

Südamlik tervitus Teile Teie

Jenny Marxilt.

Kuid tõelised kangelased — need on eelkõige töölised, mehed ja naised, kes terve nädala võitlesid ilma juhtideta Villette'is, Belleville'is ja Saint-Antoine'is.

K. Marx — Eugen Oswaldile 21. VII 1871

Kallis Oswald!

Ma pean Teid jälle tülitama palvega passi suhtes, mille oleks viseerinud Prantsuse konsul. (Viimane pass on juba Pariisis.) Oma abiga Te juba päästsite 6 inimest, ja nii õilis tegu — see on kõige parem tasu Teie vaeva eest...

Sõpruses ja ustavuses Teile

Karl Marx.

K. Marx — Ludwig Kugelmannile 27. VII 1871

Kallis Kugelmann!

...Mind üllatab äärmiselt sinu vaikimine. Ma ei suuda uskuda, et mitmesugused saadetised trükitud materjaliga ei jõudnud sinuni.

Teiselt poolt oleks väga rumal, kui sa — pidades kinni vanast põhimõttest: silm silma, hammas hamba vastu — tahaksid karistada mind sel viisil minu vaikimise eest. Võta ometi arvesse, kallis sõber, et kui päevas oleks isegi 48 tundi, ei tuleks ma siiski veel kuude viisi toime oma igapäevase tööga.

Töö Internatsionaali jaoks on tohutu ja peale selle on London üle ujutatud emigrantidega, kelle eest me peame hoolt kandma. Peale selle ründavad mind mitmesugused isikud, ajakirjanikud ja muud, et oma silmadega näha «koletist».

Siiamaani arvati, et kristlike legendide tekkimine Rooma impeeriumis oli võimalik ainult sellepärast, et veel ei olnud leiutatud trükikunsti. Täiesti vastupidi. Iga päev ilmuv ajakirjandus ja telegraaf, kes oma avastused levitab momentaanselt kogu maailmas, loovad ühe päeva jooksul rohkem legende (aga kodanlikud eeslid usuvad neisse ja levitavad neid), kui varem oli võimalik luua terve sajandi jooksul...

Sinu K. M.

K. Marx — Friedrich Boltele 25. VIII 1871

Austatud hr. Bolte!

...Juba järgmisel nädalal Te saate Peanõukogu üleskutse kommunaarideleemigrantidele abi andmise kohta. Nende põhiline osa (80—90 inimest) on Londonis. Peanõukogu on neid seniajani päästnud hukkumisest, kuid viimasel kahel nädalal kuivasid meie rahalised ressursid väga kokku, samal ajal kui saabunute arv kasvab iga päevaga, nii et viimased sattusid õige viletsasse olukorda. Loodan, et New Yorgis tehakse kõik võimalik. Saksamaal kuluvad partei kõik vahendid ära sealsete politseiliste jälituste ohvrite abistamiseks; sama leiab aset Austrias, samuti Hispaanias ja Itaalias. Šveitsis tuleb abistada mitte üksi emigrante — tõsi küll, vähest osa —, vaid St. Galleni lokaudi tõttu tuleb abistada ka Internatsionaali liikmeid. Lõpuks on ka Belgias emigrante, kuigi mitte nii palju, aga peale selle peavad belglased abistama neid, kes suunduvad Londonisse.

Nende asjaolude tõttu koguti kõik rahalised vahendid Londonis asuvate hulgaliste emigrantide jaoks seniajani eranditult Inglismaal.

Peanõukogusse kuuluvad praegu Kommuuni liikmeist Serrailler, Vaillant, Theisz, Longuet, Frankel, aga Kommuuni ametiisikuist Delahaye, Rochat, Bastelica ja Chalain...

Tervitage minu poolt Sorget. Järgmisel nädalal vastan ta kirjale.

Teile ustav Karl Marx.

Jenny Marx (tütar) — Ludwig Kugelmannile 3. X 1871

Kallis doktor!

...Mul on rõõm Teile teatada, et läks korda veenda Moorlast katkestama viieks päevaks töö ja sõitma mere äärde. Täna ta peab tagasi pöörduma, kuna ees seisab Internatsionaali koosolek. Ema, kes sõitis Moorlasega kaasa, kirjutab, et need mõned päevad puhkust olid talle väga kasulikud. Tal oli puhkust nii vaja! Mulle näib otse imena, kuidas ta suutis välja kannatada kõik viimaste kuude töö ja ärevuse.

Tööd oli kohutavalt palju ja praegugi pole seda vähem. Võtke näiteks tänane päev. Vara hommikul tuli kiri ühelt Internatsionaali Itaalia sektsioonilt. Selles räägitakse, et ühendusel on Itaalias silmapaistev edu. (Arvatavasti Te nägite Garibaldi kirja Internatsionaalist.) Kirjas palutakse nõu ja abi. Pärast tulid kirjad Prantsusmaa paljudest kohtadest ja lõpuks pöörane läkitus kelleltki rootslaselt, kes nähtavasti on hulluks läinud. «Ta kutsub üles» suurt õpetajat, et «see süütaks tõrvikud Rootsi mägedes» jne. Kirjakandja ei jõudnud veel ära minna, kui heliseb uksekell. Sõitis kohale keegi Prantsusmaalt — Venemaalt — või Hongkongist! Emigrantide arv kasvab siin iga päevaga. Vaesekesed on säärases viletsuses, et süda lõhkeb: nad pole ära õppinud Badinguet'*, Orléans'ide, Gambetta ja Ko. kunsti varuda mustaks päevaks ja sõitsid siia riietamata, krossita taskus. Siinne talv saab olema hirmus.

Teie kartus, et Prantsusmaalt tuleb sisse palju spioone, on vägagi põhjendatud. Õnneks võttis Nõukogu tarvitusele vajalikud abinõud. Nende abinõude tõhususe tõestamiseks piisab, kui juhtida tähelepanu sellele, et 17.—23. septembrini viis Internatsionaal läbi konverentsi ja ükski ajaleht ei teadnud sellest. 24. selle kuu päeval konverents lõppes banketiga. Moorlast sunniti sellel esimees olema (otse vastu tema tahtmist, nagu Te võite ette kujutada) ja tal oli au olla kangelasliku kindral Wróblewski naabriks, kes istus tema paremal käel. Teisel pool Moorlast istus Dombrowski vend. Võttis osa palju Kommuuni liikmeid...

Jään, kallis doktor, siiralt Teie

Jenny Marx.

F. Engels — Elise Engelsile 21. X 1871

Kallis ema!

Ma ei kirjutanud sulle nii kaua sellepärast, et tahtsin vastata sinu viimastele märkustele minu poliitilise tegevuse suhtes niisugusel viisil, mis poleks sind solvanud. Kuid kui ma avastasin «Kölnische Zeitungis» üha uuesti ja uuesti kõige häbematumat valet, eriti selle lontruse Wachenhuseni räpasusi; kui ma lugesin, kuidas needsamad inimesed, kes sõja ajal nägid kogu Prantsuse ajakirjanduses ainult vale levitajat, nüüd lasevad vaieldamatu tõena Saksamaal kuulda iga politsei väljamõeldisi, iga Pariisi kõige müüdavama bulvarilehekese kallaletungi Kommuunile — siis sattusin ma säärasesse meeleollu, mis vaevalt oleks sobinud vastuse kirjutamiseks. Tõstetakse kisa mõne pantvangi pärast, kes on maha lastud Preisi eeskuju järgi; mõne lossi pärast, mis on maha põletatud Preisi eeskujul (sest kõik ülejäänu on vale), kuid versailaste poolt toimepandud neljakümne tuhande mehe,

naise ja lapse tapmisest, p ä r a s t seda, kui neilt oli ära võetud relvad, — sellest ei räägi keegi! Muide, teie ei võigi sellest kõigest teada; teie peate andmeid saama «Kölner Zeitungist» ja «Elberfelder Zeitungist», mis teid sõna-sõnalt valega täis topivad. Kuid sul on tulnud juba oma elus kuulda, kuidas mõningaid inimesi tembeldati tõelisteks inimsööjateks, näiteks Tugendbundi* liikmeid vana Napoleoni ajal, demagooge* 1817. ja 1831. aastal, 1848. aasta inimesi, aga pärast selgus alati, et nad polnud hoopiski nii halvad, ja et tagakiusamise omakasupüüdliku maania tõttu loodi neist esialgu kõikvõimalikke hirmsaid väljamõeldisi, mis hiljem hajusid nagu suits. Loodan, kallis ema, et sulle meenub see ja et see paneb sind kaasa tundma 1871. aasta inimestele, kui loed ajalehtedest neist väljamõeldud kuritegudest.

Sa tead, et minu vaadetes, milledel ma püsin praegu juba varsti 30 aastat, pole midagi muutunud. Ja sulle ei tohiks olla ootamatu, et mina, kui asjaolud seda minult nõuaksid, ei oleks neid mitte ainult kaitsnud, vaid oleksin täitnud oma kohust ka kõiges muus. Sa tunneksid häbi minu üle, kui ma seda ei oleks teinud. Kui Marxi poleks olnud siin või kui ta isegi üldse ei eksisteeriks, ei muutuks asi mingil määral. Seepärast on täiesti ebaõiglane ajada süüd tema peale. Muide, meenutan, et varem Marxi sugulased kinnitasid nagu avaldaksin m i n a temale halba mõju.

Kuid aitab sellest. Siin ei saa enam midagi teha ja sellega tuleb leppida. Kui kõik veidi rahuneb, siis vaibub ka kära iseenesest ja sa hakkad ise rahulikult vaatama neile asjadele...

Sind südamest armastav

Sinu Friedrich.

F. Engels — Pjotr Lavrovitš Lavrovile

29. XI 1871

...Wróblewskist me saime juba kuulda Rozwadowskilt, kes jättis maha oma esimese ametikoha, kuid mõne päeva möödudes leidis teise. Me tegime kõik, mis oli meie võimuses, kuid selle inimese kangekaelse ja haiglaselt uhke iseloomu tõttu tuli meil tegutseda väga ettevaatlikult; sellest hoolimata arvame me, et meil õnnestus saavutada kas või seda, et tal pole vähemalt puudus kõige hädavajalikumast. Te teate, et ta keeldub igasugusest arstiabist ja selle eelarvamuse võitmine on veel raskem...

Teie F. E.

F. Engels — Friedrich Adolf Sorgele

12. IX 1874

Kallis Sorge!

...Sinu lahkumisega lõpetas v a n a Internatsionaal täielikult oma olemasolu. Ja see on hea. Ta kuulus Teise keisririigi perioodi, kui kogu Euroopas valitsev rõhumine kirjutas parajasti uuesti ärkavale töölisliikumisele ette ühtsust ja igasugusest sisemisest poleemikast hoidumist. See oli moment, kus proletariaadi üldised rahvusvahelised huvid võisid esiplaanile tõusta. Saksamaa, Hispaania, Itaalia, Taani olid alles äsja liikumisse astunud või olid sellesse astumas. 1864. aastal oli liikumise teoreetiline iseloom ise kogu Euroopas, s. t. massides — tegelikkuses — alles üsna ebaselge, saksa kommunism ei eksisteerinud veel töölisparteina, prudonism oli liiga nõrk, et oma lemmikratsul välja sõita, Bakunini uut jaburdust aga ei olnud isegi veel tema enda peas olemas; isegi inglise treidjuunionide juhid pidasid võimalikuks liikumisse astuda selle programmi alusel, mis oli sõnastatud põhikirja sissejuhatuses. Esimene suur edusamm pidi purustama selle kõigi fraktsioonide naiivse koostöö. Selleks edusammuks oli Kommuun, mis oli kahtlemata Internatsionaali vaimseks pojaks, kuigi Internatsionaal ei olnud sõrmegi liigutanud Kommuuni ellukutsumiseks; niisiis, kui Internatsionaali peeti Kommuuni eest vastutavaks, siis oli see teataval määral täiesti õigustatud. Kui aga Internatsionaal tänu Kommuunile Euroopas moraalseks jõuks sai, siis läks otsekohe tüli lahti. Iga vool tahtis seda edu oma huvides ära kasutada. Algas vältimatu lagunemine... Kümne aasta jooksul valitses Internatsionaal Euroopa ajaloo üht külge — nimelt seda külge, milles peitub tulevik, ja ta võib uhkusega oma tööle tagasi vaadata. Kuid vanas vormis on ta oma aja ära elanud. Selleks et luua uus Internatsionaal vana eeskujul — nimelt kõigi maade kõigi proletaarsete parteide liiduna — oleks vaja üldist töölisliikumise mahasurumist, nagu see toimus aastail 1849—1864. Selleks aga on proletaarne maailm nüüd juba liiga suur, liiga avar. Ma arvan, et järgmine Internatsionaal — pärast seda, kui Marxi teosed rea aastate jooksul mõju on avaldanud — saab olema puhtkommunistlik ja kuulutab just meie põhimõtteid...

Südamlik tervitus

Sinu F. Engels.

Kommuuni võitlejate mälestust peavad pühaks mitte ainult prantsuse töölised, vaid ka kogu maailma proletariaat. Sest Kommuun võitles mitte mingi kohaliku või kitsalt rahvusliku ülesande eest, vaid kogu töötava inimkonna, kõigi alandatute ja solvatute vabastamise eest. Sotsiaalse revolutsiooni eest eesliinil võitlejana on Kommuun endale võitnud sümpaatia kõikjal, kus proletariaat kannatab ja võitleb. Tema elu ja surma pilt, maailma pealinna enda kätte haaranud ja üle kahe kuu enda käes hoidnud töölisvalitsuse nägemine, proletariaadi sangarliku võitluse ja talle pärast lüüasaamist osaks saanud kannatuste vaatepilt, — kõik see tõstis miljonite tööliste võitlusvaimu, ergutas nende lootusi ja kutsus nendes esile sümpaatia sotsialismi vastu. Pariisi kahurite mürin äratas kõige mahajäänumad, sügavat und magavad proletariaadi kihid ja andis kõikjal tõuke revolutsioonilis-sotsialistliku propaganda tugevdamisele. Just sellepärast ei surnud Kommuuni üritus; ta elab tänapäevani igaühes meist.

Kommuuni üritus on sotsiaalse revolutsiooni üritus, töörahva täieliku poliitilise ja majandusliku vabastamise üritus, see on kogu maailma proletariaadi üritus. Ning selles mõttes on ta surematu. (V. I. Lenin.)

SÕNASELETUSI

Arkaadlased — irooniline vihje bonapartistidele, kelle üks keskseid klubisid asus Arkaadia tänaval; Arkaadiaks nimetati ka maakohta Antiik-Kreekas, mille elanikud olevat silma paistnud oma lihtsameelsuse poolest. — 43.

Badinguet — Napoleon III pilkeline hüüdnimi müürsepp Badinguet' perekonnanime järgi, kelle riietes ta 1848. aastal vanglast põgenes. — 36, 38, 181.

Bustrapa — Napoleon III pilkeline hüüdnimi, mis saadi kolme linna nime liitmisel: B o u l o g n e (1836. aasta ebaõnnestunud riigipööre) + S t r a s b o u r g (1840. aasta ebaõnnestunud riigipööre) + P a r i i s (1851. aasta riigipööre). — 36, 39.

Chassepot' püss — prantsuse relvameistri A.-A. Chassepot' poolt leiutatud tagantlaetav süütenõelaga vintpüss, mis oli Prantsuse armees kasutusel 1866.—1874. aastal. — 38, 87, 89, 135.

Crétin militaire (prantsuse k.) — sõjaline kretiin. — 52.

Feenid — 1858. aastal asutatud ja Inglise ülemvõimu vastu võitleva Iiri revolutsioonilise salaühingu liikmed. — 33, 49.

«Katk tabagu teie kahte sugu!» — sureva Mercutio sõnad W. Shakespeare'i tragöödia «Romeo ja Julia» III vaatusest. — 36.

«Lahkudes Süüriasse» — XIX sajandi algul loodud prantsuse laul, mis Teise keisririigi ajal muutus omalaadseks bonapartismi hümniks. — 36.

Lower empire (inglise k.) — langusaja impeerium; väljend, mida on kasutatud Hilis-Rooma ja Bütsantsi, kuid antud korral ka Teise keisririigi iseloomustamiseks. — 38.

Mamelukid — türgi päritoluga ihukaitseväelased Egiptuse valitsejate juures, laiemas mõttes igasugust valitsejat orjalikult teenivad ja kaitsvad ametnikud või sõjaväelased. — 41, 42.

Megäär (kreeka k.) — kuri, raevutsev naine. — 148.

«Mis on minul naisest...» — viies salm H. Heine luuletusest «Kaks grenaderi». — 43.

Mitraljöös — Prantsuse suurtükiväes 1870. aastal tarvitusele võetud «kuulipilduja», mis oli kokku monteeritud 25-st 13-millimeetrise kaliibriga püssitorust ja võis 1800 m peale tulistada 150 kuuli minutis. — 58, 107, 123, 128, 150.

Paavsti zuaavid — paavst Pius IX nõudel kiriku valduste kaitseks Prantsusmaal ja Belgias värvatud sõdureist 1860. aastal loodud väeosa, mis pärast Rooma hõivamist Itaalia vägede poolt 1870. aastal läks üle Prantsusmaa teenistusse. — 112, 121.

Petite presse (prantsuse k.) — bulvarilehed. — 179.

Points (mitmus, inglise k.) — asja tuum. — 42.

«Rahuühing» — Londonis 1816. aastal kveekerite usulahu poolt rajatud kodanlik-patsifistlik organisatsioon, mis toetas I Internatsionaali sõjavastaste manifestide väljaandmisel. — 46.

Rahvuslikud töökojad — pärast 1848. aasta veebruarirevolutsiooni Ajutise Valitsuse poolt mitte kaugel Pariisist organiseeritud «vabaõhutöökojad», kus sõjaväelisele drillile allutatud töötuid sunniti näruselt väikese tasu eest tegema mõttetuid mullatöid. — 95.

Sabre orthodoxe (prantsuse k.) — ortodoksne mõõk, soldofoon. — 52.

Saragossa ja Moskva — Hispaania Aragoonia provintsi pealinn Saragossa pidas 1808. aasta juunis-augustis ja 1809. aasta jaanuaris-veebruaris kangelaslikult vastu Napoleon I vägede piiramisele; Moskva sai 1812. aastal kuulsaks kangelasliku vastupanuga Napoleon I vägedele ja sellega seoses puhkenud hävitava tulekahjuga. — 150.

Tilsiti arstirohi — vihje 9. juulil 1807 Tilsitis sõlmitud rahule, mille Napoleon I Preisile peale surus ja millega viimane kaotas umbes poole oma territooriumist ja elanikkonnast. — 42.

Tugendbund, demagoogid — pärast 1806. aasta lüüasaamist võitluseks Napoleon I ülemvõimu vastu organiseeritud patriootlik ühing, mis koosnes liberaalseist aadlikest ja kodanlikest intelligentidest; demagoogideks nimetati 1819. aastal Saksa riikide ministrite nõupidamisel Karsbadis (Karlovy Varys) vastuvõetud otsuses neid opositsioonilise intelligentsi esindajaid, kes võitlesid pärast Napoleoni sõdu tugevnenud reaktsiooni vastu ja Saksamaa ühendamise eest. — 182.

SISUKORD

Eelõhtul	11
Kaks sõpra	29
18. märts	55
Raekojas	73
Pariisis	105
Viimased barrikaadid. Verine nädal	139
Kaks sõpra (järg)	177
Sõnaseletusi	188

Юхан К а х к. ОНИ ШТУРМОВАЛИ НЕБО. Историческая мозаика, посвященная 100-летию Парижской коммуны. На эстонском языке. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja H. Seping. Kunstiline toimetaja S. Stern. Tehniline toimetaja V. Kann. Korrektorid E. Saag ja K. Roger. Laduda antud 24. IX 1970. Trükkida antud 15. II 1971. Paber 70×90/16. Trükipoognaid 12. Tingtrükipoognaid 14. Arvestuspoognaid 14. Trükiarv 5000. MB-01257. Tellimise nr. 6399. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2. Hind rbl. 1.36.